

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 2 · Nr 1 · 1940

Utgör 21:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 31:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN · Redaktörer: Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN · Redaktion: Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

BYGD OCH NATUR 1940.

Bygd och Natur utkommer under 1940 med sammanlagt fyra nummer, därav en rikt illustrerad årsbok med särskilt omslag och innehållande 176 sidor samt tre 32-sidiga häften. Enär inga annonser komma att införas i texten under året kommer tidskriftens volym att minskas i jämförelse med tidigare år. För textinnehållet medför detta endast en koncentration.

Namnet *Bygd och Natur* innesluter alltfört tidskriftens program: att ge korta populära beskrivningar och översikter över den svenska bygden och naturen, och därvid särskilt den aktuella bygdevården med studiearbetet och naturskyddet med den sociala landskapsvården.

Att *studera, vårda, skapa* är ett motto för vår tids bygde- och landskapsvård. *Bygd och Natur* vill efter sina krafter främja denna strävan, som till sist har som mål att göra hembygden rik och stärka kärleken till det svenska landet. Hembygden har fått en rikare och djupare innebörd än tidigare. Vården av dess natur och minnen må skifta, men aldrig vår personliga inställning till hem och fosterland, om sann kärlek till landet har sina rötter ner i vår egen hembygd, i traditionen, arvet.

Därför blir i denna tid vården av arvet viktigare än någonsin, det blir ett stärkande av den inre fronten. Vi vädja till alla att stödja oss i detta viktiga värv.

Glöm alltså inte att sända in årets avgift kr. 5:—. För en tilläggsavgift av endast kr. 1:— erhåller Ni dessutom Hembygden, som är ungdomens speciella hembygdsorgan, och som kommer med 8 rikt illustrerade nummer per år. Ni ger våra ungdomar ett gott stöd om Ni lämnar denna krona.

Endast medlemmar har rätt att få Hembygden för detta låga pris.

Red.

EN FÖRSVINNANDE LANDSKAPSBILD

av Lorentz Bolin.

Framför allt genom Mårten Sjöbeck ha vi väl fått klart för oss, vilken roll lövträden spelade i gamla tider i det svenska kulturlandskapet, då de hamlades för foderanskaffning åt kreaturen. Ännu i början på 1800-talet måste detta landskap i hög grad ha haft karaktären av ett parklandskap. Med sin minskade ekonomiska betydelse förlorade emellertid lövträden sitt existensberättigande för den ekonomiskt orienterade människan. De måste ge plats för åkern, och deras tillintetgörande har försiggått i ett mycket snabbt tempo. Av lövängar ha vi ju endast några rester kvar, och nu är det hagmarkernas och delvis även alléernas tur att under trycket av den ekonomiska utvecklingen utplånas ur landskapsbilden.

Snabbast försvinna emellertid alla de gamla hamlade träden, men ännu förekomma de här och var som sällsynta relikter i de sydligaste av de svenska landskapen. Likaså finnas ännu talrikt vid gårdar och i alléer träd, som bära tydliga spår efter en gången tids hamling, vilken skänkt dem en säregen gestaltning. Alltefter det att åren gå, dö de bort det ena efter det andra. Deras försvinnande skulle väl inte ge anledning till annat än en romantiskt betonad suck över bortdöendet av en gången tids fängslande arbetsformer, om det icke vore så, att de representera ett stycke kulturpräglad natur, vars skönhet visserligen inte omedelbart faller i ögonen, men som, sedan vi en gång fått blick för den, griper oss med hela sin egenartade och bisarra charm. De ha det främmandes tjusning och äro ändå ett uttryck för urgammal, svensk odling. Deras rika, mäktiga flöde av kvistar och löv ger ett oemotståndligt intryck av styrka och obändig livskraft, där det bryter sig fram ur de till synes döda stammarna. Och ändå är det en förgänglig fläkt över dem, en döende kulturs sista manifestation.

Vi ha faktiskt här en uppgift för hembygdsföreningarna att ta fasta på. Det har sagts, att det skede i hembygdsvårdens historia, som präglades av samlandet av resterna från en förgången kultur, icke längre är aktuellt, men här ha vi ändå en i högsta grad aktuell,

En tusenårig tradition talar till oss från dessa tåliga, hamlade träd. De svara på varje sargande ingrepp med ett överväldigande rikt flöde av kvistar och friska, gröna blad, som ger oss en stark känsla av liv och kraft. Foto L. Bolin.

konserverande uppgift, som hittills varit försummad men som har sitt starka realitetsvärde och som samtidigt är ett uttryck för positivt kulturskapande. De gamla, hamlade träden ha visserligen förlorat sitt fodervärde, men deras skönhetsvärde består eller kanske rättare når först nu sitt fulla erkännande.

Varje hembygdsmuseum och varje bygdegård borde därför sträva efter att med sig införliva eller nyskapa en liten hagmarksbit med en rad eller en dunge hamlade träd, framför allt askar men även lindar och björkar. Men inte bara bygdegårdarna. Varje jordägare, som

Hamlade askar från södra Gotland. Här är en av de få platser, där man ännu hamlar askarna för foderanskaffning. Särskilt på Gotland med sina understundom katastrofalt torra somrar är det betydelsefullt att ha tillgång till det hälsosamma foder lövet utgör. Foto L. Bolin.

här förståelse för denna fråga borde se till att få några hamlade träd vid gården. Därvid måste man tänka på att det inte är nog bara med att skydda några sådana träd. Här som alltid i landskapsvården måste man sörja för återväxten. Man måste hamla träden och göra det även med unga träd. Och detta arbete blir inte endast ett offer på kulturvårdens altare. Det kommer säkerligen också att ekonomiskt löna sig, ty det torkade lövet kommer att utgöra en mycket nyttig och hälsosam omväxling i kreaturens foder.

Det är inte lätt att omedelbart fatta den sällsamma och bisarra skönhet, som de hamlade träden äro i besittning av. Men har man en gång fått upp ögonen därför, vill man inte gärna gå miste om den egenartade charm, som de skänka landskapsbilden. Foto L. Bolin.

Denna åtgärd är så mycket lättare att besluta sig för, som på många ställen träden hamlas av annan orsak än foderanskaffning. De skugga kanske för åkern alltför kraftigt, men man tycker om sina träd och vill ej hugga bort dem. Då går man en medelväg och hamlar. — Jag hoppas, att jag inte missförstås, så att man tror, att jag vill ha alla träd hamlade. En och annan allé, en trädrad vid en gärdesgård, några träd i en dunge inom ett mindre område, det är allt.

En annan uppgift, som i samband med denna öppnar sig för de

ideella sammanslutningarna och intresserade enskilda är bevarandet av den vilda ängsfloran på någon liten skyddad plats. På grund av jordbrukets rationalisering blir ängsfloran allt artfattigare och artfattigare. Verkligt vild ängsmark är ju numera sällsynt. Den har förvandlats till åker och vall, och i vallen är artantalet nedbringat till ett minimum. Detta är ingenting att ondgöra sig över. Just rationaliseringen av jordbruket skall ge oss medel att offra något för skönheten, där detta låter sig göra. Jordbruket måste intensifieras, men detta behöver inte hindra oss från att erkänna, att vi genom denna intensifiering gått miste om en allmän färgprakt, som vi numera endast glimtvis bli delaktiga av. Och inte heller bör det hindra oss från att försöka bevara dessa glimtar av färgglädje i den mån det är möjligt, utan att vi ställa oss i vägen för jordbrukets berättigade intressen. Detta är så mycket angelägnare, som genom den nya ogräslagen även många av våra vackraste blommor komma att drabbas av de strängare åtgärderna. Jag glömmer aldrig min överraskning, då jag en sommar kom till en avlägsen trakt av Sverige, där jordbruket inte sköttes rationellt, och såg vallarna prunka i de praktfullaste färger. De voro gula av Trollius, flammande röda av ängssyra och erbjödo på andra håll en brokig matta av en mängd olika, lysande blommor. Orsaken var den, att vallarna voro synnerligen mångåriga och att man inte var så kinkig med utsädet, precis som förr i världen. Klöver och timotejen såsom mera fordringsfulla kulturväxter gingo ut, och de inhemska, härdiga blommorna togo överhand.

Ett jordbruk, som skötes efter sådana principer, bär sig naturligtvis inte. Men skulle vi inte ha råd till att vid bygdegården eller den egna gården ha en liten ängsbit invid de nyss nämnda hamlade träden, där vår gamla lysande vackra ängsflora finge en fristad? Ett vackert inslag i landskapsbilden och på samma gång ett kulturhistoriskt minnesmärke lika värt att bevaras som vilket som helst av våra gamla bruksföremål.

I Norrland och Dalarna skulle fäbodvallarna vara den naturliga tillflyktsorten för dessa av oss alla högt älskade dödsdömda växter.

Någon risk för ogrässpridning skulle inte förekomma, ty prästkrage och blåklocka, smörblomma och ängssyra, vild morot och mid-sommarblomster, styvmorsviol och gökblomster ha inga sådana hår- och fjäderpenslar som maskrosor och fibblor och inte sådana farliga krypande och smygande jordstammar som kvickrot och åkertistel.

SANDHAMMAREN — ETT NYTT FRILUFTSRESERVAT

av Nils Dahlbeck.

För att den sunda naturkänsla, som naturskyddet söker väcka och underhålla, skall kunna komma till utveckling är det nödvändigt att man har möjlighet att umgås med en fri natur. Genom friluftslivets snabba utveckling under de senaste tio åren framträder behovet av detta med allt större kraft, men samtidigt som kravet på friluftsområden växer blir allt större delar av den mark, som är mest värdefull för detta ändamål exploaterad för bebyggelse. Det har därför framstått som en angelägen uppgift för naturskyddet att stora och för friluftslivet omistliga områden bli reserverade för detta ändamål. Under årens lopp har ett flertal områden blivit avsatta som friluftsreservat, man kan i detta sammanhang framförallt framhålla det storstilade halländska strandområdet vid Haverdal och de stora skogsområden som bevarats vid Stockholm genom inköpen av Tyresta- och Nacka-områdena, men det verkliga behovet är ännu långt ifrån fyllt.

Vi kunna nu glädja oss åt att ytterligare ett ovärderligt naturområde blivit bevarat, nämligen Sandhammaren. Det sydöstra hörnet av Skåne har icke i lika hög grad som andra delar av den skånska kusten blivit en tätbygd utan här breder ännu en ansevärd areal fri natur ut sig. Den härliga stranden med sin vita sand lockade här, och i den planterade delen av området fanns goda tomter för hugade spekulanter. Om inte också hela denna del skulle gå till spillo för friluftsliv och naturskydd gällde det att ingripa. Vid sammanträde inför länsstyrelsen i Kristianstads län den 26 april 1939 beslöt ägarna av Hagestaborgs utmark samt angränsande områden att antaga den byggnadsordning för utomplansbestämmelser, som uppgjorts av Kungl. Byggnadsstyrelsen och är intaget i statens offentliga utredningar 1932:8. Detta sammanträde vars beslut innebar väsentliga garantier för naturskyddsintresset var resultatet av hänvänelser från Svenska naturskyddsföreningen till länsstyrelsen den 18/3 och den

I väster stupar Kåsehavud brant i havet. Från stranden vid Sandhammaren ser man även Bornholm i sydost. Till höger på bilden ser man hur havet skurit in och kastat upp sand i den planterade skogen, där nu granarna stå döda.

24/4 1939. Föreningen ingick med en skrivelse till Handelsdepartementet den 10 maj 1939 och föreslog häri att kronan av tillgängliga tipsmedel skulle förvärva området Lönsberg nr 1¹ och 1².

Förslaget tillstyrktes varmt av länsarkitekten i Kristianstads län den 10 juni och av Fritidsutredningen i ett utlåtande den 26 september och av Kungl. Domänstyrelsen den 30 september. Den 6 oktober uppdrog Kungl. Maj:t åt domänstyrelsen att verkställa utredning rörande inköp för statens räkning av det föreslagna området och inkomma till Kungl. Maj:t med förslag till avtal om markinköp, om detta kunde åvägabringas på skäliga villkor. Den 14 december avlämnade domänstyrelsen den begärda utredningen och den 30 de-

När man kommer huvudvägen till reservatet öppnar sig mot öster dalgången med Hagesta mosse. Här vid infartsvägen bör man kunna anordna lämpliga parkeringsplatser på sådant sätt att man icke stör det ljuvligt vackra landskapet.

cember 1939 uppdrog Kungl. Maj:t åt länsstyrelsen i Kristianstads län att verkställa inköpet.

Det inköpta området omfattar c:a 339,5 ha och av detta skall det cirka 80 ha stora i nordost belägna området behållas av domänstyrelsen och användas för skogsproduktivt ändamål och köpeskillingen för det hela var kr. 102.566: 55. För det egentliga friluftreservatet, c:a 252 ha, betalades av tipsmedel kr. 92.566: 55.

Tvärs igenom området flyter Tyge-å och den västra delen 86 ha är den för lägerliv lämpligaste under det att den östra delen 163 ha har den märkligaste och mest orörda naturen. Genom en klok disposition av området bör man här med framgång kunna bevara den ur-

Utmed den skånska kusten drives ett givande ålfiske och på hösten stå ålryssjorna dekorativt uppställda på den jämna sandstranden.

sprungliga naturen utan att man för den skull skall behöva inskränka på friluftslivet. De naturhistoriskt värdefullaste partierna äro dels Kåsebergaåsens brant mot söder, som täckes av en yppig lövskogsvegetation, dels det stora dynamrådet öster om Tyge-å.

Åsbranten täckes av ek, lind, asp och hassel och en rik ört- och gräs-flora i en utbildning, som vi kanske icke har bevarad på något annat håll inom Skåne. Det stora dynamrådet är visserligen delvis planterat med skog, men hyser ännu betydande fria dyner med en märklig ekvegetation. Eken förekommer här i den från Danmark välkända utbildning, som benämnes kratt, d. v. s. låga knotiga buskar. Under dessa snårgrupper växer en tät matta av liljekonvaljer. Mellan

Det ursprungligaste intrycket ge dynerna med ek-krattet. Under ekarna blomma liljekonvaljerna i mängd och mellan snåren ligger sanden antingen öppen eller täckt av en tät ljungmatta.

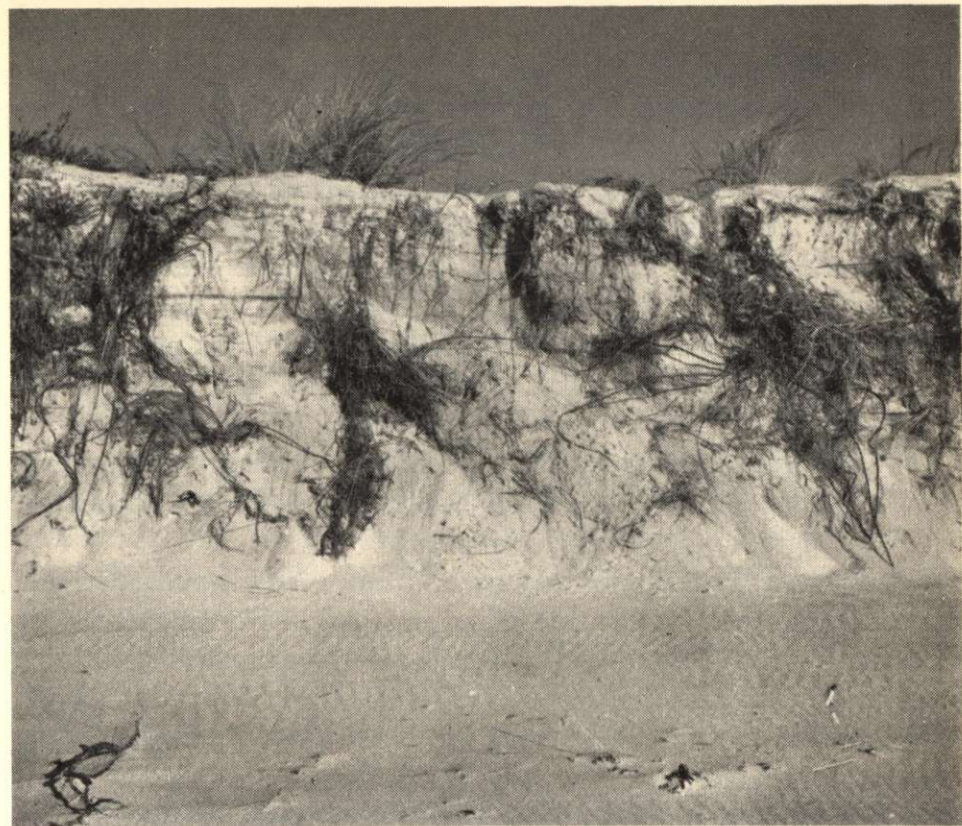
snåren ligger antingen sanden nästan bar eller också finnes här en sluten matta av ljung. Detta komplex ger ett starkt intryck av ursprunglighet och detta skall vi nu söka bevara. I en uppsats om Sandhammaren i Sveriges Natur 1913 skildrade Vallentin Norlind detta märkliga område och han var pessimistisk beträffande framtiden. »Skåne med sin grundliga uppodling har ej mycket vild och av människan opåverkad natur kvar. Därför är ett område sådant som Sandhammaren med sin storslagna ödslighet något enastående i vår sydliga provins. Det ligger där i förnäm avskildhet från turistström och badgäster, och få äro också främlingarna, som söka sig dit. Men planteringarna breda sig mer år från år, och det är med ett visst vemod

I den fina sanden syns fotavtrycken vackert. Ett rådjur har just passerat.

man tänker på, att snart hela detta vidsträckta flygsandsområde kommer att täckas av planterad skog. Kulturen har då erövrat även denna ödemark, och vi ha förlorat en av de få resterna av ursprunglig natur, som ännu finnas i Skåne.» Sandhammaren är nu upptäckt av den naturälskande människan men det storslagna landskapet och resterna av den ursprungliga naturen hoppas vi skall vara bevarade till glädje för framtidens naturdyrkare och forskare.

Det nu skapade friluftsreservatet synes vara i högsta grad lämpligt för sitt ändamål. Den förnämliga badstranden med dess vita och vida plage tillfredsställer även de högst ställda anspråk. En viss försiktighet får dock iakttas med stranden, då havet ätit sig in på vissa partier och en viss risk föreligger för sandflykt i en icke önskad omfattning. En stor blomrikedom och ett rikt djurliv utmärker om-

Där havet skurit sig in har stranden icke dynens mjuka linje, utan här stupar den rakt ned. Sedan 1886 har 22 hektar spolats i havet.

rådet. Älg kommer regelbundet och en fast stam av rådjur finnes. Räven och illern ha sina lyor i dynerna och kaninerna göra sig allstädes påminta. De sistnämnda äro visserligen inte särdeles välsedda, men de kunna dock skänka många rekreerande ett visst nöje att se. Fågellivet är rikt. Bivråken häckar här och en hägerkoloni finnes i det östra området. Då området är stort behöver icke ens en stark publiktillströmning verka förstörande på de naturpartier som äro särskilt värdefulla.

Lägerplatserna böra förläggas till det västra området. Den öppna slätten utmed Tyge-å och det avgränsande skogsbrynet erbjuder idealiska lägerplatser och detta gör även vissa partier av den på denna sida av ån uppvuxna skogen. Lägerplatser, avsedda för såväl kortare som längre besök, parkeringsplatser och sanitära anordningar måste

iordningställas, men detta kan ske utan att landskapsbilden störes eller ömtåliga naturdetaljer bli skadade.

Skogen måste skötas och området måste ständigt övervakas av någon ansvarig person. Skogvaktarbostället som ligger vid tillfartsvägen, är efter en grundlig reparation lämpligt som vaktbostad.

Utan att äga något direkt friluftsintrasse har det östra området, som i framtiden skall användas för skogsproduktivt ändamål, dock en indirekt betydelse för området. Genom att även detta område kommit i statens ägo, kommer detta icke att bebyggas och det blir därför en synnerligen lämplig skyddskappa för det egentliga reservatet.

Domänstyrelsen har nu fått Kungl. Maj:ts uppdrag att inkomma med ett förslag rörande reservatets förvaltning, behöriga skyddande och i ordningställande för fritidsändamål.

Denna frågas lyckliga lösning beror i hög grad på vederbörande myndigheters stora intresse för saken men också i ej ringa mån på det samarbete som skett mellan besläktade föreningar, framförallt Svenska Naturskyddsföreningen, Samfundet för Hembygdsvård och Föreningen för Fornminnes- och Hembygdsvård i Sydöstra Skåne. Dessa föreningar ha verksamt deltagit i de vidlyftiga förberedelserna och söka fortfarande bevaka sina ideella intressen i detta sällsynt värdefulla skånska strandområde.

När nu ett dyrbart naturområde blivit bevarat och överlämnas till den rekreationssökande allmänheten, innebär detta ett stort ansvar för besökarna. Här måste man förutsätta att alla ha en god samhällsanda. Att mycket förstöres beror dock i allmänhet inte på ovilja utan helt enkelt på okunnighet. Det är därför nödvändigt att kunskapen om naturens liv blir större, ty i och med det kommer hänsynen automatiskt. Upplysningsarbetet måste därför gå hand i hand med arbetet att vårda och bevara. En kort men upplysande broschyr om Sandhammaren till allmänhetens tjänst är därför angelägen, om inte värdet av reservatet skall minska.

NÅGRA NYA MEDBORGARE I FLORAS RIKE

av Stellan Erlandsson.

Genom de intensiva forskningarna, som bedrivits allt sedan Linnés och Wahlenbergs tid fram till vår egen, kunde man tycka att vår floras sammansättning borde vara klarlagd och chanserna att finna något nytt torde vara ytterligt minimala. Nu måste man medge att fynden av nya växter, som verkligen höra hemma i Sveriges ursprungliga vegetation, inte göras ofta, men möjligheterna äro ännu långt ifrån uttömda.

Grunden för allt naturskydd är ju kännedomen om naturen och då fyndet av en ny växt alltid tilldrar sig ett visst intresse även utanför botanisternas krets kan det vara berättigat att här framlägga resultatet av de senare årens forskning på detta område.

Sedan andra upplagan av Lindmans Svensk Fanerogamflora utkom 1926 har en hel del förändringar skett. Direkta fynd och ingående undersökningar ha lett till upptäckten av nya arter och i vissa fall medfört namnförändringar av redan iakttagna.

Släktet *Poa*, har för de flesta botanister såväl av facket som amatörer varit en stötesten. Tack vare prof. J. Ax. Nannfeldts ingående revidering av en del kritiska arter, synes det nu bli reda i detta släkte. Först och främst visar Nannfeldt, att *Poa laxa*, som uppgivits för Skandinavien fjälltrakter, icke existerar hos oss, utan att den är hemmahörande i Sydeuropas berg. Vad som tidigare kallats för *P. laxa* skall heta *P. flexuosa*, och denna art förekommer utom i våra fjälltrakter, endast i Skottland och på Island.

Vid undersökningar av den ytterligt vanliga *Poa annua* kunde Nannfeldt visa, att den bestod av två systematiskt väl skilda arter, nämligen *P. annua* och *P. supina*. Man kan skilja *P. supina* från *P. annua* bl. a. på den förras nästan dubbelt så långa ståndarknappar. *P. supina* har tidig och kort blomningstid, under det att *P. annua* blommar hela sommaren till långt in på hösten. Även den cytologiska undersökningen visade att det var två skilda arter. *P. annua* har

kromosomtalet $2n = 14$, under det att *P. supina* har $2n = 28$. *Poa supina* är en av landets vanligaste växter, som trots detta undgått botanisternas öga.

Slutligen är det systematiska värdet av *P. jaemtlandica* klarlagt. Nannfeldt har visat, att den är en egen art, som hos oss förekommer i Jämtland och Härjedalen, samt på en del lokaler i södra Norge och i Skottland.

Gå vi så över till halvgräsen finna vi en del nyheter och namnförändringar hos släktet *Carex*. Redan 1851 beskrev O. F. Lang *Carex lapponica* som egen art, men på grund av dess stora likhet med *C. canescens* fördes den senare till dennas formkrets. Framlidne konservator O. Holmberg visade dock, att den var en självständig art, som hos oss förekommer i Torne lappmark och nordliga Norrbotten.

Nästa tillskott gjordes av A. Nygren, 1935. Under exkursion i närheten av Riksgränsens station fann han en *Carex*-art, vilken vid närmare granskning visade sig vara *C. holostoma*. I Skandinavien var denna art tidigare funnen på en del lokaler i Troms och Finnmark fylken, samt i nordligaste Finland och på Kolahalvön. Nygren fann den även på norska sidan vid Kattegat i närheten av Riksgränsen och upptäckte därmed första lokalen i Nordland fylke. Systematiskt sett står *C. holostoma* nära *C. Halleri* men har hanaxet toppställt mellan honaxen.

Själv har förf. bidragit med en ny art, nämligen *C. marina* Dewey. Denna art beskrevs redan 1836 från Nordamerika. Den står mycket nära den av Wahlenberg beskrivna *C. glareosa*. Båda arterna hava gått under namn av *C. glareosa* och en bidragande orsak till detta är säkerligen det förhållandet, att de växa blandade om varandra och även hybridisera. Lättast skiljer man de båda arterna åt på fruktgömmenas form. Hos *C. glareosa* äro dessa plankonvexa, avlångt spolförmiga mot basen runt avsmalnande. Förhållandet mellan fruktgömmenas längd och bredd är i genomsnitt 3,3:1. *C. marina* har fruktgömmena plankonvexa, brett elliptiskt-äggrunda, med oval bas samt mot spetsen nästan tvärt övergående i en tydligt avsatt spets. Förhållandet mellan längd och bredd hos fruktgömmena är i genomsnitt 1,9:1. I Sverige förekommer den i strandängarna vid Bottniska viken, och jag har sett herbarieexemplar tagna så långt ned som i norra Uppland.

Professor A. Palmgren, Helsingfors, har påvisat förekomsten av en ny art *Carex jaemtlandica*, som till utseendet påminner om *C.*

lepidocarpa C. Jaemtlandica och förekommer på de flesta håll i Jämtland och Härjedalen. Dessutom är den anträffad på Gotland, i Balticum, i Finland samt Alperna.

Ytterligare har en ny *Carex*-art upptäckts, men upptäckaren, docent H. Smith, har ännu icke publicerat något definitivt namn eller några uppgifter om dess utbredning. Den är närstående *Carex capitata* och kallas tills vidare *C. arctogena* och synes enligt G. Björkmans undersökningar vara en utpräglad högfjällsart.

Juncus alpinus och några närbesläktade arter liksom *Ulmus glabra* hava av doc. B. Lindquist varit föremål för närmare granskning. Utom *Juncus alpinus* är det de som arter tidigare ansedda *J. fuscoater* och *atricapillus*, som behandlats. *J. atricapillus* har fått lämna sin arträtt, och placeras i stället som varietet under *J. anceps* Laharpe.

Huvudarten av *Juncus alpinus* förekommer hos oss från Skåne till Ångermanland samt i Norrbotten. Under denna art finna vi dessutom icke mindre än fyra varieteter, nämligen var. *fuscoater* (Celanovsky) Buchnau, var. *rariflorus* (E. Fries) C. J. Hartman, var. *Marshalli* (Pugsley) Lindquist och var. *alpestris* (C. J. Hartman) C. Hartman. Av dessa är i Sverige ännu inte var. *Marshalli* funnen, men den finnes i Norge samt i Skottland och på Island. De övriga varieteternas utbredning är följande:

J. alpinus var. *fuscoater*: Skåne—Södermanland.

J. » » rariflorus: Skåne—Torne lappmark.

J. » » alpestris: Torne lappmark—Hälsingland.

Skogsalmen *Ulmus glabra* förekommer i Skandinavien i två varieteter, var. *scabra* med tunna, breda blad och starkt håriga skott och var. *montana* med tjocka, glänsande, smala blad och kala årsskott. Varieteten *scabra* finnes i södra och mellersta Sverige och de nordliga svenska almlokalerna hänföra sig till var. *montana* vars utbredningsområde sträcker sig från norra Sverige genom Norge och över till Skottland. I Södra och mellersta Sverige är den planterade skogsalmen oftast var. *montana* eller hybriden mellan de båda varieteterna.

Genom kritisk granskning av det skandinaviska materialet av fjällvallmo visade prof. R. Nordhagen, Bergen, att denna sällsynta och i vårt land fridlysta växt är mångformig och består av fem väl skilda arter bland vilka den gamla *Papaver radicum* är en. Denna i sin tur består av tre underarter. Den i Sverige förekommande fjällvallmon tillhör dels arten *P. Laestadianum* på en enda lokal, fjället Peldsa i Torne lappmark, dels *P. radicum* var. *hyperboreum*.

Under sina undersökningar i Nord-Norge anträffade Nordhagen på Magerøya en *Arenaria*, vilken han först ansåg vara identisk med den av professor Fernald från Nordamerika beskrivna *A. cylindrocarpa*. Granskning av det skandinaviska materialet avslöjade, att *Arenarian* från Magerøya var identisk med den av Wahlenberg 1812 från Sverige beskrivna *A. humifusa* och visade, att *A. cylindrocarpa* var synonym till denna. *A. humifusa* hittades första gången på det svenska fjället Una Tokivare i Sule Lappmark. Den beskrevs som art men hopblandades med *A. ciliata*. Genom Nordhagens undersökningar har Wahlenbergs gamla art åter kommit till heders. Det återstår dock för oss svenska botanister att återfinna den inom vårt område, ty den är icke insamlad sedan 1837.

Hippuris terraphylla L. fil har tidigare uppgivits från flera lokaler utmed vår ostkust ända ned till Östergötland. För närvarande är dock endast med visshet en enda lokal känd i Osnäs i Västerbotten, där L. Holm 1931 funnit den. Med denna lokal är dock artens hemorts rätt i landet odisputabel.

I vårt land ansåg man till för några år sedan, att släktet *Barbarea* endast var representerat av två arter, *B. vulgaris* och *stricta*. Emellertid har telegrafkommissarie Th. Lange riktat vår uppmärksamhet på ännu en spontan art, *B. arcuata* (Opiz) Rchb. Denna står nära *B. vulgaris*, men de tycks vara väl skilda. *B. vulgaris* är en sydlig art, vars nordligaste lokal enl. Lange är belägen i Hälsingland. *B. arcuata* förekommer däremot genom hela landet och är t. ex. ensamrådande i Jämtland, där den går ända upp i regio alpina.

Under förarbeten till en monografi över släktet *Alchemilla* fann W. Rothmaler, att en *Aphanes* (*Alchemilla*) *arvensis* L. närstående art *A. microcarpa* (Boiss. et Rent.) Rothm. var insamlad i Sverige. När han sedan genomgick Riksmusei herbarium kunde han konstatera, att denna art hos oss insamlats på ett flertal lokaler. På hösten 1937 publicerade N. Hylander och W. Rothmaler en sammanställning över de då kända lokalerna för dessa båda arter. Båda förekomma i södra Sverige och anmärkningsvärd är deras koncentrerade förekomst i östra delarna av Götaland. Enligt Hylander och Rothmaler kan *A. arvensis* »så fort den har blommor undantagslöst — och så gott som alltid utan minsta svårighet — skiljas från *A. microcarpa* genom sina långa, i frukt utstående foderblad». I fullt utbildat fruktstadium är nöten hos *A. microcarpa* som namnet anger mindre än hos *A. arvensis*.

Daggkåpor, *Alchemilla*-arterna, äro kritiska och genom den utredning som för närvarande utföres av professor G. Samuelsson kunna vi vänta oss en hel del intressanta avslöjanden.

Till släktet *Potentilla* har även några nya arter kunnat inregistreras, nämligen *P. impolita*, *groenlandica* och *Egedii*. Den förstnämnda uppställdes av Wahlenberg 1814 och avsågs av honom vara en från *P. argentea* skild art. Den försvann dock snart som egen art och fördes som varietet under *P. argentea*. Det är den finske botanisten, lektor G. Marklund, som åter riktat vår uppmärksamhet på *P. impolita*. Han säger, att denna skiljer sig från *P. argentea* bl. a. genom att bladen på undersidan äro m. l. m. tätt filthåriga, sittande på en nästan upprätt stjälk. Dessutom är blomman stor med mörkare gula kronblad och själva kronbladen äro bredare, så att de nästan nå varandra. Blomningstiden infaller tidigare hos *P. argentea* än hos *P. impolita*.

Vid finska och norska ishavskusten liksom på strandängarna vid Bottniska viken förekomma ett par typer av *Potentilla anserina* L., helt olika den, som man ser i södra och mellersta Skandinavien. Ett gemensamt drag för dessa två nordiska typer är, att de endast växa ute vid själva kusten, ett förhållande som jag kunnat konstatera under mina resor i nordliga Skandinavien. *P. anserina* har 6—10 parblad, gröna foderblad, varav yttre foderbladskransens blad äro flikade. Kronbladen äro till färgen rent gula. *P. groenlandica* har 3—5 grovtandade, tjocka, på översidan glänsande parblad, vars kanter i regel ha brunviolett färg. Foderbladen äro rödvioletta med tydlig, markerad nervighet och yttre foderbladskransens blad oflikade. Blommorna äro mörkare gula än hos *P. anserina*. *P. Egedii* liknar ganska mycket *P. anserina* bl. a. genom flera parblad, 5—7, men dessa äro dock grovt sågade. Av foderbladen äro inre kransens blad gröna, under det att den yttre kransens äro rödaktiga till färgen och mycket smala. Odlingförsök företagna med alla tre typerna visa att de under ett par års kultur hållit sig konstanta. *P. groenlandica* har tidigare i en del skandinaviska florer gått under namn av *P. anserina* var. *groenlandica*. Emellertid företer den så många morfologiska olikheter och är även rent till det yttre så avvikande från *P. anserina*, att jag icke tvekar att betrakta den såsom en egen art. *P. Egedii* vilken av Wormskjold, på material från Grönland, är beskriven såsom egen art, anser jag likaledes kan få behålla denna värdighet. I naturen kan man genast se, att det är någonting annat än *P. anserina*. I

Sverige har jag sett *P. groenlandica* ned till Ångermanland. *P. Egedii* tycks gå ännu en bit söderut.

Den öländska växtvärlden har fått sin specielle monograf i lektor R. Sterner och han har lämnat uppgift om en ny solvända. Tidigare voro från Öland tre solvändor kända nämligen *Helianthemum vulgare*, *H. oelandicum* och *H. canum*. Lektor Sterner har påvisat att den Ölandssolvändan närstående *H. italicum* var. *rupifragum* även finnes rikligt på södra Öland, där denna senblommande art ställvis färgar alvaret gult under sensommaren.

Om man skulle göra sig besvär med att undersöka blommor av Kråkbäret från olika delar av Sverige, skulle man finna, att en del individer ha blommor, som äro samkönade, under det att en del individer antingen ha enbart hanblommor, andra enbart honblommor. Detta till synes egendomliga förhållande beror på, att vi hava två *Empetrum*-arter, *E. hermaphroditum* med samkönade blommor och *E. nigrum* som är tvåbyggare. Assistent Th. Arwidsson har ingående studerat dessa arters utbredning i Skandinavien. Han konstaterade, att i norra Sverige ned till Härjedalen och Hälsingland förekommer så gott som uteslutande *E. hermaphroditum*. I sydligaste Sverige upp till Uppland, Närke och Dalsland finnes *E. nigrum*. I landskapen Dalarna, Värmland och Västmanland förekomma båda arterna. Samma förhållande råder i skärgården i Uppland ned till norra Östergötland. *E. hermaphroditum*s sydgräns sammanfaller i stort med den i flera avseende viktiga gränslinjen, som av prof. R. Sernander döpts till »limes norrlandicus».

I våra florer har *Polygonum Raji* uppgetts. Professor G. Samuelsson har emellertid visat att den äkta *P. Raji* inte finns hos oss. Det vi tidigare ansett vara denna art är dels *P. Raji* subsp. *norvegica* med en utbredning framförallt vid Ishavskusten men når ej svenska västkusten, dels *P. oxyspermum* utmed Sydsveriges stränder.

Vid studiet av kromosomtalen hos släktet *Primula* kunde H. G. Bruun (1932) konstatera, att *Primula scotica* Hook. från Skottland och Skandinavien icke hade samma kromosomtal. Senare har Bruun gjort ingående morfologiska undersökningar på material från såväl Skottland som Skandinavien. Resultatet av dessa undersökningar blev, att Bruun uppställde den skandinaviska typen såsom en egen art, *P. scandinavica*. Efter vad hittills är känt förekommer denna art endast i Skandinavien. Den äkta *P. scotica* finnes således icke hos oss.

Fjället Peldsa i nordligaste hörnet av Torne lappmark hyser en i

många avseenden intressant flora. För några år sedan påträffades där *Armeria sibirica* för första gången på svensk mark. Denna lokal avsluter sig till artens norska förekomster.

I norra Norge och Finland finnes i strandängarna ett par *Gentiana*-arter, *G. detonsa* och *aurea*. Den sistnämnda av dessa har uppgivits för vår flora och till för några år sedan fanns den inom Björklidens stationsområde på Riksgränsbanan. Den är där numera utgången, vilket jag själv hade tillfälle konstatera senast sommaren 1938. Denna förekomst kan dock knappast ha varit ursprunglig. Så mycket mera glädjande är G. Björkmans (1929) fynd av denna växt på två lokaler c:a 2 mil väster om Stora Sjöfallets nationalpark. Båda lokalerna tycks vara av ursprunglig natur, och anmärkningsvärt är lokalernas höjd över havet, nämligen mellan 650—700 m. ö. h. Genom detta fynd har *G. aurea* införlivats som spontan medborgare i vår flora.

Slutligen medför en namnförändring att ytterligare en art införlivats med vår flora. Det gäller *Artemisia borealis*. Denna art är mycket mångformig och representeras hos oss av *A. borealis* var. *bottnica*. Denna varietet gick först som egen art men fördes snart som varietet under den sydsvenska *A. campestris*. Emellertid visar denna typ tydlig samhörighet med *A. borealis*. Dessutom sammanfaller dess lokaler inom *A. borealis*' cirkumpolära utbredningsområde.

Det mycket mångformiga och kritiska släktet *Salix* har genom M. Floderii trägna arbete riktats med trenne nya arter nämligen *Salix coetanea*, *S. stipulifera* och *S. xerophila*.

I denna redogörelse över förändringar av olika slag i vår växtvärld efter sista upplagan av Lindmans flora har jag icke medtagit arter inom sådana kritiska släkten såsom *Taraxacum* och *Hieracium*. Jag kan dock icke underlåta att nämna R. Ohlséns intressanta fynd av *Taraxacum brachyceras* på fjället Vassitjåkko i Torne lappmark. Denna art är tidigare känd från Ostgrönland, Spetsbergen och Waigatsch (Dahlstedt, 1906). Den tillhör säkerligen den grupp av växter, vilka överlevat sista istiden på någon nunatak, och bör därför ur växtgeografisk synpunkt hava sitt speciella intresse.

Uppgifterna växla. Det ligger i den aktuella hembygdsvårdens natur, att den aldrig får slå sig till ro eller dröja sig kvar. Utvecklingens hjul rullar vidare — det kan inte hejdas — och hembygdsvården måste hålla takten. Hjulet rullar som en bred och tung vält; allting, som kommer i dess väg slätas ut, det nivelleras. Så går det med de små egenheterna i en bygds kulturliv, med språkets särarter och med sedvänjorna, med det hävdvunna byggnadsskicket och med trädgårdskonsten, med klädedräkten och — jag höll på att säga — tankeverksamheten.

Det gäller för den vakna, den levande hembygdsvården att taga vara på allt det värdefulla, som utvecklingen hotar att krossa under välten — inte bara att konservera det som döda, dammiga museiföremål, utan att i den moderna tiden taga upp och arbeta in det goda arvet.

Därför måste uppgifterna växla inom hembygdens organisationer. När konfektionsindustrin gjorde det möjligt för envar att skaffa sig moderna kläder, gällde det att slå vakt om de gamla dräkterna, som ingen längre ville se åt; när textilfabrikerna började göra billig dussinvara blev det på tiden att rädda det livsdugliga i hemslöjden och göra den konkurrenskraftig. Liknande är förhållandet, när det gäller möbler och inredning. Sedan hembygdsvården tagit upp ett program och riktat uppmärksamheten på det, blir det som regel andra organisationer och intressen, som föra saken vidare och i vissa fall t. o. m. kan göra den ekonomiskt bärkraftig.

Det område, som Samfundet kanske ägnat största intresset under senare år är byggnadskulturen. Här har Samfundet sin egen

byggnadsbyrå, sina skolor och sina ambulerande kurser. Nu är det *vägarnas* tur. Vår tids rekordartat ökade biltrafik ställer nya krav på dem. Vi stå mitt uppe i en genomgripande revidering av landets vägnät. Det är helt enkelt vägens omvandling från *landsväg* till *bilväg* vi uppleva. Det pågår stora och kostsamma arbeten, men det är inte bara pengar och andra materiella värden (jord, skog m. m.) som måste offras, utan också natur- och kulturvärden, som inte kunna uppskattas i pengar. Följden blev också att reaktionen började spira inom olika intressegrupper. Naturskyddaren frågade sig om inte vägen borde vika för den tusenåriga eken eller för jättekastet; parkvårdaren sörjde förlusten av kulturlandskapets spolierade alléer och frågade sig om inte nya planteringar borde kunna ersätta de gamla — och hembygdsvården såg, hur förhållandet mellan väg och bygd blev ett annat; förr hörde de samman, nu går vägen sin väg, den har brutit med bygden.

Intet under om de olika organisationer, som kände sina intressen hotade, gingo till aktion mot de nya vägarna. Med växlande framgång gick var och en ut och sköt med sin kanon. Det blev emellertid snart klart för de spridda styrkorna att de genom samverkan skulle nå bättre resultat. Det dröjde heller inte länge förrän Svenska Naturskyddsföreningen, Samfundet för Hembygdsvård och Föreningen för Dendrologi och Parkvård etablerade ett intimt samarbete i dessa frågor. En vägkommitté bildades inom Samfundets ekonomiska och organisatoriska ram. Kommittén hade då förmånen att som särskild sakkunnig kunna tillkalla trädgårdsarkitekt Sven H. Linde,

När väg och bygd höra samman. Bogsta, Södermanland. Foto: S. A. Hermelin.

som genom verksamhet av liknande art i U. S. A. var särskilt ägnad härför. Kommittén tog till sin uppgift att lämna råd beträffande vägestetiska problem. I en gemensam skrivelse till Konungen begärde de tre organisationerna ett anslag för anställande av en konsulent. Denna anhållan bifölls och för budgetåret 1939—1940 anslags ett belopp av 15.000: — för ändamålet med villkor att Samfundet för Hembygdsvård dels organiserade en rådgivande vägkommitté bestående av en representant vardera för Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen samt Föreningen för Dendrologi och Parkvård, dels ock anställde en vägvårdskonsulent.

Vägvårdskommittén, som nu är organiserad, har följande sammansättning:

Major Knut Kinch, suppl. väginsektör
Alex. Södergren (Väg- & Vattenbyggnads-

styrelsen), fil. dr. John Nihlén, suppl. lektor Lorentz Bolin (Samfundet för Hembygdsvård), författaren Sten Selander, suppl. fil. dr. Gunnar Beskow (Naturskyddsföreningen), antikvarierna Erik Lundberg, suppl. Bertil Berthelson (Riksantikvarieämbetet), trädgårdsarkitekt Sven A. Hermelin (Dendrologiföreningen).

Under månaderna september och oktober 1939 uppehöll antikvarien fil. dr. Erik Lundberg tjänsten som tillförordnad. Från den 1 november tillträdde den av trädgårdsarkitekt Sven A. Hermelin. Konsulentens åligganden framgår av följande utdrag ur en av Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen fastställd instruktion:

»Vägvårdskonsulentens uppgift är att med beaktande av gällande statliga normalbestämmelser för vägbyggnad, kungörelsen angående vägmärken och andra dylika föreskrifter samordna landskaps- och hembygdsvårdens intressen med förekommande frågor i samband med underhåll eller byg-

gande av väg, varmed förstås förutom anläggning av ny väg även omläggning och förbättring av väg, samt att därvid verka för att naturens skönhetsvärden i möjligaste mån bevaras och ökas.

I sådant avseende har konsulenten att genom upplysnings- och propagandaverksamhet till gagn för vägvärden i här förevarande syften arbeta för att på lång sikt bereda en för dessa syften gynnsam opinionsbildning och därvid söka väcka ett allmänt intresse för hithörande frågor samt att utarbeta anvisningar och råd i ämnet, även som att gå Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, länsstyrelser, vägingenjörer, vägförordningsmän och vägstyrelser samt enskilda organisationer och personer tillhanda med råd och upplysningar.

Upplysnings- och propagandaverksamheten, som skall bedrivas efter av Samfundets vägkommitté godkänd plan, bör främst omfatta föredrag, kurser, skrifter, tidningsartiklar m. m. även som andra lämpliga sätt av beskaffenhet att kunna tjäna här ifrågavarande syften. Föredrag och kurser (eventuellt under form av »vägvårdsdagar») böra anordnas, lämpligen i samråd med länsstyrelser, vägkulturkommittéer och vägstyrelseföreningar. Därvid böra, då så är möjligt, vägvårdsfrågorna belysas, diskuteras och praktiskt demonstreras i anslutning till aktuella — planerade eller pågående — arbetsföretag.»

»Konsulenten skall därjämte verka för åstadkommande av frivilliga insatser till förskönande av landskapet och vägen. I den mån denna del av verksamheten ej ingår under den allmänna propagandan, bör den samma särskilt rikta sig till markägare och till lokala hembygdsföreningar eller andra sammanslutningar, vilka kunna förväntas villiga att arbeta för nämnda syftemål.»

»För resor i tjänsten, som påfordras för fullgörande av erhållet uppdrag, äger kon-

sulenten åtnjuta ersättning motsvarande reseklass II C i allmänna resereglementet. Sådant ersättning utgår av för konsulentens verksamhet anvisade, till Samfundets förfogande ställda statsmedel.

Då konsulenten anlitas av annan än Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, länsstyrelse eller vägingenjör, skall konsulenten meddela uppdragsgivaren, att denne har att till Samfundet inleverera vad som till konsulenten utgått i resekostnader, även som tillse, att uppdragsgivaren tillställs räkning på beloppet och att denna vederbörligen gäldas.»

Av ovanstående framgår således dels att konsulenten kan anlitas av enskilda organisationer och personer, dels att han skall vända sig till sådana med förslag om frivilliga insatser till förskönande av landskapet och vägen. Det är kanske särskilt på detta område som frågan intresserar förningens medlemmar. Många uppgifter av denna art vänta på sin lösning. Tänk bara på, vilka sår, som tillfogas naturen kring ett vägbygge. Årtionden fordras för att de skola läka sig själva, men det kan gå relativt fort, om man hjälper till på rätt sätt.

Vägbyggaren disponerar blott den markremsa, som vägbygget fordrar rent tekniskt. Landskapestetiskt sett kan man på många håll inte uppnå ett fullgott resultat utan att gå ut i den omgivande terrängen. Ibland gäller det att gallra trädvegetationen eller att komplettera den, ibland att hugga ut-siktslinjer, en annan gång åter att förplantera störande grusgröpar eller tråkig bebyggelse. Allt detta är sådant, som fordrar markägarens förstående medverkan. Denna landskapsvårdande verksamhet fordrar ett förtroendefullt samarbete mellan vägmän, markägare och andra intresserade — ett samarbete, som vi få hoppas blir allt vanligare och självklarare.

S. A. H.

»KOMMUNALA HEMBYGDSVÅRDARE»

I tider av nöd och fara mobiliseras alltid ett folks både andliga och materiella tillgångar. De värden, som håller på att spolie-ras får dubbelt värde och många gånger skapas nya. I farofyllda och bistra tider svetsas ett folk samman, det lär sig att se bort ifrån vardagsgruffet och värdesätta de gemensamma intressena och de band som för-enar. Under världskriget fick vi en hälsosam påminnelse om det svenska medborgarska-pets betydelse, och det var mitt under brin-nande krig, som Starbäck ansåg tiden mo-gen att samla den frivilliga hembygdsrörel-sen i en fast organisation. Samfundet för Hembygdsvård är därför direkt fram-sprunget ur behovet av samling kring na-tionella värden och har också genom denna erfarenhet kunnat propagera hembygdsrö-relsen som livsåskådning och bildningsform. Efter världskrigets slut började en ny tid med en utveckling, som var fotad på en materialistisk livssyn, under vilken en del av erfarenheterna glömdes. Hembygds-rörelsen höll sig dock kvar i vårt medve-tande som ett kulturellt instrument, ja, kunde t. o. m. flytta fram sina positioner genom att på sitt program taga upp värden om och *propagera* ansvaret för den moderna växande bygden. Världskriget födde därför den moderna hembygdsrörelsen genom den efterföljande utvecklingen och rörelsens egen förmåga att kunna ställa nya mål och verka enligt av utvecklingen givna riktlinjer.

Många röster har höjts för förnyelse och fördjupande av rörelsens idéinnehåll. I många fall har dessa krav sprungit fram just på grund av en ny värdesättning av kulturarvet och i en känsla av behov efter sammanhållning och enhet inför hotet om kulturens sammanbrott. Hem och bygd har genom trycket utifrån åter blivit påtagliga realiteter i vår föreställningsvärld och det svenska medborgarskapet ett modernt: »Ro-manus sum». Andra krav på fördjupning kommer från håll, som stått hembygdsrö-

relsen nära under dess kamp för erkännande som social faktor i tidens kulturella liv. Splittring och tvedräkt, många gånger okun-nighet om hembygdsrörelsens mening och mål gör ofta rörelsen maktlös och dämpar entusiasm och arbetsglädje hos dess måls-män.

En fråga, som intimt hänger samman härmed är för närvarande hur hembygds-intresset skall kunna samlas till en så långt möjligt enhetlig folkrörelse. Detta problem beröres av tidskriften Fornvännen i en arti-kel »Kulturminnesvårdens perifera orga-nisation» av provinsialläkare Axel Berg-strand, vilken sedan varit föremål för en ledare i Stockholms-Tidningen den 10/10 1939. Visserligen är det här främst fråga om kulturminnesvärden, men hela hem-bygdsrörelsen brottas med samma problem, som får sin innebörd belyst i nämnda arti-kel. »Man kan dock ej blunda för att hem-bygdsarbetet ute i bygderna mången gång varit planlöst och att det alltid varit helt be-roende av de personliga intressen och syn-punkter, som gjort sig gällande på orten i fråga, ty enhetlig ledning har saknats, lika-så egentlig organisation. Resultatet av arbe-tet har också mångenstädes ej motsvarat den energi, som utvecklats. Därtill kommer att intresset för en sak växlar från tid till annan. När en kraftig vilja satt sig i spet-sen, har det kommit en blomstringstid, men när denna person flyttat eller dragit sig tillbaka, har kanske annan lämplig ej fun-nits att tillgå, och så har det följt en tid av tillbakagång. Att risken för en dylik eventualitet finnes både här och där kan ej förnekas. De vanvårdade eller förfallna hembygds-muséer, som man av och till får höra talas om, bära vittnesbörd om dessa växlingar, och de skada kulturminnesvärden långt mer än vad som motsvarar det för-störda materialet, ty kulturminnesvärden kommer i vanrykte för lång tid framåt i en sådan bygd.»

Till detta kan läggas att ett förvärvande av en gård till bygdemuseum eller uppförande av dylikt kostar pengar och för en ideellt arbetande förening är en stor skuld, som måste balanseras på framtiden, en farlig sak, då det gäller vidmakthållandet av intresset. Många hembygdsmuseer har förlorat sitt eljest fasta grepp över bygdens folk genom den alltför stora skuldbörda, som hembygdsföreningen måst åsamka sig vid förvärv av museum eller annan fastighet. När sedan de optimistiska kalkylerna skall prövas i vardagens och verklighetens kalla ljus, svikes förhoppningarna och splittras krafterna. Svårigheter med amortering och räntor uppstår, och det blir till sist ett fåtal personer i bygden, som genom sin ekonomiska offervilja får bära det tunga ansvaret för bygdemuseet. De ideella krafterna riktar sig åt annat håll, då de inte finner sig till rätta inom den trånga ram med dess begränsade uppgifter, som hembygdsföreningen med naturlig nödvändighet måste tränga in sitt arbete i. Detta är en faktor i hembygdsarbetet, som man inte får glömma, då det gäller att diskutera kommunala och eljest allmänna initiativ på detta område. Det är alltså inte bara hembygdsvårdens idéinnehåll utan bristen på översyn och verklig kännedom om vart rörelsen syftar, som hos allmänheten orsakat en på många håll kännbar misstro och förvirring.

Dr Bergstrands artikel mynnar ut i ett förslag om tillsättande av kommunala kulturminnesnämnder med bestämda arbetsuppgifter och rapportskyldighet. Dessutom skulle nämnden verka för att det frivilliga intresset för kulturminnesvården vidmakthålles och dessutom vara en föreningslänk mellan de sammanslutningar, som har kulturminnesvård på sitt program, och inom dessa söka åstadkomma ett planmässigt arbete.

Detta förslag gäller närmast sådana kommuner, som ej har tillgång till annat än frivilliga krafter och som ligger så långt borta från landsantikvarierna, att endast ett mycket begränsat stöd därifrån kan påräknas. Men man bör inte glömma att förutom de avstånd som lägger hinder i vägen för en ändamålsenlig ledning av de i olika bygder verkamma frivilliga krafter, har landsantikvarierna sin centrala uppgift vid länets museer och kan inte i vilken utsträck-

ning som helst frigöra sin arbetstid och arbetskraft, utan att det skulle göra intrång på hans verkliga uppgifter och förrycka hans vetenskapliga gärning.

Då det gäller den mer fackmässiga kulturminnesvården, dit också fornminnesvården hör, skulle troligen en av kommunen vald nämnd — hur tilltalande detta förslag än låter — kunna uträtta föga, därför att den skolning och erfarenhet, som är grundvalen för ett dylikt arbete, ofta saknas. På det bygde- och landskapsvårdande området i allmänhet skulle systemet med kommunalvalda hembygdsvårdare löpa fara att låsa fast hembygdsintresset till vissa personer och kanske också till vissa intressen i bygden. Detta skulle i det långa loppet säkerligen betyda det frivilliga arbetets försvårande, kanske t. o. m. innebära intressets förkvävande. Man får därför inte blunda för de risker, som rörelsen skulle löpa. Att lägga byråkratiens järnhand över vad som är och bör vara en frivillig insats och därutöver en folkrörelse, som faller inom ramen för en livsåskådning skulle med all säkerhet förtunna dess innehåll och förytliga dess strävan.

Däremot skulle säkerligen mycket kunna göras för bevarande av bygdehandlingar och arkivaliernas uppsamling i ett bygdens eget arkiv. Här har också kommunerna ett stort ansvar, och dr Bergstrands artikel utgör ett välbefogat memento. Kunde man förena det kommunala initiativet med det frivilliga arbetets offervilja, vilket tydligen föresvävat dr Bergstrand, skulle hembygdsvården kunna bli en väldig makt i samhällenas liv. Måhända kunde ett ofta behövt pekuniärt stöd från kommunernas sida växa fram ur en sådan samverkan.

Att det är något som brister inom hembygdsvården landet runt, ger dr Bergstrands artikel rikliga belägg för. En av de ömma punkterna är det dåliga samarbetet mellan kommunala myndigheter och rörelsens representanter. Detta kan säkerligen inte rättas till genom annat än propaganda och en kontinuerlig verksamhet med rum också för ungdomliga viljor. Vad hembygdsvården i dag skulle behöva är en enhetlig, slagkraftig organisation, som säkerligen också kommer att värka fram ur den nuvarande splittningen.

S. A. R—g.

DEN POSITIVA LANDSKAPSVÅRDEN

Bevarandet av vårt lands skönhet är en betydelsefull samhällsangelägenhet. Ett av de viktigaste inslagen i denna skönhet utgör lövträden. Med sin ljusa leende grönska skapa de omväxling och en känsla av glädje, som vi inte alltid förstå att uppskatta, förrän det kanske är för sent.

Lövträden hotas i våra dagar på grund av många olika orsaker delvis med förintelse. I den mån det låter sig göra, böra vi därför försöka bevara dem. Därjämte böra vi genom nyplantering försöka bota de skador, som redan tillfogats naturen.

De åtgärder vi i detta avseende kunna vidtaga äro följande:

1) Om möjligt avsätta något vackert lövträdsparti, en hagmarksbit, en kulle med träd och buskar, en dunge vid sjön eller ute på fälten, en rad träd vid en å eller bäck o. s. v. till naturreservat. Dessa behöver visst inte fridlysas genom Vetenskapsakademins försorg. Områdena kunna på ett eller annat sätt, t. ex. såsom gåva eller genom arrende, upplåtas åt traktens hembygdsförening eller åt Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen gemensamt.

2) Inom varje kommun företas genom en hembygdsförenings eller någon studiecirkels försorg en inventering av natursköna platser, som det vore av värde att få bevarade. Några krav på jordägaren få emellertid icke ställas. Man skall endast försöka väcka hans intresse för saken. Likaså företas en undersökning av vad, som skulle kunna åtgöras i försköningssyfte. I den mån det är möjligt bör också detta utföras:

a) Risiga och fula eller nakna skogsbryn kunna planteras med lövträd eller buskar såsom sälg, nypon, slån, hagtorn, måbär och olvon. Det är att observera, att skogen härvid skyddas mot vindarnas uttorkande inverkan. Vidare är att beakta, att sälgblommornas ståndarmjöl är livsviktigt som föda åt bilarverna, då vid tiden för sälgens blomning knappast någon annan äggviterik föda står till binas förfogande. Att nypon hör till våra allra vitaminrikaste frukter och att slån lämnar en värdefull saft saknar inte heller sin betydelse.

b) På steniga backar i åkerfälten skola

barrträden hindras att komma till utveckling, och uppkomsten av lövträd och buskar gynnas, gärna även enbusken till en viss grad. Vissa backar böra även hållas fria från lövträd och helt överlätas åt busk- och örtvegetationen.

c) På lämpliga ställen planteras dungar av lövträd eller också ensamma träd, t. ex. vid sjöstranden, som avslutning på en barrskog, vid någon landsväg o. s. v.

d) En och annan hagmarksbit förvandlas till naturpark, genom att man håller gran och tall borta och inplanterar lövträd och buskar samt håller gläntor öppna för blomornas trevnad. Framförallt bör detta komma ifråga bredvid eller i närheten av bygdegårdar.

e) Alléer planteras vid vägar, där de ej hindra trafiken, t. ex. vid bivägar och uppfartsvägar. Trädgrupper eller rader av träd planteras på slänterna vid skenfria vägkorsningar, backar invid vägen, där ej risk för åkerns utsugning föreligger o. s. v.

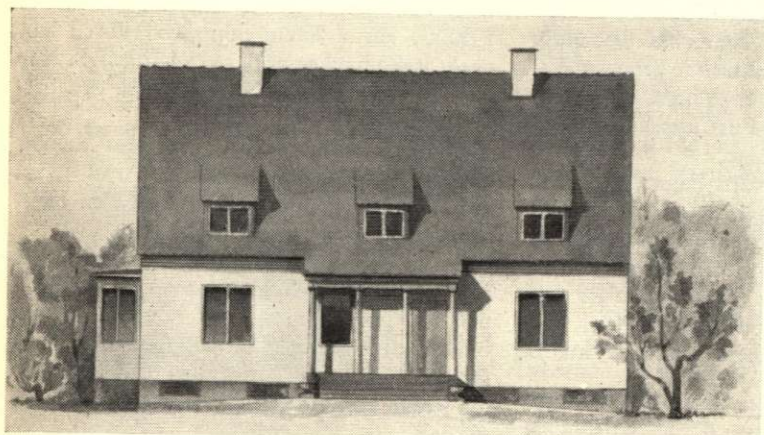
f) På större, trädlösa slätter planteras dungar av lövträd invid betesfällorna, varvid djuren få skydd mot för stark sol och mot regn och blåst och småfåglarna få skydd och boplatser, så att de kunna utföra sitt betydelsefulla arbete att hålla efter flugor, myggor, bromsar och stygn.

3) Gamla hamlade träd bevaras. Vid gården och alldeles särskilt vid bygdegården hamlas en grupp träd alldeles som förr i världen. Vid hembygdsmuseet eller bygdegården bevaras ett litet stycke ängsmark, där alla den gamla tidens ängsblommor, blåklockor och prästkragar, ängssyra och smörblommor, midsommarblomster och vild morot m. fl. skola finna en fristad.

4) Plantera vårdträd och anlägg eller utvidga trädgården hemma. Sätt klängväxter vid väggarna. Anordna en tävlan i prydlighet kring hemmet.

5) Plantskolor av lövträd och buskar anläggas, så att man har tillgång till material för alla nu nämnda positiva uppgifter. Begär anvisningar för deras anläggande och skötsel från Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm.

Lorentz Bolin.

Byggnadsbyråns
ritning till entré-
fasad.

Skånsk byggnad utförd av Samfundets byggnadsbyrå.

I Södra Sandby i Skåne har uppförts en nybyggnad, som Samfundets byggnadsbyrå utarbetat såväl förslag som fullständiga handlingar till. Vi erhöilo detta uppdrag i september 1938, och det visade sig vara en mycket tacksam uppgift. Huset, som uppförts i tegel, är hållet i den för Skåne typiska stilen, som vidstående ritning å entréfasaden samt foto av gårdsfasaden visar.

I september 1939 stod huset färdigt för inflyttning. Efter att sedan dess ha bebott

huset, skriver ägaren till oss: »Allt har utfallit till min fulla belåtenhet, varför jag har all anledning att framföra mitt innerliga tack till de personer, som medverkat hertill. Byggnadsbyråns förklarade också att han aldrig haft så präktiga ritningar och en sådan arbetsbeskrivning, som vid denna byggnad, vilket underlättat hans eget arbete avsevärt. Inga som helst ändringar ha vidtagits, utan allt har utförts i enlighet med ritningarna och arbetsbeskrivningen. ... så har man alltså fått en rymlig och präktig bostad.»

B. J.

Den färdigbyggda villans gårdsfasad. Tyvärr ger fotot genom det felaktiga perspektivet ej rättvisa åt byggnadens stil, men däremot åt det typiskt skånska inslaget i bilden — storken!

Bohuslänska båtar.

Amanuensen vid Göteborgs museum, dr Olof Hasslöf har nyligen utgivit ett vackert och förnämt arbete om »Bankskutor och sjöbåtar i Bohuslän», ingående i Göteborgs musei årstryck 1939. Det redogör med utgångspunkt från en del nytt material till nämnda museum för ett par av de många båttyper, som hört hemma i Bohuslän, och därifrån spritt sig över grannområdena och fått stort inflytande för hela det nordiska båtmaterialiet. Utmärkta illustrationer.

Bromma Hembygdsförening

har utgivit sin årsbok för 1939, vilken bl. a. innehåller den sedvanliga Brommakrönikan av fastighetsdirektör Axel Dahlberg, en uppsats om Västerledskyrkan av kyrkoadjunkt Brynolf Ström samt en kulturhistorisk beskrivning av Ulfsunda Fabrique, en keramisk industri vid 1700-talets slut och 1800-talets början i Bromma av fil. lic. Marshall Lagerquist.

Flundre härad

i Västergötland har en utomordentligt vederhäftig och kunnig skildrare i fil. mag. Ernst Hollman, som nu utgivit andra delen av sin beskrivning över häradet. Den ingår som nummer 1 i Flundrebygdens Fornminnes- och Hembygdsförenings publikationsserie.

Den senaste delen innesluter hantverket och industrien, och här dominerar givetvis Lilla Edet. Skildringen av de moderna samhällsformerna, gjord med omsorg och kunighet, ger ett särskilt värde åt denna omfattande häradsskildring. Man fäster sig särskilt vid den intressanta beskrivningen av folkrörelserna. Gårdarna i häradet äro upptagna i en kronologisk ordnad historik.

Det är en hembygdsbok av den art, man vill önska många efterföljare: grundlig, välskriven, fylld av nyttig sakupplysning, skriven både med historisk syn och sinne för nutidens miljöer och krav. Många kloka ord sägas också om människor och förhållanden (t. ex. om ungdomen och nöjeslivet i kapitlet om »Det nya Lilla Edet 1938»).

Det är välgörande, ty motsatsen, med snus-torr och opersonlig arkivredovisning (så-dant finns!), gör ingen människa glad — allra minst den, som vill studera, förstå och samtidigt leva i och vårda sin hembygd.

Vad man skulle önska i sinom tid är en förkortad upplaga, tillrättalagd för skolans och studiecirkelns hjälp.

J. N.

Jämten 1939.

Heimbygds årsbok Jämten är en av våra allra förnämsta landskapspublikationer. Länsantikvarie Eric Festins namn borgar också för att såväl redigering som innehåll står på ett högt plan. De vackra bilderna på konsttryckpapper i bokens början (inte mindre än 32 stycken) förhöja ytterligare bokens värde.

Tyvärr tillåter inte utrymmet någon redogörelse för innehållet, men vi äro övertygade om att boken kommer att finnas i varje jämtländskt hem.

Om man skulle tillåta sig en anmärkning, skulle det vara att årsboken utkommit först till jul. Den förlorar därigenom en del av sitt propagandavärde för hembygdsrörelsen.

Mäster Gudmunds Gille

behandlar i sin årsbok 1939 bl. a. Vättertraktens geografiska utveckling av fil. dr Erik Nilsson, Vätterbygden och Vättersjöfarten i äldre tider av fil. dr Gösta Weiler samt Svartökärr och Flahults försöksgård av statsagronom Karl Lundblad. Det livaktiga Mäster Gudmunds Gille i Jönköping har härmed fullbordat 10 årgångar av sin årsbok.

Naturskydd och fornminnesvård,

tidskrift för naturskydd, arkeologi, historia och konsthistoria i sydvästra Skåne, utgiven av Falsterbo Museum, har utkommit med ett nytt häfte, innehållande bl. a. uppsatser av Olof Cristoffersson om S:t Olovs kyrka i Skanör och Stora Hammars by. En uppsats av samme författare handlar om hur fastlagen firades i Falsterbo för 200 år sedan.

Tusen år i Småland

heter Elin Wägners stora hembygdsbok. Förlaget kallar det med rätta en snabbvisit i ett svenskt landskap. Det är inte fråga om djuplodning, ingen skildring byggd på mödosamma forskningar i mark och arkiv. Det är i själva verket en samling spirituella kåserier och reseberättelser från Värebygderna med avstickare i öst och väst.

Talet flödar liksom funderingar och hugskott. Det är ingen tråkig bok. Mycket sunt och vackert är sagt på de många sidorna, mycket lockar till gensägelse och debatt. Som hembygdsbok motsvarar den varken det gamla klassiska idealet (som t. ex. den förtjusande Vadsbo-skildringen av Hultgren) eller den nya typen med sikt även på studiearbete och nutidsliv. Den är på något sätt lös i köttet.

Hennes skepsis mot vissa naturliga former av arbetslivets rationalisering på landsbygden väcker läsarens skepsis. För en gammal järnforskare känns det vidare tomt och onaturligt att den urgamla järnhanteringen i dessa bygder (där kanske det svenska järnets vaggas en gång stod!) ingenstans skymtar fram, inte ens som historisk bakgrund. Tusen år i Småland utan sinnerskutor och blästerugnar och smeder! Kanske är det denna lucka, som är skulden till den uppenbara felspekulationen, att många patetiska smålänningar levde bronsåldersliv ännu sedan järnåldern grytt. Omöjligt. I samma ögonblick malmen upptäcktes i de småländska myrarna var bronsåldern bortblåst. Det kan inte ha tagit många år. Bronsen var dyr import — järnet trampade man på.

Man känner sig frestad att också opponera mot ett annat påstående, nämligen att Snövitfilmens framgång »uteslutande vilade på människors intresse för djur». Orsaken ligger säkert djupare, bottnad i den moderna människans konstutflykt, längtan till det stimulerande romantiska idealet, som nu vaknar upp igen efter »saklighetens» årtionden.

Utmärkta äro kapitlen om Vägar och besöken i de gamla herrgårdarna och prästgårdarna; de äro enligt anmälares mening ryggraden i boken.

Det vackert illustrerade verket, ca 300 sidor starkt är utgivet av Wahlström & Widstrand och kostar häftat kr. 10: 75.

J. N.

Vår Hembygd

heter en liten vacker 80 sidor stark skrift, som är utgiven av Huskvarna hembygdsförening under redaktion av folkskollärare Georg Sahlström. Skriften är ägnad Erik Dahlberg och Huskvarna och innehåller värdefulla uppsatser: en av Georg Sahlström om Erik Dahlberg; under sin tid som landshövding i Jönköpings län gav Dahlberg upphov till Huskvarna faktori. En intressant skildring av en svensk, om vilken det sagts, att hela tidevarvet förkroppsligades av honom. En annan uppsats är av Brynolf Hellner: Några kulturhistoriska notiser över Huskvarna stads äldre bebyggelse. Anders Lindahl skriver slutligen om »några iakttagelser om Rumlaborgs palissadkonstruktioner och Vätterns nivåförändringar».

Meddelanden från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund XII,

redigeras av Egil Lönnberg och innehåller bl. a. Byn och laga skiftet av Olof Löthner, Några kulturhistoriska notiser över Huskvarna stads äldre bebyggelse av Brynolf Hellner, Järn i Arvid Trolles jordebok av år 1498 av Carl Sahlin samt Romansk träskulptur i Norra Småland av Rune Norberg. Från Hembygdsföreningar och forngårdar i Jönköpings län utgår en utförlig krönika över 1938 års verksamhet.

Från By sockengille 1939.

Den livskraftiga hembygdsföreningen har här utgivit sin XIII:e årsskrift, som bl. a. innehåller en uppsats om första storskiftet i By socken, Sockenhövdingar av Älderman och Från forna ofredstider av Spaak Östlund.

Skärkarlskobb Sommarö. En liten bok om skärgården. Stockholm 39. Pris 2: 50.

Stockholms Scoutkårs Sjöscoutkolonn ha firat sitt 10-års jubileum genom att utge en liten bok om skärgården »Skärkarlskobb — sommarö» som säkert kommer att läsas med nöje av alla dem som intressera sig för Stockholms skärgård. Både livet och naturen i den skiftande skärgården passerar revy i den trevliga och rikt illustrerade volymen. »Skärkarlskobb — Sommarö» kan rekvideras från Svenska Naturskyddsföreningen eller direkt från Stockholms Sjöscouter, Arsenalsgatan 1.

M E D D E L A N D E N

Hembygdskunskap — ett nytt fält för folkhögskolan.

När Samfundet för Hembygdsvård i höstas frågade om vi vid Lillsveds Folkhögskola var hågade att ta emot en kurs i hembygdsvård blev jag mycket glad åt förslaget och svarade ja utan någon som helst tvekan. Jag förstod genast vilken stor betydelse för skolan och skolans elever denna kurs kunde få. På grund av folkhögskolans säkra förankring bland svensk ungdom, har den rika möjligheter att påverka och leda kulturarbetet. Lillsveds gymnastikfolkhögskola har kanske ett företräde därigenom att medelåldern bland eleverna är avsevärt högre än i andra folkhögskolor och att de komma från alla delar av landet. Eleverna utbildas till ledare för sin hembygds kulturarbete på skilda fronter. En kurs i hembygdsvård skulle därför ha sitt stora intresse även om detta ämne i stort sett var obruten mark i folkhögskolans undervisning. Vid samtal i lärarrådet var också alla eniga om att med tacksamhet mottaga erbjudandet om kursen.

Den hölls den 19—20 januari och de båda dagarna ägnades helt åt föreläsningar om studiet av hembygden och dess problem. Redan från första ögonblicket kunde man konstatera att Samfundets föreläsare, dr Lundberg, arkitekt Wærn Bugge, konsulent Rydberg och dr Dahlbeck fick den rätta kontakten med skolans lärare och elever. Föreläsningarna spände över stora områden av mänsklig kultur: hem och bygd, kyrkan, bebyggelsen, bygdefolket och naturen.

Om skolans lärare och elever funderat över meningen med en kurs som denna, så kan man säga att all undran försvann redan från dess första början. Allteftersom kurstimarna framskred stegrades om möjligt intresset och man kunde hos alla deltagarna finna, att de under kursen fått impulser, som ej skulle glömmas utan omsättas i praktisk handling i deras respektive hembygder. Den moderna hembygdsvården har budskap till all vaken ungdom: att vårda men också skapa nytt.

Min personliga uppfattning är att våra folkhögskolor har en stor och tacksam uppgift att i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård »odla fram» en stark och sund hembygds känsla. Den bakgrund som själva tiden ger med dess oro och nöd, dess obesvarade frågor om kultur och barbari, ger hem och hembygd ett större värde. Därför har också hembygdsvården fått en ny betydelse, dess perspektiv har vidgats så oerhört. Den som förut överhuvud taget aldrig reflekterat över orden hem och hembygd har nu börjat få en stark känsla av innebörden i dessa begrepp.

Uppslaget med hembygdskurser i folkhögskolorna är av så stor betydelse, att det manar till efterföljd. Jan Ottosson.

En kurs av detta slag har likaledes hållits vid *Jakobsbergs Folkhögskola*. Efter ett inledningsanförande av rektor Karl Petander talade dr Nihlén och lektor Bolin. Dessa kursers betydelse underströks till fullo av elevernas intresse för föreläsningarna.

Liknande kurser komma att hållas vid *Gripsholms Folkhögskola* den 1—2 mars och vid *Stockholms Folkhögskola* den 15—16 mars.

Studieledarekursen i Tvååker,

De farhågor, som från många håll uttalades om att tidens allvarliga läge skulle påverka hembygdsrörelsens slagkraft och splittra intresset för Samfundets kursverksamhet, har lyckligtvis inte besannats. Tvärtom! Våra resurser räcka tyvärr inte till att tillmötesgå alla önskingar om kurser och föreläsningar i hembygdsarbetande ämnen. Att man som en direkt följd av en fara, som hotar vårt land, har ett starkt behov av att slå vakt om de värden bygd och natur representera för oss, fick ett levande uttryck i den hembygds kurs, som hölls i Tvååker 13—15 januari. Från samtliga bildningsorganisationer i Halland hade ett 60-tal deltagare mötte upp till denna tre-dagars kurs. Inkvartering ordnades av Svenska Ungdomsringens medlemmar och kommunen hade upplåtit församlingssalen för föreläsningarna. Kommunalordförande Gunnars-

son öppnade kursen och hälsade föreläsare och deltagare välkomna till Tvååker.

Ett uppskattat inslag i kursen var den utfärd, som på friherre Klingspors inbjudan företogs till Öströo säteri, där kaffe intogs.

Det bästa betyget fick kursen av en deltagare, som vid avslutningen tackade kursledaren, Anders Bengtsson i Bråten, och tillade: »Så intensivt ha vi under denna kurs upplevt hembygden, att vi alldeles ha glömt, att det finns krig och oro ute i världen».

Studieledarkurs i Dals-Långed.

Vid förra studieledarkursen på Steneby, uttalades det önskemålet, att en ny kurs skulle hållas så fort tillfälle därtill gavs. Denna kurs, som hölls den 17—19 februari, har därför blivit en direkt fortsättning på den förra. Då de allmänna dragen i hembygdsrörelsens utveckling och hembygdsstudiernas uppläggning var ämnet för förra kursen, har bygdens eget liv, dess behov och möjligheter varit temat för denna.

Vid kursens början fick varje deltagare ett häfte med studieplaner, särskilt utarbetade för deltagarna. Rektor Erland Borglund hade lagt upp studieplan i hemslöjd med frågelista, herr Paul Björk beträffande arbetarrörelsen, ungdomsledare Gunnar Petersson om »Nykterhetsrörelsen på Dal», och kyrkoherde I. Markendahl om »Kyrkan och den religiösa väckelsen på Dal». Skriftställare A. G. Bördh hade författat en intressant historik över »Dalslands litteratur». Författarna till studieplanerna kompletterade dessa muntligt, varefter planen diskuterades.

Ett led i strävan att göra kursen bygdebetonad var också studiebesöket på »Bågens» gamla herresäte. Ägaren, järnhandlaren Anton Olsson, har där skapat en gammalgård, som ifråga om byggnadsvärde som

tidsdokument torde överträffa samtliga på Dal.

En dag var anslagen för sammanträde med Dalslands Folkbildningsförbund.

Fil. dr John Nihlén talade om hembygdsrörelsens aktuella uppgifter. På kvällen var anordnat ett samkväm med filmföreläsning, föredrag och allsång. Denna kurs har lärt oss att det inte räcker med allmänna uppläggningar av hembygdsstudierna och dess problem, utan de böra kompletteras med direkta anvisningar och studieplaner för den bygd, där kursen är förlagd. Den bästa behållningen deltagarna få, äro de studieplaner, som var och en för med sig hem. Efter dessa kan han omedelbart sätta i gång med arbetet i sin egen hembygd.

Byggmästarskolan i Steneby, Dalsland,

kunde trots svårigheter av olika slag börja sitt andra läsår den 15 februari. Årets kurs öppnades med en enkel högtid i närvaro av skolans inspektör, rektor Erland Borglund, som hälsade de närvarande välkomna. Skolans föreståndare arkitekt Ernst Aaby bjöd också välkommen och började omedelbart undervisningen tillsammans med överläraren Eric Rudman, som närmast svarar för det dagliga arbetet. Samf:s sekr. dr John Nihlén höll föredrag om hembygdsrörelsens historia och den verksamhet, som Samfundet utfört för en sundare byggnadskultur i landet. Senare föreläste dr Nihlén om äldre och yngre byggnadstyper i Sverige.

Byggmästarskolans elever deltog dessutom i ett samkväm, som anordnats tillsammans med studieledarkursen. De olika kursdeltagarna fingo härvid tillfälle att närmare lära känna varann och Stenebyskolans folk. Sång, filmföreläsning och korta anföranden fyllde ut programmet.

Redaktörer: Fil. lic. Nils Dahlbeck o. Fil. dr John Nihlén. *Ansvarig utgivare:* Fil. dr John Nihlén.

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Länsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 2 · Nr 2 · 1940

Utgör 21:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 31:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN · Redaktörer: Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN · Redaktion: Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic.
Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Länsarkitekt
Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar
Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander,
Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

ÖSTGÖTARS HEMBYGD

av Axel L. Romdahl

Det är samtidigt svårt och lätt för en östgöte att skriva om Östergötland. Det är lätt därför att därav hjärtat är fullt talar munnen. Och en östgötes hjärta är alltid fullt av hans hembygd. Men det är svårt därför att han riskerar att utmana kritiken hos andra än de egna landsmännen, östgötarna. Han tar munnen full, tycker man. Och det kan ej nekas att han gärna gör det, icke av skryt och högmod, men av kärlek till den bygd som födde och fostrade honom.

Bygden är nu en gång sådan att den tvingar fram den stora och hängivna kärleken, att dess söner och döttrar alltid bli »östgötar, Gud ske lov!» Det kan tyckas att Östergötland som natur är mindre enhetligt och mindre särpräglad än många andra landskap, än Värmland, än Södermanland, än Dalarna. Östergötland är icke skog och icke slättbygd, icke insjölandskap och icke skärgårdskust. Det är allt detta. Och den som är född i landskapet och har sina barndomsminnen därifrån kan ju icke i samma grad ha alla dessa slag av natur levande och åskådlig för sig när han tänker på Östergötland. Vi ha kanske hört den groteska skolanekdoten om den gamle Linköpingslektorn i naturkunnighet, som när han i en kria om Linné fann uppgiften att Blomsterkonungen föddes i Småland, anbragte en fråga i kanten: »Väl icke i hela Småland?»

Varje östgöte har närmast *sin* egen bygd i tankarna när han hör ordet Östergötland, det är »stenarna och marken, där barn han lekt». Och dessa de olika östgötarnas hembygder ha en sinsemellan mycket skiftande natur, såsom det nyss blev antytt. Men lika fullt har landskapet mer än de flesta en prägel av helhet och sammanhållning och alla östgötar äga känslan av denna enhet. Det är slättens gyllene gördel från Östersjön till Vättern som binder alla bygderna samman, Kinda och Ydre och Finspånga län. Slätten är som huvudgården från vilka alla ha kommit och som alla ha arvedel i. Alla

vägarna dra sig in mot slätten, Eriksgata, köpmansleder och pilgrimsvägar. Och allt liv, alla andliga och materiella krafter stråla ut från odlingens gamla medelpunkter därinne i landskapets hjärta. Norrköping utgör till synes ett undantag. Men staden vid strömfallen innanför Bråviken, ligger i själva verket som en slättens utpost mot obygden i norr.

Vad som håller östgötarna samman är icke så mycket känslan för hembygdens natur som det starka medvetandet av det gemensamma kulturarvet, den sedan årtusenden brukade bördiga jorden, den uråldriga andliga odlingen, från Rökstenen till Berzelius och Atterbom. Det var ett riktigt grepp av Carl Milles att på Linköpings stortorg, där vägarna från öster och väster, norr och söder löpa samman, placera sin Folkungabrunn. Det är icke »hembygdens huldra» den hyllar, det är den förkroppsligade östgötska traditionen. Visserligen röntes dess huvudfigur Folke Filbyter, den senige och rynkige storbonden på sitt magra och spattiga ök, föga erkännande av menige man i stad och bygder. Men ryttaren representerar i alla fall genius loci såtillvida som han ridit direkt ur den grå forntid med vilken östgöten känner sig höra oupplösligt samman. Slättens mylla är ingen jordmån för sägen och romantik. Men man räknar icke den nedärvda traditionen om Folkungarna och Birgitta till sägner. Den äger en saklig grund som var och en kan se och ta på. Än står ju Bjälbo torn på jarlarnas gård och än lyfter Blåkyrkan sina valv över S:t Britas skrin. Och det vore väl märkvärdigt om det inte låge sanning i tron att Folkungars efterkommande ännu leva kvar på ättens gamla boplatser. Den som vuxit upp i skuggan av Linköpings domkyrka vet i hur hög grad hon och hennes minnen behärskar tankar och föreställningar hos gamla och unga. Och Sveriges historia, Stångebro slag och Linköpings blodbad, var närvarande i skolgossarnas vardag. Jag misstänker att Norrköpingspojkar med iver lokalisera Bråvalla slag till Bråvikens stränder.

Trots närvaron av tradition och historia som förbindande makter är Östergötland icke ett landskap där den ärvda folkliga kulturen ännu lever ett kraftigt liv. Den som gett sig ut på språng efter minnen av gammalt bondeskick i byggnader, bohag och dräkter finner snart att han här har mycket litet att hämta. Han är ute hundrafemtio år för sent, i alla fall om han håller sig till slättbygden. Östergötland var under 1600- och 1700-talen ett adelslandskap. Adeln dog ut eller lämnade sina, oftast ej särskilt stora, sätesgårdar, och det växte

Östergötland som natur är mindre enhetligt än många andra landskap. Men lika fullt har landskapet mer än de flesta en prägel av helhet och sammanhållning. Slätternas gyllene gördel från Östersjön till Vättern binder alla bygderna samman — STF:s arkiv.

ur allmogens led upp en klass av självmedvetna och dugliga jordbrukare som med herrarnas jord övertogo deras kulturformer och livsanspråk, anpassade efter flärdlösare och mera praktiska förhållanden. Var man kommer i Östergötland möter man gårdar av enkel herrgårdstyp, gärna i empirens eller senempirens former, med huvudbyggnader och flyglar kring en inhägnad gårdsplan mot vars grindar en allé leder fram. På slätten lysa husen vita, i skogsbygderna prunka de i Falu rödfärg med vita fönsterkarmar och hörn. Folkminnesforskare av facket anse det kanske icke särskilt lockande att bearbeta detta material såsom varande sent och av sekundär och

Carl Milles' Folkungabrunn på Linköpings stortorg är den förkroppsligade östgötska traditionen, och dess huvudfigur — Folke Filbyter — representerar genius loci såtillvida som han ridit direkt ur den grå forntid, med vilken östgöten känner sig höra oupplöstligt samman. — STF:s arkiv.

ofolklig art. Men säkert är att dessa östgötska lantbrukargårdar — jag säger med flit icke bondgårdar — utgöra ett i hög grad karaktäristiskt kulturelement. De beteckna något som en befolkning har kommit fram till genom driftighet och ambition. Och de företräda en bostadsstandard som är behaglig och ändamålsenlig i vardag och fest. I huvudbyggnaden bor den som svarar för gården, i ena flygeln bo de gamla som ha undantag, den andra är bod och hyser skinkorna, saltköttet och ostarna.

När man vet att Östergötland är en gammal kulturbygd vill man gärna tro att landskapet skall vara sållat med märkliga medeltidskyrkor. Detta är långt ifrån fallet. Visserligen finns det ett stråk utmed Vättern inom vilket ganska många romanska kyrkor bevarats: Nässja, Örberga, Roglösa, Källstad torn, Väversunda och Heda. Här

Bulsjö herrgård i Ydre, där »Ydredrotten» Leonard Fredrik Rääf, fornforskare och hembygdsskildrare, residerade från 1822. Som verksam medlem i Götiska förbundet tryckte Rääf i Iduna uppsatsen »Tankar om sättet att uppsöka och vårda fäderneslandets fornlämningar», och hans stora intresse för folkevisan resulterade i en mängd folkvisuppteckningar, som utgöra en viktig beståndsdel i A. I. Arwidssons »Svenska fornsånger.» Hembygdens historia och folkminnen ägnade han dock sitt största intresse, och 1856—1875 utkom en utförlig hembygdsskildring i fem band: »Samlingar och anteckningar till en beskrivning över Ydre härad i Östergötland».

ha kyrkorna legat så tätt och bygden har från början varit så rik att senare tidens odling och befolkningsförhållanden ej kunnat framkalla behov av nybyggda större kyrkor. Men eljest har man byggt nya stora och ljusa helgedomar, på slätterna och i skogsbygderna, sedan under 1700-talet och 1800-talets början befolkningen ökats och välmågan vuxit. En dylik kyrka lockar icke konsthistorikern och esteten. Men en östgöte som firat gudstjänst i henne som barn håller henne kär. Bred och trygg som en östgötamora tronar hon på sin kulle bakom almar och lindar, lysande med vita murar och svarta tak bland allt det gröna och skördegylle. Och hennes inre, med Per Hörbergs brunröda altartavla och den sparsamma och litet tunga sengustavianska ståten i vitt och guld och med en eller annan kvarglömd vapensköld från den äldre kyrkan, med lövträdsgrönskan leende in genom de stora fönstren, skänker ro och glädje. När en gammal östgöte stiger in i henne känner han sig på ett särskilt sätt hemma.

Jag tror i alla fall icke att jag nu brett på för mycket i det jag har sagt. Jag är medveten om att det jag framhållit är enkelt och självfallet, i varje fall för en östgöte. Men för andra kan det måhända ge en nyckel till vissa väsentliga sidor hos bygden och folket och deras gemensamma art.

LANDSVÄG OCH BILVÄG

BILDER MED TEXT av Erik Lundberg

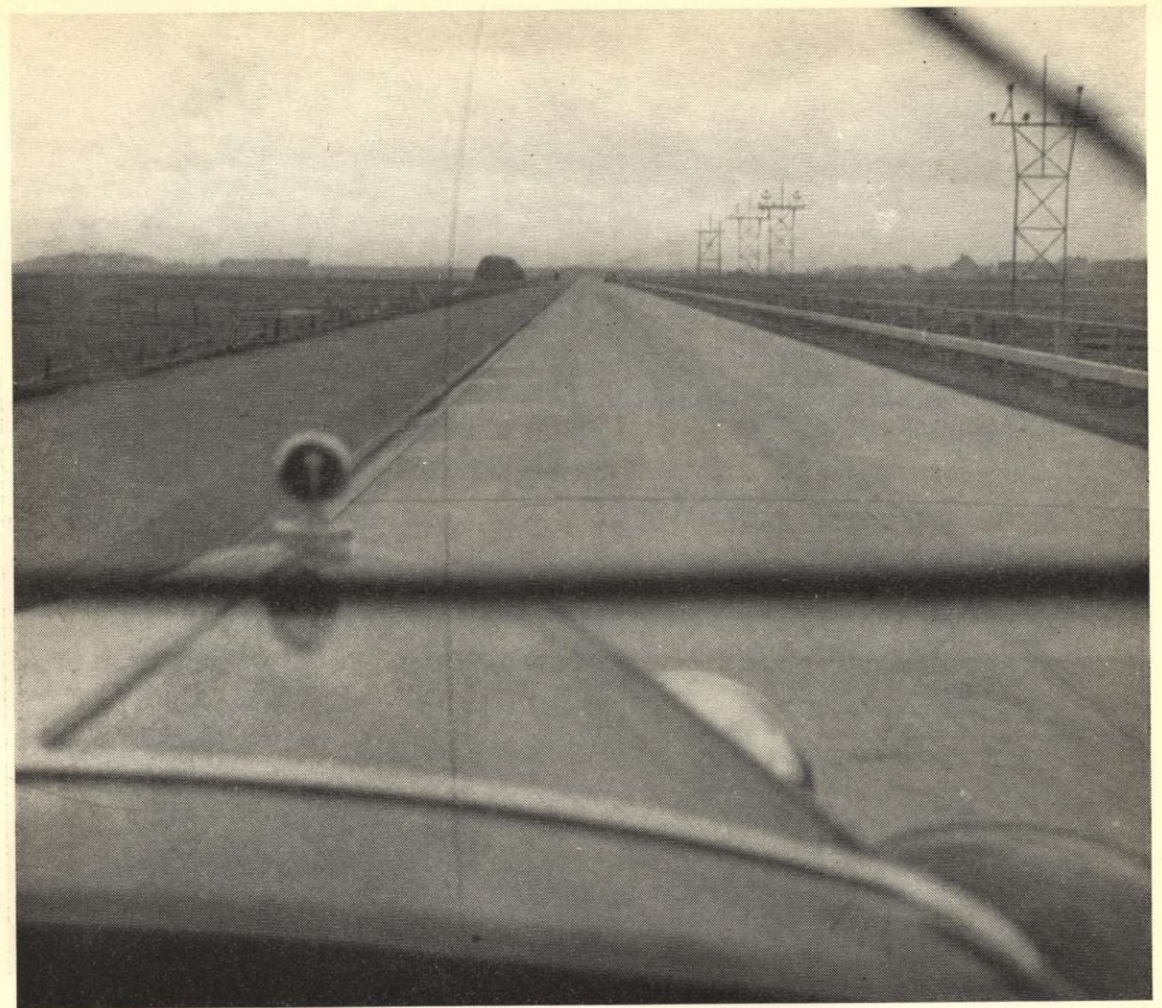

Infartsvägen till Borås. Foto A. Södergren.

Nordingrå sn, Ångermanland. Foto V. Lundgren.

Gammal väg knogar från by till by, uppför backe och nedför. Den ringlar sig fram med kort sikt, från punkt till punkt och är därför så fullständigt anpassad efter naturen och bygden. Man kan i nästan varje blick uppfatta varför den ligger där och varför den fått just denna dragning. Landskapets egen rytm överförs utan vidare på vägen. Den tar sig fram i terrängen, viker undan för hinder, så som man gör under vandring i obanad mark. När sig göra låter, söker den sig fram uppe på höjdryggarna, där god orientering erbjuder sig och där marken är torr.

Sjölundavägen, Skåne. Foto S. A. Hermelin.

Ny väg siktar mot fjärran mål. Den är lagd för att låta snabba fordon tillryggalägga långa sträckor mellan större orter. Den tar inte hänsyn till bygdens små enheter, utan dessa få anpassa sig efter den stora ledens krav. Därför *skär* den nya vägen landskapet som en blixlinje. Detta är dess natur, som ej går att trolla bort eller pressa in i gamla former.

Den nya vägen är också underkastad landskapets rytm, men strävar att utjämna den, i viss mån att bryta den. Det gäller att draga genom ett område på väg mellan bestämda platser så gent som möjligt. Det är en planerad *vägbyggnad* det gäller, ett byggnadsarbete, vari många olika krav göra sig gällande.

Stenstorp, Skåne. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

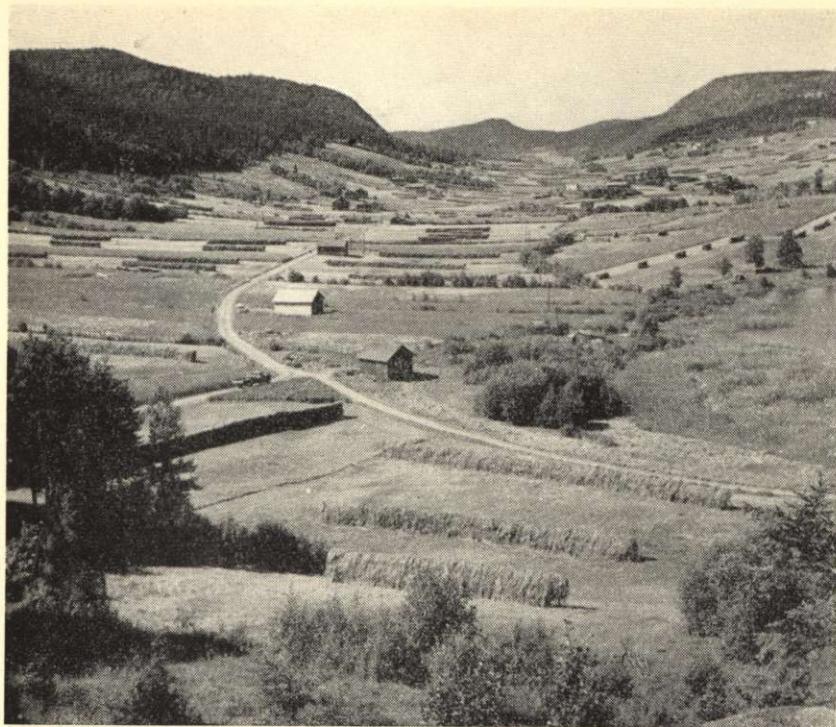
Gammal väg sökte sig till bygden. Den undvek skogen, som var fylld av faror. Mellan kyrkby och gård, mellan by och vad eller bro arbetade sig vägen fram.

Den moderna vägen har ofta valt skogen. Där är mindre hänsyn att taga, lättare att komma gent fram. Men därmed har många huvudväg nästan tappat kontakten med bygden. Man anar ej att vägen för genom gammal rik bygd med storslagna uttryck för svensk kultur — både i byggnader och i odling.

Junsele sn, Ångermanland. Foto V. Lundgren.

Men skulle man inte kunna begära av huvudvägen att den gäve åtminstone glimten av den bygd, den skär igenom? Skulle man inte kunna begära, att vägen då och då fördes fram till en öppen landskapsbild, till en representation av denna bygd? Det kan krävas att ett sådant önskemål tas upp i vägbyggarens program, att förverkligas där det är möjligt — bredvid alla andra krav.

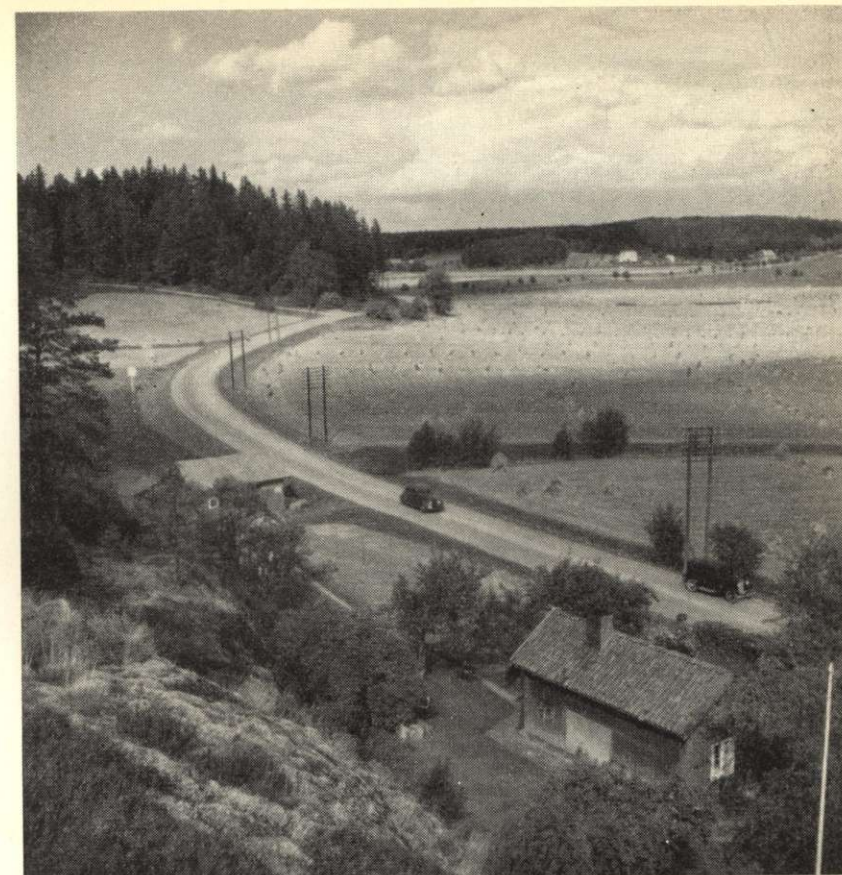

Nordingrå socken, Ångermanland. Foto V. Lundgren.

Svenska landskapet är mestadels av helt annat kynne än Kontinentens och Englands. Vår terräng är bruten och knittrig och har helt annan rytm än t. ex. Tysklands kuperade trakter. Där har man ej sällan kunnat lägga vägen i mjuka kurvor, som i det öppna, ädelt modellerade landskapet milsvitt kunna överblickas, där de ila höjd upp och höjd ned tills de försvinna i horisontens dis.

Hos oss gives endast sällan möjligheter till sådana vägar. Skåne kan ställvis uppvisa liknande terräng. Men eljest förlorar sig det svenska landskapet ofta i smärre öppna områden, kransade av barrskog och gråberg. Våra vägar ha knappast ännu funnit den typ, som låter detta landskap komma till sin rätt. Vägen lägges ofta på samma sätt som den gamla byvägen, men utan dennas charm.

I ett landskap som t. ex. Ångermanland, modellerat med större tag än det mesta av vårt land i övrigt (undantaget fjälltrakterna) se vi hur vägen nästan av sig själv fått ett vackert läge och en harmonisk dragning. I det småkuperade och av bergknölar brutna mellan-svenska landskapet är problemet långt svårare.

Väg i Södermanland mellan Nyköping och Stockholm. STF:s arkiv. Foto V. Lundgren.

Gråstensbergens landskap bjuder stora svårigheter. Landskapets rytm innebär ständig och tätt upprepad växling mellan sluten omgivning (lund, tätare hage eller skog) och öppna dälдер. I synnerhet där dälдерna äro små, brytes rytmen, om vägen får skära tvärt över dem. Hålles däremot vägen i kanten av dälден kan den istället ofta stryka under landskapets skönhet och bidra till att ge denna arkitektonisk fasthet. Att finna den speciella vägtyp, den rytm i vägens dragning som passar det svenska gråbergslandskapet, det är måhända den svenska vägbyggarens största konstnärliga problem. Här är någonting som blott *vi* kunna göra och här duga inga utländska recept.

Byväg i Odensåker, Västergötland. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

Den gamla byn tränger sig samman kring vägen. Portarna ligga tätt inpå vägbanan, som ofta ringlar från husknut till husknut.

Drages den nya vägen genom den gamla byn, då kommer en svår tid för byn. Den har svårt att trivas samman med snabbtrafiken. Inom kort måste det mesta rivas för trafikens skull. Låt oss hellre då dra vägen utanför och förbi!

Uppländsk bruksgata med bebyggelsen tätt vid vägen. Foto Ivar Andersson.

Nyare tiders gårdar ha ofta dragit sig tillbaka från vägkanten och lagt en neutral zon av gårdsplats eller trädgård emellan.

Men är det egentligen önskvärt att få de stora *trafikstråken* lagda genom bebyggelse som inte är *kommersiellt* betonad? Bor man inte behagligare en smula undan från trafiken?

I moderna småsamhällen drar sig bebyggelsen undan från vägbanan. Lagen fordrar en neutral zon mellan trafikrännan och byggnaderna. Men denna zon har sällan fått en utformning, som ger samma skönhet som byns trängsel. Möjligheterna till ordning, snygghet och trivsel äro dock stora. Lär av de gamla förplatserna vid kyrka och sockenstuga!

Småländska kyrkstallar. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

De stora byarna samla sig kring sin kyrka. Ofta har den svenska socknen dock större, ja, mycket större omfattning än bara kyrkbyn. Då finns behov av plats för åkdon, och stallrum för hästarna. Gärna vill man också ha en samlingsplats för sockenfolket invid kyrkan. Så utbildas kyrkvallen eller kyrkbacken, en slags torg utanför kyrkogårdsgrindarna, kantat av små stallbyggnader, ofta knuttimrade och byggda var och en av en enskild gård.

Kyrkvallen har formats på olika sätt i olika bygder. Men det kan hävdas att dessa platser ge uttryck för åtskilligt av den svenska självstyrelsens märkliga utveckling. Bredvid den ligger gärna sockenstugan, där sockenstämma hölls, och fattighuset, samhällets tidiga form för socialvård. Skolan har sedan fogats till.

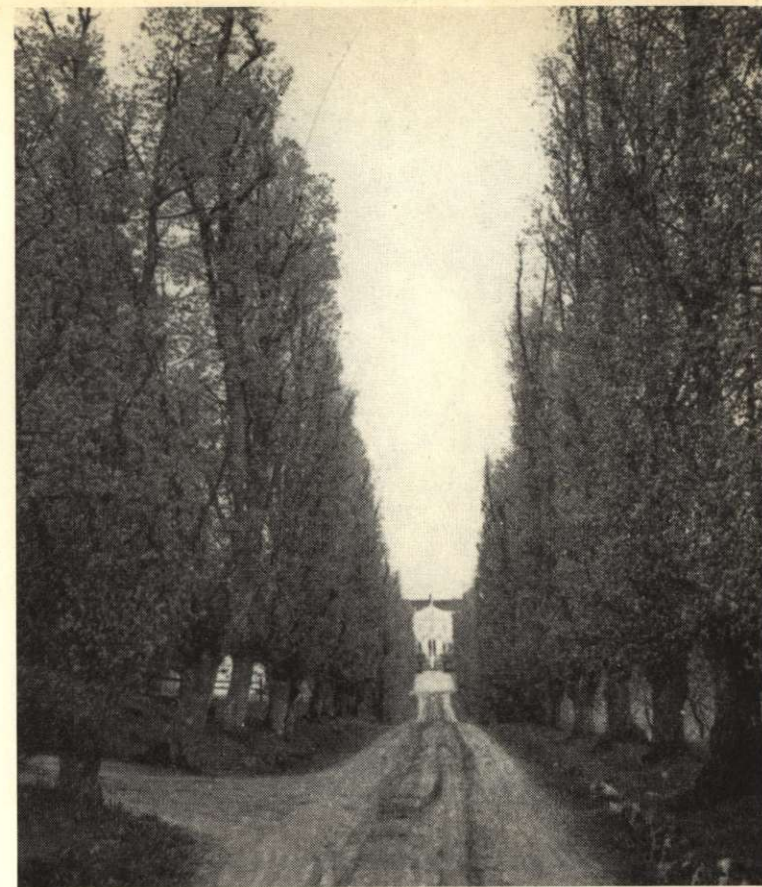
Kyrkogårdens ingång, Gällersta, Närke. Foto Erik Lundberg.

Vägen mynnar ofta i kyrkvallen, stryker ej blott förbi. Och ofta uppstå svåra problem när det gäller att lägga den moderna trafikleden genom och förbi kyrkvallen. Här blir ofta svårigheterna så stora, att lösningen av frågan *måste* göras i *samband* med vägstakningen, icke såsom en detalj att klara sedan stakningen i övrigt är färdig. Annars blir resultatet bara att allt det vackra gamla spolieras. Och näppeligen få vi ersättning i något vackert nytillskott! Ty trasig och skövlad ålderdomlighet låter inte så lätt läka hop sig med skarp-skuren modernitet till något som bär helhetens prägel.

Herrgårdsentré vid stora landsvägen, Närke. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

Herregården har givit vår svenska bygd mycket av dess särprägel. Inte minst gäller detta herregårdens *alléer*. Hur ofta löper inte vägen rakt fram mot herregården i kilometerlång allé, rakt mot den ståtliga grinden. Just framför grinden böjer vägen av och går runt anläggningen. Mer än annorstädes märker man här, att den gamla landsvägen gick från gård till gård. Kunde dessa mellangårdsvägar sedan kopplas samman till ett långdistansnät, så var ett dylikt nät dock inte syftemålet från första början. Planmässigheten och överblicken arbetar sig fram först så småningom.

Sörmländsk herrgårdsallé. Foto Sven A. Hermelin.

Men herregården har velat ha fram en annan planmässighet än den som nu synes så självklar. Alléerna, som stråla ut från en ståtlig gård, tala om tider, då herremannen betraktade sig såsom ortens självskrivne ledare. Med ståtliga byggnader och icke minst med alléerna lät han landskapet få ett centrum och sökte liksom samla alla linjer däri omkring sin sätesgård. Särskilt ståtligt kommer herramannasympunkterna fram i de stora uppländska bruken med deras ordnade samhällsbebyggelse.

En sak kunna vi lära av herregårdens synpunkter: Huru välgörande är det inte att styckevis rikta vägen mot ett bestämt mål, en byggnad, en kyrkspira! I detta avseende ha stormaktstidens kungar och arkitekter gått i spetsen. Nutidens vägläggare ha ej heller varit okänsliga för denna art av skönhetsverkan.

Väg med trädrad på Västgötslätten. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

Stora skönhetsvärden ha slott och herregård skänkt vårt land. Men huru svåra äro de icke att bevara, kanske allra mest när det gäller den nya vägen. Just den stränga symmetrin, det raffinerat genomtänkta i anläggningen spolieras så lätt av den nya trafikens krav. Här stå vi inför problem, som ofta visat sig otroligt svåra att bemästra. Också här måste vi begära hänsyn, stor hänsyn och ett allvarligt arbete för att rädda och bevara.

Men vi ha också andra alléer än herregårdens. Ofta har man planterat träd utefter en väg, nyanlagd över gammal sumpmark. Där var det ju naturligt att låta vägen, ofta spikrak, tvära över dalbotten och där fann man allén liksom arkitektoniskt nödvändig. Kanske ännu förnämre är det när man i dylika fall planterat en enda trädrad på vägens ena sida. — Exempel väl ägnade att bilda tradition även för oss.

Enar vid västgötaväg. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

Hur mycket kan ej tagas ut ur den vildvuxna vegetationen vid vägkanten. Vilken skönhet ligger inte där och väntar på att bli tillvaratagen. Det mossiga bergstupet med snår av hagtorn och slån. Arkaden av stammar såsom ram för utsikten. Några enstaka träd — väl vuxna och på ett oförglömligt sätt tecknande sig mot horisonten. Eller snåret av törnbuskar i stenröset. — Vilka möjligheter erbjuda sig ej här för den som har ögon att se med och litet fantasi. — En uppgift för mången hembygdsförening eller ungdomsorganisation!

Ofta har trädvegetationen kring en väg ett mera tillfälligt och planlöst utseende. Frön ha grott i vägkanten och ha ostörda fått växa ut till träd och rader av träd. Men ger sig inte människan i kast med att gallra och ordna blir det lätt en kamp mellan de alltför många växtindivider, som ofta slutar med seger för sådant som vi inte skulle ha velat behålla. *Den självvuxna vägkantsvegetationen måste ofta gallras och ansas för att bli skönhetsvärde av högre rang!*

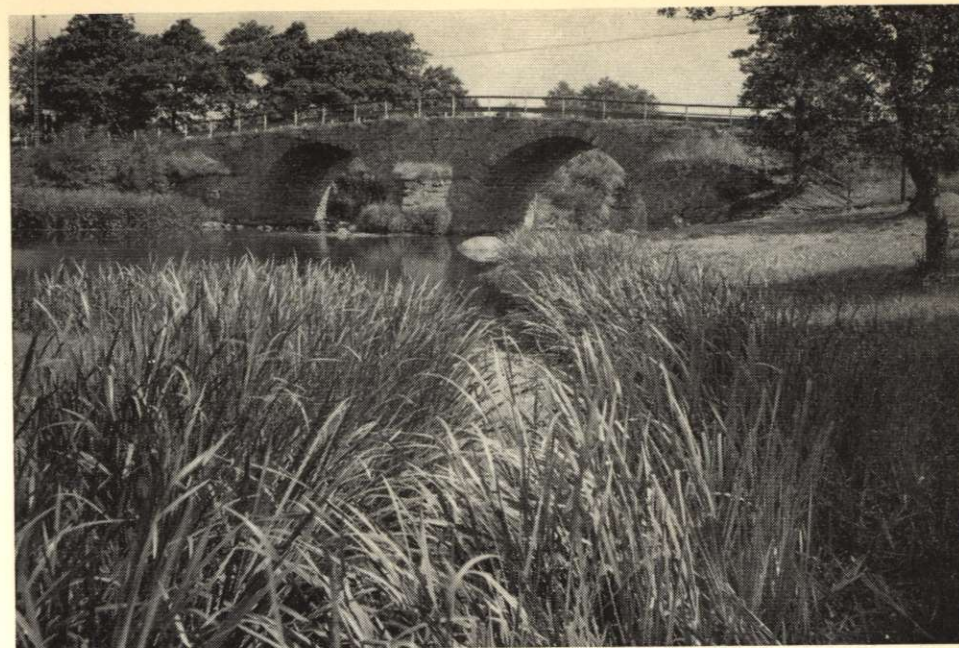

Granöbron över Ume älv, Västerbotten. STF:s arkiv. Foto V. Lundgren.

Våra gamla landsvägsbroar utgöra ett av vägvårdens mest brännande problem. Motsatsen mellan nya betongkonstruktioner och gamla valv- eller träbroar är ju slående.

Ingen kan gärna vara okänslig för skönheten i ett modernt betongspann eller en av smäckra pelare uppburen balkbrobana eller en konstruktion sådan som bilden här ovan.

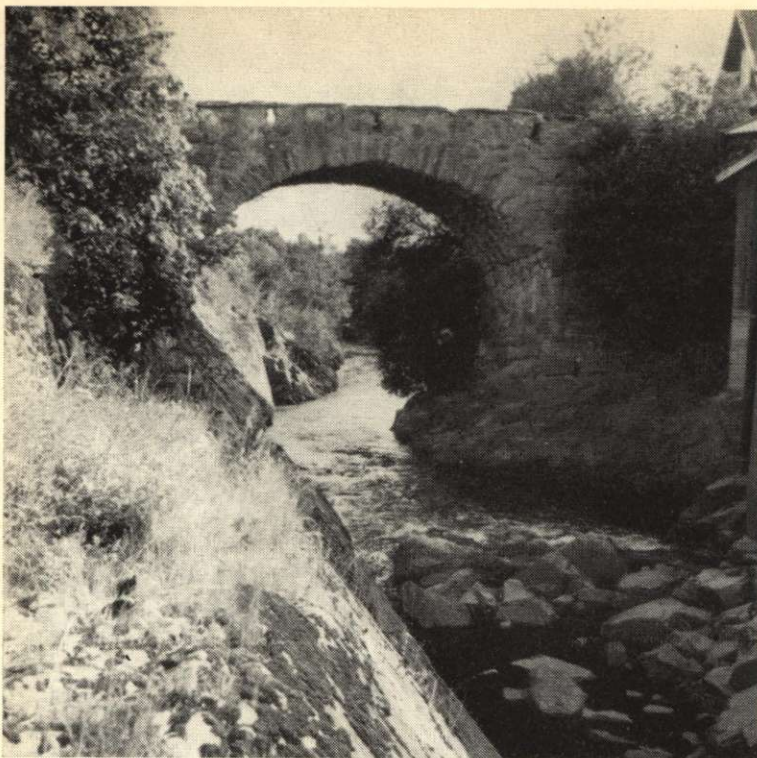
Men också det gamla brovalvet har sina stora skönhetsvärden. Här i landet har fordom utbildats en ganska säregen rustik brobyggnadskonst. Ofta är byggnadsmaterialet obearbetad gråsten. Det blir då inte så mycket av smidigt elastiskt sving i brons utseende. Söderns broar ha ofta helt annan sådan smidighet. Men våra gamla konstruktioner bära vittne om målmedvetet arbete och storstilad organisation. Och ge oss talande bevis på våra förfäders förmåga att anpassa sitt arbete efter förhållandena och att utnyttja ortens egna möjligheter.

Fyllebron, Halland. Nu riven. STF:s arkiv. Foto C. G. Rosenberg.

Mycket ofta kasseras den gamla bron och bygges istället ny sådan. Det måste då hävdas från hembygdsvårdens sida att brobygge och vägomläggning måste planeras och förberedas så, att möjligheterna tillvaratagas att bibehålla den gamla bron såsom minnesmärke — eller rent av för en bivägs behov. Mången gammal bro som skattat åt förgängelsen skulle vi alltså ha i behåll om man bara från början tänkt på saken och gjort ett försök att lösa frågan. Alltför ofta har dock tanken på räddning väckts utifrån och då vid så sen tidpunkt att fattade beslut ej kunnat ändras.

I de flesta fall skulle man väl helst ha velat behålla den gamla bron i full trafik och inlemmad i den nya leden. Den måste då förstärkas eller rent av byggas om. Därvid har det förekommit, att man tagit ned hela bron samt byggt upp den med de gamla fasaderna, men med större bredd på hela konstruktionen. Hembygdsvården är tack skyldig till många vägstyrelser och vägingeniörer för intresserat arbete och betydande uppoffringar i sådana svåra brofrågor.

Bro vid Bobergs kvarn, Halland. Foto Erik Lundberg.

Det är fängslande att följa hur det medvetna vägbyggandet växt fram i vårt land. Runstenarna ge oss de första vittnesbörden och detta från en tid som kanske mera än någon annan varit riksdanande. Ingen senare tidsålder har byggt upp tillnärmelsevis så mycket som vikingatiden, när det gäller att ena och samla landet, att stärka *det sammanhållande* i riket. Icke minst vägarna. Krönikorna vittna också om Bröt-Anunds, kungens verksamhet såsom vägbyggare.

Medeltiden har också byggt vidare på den sålunda gjorda begynnelsen. Särskilt på Öland och Gotland vittna resta stenkors om färdestråken. Fastlandets kors ha mestadels varit av trä.

Men våra flesta broar härstamma från den tid då man målmedvetet började utbygga ett nät av riksvägar, d. v. s. tiden från 1600-talets mitt till den moderna brokonstruktionens genombrott under 1800-talet. Hur många valvbroar och skickligt konstruerade träbroar ha icke byggts under denna tid. De bära ofta kungens namnskiffer och hugfästa även gärna minnet av den landshövding, som drivit arbetet under sin ämbetstid.

Den gamla bron vid Ullfors bruk, Tierps socken, Uppland.

Nyare tiders stora kungar ha liksom frihetstidens ekonomer strävat att alltmåra systematisera vägnätet. Nya raka vägar anlades talrikt under 1600-talet. Mången herreman tävlade med centrala myndigheter i planmässigt vägbygge. I minnesstenar och milstolpar hugfästas dessa insatser — förberedelsen till våra stora och revolutionerande vägnätbyggen.

Men detta första vägbyggande var ju självfallet planmässigt på ett annat sätt än senare tiders. Det gällde att knyta hop de många lokala lederna till något som kunde ge rikssammanhang. Allt tyder på att det är *förbindelselederna* tvärs över och mellan bygdestråken, som först byggas ut.

Gammal landsväg i Västergötland. S. J:s arkiv. Foto M. Sjöbeck.

Ur landskapsvårdens synpunkt skulle det ofta vara väl värt att draga fram vägen så att den ibland väjde undan för en kulle eller en vacker dunge eller t. o. m. ett enstaka, särskilt vackert träd. Det torde vara möjligt att foga in den nya vägen så att den både ligger vackert i terrängen och tillsammans med just kullen, dungen och trädet bildar ett harmoniskt helt. Har man uppnått detta, då kan det också med fog sägas att den nya tidens vägläggare nått ett högre plan än den gamla vägen var mäktig. Den gamla vägen har fogat sig efter terräng och förhållanden och har på ett omedvetet sätt nått skönhet — såsom nästan alltid blir fallet då de naturliga förutsättningararna bemästras med hjälp av gammal, levande tradition. Men ha vi nått fram till ett stadium då vägbyggaren *medvetet* behärskar uppgiften både tekniskt och med sinne för landskapets och bygdens skönhet, då ha vi nått än längre.

Det är med vägbyggare som med byggnadskonstruktörer. Den ene kan tekniskt sin sak och konstruerar solitt och hållbart. Den andre *behärskar* sin uppgift suveränt och gör av det hela en konstruktiv skapelse, vars olika partier på ett särskilt sätt betinga varandra. Vi önska våra vägingenjörer nådegåvan, att med sin yrkesskicklighet och med vaket sinne för landskapets och bebyggelsens karaktär kunna ge våra vägar scenerier av ny, högre rang — en stor och svår uppgift.

NÅGRA TANKAR KRING HEMBYGD OCH HEMBYGDSVÅRD

av John Niblén

När Rousseau, som var romantikens store läromästare, ropade till människorna: »Återvänd till naturen!», var detta ett led i en stor strävan till personlig frigörelse och samtidigt en reaktion mot förnuftstro och överkultur. Intresset för individen var upphovet till en allmän frigörelse, där man siktade till egenart och särprägel även i samhällslivet, i kulturutvecklingen. Det var på så sätt romantiken gav värde åt bygden, folklivet, de provinsiella och nationella skiftningarna. Så föddes ett nytt intresse för bygdens liv och sed, för historia, mytologi, folkkonst och folkliv. Allmogen, bonden, blev samhällets grund och föryngringskälla. Så se vi hans bild hos Geijer, den resligaste representanten för svensk romantik:

De väldiga herrar med skri och med dån
slå riken och byar omkull;
tyst bygga dem bonden och hans son,
som så uti blodbestänkt mull.

Man ser och känner hur för hundra år sedan hela den nationella kulturen blossade upp och föddes till ett nytt liv. Det går en djup, nyfödande kraft genom hela den tid, som födde hembygdstanken i vårt land. Geijer och Afzelius teckna upp de gamla folkvisorna, som på nytt börja sjungas. Tegnér skriver sin Fritiofs saga, där han låter sina och tidens idéer smälta in i en förskönad fornnordisk miljö, som har sina rötter ner i det gamla Grekland, Fogelberg hugger sina statyer, där han med förkärlek hämtar sina motiv ur den fornnordiska gudavärlden, Tor och Odin resa sig i mäktiga gestalter och stå för oss ännu som ståtliga väktare kring hela det Götiska förbundet, romantikens stora fostbrödralag i Sverige, Carl Jonas Love Almquist skriver sina mästerliga bygdeskildringar, Per Henrik Ling, vars mytologiska vers vi inte så gärna läsa, stiger upp och visar sina götiska brö-

der en ny väg för kroppskultur och friluftsliv. När man ser honom mot bakgrunden av den Gustavianska tidens sminkade och kvalmiga inneliv, står han som en härlig representant för den förlösande sport, som föddes samtidigt med intresset för naturen. Sveriges första frisksportare! I denna miljö, full av nya idéer och sjudande liv, föddes hembygdstanken och ur den utvecklades en ny fosterlandskänsla, där det nationella, det särpräglade blev det sammanhållande och där den personliga makten, det politiska systemet betydde mindre. Och över allt detta föddes också en annan idé — den nordiska tanken.

Det är många som anse, att romantiken dog i världskriget. Vår tekniska tid har skapat en ny rationalism, där disciplinen och organisationen tagit bort intresset för individen. Dessa nya idéströmningar, som hunnit forma sig till en ny livsåskådning, ha av dansken Jörgen Bukdahl sammanfattats under namnet funktionalism. Han menar då inte en arkitektonisk princip, utan en allmän kulturidé. 20-talet och 30-talets början är dess blomstringstid. Då står också romantikens blomma vissnad vid väggkanten. Individen drunknar i kollektivet, det nationella och det särpräglade viker för det statliga: bygdedräkten viker för uniformen. Man flyr, även bildligt talat, från landet till staden.

Men samtidigt som funktionalismen staplar sina rätlinjiga kuber i andens värld, kommer redan reaktionen. Frågan är om inte just 30-talet, åtminstone hos oss, betecknar funktionalismens död och begynnelsen till en ny tid, en ny romantik, som man ville kalla den saklika romantiken. Det är ingen opposition mot tekniken och maskinerna, endast en strävan att underordna dessa människan. Det är inget veto mot disciplinen och organisationen men en önskan att ordningen ej skall kväva tanken och friheten. Och så ter sig för oss redan nu särskilt 20-talet, som ett kort kulturfattigt mellanspel.

För hembygdsrörelsen är denna tid i yttre avseende en märklig framgång. Hembygdsgårdarnas antal ökade, kulturreseervaten och hembygdsföreningarna blevo allt flera, men aldrig har den levande hembygdstanken varit så på svältgränsen som under denna tid. Den nya romantiken bryter fram som ett flöde ur folkdjupet oberoende av tekniken och politiken. Vår tid har ännu en gång upptäckt naturen som hälso- och glädjekälla, vandring och frisksport ha blivit realiteter inte minst för städers och samhällens folk. Folksagorna ges ut i nya upplagor och läsas, sagan om Snövit går sitt segertåg över världen i Walt Disneys geniala film. Svenska folkets underbara öden har

Hembygdsstudierna ha ett väldigt register till sitt förfogande. Runstenen och den gamla kyrkan äro bl. a. historiska dokument, som spegla gångna skeden av bygdens liv. — Össeby-Garn, Uppland.

blivit en folkläsnings på samma sätt som Fryxells och Geijers historier en gång i tiden. Hemmet, det centrala i hembygden, har fått en ny aktualitet både som livsform och social företeelse. Och under tiden då kanonerna, alldeles som de gjorde vid förra seklets början.

Hembygdsrörelsen av idag, som håller på att växa ur samlarsta-

diet för att ta sikte på de positiva uppgifterna i bygden som lever, har mött en ny romantik och bäres upp av en ny nationell känsla, som i sitt djup ingenting annat är än ren och klar bygdekänsla. För oss, som under de sista åren verkat i hembygdsarbetet, har de sista månadernas manifesterade nationella enhet inte varit någon överraskning. Den har inte heller kommit så plötsligt, den har legat och grott som en stark hembygdskänsla och på djupet har den funnits under generationer. Men visst har den tagit intryck av tiden! Anders Österling gav för ett par år sedan i ett tal till hembygden ett gripande uttryck för hur känslan för de svenska bygderna blandas med ångest i den bittra vetskapen om hur snabbt och fullständigt den mänskliga odlingen numera kan förstöras.

För den nya hembygdskänslan har den höjda sociala standarden varit betydelsefull. Dr Hanna Rydh yttrade en gång de sanna orden: »Man skall inte kräva pietet, där de enklaste hygieniska krav ej äro tillgodosedda». Man kan heller inte vänta känsla eller kräva aktivt arbete för en bygd, där minnenas vård fått gå före omtanken om människorna. Men likaväl som den sociala standarden ibland kan underskattas, lika ofta kan tekniken och den yttre välfärden skattas så högt, att den inre levande känslan för bygd och land mattas av och försvinner. Här ser man i vår tid tydligt både massans och individens frigörelse ur teknikens band i det nya ropet: »Vänd åter till naturen!», i det nya sinnet för bygdernas och sedernas individuella liv. Vad är det vi ha kärt? Vad är det vi leva för? Man vill inte mista maskinerna, inte undvara den moderna bostaden med värmeledning och sopnedkast, ladugården med mjölkmaskin och fodervagn, men vårt liv och vår själ fordra någonting mera: ett minne, en tradition att fästa tanken vid, ett vårdträd, som susar ovan mitt fönster, visor och sagor, som ge fantasin stoff, en härd att samlas vid. Det är romantikens strävan att lyfta det individuella över det allmänna.

När jag arbetar såsom hembygdsvårdare måste jag känna, att detta är min bygd, ingen annans. Man måste känna på samma sätt som Thomas Hardy, när han på sin dödsbädd bad om vatten och yttrade: »Ja, detta är vatten från vår brunn, nu vet jag att jag är hemma!»

Här går gränsen mellan hembygdstanke och vetenskap. Den vetenskapliga inställningen får inte behärskas av känslan. En vetenskapsman måste behandla ett bygdeminne på samma sätt i Skåne som i Lappland, undersöka en boplatz eller en byggnad med samma nyktra sinne i Sverige som i Grekland. Han ger sedan sin kunskap till hem-

bygdsvårdaren, men när denne står inför den utgrävda gånggriften i sin hembygd, tillkommer ett nytt moment: här ha mina fäder levat, här ha de jordats för 1000-tals år sedan. Aldriga släktminnen leva, griften blir ett monument, som överskyggar allt annat. På samma sätt blir det med den gamla gården, hagen, polskan och sägnerna, bruket och varför inte järnvägsstationen, där hembygdskänslan kan vakna till liv, även om traditionen saknas. Det är för allt detta, det drivande i hembygdsrörelsen, som Heidenstam ger uttryck:

»Var plockas under träden, så stora rosenhäger
var gungar blåsten säden med sådant sus som hemma?
Var bäddas så mitt läger vid aftonklockans stämma?»

För oss hembygdsvårdare står alltså som ett hägrande mål, att hembygden med dess överväldigande rika kunskapsmaterial blir utgångspunkt och det centrala i folkbildningsarbetet och i skolans hembygdsundervisning. Det bleve då inte ett dött inhämtande av kunskaper för kunskapens skull, utan studier byggda på vad moderna pedagoger kalla intressemetoden och siktande till verklig bildning, eggande till bygdevård och bygdekänsla.

I den svenska folkskolan finns sedan 20 år ämnet hembygdskunskap som obligatoriskt ämne under de tre första skolåren, byggande på den riktiga principen att barnen först skola orientera sig i sin egen miljö, lära känna det närmast liggande för att på detta bygga en vidare kunskap om det, som ligger bortom deras horisont.

Läraren har här en svår uppgift. Ingen lärobok kan skrivas, som passar för varje bygd. Varje bygd har sitt eget material och ofta är just det, som skiljer en bygd från en annan det i hembygdskunskap viktigaste. I många fall samlar läraren själv i fältet ensam eller med barnens hjälp samman sitt material; i andra fall lägger han tillräkta vad som redan skrivits och utforskats. Här äro många krafter i rörelse och det har blivit en stor och viktig pedagogisk uppgift att på lämpligt sätt förmedla kunskapens rön och resultat i undervisningen. Den svenska lärarekåren har visat ett stort intresse, vilket inte minst visas av det livliga deltagandet i de utbildningskurser i hembygdsvård Samfundet för Hembygdsvård och Sveriges Allmänna Folkskollärareförening anordnat under de sista åren. Den nya skolan vill i större utsträckning än den gamla vara en arbetsskola. Denna sunda tanke har fått ett verkligt stöd i hembygdskunskapen, ty den kan inte

rätt inhämtas utan arbete i fältet och självständigt arbete, enskilt eller i grupp, inne i skolsalen. Hur stimulerande den verksamheten kan vara i skolarbetet fingo vi erfara, när för ett par år sedan Radiotjänst och Samfundet för Hembygdsvård bland Sveriges skolbarn gjorde en pristävlan: Skriv en hembygdschildring! Under den tid tävlingen varade, lades undervisningen om i många skolor. Klassen delades upp i arbetslag, som under lärares ledning samlade material.

En lärare skrev: »Hembygden var rikare än vi anade. Vi ha under de två korta tävlingsmånaderna funnit en värld — om ock en liten — som inte kan trängas ihop i ett hörn av svarta tavlan... eller helt fångas av penndrag.»

Kvar stod för denna liksom för många andra klasser den erfarenheten, att den direkta kontakten med hembygden ger ett värdefullt innehåll åt undervisningen, långt större än vad katedervisdomen kan ge ensam.

På det lägsta stadiet låter man ofta barnen börja sin orientering inne i skolsalen, mäta, rita och beskriva, och i staden låter man dem lära sig namnen på gator och torg. Allt detta är ofta onödigt och drives många gånger ensidigt. Millimeterpapperet och statistiken måste brukas med förstånd! *Hemmet* bör tagas såsom utgångspunkt och sysslorna i hemmet, dess funktion, en dag i hemmet, arbetets mål och mening, gården, byn eller samhället, föräldrarna och släkten; den vägen bör hembygds-kunskapen växa fram och vidgas.

Från hemmet och skolan går vägen ut i bygden, landskapet och naturen. Man kan få barnen att förstå sammanhanget mellan bygd och natur, visa hur vissa naturtillgångar kunna sätta sin prägel eller rent av skapa hela bygdens karaktär. Vakna barnaögon märka och känna naturens liv bättre än vuxna. Vad kan inte studierna i bygdens djurliv ge för en frisk kunskap! Där fågelstrecken gå fram, skola vakt-posterna vara på sin plats och göra iakttagelser; på kartan läggas luftvägarna in. Det blir geografi och naturkunnighet på en gång.

Det finns en svårighet: hembygdsundervisningen kan inte ske på samma sätt i samhället som ute i landsbygden. En hembygdsintresserad flicka försäkrade: »Jag har ingen hembygd, jag bor i Sundfors». (Hon nämnde namnet på ett mellansvenskt stationssamhälle.) I förstone kanske man är frestad att ge flickan rätt, när man tänker på ett ödsligt traditionsfattigt nybyggt järnvägssamhälle, men det är inte så farligt, som det låter! Även det nya har någonting att ge. Jag tänker på en plats i Västsverige. Det är nu ett stadsliknande samhälle

Man vill inte mista maskinerna eller den moderna bostaden, men vårt liv fordrar något mera: en tradition att fästa tanken vid, ett värdräd som susar ovan mitt fönster. — Lerbäck i Närke. Foto L. Bolin.

med stor industri och ett par tusen människor. För hundra år sedan låg här ett par tre små gårdar invid en landsväg. Järnvägen kom förbi på 70-talet. Det blev anhalt vid gårdarna, det blev stationshus och handelsbod. Det gamla hantverket i bygden levde upp, man fick maskiner, det blev en stor fabrik och samhället växte oordnat och snabbt, med nästan dramatisk våldsamhet. Hit kommo människor från öst och väst, moderna nybyggare, och över det växande samhället blåste tidens alla vindar. Arbetarrörelsen tågade in, väckelse-rörelsen kom, kapell och samlingslokaler restes, biograf och dansbana

kommo till. Samhället organiserades och de gamla kommunalpamparna efterträddes av nya samhällspampar i styrelser och nämnder. Det är ett stycke bygdehistoria och samtidigt en bit av vår egen tids historia. Sundfors municipalsamhälle skall studeras så, att barnen (och läraren!) till sist frågar sig: hur skall jag göra Sundfors till ett vackert och trivsamt samhälle?

Det har sagts att den gamla skolan lärde oss Afrikas alla floder och sjöar, men höll oss i okunnighet om vår egen hembygdsgeografi. Det är inte sant längre, men det kanske ligger någonting i vad en deltagare nyligen yttrade i en av våra studieledarekurser i en sydsvensk stad: »När jag gick i skolan kände jag alla målningar, deras ålder och plats, i Sixtinska kapellet i Rom, men jag hade inte en aning om de medeltida målningarna i min egen hembygdskyrka».

Det svenska folkbildningsarbetet är en av hörnpelarna för vårt samhälle, men ändå vill ingen lägga armarna i kors och säga: nu är allt gjort, som kan göras, vi äro nöjda och kunna slå oss till ro. Jag ser på det frivilliga studiearbetet i en svensk kommun. Här finnas cirklar i kommunalkunskap, i mötesteknik, i föreningskunskap, i ekonomiska och politiska problem. Det är nyttiga och bra saker alltihop, men det är som om det skulle fattas någonting. Man sysslar med yttre ting, med hembygdens yttre ram, så som man ofta gör också i skolan. Var ha vi här studierna i hembygdens historia, natur och liv? Var är studieplanen, som gör människan inte bara till en god kommunalman utan också till en rätt hembygdsvårdare? Att allt detta kommit med i så liten utsträckning beror just på materialets skiftningar. Studieplanen i kommunalkunskap kan göras lika för hela Sverige, men studieplanen i hembygds kunskap måste variera från socken till socken. Här sätta våra studieledarekurser in, här söka våra tre syskonorganisationer, Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen och Svenska Ungdomsringen att i samarbete med olika ideella organisationer fostra studieledare i olika bygder som sedan var och en på sin ort kunna sätta igång med sin svåra men tacksamma uppgift. Det är ett Hembygdens studieförbund, en samling kring *bygd och natur*, som vi hoppas med åren skall växa sig allt starkare.

Hembygdssstudierna ha ett väldigt register till sitt förfogande, men jag kan här bara antyda några få exempel. Omkring *kyrkan* lägges en studieplan upp. Man driver inga konsthistoriska och arkitektoniska studier, man låter byggnaden och dess inventarier, som de tolkats av fackmän, ge några hållpunkter i just den bygdens historia.

Ett svenskt stationssamhälle, ödelagt genom bebyggelsens armod, utan mildrande vegetation, har också ett stycke bygdehistoria att ge. Där finns mycket av vår egen tids historia. Men den frågan kvarstår: »Hur skall jag göra detta samhälle vackert och trivsamt?»

Är kyrkan från medeltiden måste man studera det katolska gudstjänstbruket, förstå kyrkans funktion. Tag t. ex. en gudstjänst i Stephansdomen i Wien som förebild — där lever ännu medeltidens praktfullaste gudstjänst: altare, korstolar, krucifix och vigvattenskål — allt får sin rätta plats och förklaring. Man följer det andliga livet, man drar fram i ljuset en och annan förgrundsgestalt, och söker studera och förstå kyrkans plats och betydelse för hela bygden. Man bör sedan i anknytning till dessa studier följa de nya strömningarna under 1800-talet — väckelserörelsen och dess förgreningar, nya kapell och kyrkor ute i bygderna, nya förkunnare.

Hemmet kan också göras till föremål för studier. Här finns redan studieplaner. De äro inte sällan ensidiga. Antingen behandla de utslutande forna tiders hem eller också endast det moderna hemmet. Här måste gälla både-och. Det nya hemmet skall ses mot bakgrunden av gångna tiders hem och hemliv. Man ser hur den tekniska och ekonomiska utvecklingen banat väg till vår tids rationella hemapparat, men man lär sig också att mycket av det gamla i inredning och utrust-

ning — ett skåp, en öppen spis, en bonad — åt det nya hemmet ger mycket av den trevnad och hemkänsla, som vi inte kunna vara utan. Efter samma princip bör på landsbygden husets och gårdens historia studeras. Många bygder ge oss material från olika tider. På gammelmgården står kanske en bondgård från 1600- eller 1700-talen. Ute i bygden återfinner jag flera hundraåriga hus, ännu i bruk, och jag kan kanske följa utvecklingen över 70-talets snickarglädje, sekelskiftets utsirade villa fram till vår egen tids mer eller mindre rätlinjiga hus och gårdar. En sådan utveckling kan ofta ge lärdom, visa att det gamla inte alltid är någonting förgånget och förbrukat. Det praktiskt arbetsbesparande och bekväma vill jag inte pruta på, men jag inser lätt att det gamla välbyggda huset med sina lugna harmoniska linjer, sin samhörighet med landskapet, sin trivsamhet, ger åtskilligt att tänka på och ta efter även i modern tid.

I hemmet och gården få inte människorna glömmas, huset är ingen »maskin att bo i», det är en levande miljö, där jag inte kan och får lösgöra mig från människorna, minnena. Släkten och släktstudierna måste därför gå hand i hand med hemmet och gården. Ett hem, även ett modernt, bör inredas så, att jag där kan umgås även med mina fäder. Gården skall byggas så, att det blir en värdig ram kring hemmet.

Hembygden ger jag alla mina bästa tankar, min högsta strävan, mitt liv. Det är hembygdstankens yttersta konsekvens, samma tanke som besjälade Gunnar av Lidarände, när han, bortjagad från tinget och dömd, vägrade att lämna sin hembygd.

Fager blommar liden,
Hon aldrig tyckts mig mer fager förr.
Min gula åker väntar skördetiden,
För mig finns ingen väg från hemmets dörr.

HALLE- OCH HUNNEBERG

Några glimtar från älgarnas och pilgrimsfalkarnas berg
av Nils-Gerhard Karvik

Halle- och Hunneberg äro ej några turistattraktioner i stil med Kinnekulle. De ligga avsides både från allfarvägen och de övriga västgötabergen. De ha ej heller i samma grad som dessa lockat naturskildrare och forskare. De beskrivningar som finnas över Halle- och Hunneberg äro ganska fåtaliga och bestå mestadels i flyktiga omnämnanden i större landskapsskildringar samt i några tidningsartiklar, som mest beröra bygdens kulturliv, fornminnen och folksägnen.

Den mest detaljerade och mest allsidiga beskrivningen från bergen är fortfarande, såvitt jag kan finna, Linnés dagboksanteckningar från den 21 och 22 juli 1746 i hans Wästgötaresa. Som alltid när det gäller Linné, förvånas man även här över hans ovanliga iakttagelseförmåga. På dessa två dagar skaffade han sig en god uppfattning om bergens naturförhållanden och gjorde anteckningar om såväl forminnet som bergens geologi, växtvärld och djurvärld. Sålunda antecknade han såsom märkliga eller sällsynta flera växter, som man alltjämt räknar som rariteter, och bland ekarna på Hunneberg urskilde han och beskrev för första gången vintereken (*Quercus sessiliflora*).

Även om Halle- och Hunneberg äro relativt litet besökta av långväga turister, imponera de dock på den som färdas förbi genom sina branta ättestupor, som ge dem en större mäktighet än de övriga västgötabergen, trots den ringare höjden. För bygdens befolkning ha nog bergen alltid utgjort en lockelse, främst genom de utomordentliga utsiktsplatser de erbjuda, sedan man tagit sig upp för något av de s. k. kleven. På senare tid ha bergen blivit en kär tillflyktsort både för allmogen från slätten och industribefolkningen från Vargön, Vänersborg och Trollhättan, tack vare de utmärkta vägar som anlagts uppe på plåtåerna och det moderna bad- och campinglivet vid de förnämliga sandstränderna vid Väneren på ömse sidor om Halleberg. Under de senaste åren har även uppstått en villa- och sportstugebebyggelse vid foten av Halleberg i närheten av sjön, något som i

viss mån verkat omskapande på den här förut tämligen orörda naturen.

Som bekant äro bergen kronoparker, och gränsen mellan kronans och enskild mark går i allmänhet, där platåkanterna avbrytas av de oftast lodrätt stupande diabasväggarna, eller som befolkningen uttrycker det »vid högsta klint». De mer eller mindre branta rasmarker, som omge bergen som en gördel, och som hysa de intressantaste vegetationstyperna, äro alltså mestadels i privat ägo, men ha åtminstone hittills fått vara relativt orörda på grund av sin otillgänglighet. Endast i nedre delen av sluttningen förekommer någon skogsavverkning, betning eller bebyggelse.

Rasmarkernas vegetation består typiskt av tre zoner. Intill foten av branterna smyger sig en smal remsa av lövträd och buskar, och under dessa finner man en ofta både rik och intressant örtflora. Detta är det klimatiskt mest gynnade växtbältet i rasmarken, och här hittar man sådana typväxter som myskmadra (*Asperula odorata*), smultron (*Fragaria vesca*), glansnäva, stinknäva och blodnäva (*Geranium lucidum*, *G. robertianum* och *G. sanguineum*), berg-johannesört (*Hypericum montanum*), vippärt (*Orobus niger*), stor fetknopp (*Sedum rupestre*) och bergslok (*Melica nutans*).

Nedanförl vidtar ett bälte av kantiga diabasblock, där såväl fuktighet som mylla är alltför ringa för att tillåta annan växtlighet än lavar och mossor.

Den nedre och bredaste zonen slutligen är beväxt med en blandskog, som i regel längst ner, där grundvattnet ofta går i dagen i form av källdrag, övergår i ett alkärr med en ofta yppig vegetation av bl. a. ramslök (*Allium ursinum*) och bäckbräsmå (*Cardamine amara*).

Ibland blir vegetationen lundartad i de lägre delarna, och på sådana platser växa t. ex. sårlåka (*Sanicula europaea*), lundstjärnblomma (*Stellaria nemorum*), häxört (*Circaea alpina*), tandrot (*Dentaria bulbifera*) och vätteros (*Latraea squamaria*). Vid ett enda tillfälle fann jag i dylikt sällskap ett enda exemplar av den sällsynta nästrotten (*Neottia nidus avis*).

F. ö. hyser Hallebergs rasmarker ett par verkliga rariteter. Den ena är den som relik sedan invandringstiden betraktade fjällarven (*Cerastium alpinum*), sedan gammalt upptagen i flororna från både Halleberg och Hunneberg, men under senare tid ej observerad, förrän den återfanns vid Halleberg 1933. Den andra är ärtvickern (*Vicia pisiformis*), som hittades i några få exemplar sommaren 1939,

Trots den ringa höjden imponera Halle- och Hunneberg genom sina branta ättestupor. Diabasbrant vid Halleberg. Foto förf.

likaledes vid Halleberg, av stud. Arne Witte. Den växer på en plats, som tyvärr är mycket lättillgänglig och dessutom hotad av stenbrytning, som nyligen förekommit i omedelbar närhet av beståndet. Fråga är om ej fridlysning här vore på sin plats. Den uppmärksamhet som en sådan sak skulle medföra kanske dock vore lika riskabel för växten som det nuvarande förhållandet. I Rudbergs förteckning över Västergötlands fanerogamer och kärlekryptogamer (1902) uppges ärtvickern från ett par platser söder om Hunneberg, där den

Artvickern hör till de stora rariteterna i svensk flora som är starkt hotad till sin existens. Foto förf.

fanns 1901, men huruvida lokalen på Halleberg förut är känd, är mig ej bekant.

På flera platser i rasmarkerna finner man mer eller mindre tydliga gamla strandlinjer. Vackrast utbildade äro de vid Hallebergs östligaste hörn, där de bilda breda terrasser av rullstenar. Tyvärr måste även i detta sammanhang behovet av fridlysning föras på tal, då man börjat använda rullstenarna som vägbyggnadsmaterial, varigenom rullstensfältet blivit delvis fördärvat.

Det inre av plåtåerna upptages av barrblandskog, stora ödsliga mossar och spricksjöar. Halleberg har blott en sjö, den långa, vackra Hallsjön, som med sitt mörka vatten fyller större delen av en sprickdal, som går tvärs över hela berget. Hunneberg däremot har 22 styc-ken mestadels små sjöar, av vilka de nordligaste avrinna genom en liten bäck, som kastar sig ut för avsatserna vid Byklev, där man har ett utmärkt tillfälle att studera de olika bergarternas lagerföljd.

En sak som väl även en större allmänhet förknippar med Halle- och Hunneberg är den rika älgförekomsten, som anses vara den största

De gamla strandlinjerna, som ibland äro breda terrasser av rullsten, hotas av exploatering. Halleberg. Foto förf.

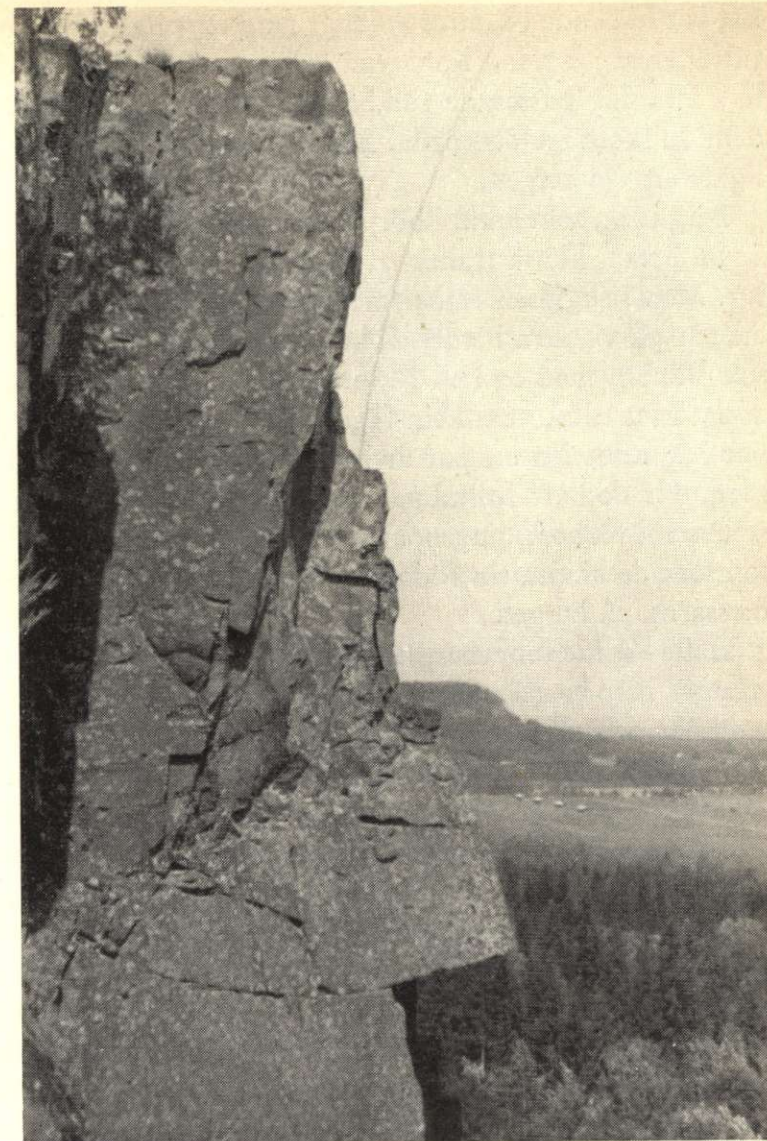
i världen på motsvarande areal, samt de kungliga älgjakterna. Dessa ha med ganska regelbundna mellanrum anordnats, till glädje ej bara för de deltagande utan kanske i lika hög grad för traktens befolkning, som talrikt brukar infinna sig, säkerligen ej så mycket för älgarnas skull som för möjligheten att få se de kungliga och furstliga gästerna. En kategori som förmodligen också med glädje emotser älgjakterna är kronoarrendatorerna, som bo vid eller på bergen. Vid varje jakt decimeras ju älgarnas antal avsevärt, varför deras skadegörelser på de små åkerlapparna och trädgårdstäpporna kring kronotorpen åtminstone för en tid bli mindre. Dessa skadegörelser framhållas samstämmigt, och ingenting tycks avskräcka älgarna från besöken vid odlingarna. Många mer eller mindre trovärdiga historier får man även höra om folkilskna älgar, som angripit människor i skogen. Just nu i vinter lästes i tidningarna om en av svält utmärglad älgko på Halleberg, som gick anfallsvis tillväga mot invånarna på ett kronotorp och ej gick att skrämman bort utan måste nedskjutas. Sådana händelser torde dock höra till sällsyntheterna.

I branterna får pilgrimsfalken alltjämt föda upp sina ungar. Halleberg 1939. Foto förf.

Utom älgen finns det ännu en representant för Halle- och Hunnebergs djurvärld, som man efter närmare bekantskap gärna intimt förknippar med bergen, och det är pilgrimsfalken. Jag hoppas, att den dagen aldrig kommer, då man får vandra utmed platåkanten eller klättra bland blocken i rasmarken utan att höra hans skarpa, hessa skrik eka mot bergväggarna eller se honom kasta sig ut från någon klipphylla! Det känns bittert nog att finna någon enda av hans gamla, i årtal använda boplatser tom och övergiven. Sådant händer tyvärr. Alla förstå nämligen ej att uppskatta honom. Någon påstår, att han rövar kycklingar, en annan tycker, att han väsnas för mycket, en tredje kanske anser, att han gör sig bättre som uppstoppad. Och så försvinner han en dag från klippan, där han kanske bott i generationer. Sådant är dock undantagsfall, glädjande nog. De flesta betrakta honom nog med likgiltighet, men man hör även folk som talar om falken med varmt intresse och stolthet över att ha honom boende i branten ovanför stugan.

Jag undrar om det någonstans i vårt land finns en så stor stam av pilgrimsfalk inom ett så begränsat område som detta, trots att falken ej alltid blir väl behandlad. Förra sommaren häckade åtminstone

För bygdens befolkning ha bergen alltid utgjort en lockelse, främst genom de utomordentliga utsiktsplatserna. Halleberg 1939. Foto förf.

6 par, varav dock ett försvann från boplatsten under häckningen. Någon äggplundring kunde det ej vara fråga om, då boet var oåtkomligt, fastän det kunde ses uppifrån. F. ö. vill det nog ganska mycket till för att pilgrimsfalken skall överge en gammal boplat.

Även tornfalken är rätt allmän i branterna, och man får ibland se honom hängande stilla i luften på fladdrande vingar, innan han dyker ner över ängarna efter något byte.

Korpen, som sedan gammalt bott i branterna, finns ännu kvar.

Ett par häckade i somras ej långt från ett pilgrimsfalkbo. Vid ett par tillfällen såg jag, hur korparna angreps av falkparet, då de med sävliga vingslag passerade falkboet. Falkarnas ilskna attacker lämnade dem fullkomligt oberörda. Utom detta par häckar möjligen ytterligare ett vid bergen.

Berguven, som ännu i början av detta sekel hördes inne i skogarna, är nu borta, likaså tranorna, som förr häckade på Hunnebergs mossar. Men fiskgjusen finns fortfarande kvar och häckar i åtminstone ett par på vardera berget. Ibland kan man få se honom komma nere vid Vänern med en fisk i klorna och försvinna in över bergen.

Ett nytt tillskott till sin fågelfauna har bergen fått, genom att två par hägrar sedan ett par år byggt i en grandunge nedanför Hunneberg, där de haft fulltaliga kullar, varför man med markägaren instämmer i förhoppningen, att det snart blir en riktig koloni. Det tycks som om de hämta sin föda både vid Vänern och uppe i sjöarna och mossarna på berget.

Halle- och Hunneberg utgöra ett märkligt stycke vildmark med relativt ursprunglig natur, skild med knivskarpa gränser från den urgamla och nästan hundra procentiga kulturbygden på ömse sidor. Vare sig man kommer från jordbruksbygden i öster eller från industriorterna i väster, är det med en känsla av att ha kommit till en annan landsända som man efter en rätt mödosam vandring kommer upp på platån och in i den täta skogen. Kanske är naturen en smula enförmig, men på samma gång är den storslagen i sin tysta ödslighet.

När man ensam vandrar fram här uppe under de höga stammarna, eller ger sig ut på de gungande tuvorna på någon av de stora mossarna, där de våta, kalla dimmorna stiga upp fram mot kvällen, kanske man har turen att få se en älg, som förunderligt tyst som en drömbild träder fram på en glänta eller vid mosskanten.

Då känner man sig förflyttad till den för övrigt ej alltför avlägsna tid, då bergen voro mera orörda än nu av den mänskliga kulturen, då varg och björn strövade omkring i skogen, och rånare och stigmän utgjorde en skräck för dem som färdades fram genom dalen mellan bergen. Då förstår man också, hur denna natur kunnat sätta folkets fantasi i verksamhet och skapa fram de många sägner och sagor, som hållit sig levande till våra dagar, om jättar och troll som bott i bergets innandömen och om hednatidens kämpar, som offrade och höllo rådslag vid foten av berget, och som, när ålderdomen nalkades, för att undgå sotdöden störtade sig ut för ättestupan.

BYGGNAD OCH LANDSKAP

av Erik Lundberg

Den svenska herregården har sin egen landskapstyp. Det brukar vara *ekvegetationen*, som först förråder att man nalkas en herregårds bygd. Präktiga gräsmarker med stora, gamla ekar hör gärna samman med storbruket. I smärre förhållanden har eken däremot gärna utrotats, men vid herregården har den hållits i ära. Än mera allmängiltigt kännemärke på herregårdens närhet är dock *allén*. Ett osvikligt tecken är den kanske inte, den har tagits upp även i andra förhållanden. Men ingenstädes dock så intensivt och målmedet som vid herregård och slott.

Allén har rent av blivit herresätets främsta medel att på ett synligt sätt ta bygden i besittning, att ge landskapet en ny och säregen prägel. Genom alléer ger herremannen landskapet »nerver», förbindelseleder, vilka alla föra upp till ett och samma centrum. Man framhäver med alléerna, att herresätet är bygdens medelpunkt, att herremannen gör anspråk på att vara den ledande och härskande. Allén blir på sätt och vis uttryck för en social idé.

Hur vi nu ställa oss till denna idé, så går det ej att förneka att uttrycken för densamma skänkt vårt landskap stora skönhetsvärden och att vår landskapsbild skulle vara bra mycket fattigare utan detta inslag. Och detsamma gäller mycket annat i herregårdens miljö. Man finner där överallt en strävan efter symmetri, efter centralisering, som ofta är mycket följdriktigt genomförd och som ej sällan förlämnar något av lagbunden samklang, av planmässig enhet åt hela anläggningen. En fotografisk bild kan inte ge så mycket av denna slags skönhet. Kameran får nöja sig med *en vy*, där skönheten istället ligger i sambandet mellan en hel rad av vyer.

Den svenska herregården har sin allé eller sina alléer, som leda upp till gårdsplanen, där huvudbyggnaden bildar fond och flyglar flankera. Den har sin trädgård, som gärna ligger på motsatta sidan om huvudbyggnaden och som ofta är formad med ett öppet mittparti, omgivet av alléer och med utsikt utöver landskapet i fonden. Även från huvudbyggnadens kortsidor har man ibland ordnat mer eller

Herregårdens allé tjänstgör såsom monumental uppfart till gårdsanläggningen. Foto Mårten Sjöbeck, S. J:s bildarkiv.

mindre vidlyftiga anläggningar eller utsiktslinjer. Så ligger herresätet där, behärskande sitt landskap. Utifrån sett bildar det knutpunkten i bilden. Inifrån har man den tillrättalagda stora utsikten över nejden. Och detta sista är någonting mycket väsentligt. Herregården ligger *öppen* mot landskapet. Ljuset flödar in genom fönstren, utsikten sluter runt om.

I vår allmänföreställning om den svenska herregården ingår också alldeles bestämt *den långa filen* av rum utefter solsidans fasad, den långa filen av ljusa rum med dörrarna i samma linje och genomblicken fri från rum till rum genom de öppna dörrarna. Denna fil av rum i det glittrande solljuset har utgjort ramen för åtskilligt av den betydelsefulla kulturutveckling, som herregården givit oss. Hur mycket rymmer ej denna kulturutveckling av omistliga värden, av det som vi skatta högst i vårt kulturarv!

En sida av herregårdens kulturliv kunna vi kalla *förmaket*s liv. Det är hela det en smula ceremoniösa umgängeslivet med visiter och samkväm. En annan sida representerar *salen*, festernas och högtidstalsens lokal. Sängkammaren var förr även *dagligstuga*, fruns och

I sina ståtligaste former når det svenska herresätet högtidlig monumentalitet, icke minst från gårdssidan med dess symmetriska flygelgruppering. — Övedskloster, Skåne. Foto Mårten Sjöbeck, S. J:s bildarkiv.

döttrarnas arbetsrum, liksom också det lilla *kabinettet* innanför. *Köket* låg länge för sig själv i en flygel. Maten bars över gårdsplanen. På 1700-talet börjar man flytta in köket i huvudbyggnaden. Men mångenstädes har den gamla sedvänjan hållit sig nästan in i våra dagar.

Med sin öppna, ljusa karaktär och med all sin symmetri och sina långa axlar, sin genomtänkta planmässighet har den svenska herregården ytterst sitt ursprung i den italienska renässansen. Visserligen har åtskilligt nått oss via Tyskland och Holland och framförallt Frankrike, men ytterst härstammar just det lagbundna och den symmetriserande andan från den italienska renässansens läror. Och dessa läror ha ju som vi veta slagit följe i stor utsträckning med den starka furstemakten, med det enväldiga kungadömet. Denna styrelseform har haft alldeles särskilt bruk för en byggnadsstil, som ger uttryck åt det planmässiga, i ett enhetligt grepp anlagda, en stil som ger uttryck för det uppifrån bestämda och mer eller mindre strängt ordnade.

Så även hos oss. Men här hemma har smaken för det planmässigt ordnade kanske i än högre grad blivit betecknande för de tidsåldrar,

Uppsvensk bondgård med herregårdens symmetriska flygelgruppering. STF:s bildarkiv.

då *herremännen* sökte befästa sin makt i samhället, då herregården och bruksanläggningen voro landsbygdens bestämmande centra. Dock har denna smak långt ifrån varit förbehållen endast herremännen. Den har istället mångenstädes trängt djupt ned. Bondgården har i stor utsträckning tagit upp gårdsbildningen med flyglar och till och med stugan har tillägnat sig symmetriens anda med den blomsterkantade gången, omgiven av fruktträdskvarter, vilken leder rakt upp till ingångsdörren. Ja, så långt har det gått att denna smak blivit nästan allena rådande, trots att man under 1800-talet från tongivande håll ibland målmedvetet sökt motarbeta den.

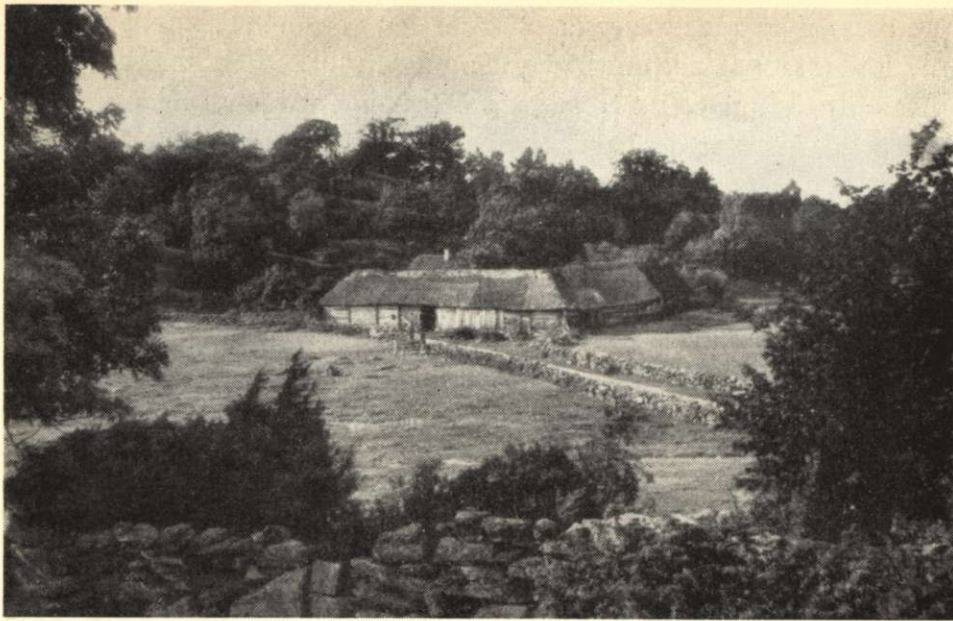
Den stränga symmetrien har också gjort sig gällande för byggnadernas fasadutformning. Portalen skall sitta mitt på huset, fönstren i jämn takt fördela sig över dettas yta. Byggnadskroppen göres gärna ganska massiv, med stort djup och med regelbundet kubisk volym, måhända bruten av ett utskjutande parti åt trädgårdssidan, vilket ger stora salen det breddutrymme, som eljest är svårt att bereda den. Denna stränga arkitektur binder planlösning och rumsfördelning inom ganska snäva gränser. I samma riktning verkar också uppvärmnings-

systemet (den öppna spisen och kakelugnen), vilket fordrar, att herregårdens stora svit av rum knippas ihop så mycket som möjligt kring samma skorstensstock. Härigenom blir det önskvärt att tränga samman planen och ge den stort djup, med två rum i bredd hela vägen, ja vid gavlarna gärna tre. Den svenska herregården får därför i regel en enkelt och osammansatt blockartad byggnadskropp, föga smidig och icke särskilt lämpad att smyga sig in i bruten terräng. Den håller sig till den strama arkitektoniska indelningen och utformningen, den omdanar landskapet efter sina krav istället för att föga sig efter terrängen och anpassa sig efter naturen. Men undantag finnas. Det ovan sagda gäller framför allt den allmänna tendensen.

Präglas sålunda Sveriges landsbygd i mycket hög grad av herregårdens anda så är denna dock ingalunda allena rådande. Här och var skymta helt andra bebyggelseformer. Framför allt gäller detta om bondgården. I Dalarna och Härjedalen, på Öland och i Västergötland samt i Skåne finna vi särskilt utpräglade tendenser av annat slag. Där möta vi den kringbyggda gården, som ofta »vänder ryggen utåt», d. v. s. ter sig mer eller mindre fönsterlös, när man nalkas utifrån, och vars hus med ingångarna vända sig helt och hållet inåt gårdsplatsen. Ett portluder leder in i gården.

Denna art av bebyggelse har sina närmaste fränder och sina förutsättningar i feodaltidens borgar. Det är borgens ringmur, som återklingar i gårdens slutenhet utåt, det är borggården, som går igen i den kringbyggda gårdsplanen. Också läget får gärna något borgartat. Man har med förkärlek valt att lägga gården på en terränghöjning, i ägornas mitt. Där tronar den slutna gårdsfyrkanten, omgiven av smärre utspridda hus och kanske också av en trädgård, som ligger en smula för sig själv inom särskild hägnad, liksom också humlegården och kålgården fordom gjorde.

Denna art av borgmässigt ordnad gårdsanläggning finner man numera sällan i renodlat skick. Mångenstädes har man brutit bort en sida i gårdsfyrkanten och sålunda fått en trelängad gruppering. Gärna har man också låtit trädgården sluta sig till manbyggnadens bortre sida och har då utbildat denna sida med fönster och vänlig fasad. Slutenheten har mjukats upp. Herregårdens anda har trängt in. Grönskan har smugit sig intill det som ursprungligen till hela sin princip avsåg att ligga kalt och fritt, med vid sikt och inga möjligheter till gömslen för en angripare.

Kringbyggd bondgård i Halland. Efter Clemmensen, Bullhuse.

Kanske är det just övergångsformerna, som ha starkast grepp om våra känslor. Dessa borgmässiga gårdar, som ligga kalt och kärvt i landskapet, men där dock boningshuset fått fönsterfasad och trädgårdstäppa. På ett särskilt sätt framträder i en sådan gård, oavsett om den ligger i Skåne eller Uppland, motsättningen mellan kärvt enkel, traditionsbunden vardag och glimten av glädje över tillvaron.

Bondgården låg ju fordom ofta i by, gård vid gård utefter bygatan. Men detta hindrade ej att gårdsanläggningen var borgmässigt sluten. Särskilt på Öland och i Dalarna har sådan ålderdomlig bybebyggelse hållit sig kvar, medan skiftena eljest i regel medfört att gårdarna flyttats ut från byn.

»Borgen» är emellertid icke någon entydig förebild och det blir dessutom vid närmare studium tydligt, att den svenska gården rymmer inslag, som ha annat ursprung och som betyda särskilt mycket för dess uppsyn och dess hållning just i relation till landskapet.

Det betecknande för borgen är dess läge, högt eller omgiven av vatten, och dess ringmur. Innanför muren ligga boningshus och andra byggnader, som vetta med sina fasader inåt borggården eller kanske i något fall nå en våning högre än ringmuren och då ha fönster även

Kringbyggd bondgård i Hälsingland, sedd från portlidret. Längorna byggda i enhetligt sammanhang. Foto C. G. Rosenberg. S. T. F:s bildarkiv.

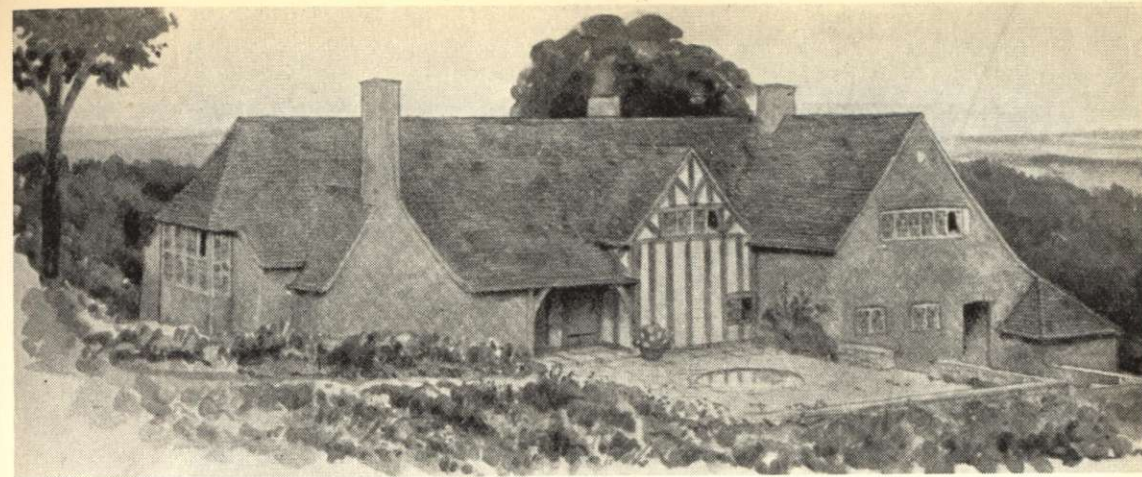
utåt. Boningshusen äro alla av mycket enkla typer, smala flervåningshus, vilka i varje våning inte omsluta mera än ett, två eller någon gång tre rum. Ofta finnes dessutom en särskild salbyggnad, som då i övre våningen omfattar en enda stor sal. Om borgbostaden sedan är av mera vidlyftigt slag, med många rum, så är detta uppnått därigenom, att flera sådana enkelt indelade hus fogats samman till ett större komplex. Till stora salen fogas en mindre sal såsom slottsherrns mottagningsrum och intill detta lägges ett »tvårumshus» eller ett »tornhus», som utgör familjens dagligbostad. Alla dessa hus framträda vanligen utifrån såsom skilda enheter därigenom att de ha olika bredd och höjd och således vardera sitt särskilda yttertak. Medeltidens människor *sammansatte* sin bostad genom att koppla samman ett större eller mindre antal enkelt inrättade byggnader, istället för att, såsom nu anses självklart, indela en given planrektangel genom mellanväggar i ett lämpligt antal rum. Detta måste man ständigt hålla i minnet för att förstå hur äldre bostadsbyggnader äro danade.

Och satsen gäller icke endast bostaden i borganläggningen utan överhuvud taget medeltidens bostad. Antingen är denna så liten att den kan helt inrymmas i ett föga komplicerat hus med två rum i varje våning eller också är den sammansatt av flera sådana hus + salbyggnader.

Under medeltidens lopp utvecklades bostadstyperna så att de vid nyare tidens början hade en något annan uppsyn än tidigare. Man hade nu utbildat vissa fasta sammanväxningstyper, olika för olika bruk och dessa typer voro mycket smidigt anpassade efter de levnadsvanor, som voro tidens. Men i det yttre var det alltjämt fullkomligt tydligt, att det var fråga om sammanväxta hus med olika takhöjder och olika byggnadskroppar. Det var denna sammansatta byggnad, som den italienska renässansen omdanade till symmetrisk regelbundenhet och till strängt axelbunden arkitektonisk gestalt.

Särskilt i England har den medeltida bostaden lyckats hålla sig levande trots renässansen och man har där i modern tid tagit upp dess byggnadssätt på nytt. Man har då strävat att foga samman bostadskomplexet av vissa huvudbeståndsdelar, vilka göra sig gällande även i exteriören. Köket med tjänarebostäderna och ekonomiutrymmena kopplas sålunda ibland till byggnaden i övrigt såsom en låg sidolänga och även övriga utrymmen fördelas på ett rörligt sätt. Det har därigenom blivit möjligt att smidigt foga sig efter terrängen. Ett parti av byggnaden ligger t. ex. med lägre golvhöjd än det övriga och man kan då låta byggnadens yttre modellering gruppera sig i terrängen på ett ledigt och följsamt sätt. De större rummen och salarna ha högre rumshöjd, vilket också ger sig tillkänna i exteriören och ökar verkan av sammansatt anläggning. Även smärre hus kunna passas in i landskapet på ett helt annat sätt än om det kubiska, symmetriska husblocket är utgångspunkten. »The hillside house», huset i backslutningen, betraktas i England såsom en särskilt intressant byggnadsuppgift. Hos oss utnyttjas backläget däremot sällan till att vinna intressanta lösningar både för det inre och det yttre.

Det moderna engelska huset kan sålunda gälla såsom en tillämpning av medeltidens sätt att arrangera bostaden, ehuru givetvis den nya tiden i många avseenden totalt förändrat både boendet och byggnadssättet, särskilt ifråga om sammanhanget mellan »inne» och »ute» d. v. s. bostadens intima anknytning till trädgård och natur.

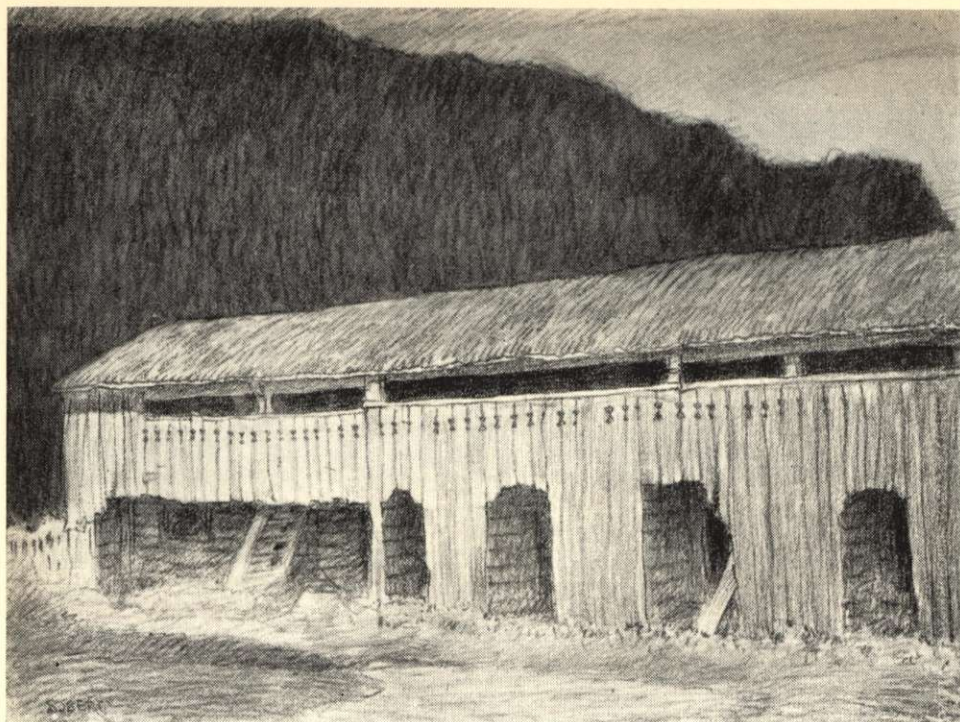

»Hillside house» i England. Åt gårdssidan lågt och långt ligger huset så att det åt trädgårdssidan reser sig högt över landskapet och den vida utsikten.

Söker man hos oss tränga in i principerna för ålderdomligare byggnadsskick blir det genast klart att sammankopplingen av gårdens olika byggnader egentligen är genomförd i mycket ringa omfattning. Dalar-nas bondgårdar t. ex. bestå regelbundet av en hel mängd små timrade hus, ställda tätt invid varandra så att det hela bildar en sluten gårdsfyrkant. Och detta byggnadssätt framträder överallt i landet såsom ett äldre tillstånd, vilket här och var avlösts av ett byggande i *längor*, mer eller mindre omfattande. Längst har denna förändring i byggnadsskicket drivits i Skåne, där gården oftast är helt kringbyggd med fyra hopkopplade längor. Det borgartade intrycket blir där också särskilt starkt och det finnes all anledning att antaga att den enhetliga sammanfogningen haft den fyrkantade skånska 1500-talsborgen till förebild och utgångspunkt.

Söka vi skilja ut de ålderdomligaste *hustyper*, som förekomma i svenska gårdar är det särskilt två som framträda, det s. k. *eldhuset* och *loftboden*. Och i dem möta vi de båda, mycket olikartade grundelement, som ingå i vårt äldre byggnads- och bostadsskick.

Eldhuset eller rökstugan är det förhistoriska Nordens fönsterlösa bostad, med låga timrade väggar, ryggåskonstruktion, härden upplagd i golvet mitt och rökhål i taket. Ljuset strömmar in rakt uppifrån, fylligt och på samma gång milt, bländar ej såsom fönsterljuset, emedan det kommer från ovan, ej i ögonhöjd. Men utsikten kommer

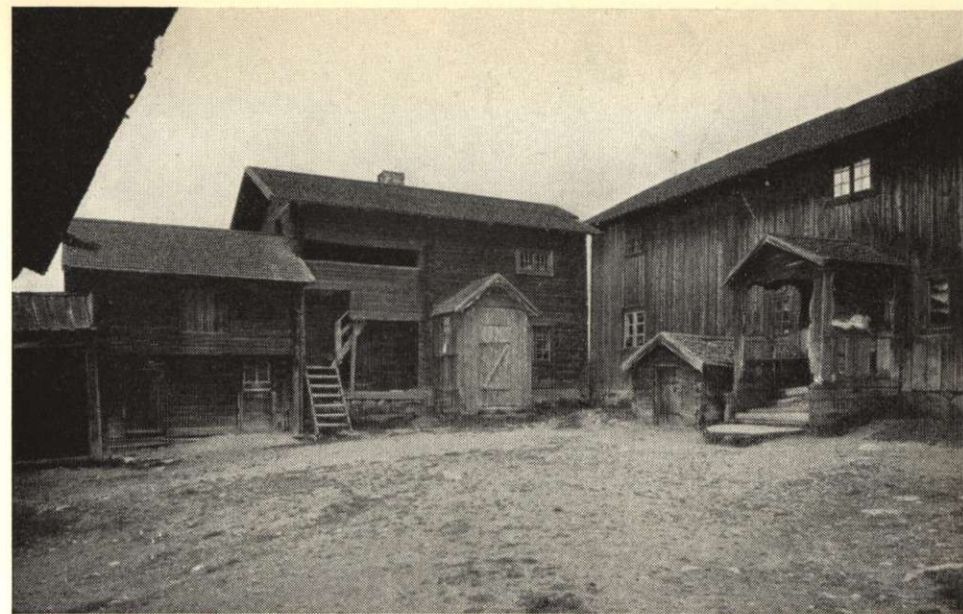

Loftboda i Värmland. Efter teckning av Ferdinand Boberg.

ej med i räkningen. Väl inne i huset är jag helt isolerad från yttervärlden — blott en flik av himlen kan blicken nå. Och detta är från början det nordiska boningsrummets väsen, ombonat och slutet. Samma effekt hade långt tidigare det romerska atriehuset. I monumentalaste form ha vi denna art av rum i Roms Pantheon.

Loftboden måste också jämföras med sydländska företeelser och i dess fall är det otvivelaktigt att byggnadstypen är direkt importerad från Södern. Men icke från gammalromerskt byggnadsskick, utan från senantikens i jämförelse med detta helt olikartade bostadsväsen. Det är senantikens flervåningsbostad med övervåningen såsom förnämsta del och med ett arkadgalleri eller en portik lagd framför huset i hela dess längd, som här stått modell. Rummen, som ligga på rad utes efter galleriet och med dörrarna däråt, äro mörka och slutna, galleriet däremot öppet och luftigt, men skyddat mot solens hetta.

Där ute, i fria luften men dock i skuggan, försiggår under större delen av året familjens dagliga tillvaro. Arkaden är då rent av husets viktigaste rum.

Kringbyggd bondgård i Härjedalen. Anläggningen består av en mängd olika, sammangrupperade hus. T. h. en ståtlig parstuga i två våningar. I mitten en loftboda. Foto C. G. Rosenberg. S. T. F:s arkiv.

Det är egendomligt att denna så sydländskt betonade byggnadstyp kunnat slå fast rot här uppe i Norden, så fast att den i mycket stora delar av landet alltjämt kan sägas ingå i varje *gammal* gårds byggnadsbestånd. Och än mera; fastän Nordens eldhus och Söders arkadhus-loftboda slagit följe redan från början i gårdens byggnadsskick så är det icke det inhemska eldhuset utan den främmande loftboden som segast behållit sin ursprungliga ställning i traditionen. Söders sätt att möta sol och ljus har slagit rot här uppe på allvar och när loftbodens tid var ute hade redan med *verandan*, glasad eller öppen, en ny våg av samma idé från Södern nått oss.

Till en början var det emellertid eldhuset, som spelade huvudrollen. Det utgjorde bostadens viktigaste del, dagligstugan för familj och husfolk. Loftboden däremot introducerades såsom magasinutrymme och såsom oeldat sovhus, med gästhärbärge och sommarsovrums.

Detta byggnadsskick med små separata hus lagda intill varandra, men utan inbördes förbindelse, har gamla anor i landet. Vi kunna tryggt räkna dessa anor upp i förhistorisk tid, måhända ända till

Sydgötiskt hus. Efter teckning av Ferdinand Boberg.

folkvandringstiden. Men vissa drag i gårdstypen leda med ganska stor säkerhet sitt ursprung till vikingatiden och härstamma från England. De ha nått oss under den tid då danska konungar härskade över England och då en ström av nydanande kulturimpulser gingo från det erövrade landet till härskarnas hemland. Till detta engelska kulturgods hör sannolikt just den regelbundna fyrsidiga gårdsbildningen och icke minst de första tendenserna att binda samman de enskilda husen i gården till ett helt, med inre, av hemlivet och funktionen betonat sammanhang. Det är det s. k. sydgötiska huset det här gäller, en husform som fordom synes ha varit allmänt utbredd i landet såsom herremannens bostadstyp, men som nu blott återfinnes i de mest avlägsna skogsbygder, i de gamla gränsmarkerna mellan Danmark och Sverige, skogarna mellan Småland å ena sidan, Halland, Skåne och Blekinge å den andra.

Den sydgötiska gårdens boningshus består ju såsom allmänt är bekant av en ryggåsstuga till vars båda gavlar högre, vanligen två våningar omfattande hus äro fogade. Ofta ha dessa högre hus loft-

bodens form och alltid gäller, att varje hus är timrat för sig; det hela är m. a. o. en *sammangruppering* av skilda byggnader. Men denna gruppering är gjord så att ett inre samband mellan husen är uppnått och detta har tydligen just varit målet för hopfogningen. Stugans ingångar leda från förstugor, som tvära rakt igenom hela längan och som äro belägna under sidobyggnadernas överskjutande loftanordning. Sidobyggnaderna tjäna samma ändamål som vanliga loftbodar, men ha helt naturligt erhållit mera av fast, ändamålsenlig inredning, även om eldstäder aldrig ha infogats.

I England har denna bostadstyp fått långt mera nyanserad och genomförd funktion. Stugan (*hallen, the hall*) är gemensamhetslokal för hela huset. Vid inre ändan av densamma är ett tornhus fogat till, med förrådsrum i bottenvåningen och herrskapets sovrums (*withdrawingroom*) i den övre. Vid nedre änden av hallen ligga uteder förstugan två bodar (brödförråd och dryckesförråd) och i övre våningen sekundära boningsrum. Mellan bodarna går ofta en gång ut till köket, som är fogat till såsom tredje, låg byggnad i längan. Vi se alltså hur denna bostadsform i allt väsentligt bildar förutsättningen för den moderna utvecklingen i England och att här redan på 1000-talet grunden är lagd för den art av bebyggelse, som är särskilt ägnad att foga in sig i landskapet på ett smidigt och »naturligt» sätt.

Hos oss har däremot hustypen ifråga icke utvecklats vidare, utan har istället trängts undan av yngre lånade bostadstyper. Endast på Gotland har den blivit beskärd en fortsatt, levande utveckling. Men har det sydgötiska huset sålunda för större delen av landet blott blivit en episod så måste det dock sägas att även hos oss dessa byggnader präglas av en sällsynt fulländad anpassning efter natur och landskap. I de få fall, där dylika hus ännu ligga kvar på sin plats, äro de att betrakta som dyrbara monument över svunnen tid.

Det sydgötiska huset har i regel inga fönster i väggarna, endast takfönster. Detta takfönster bär vittne om stugans härstamning från eldhuset, ehuru eldstaden flyttats till rummets hörn och byggts med rökgång och stor murad skorsten. Rökålet i taket har blivit fönster och alltjämt bibehåller således denna bostad sin slutna, ombonade karaktär. I detta avseende av helt annat snitt äro de hustyper, som efterhand tränga undan den sydgötiska längan.

Den typ av bostadsbyggnad, som var den vanligaste i borgen, var det s. k. tvårumshuset, en byggnad med två eller flera våningar. Mel-

»Morastuga.» Efter teckning av Ferdinand Boberg.

lanvåningen utgjorde den egentliga bostaden och bestod av två rum, ett större yttre, dagligstuga, och ett inre, sovrummet. Denna våning hade ingång direkt utifrån. Den ledde in i dagligstuga och hade sin plats ungefär mitt i husets ena långfasad. Högst upp låg stora salen, som upptog hela våningen. Eventuellt fanns dessutom ett skytteloft för försvaret. — Sådana hus ha funnits överallt på våra herresäten och borgplatser, såsom kunnat konstateras vid de senaste årens utgrävningar. Å förnämre ställen voro de murade av gråsten och tegel eller också enbart av tegel. Men dessa hus efterbildades också i timmerkonstruktion. Och säkerligen ha sådana högresta timmerhus under medeltiden varit ett herresätenas särmärke. Man nöjde sig inte heller med bara ett dylikt hus i gården utan uppförde flera, det ena såsom egentlig bostad, det andra såsom festlokal, den tredje såsom frustuga o. s. v.

Men det är dock inte i denna form som borgens boningshus kommit att sätta prägel på vår ännu levande byggnadstradition, utan

detta har skett genom en sammansmältning mellan den urgamla ryggåsstugan, *eldhuset*, och det nya. Man har tagit upp tvårumshusets plan, med dess dagligstuga och kammare, men infogat den i ryggåshusets byggnadsform. Den öppna härden övergav man emellertid för den murade spisen med skorsten. Flervåningssystemet fick vika för den hävdvunna, direkt på marken lagda stugbyggnaden i en våning. Ingången är liksom i borgen placerad i gårdsfasadens mitt och leder in i det större rummet.

Men man har icke alltid nöjt sig med denna tillämpning av det nya, utan har vid sidan om densamma utbildat en ny typvariant, den s. k. *morastugan*. I denna är dörren flyttad från det större rummet till det mindre, som dessutom delats i två, en förstuga och en kammare. Med denna hustyp har Skandinavien skapat sin egen form för enkel, men ändamålsenlig lantbostad. Mora-stugan har också alltså giltighet såsom enklaste standardbyggnad och kan lätt nog moderniseras. Den förtjänar alltså att tillämpas även vid nybyggen — med vissa modifierationer och moderniseringar i själva typen.

Dessa kombinationer mellan ryggåshus och borgbostadens planform höra till de företeelser på den svenska landsbygden, som helt ha våra hjärtan. I sina ålderdomligaste exemplar ligga dessa stugor med låga väggar och låga torv- eller vedtak, men med skorstenen massivt och mäktigt resande sig i höjden. Här kan man verkligen tala om att hus och terräng äro som stöpta i ett stycke.

Det finns emellertid en annan hustyp, som i större delen av landet framgångsrikt tävlar med morastugan och dess närmaste fränder. *Parstugan* har spelat och spelar alltså en mycket betydelsefull roll i våra bygder. Mest betecknande för denna art av hus är dess tvåvåningsform, men även när den uppträder i blott en vånings höjd har den karaktär och särpräglad hållning. Ingången sitter ungefär mitt på ena långväggen och innanför ligger förstugan, eventuellt med trappa till övre våningen. På vardera sidan om förstugan ligger en stor »stuga», som upptar hela längans bredd. Dessa »stugor» ha fönster i alla tre ytterväggarna, där icke tvenne gavelkamrar fogats till vid borte änden. Då har man fönster på de två motstående långväggarna. Den ena »stugan» är *dagligstuga*, den andra finrum eller *gäststuga*. Bakom förstun är en kammare inpassad, som i vissa trakter kan fungera som kök.

Vilka oförlikneliga rum, dessa stugor! Ljuset och utsikten sluter

Hälsingegård med parstuga i flera våningar. Takform och listverk av klassisistisk hållning. S. T. F:s arkiv.

om dem på ett alldeles särskilt sätt. »En sal, mot aftonen belägen», som Karlfelt så målande beskriver en av dessa gäststugor! Ibland ligger den som en lykta med *stora* fönster och utsikten bredande sig åt alla håll. I de äldsta husen av detta slag äro fönstren dessutom långa och låga, breda ut sig på bredden och fånga vackert utsiktens vidd. Senare blir det vanligt att göra högre fönster, med bara två bågar i var karm. Men då plägar också rumshöjden ökas.

Utifrån sedda ha tvåvåningars parstugor en grann och rank resning, som alldeles särskilt strykes under av längans ringa djup. Huset får en smäcker byggnadskropp och resningen framhäves effektivt genom kontrasten mot det låga takfallet, som är ett uråldrigt kännetecken för vårt byggnadsskick i större delen av landet.

Just parstugans byggnadssätt, rankt och smidigt, med lågt sadeltak och med läge högt på kullen eller i sluttningen, har någonting sär eget svenskt över sig. Kontrasten mot landskapets linjer, som dock återklinga i taket, är betecknande gentemot Mellaneuropas och Englands traditionella byggnadsskick. Där har det branta taket sitt hemvist. Byggnadstommens resning fortsätter ut i yttersta gavelspetsen. Men till gengäld är byggnaden gärna pittoreskt grupperad, med

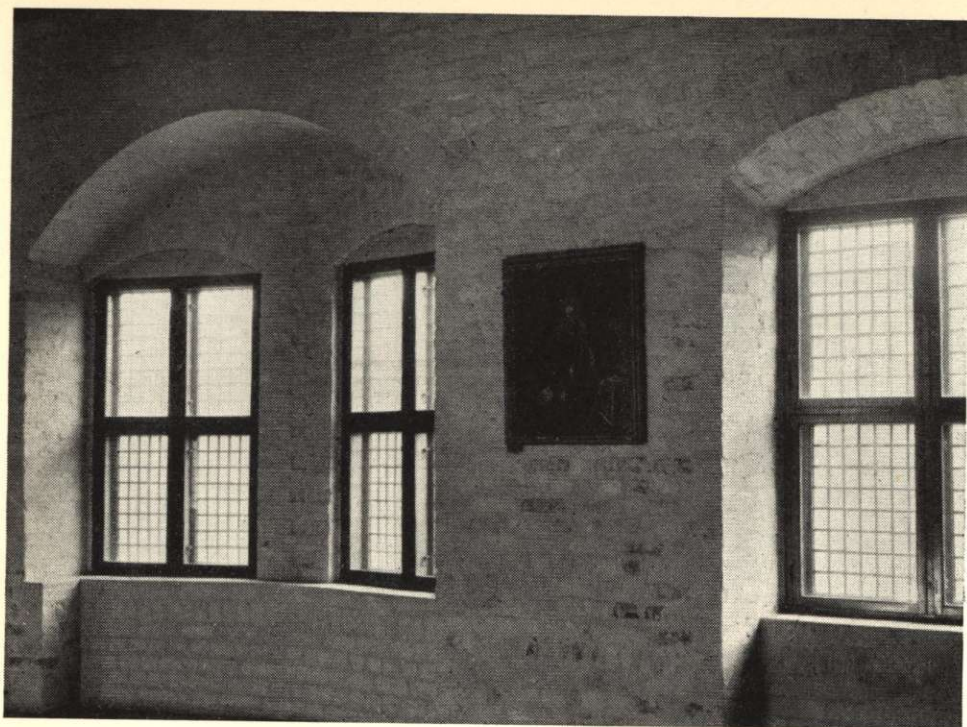

Skånskt herresäte med parstugeartad manbyggnad. Gården ligger nu inbäddad i lummig grönska, men har ursprungligen haft kal terräng till närmaste omgivning. Foto Mårten Sjöbeck. S. J:s bildarkiv.

utsprång och takkupor och avdelade eller osymmetriskt utsträckta långa takfall. Alltsamman i ganska hög grad betingat av taktäckningens material, skiffer eller fjälltegel, vilka möjliggöra smidiga och invecklade brytningar och övergångar.

Vi ha däremot, med grästorv eller vedtak (på Gotland också flis-tak) samt i litet yngre tid tak belagda med tegelpannor, gärna använt oss av sadeltakets enkelt osammansatta takform. Detta har medverkat till att våra *hus* hållit sig inom det enkla byggnadsblockets ram i alla tider. Gården var däremot som vi sett i äldre tid sammansatt av en mångfald ställda sådana husblock.

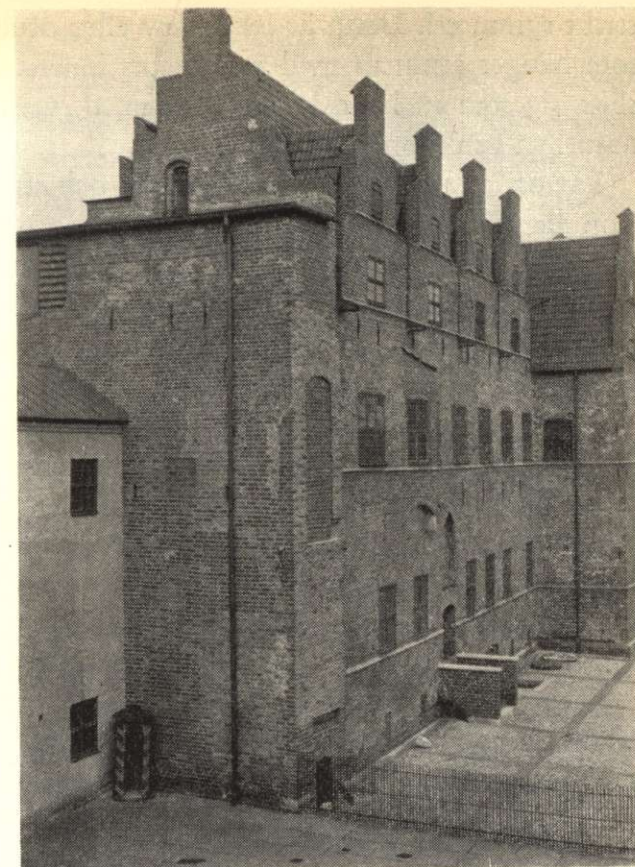
Parstugan förekommer som nämnt också i envåningslänga och då ibland såsom övergångsform till den urgamla ryggåsbyggnaden. Men detta är egentligen inte dess sanna väsen, om den än då kan te sig särskilt ålderdomlig. Ty parstugan är i grund och botten senmedeltidens och 1500-talets normala borgbostadshus. Vi ha haft den representerad talrikt å t. ex. Gustav Vasas kungsgårdar, i olika varianter. Där är den timrad liksom än i dag ute på bondgårdarna. Och vi ha den i särskilt mäktig gestalt å Glimmingehus nere i Skåne, byggt

Dagligstugan på Malmöhus med utbyggt fönster och stora glasytor. 1500-talet. Foto Iwar Anderson.

med massiva murar vid 1400-talets slut. Här framträder hustypen ju i åtskilliga våningar, med riddaresal uppe i översta våningen, skytteloft och souterrängvåning för kök, folkstuga etc. Och vi få då tydligt och klart anknytningen till det äldre medeltida borghuset, »tvårumshuset». Parstugan har helt enkelt uppstått därigenom att man byggt in ett förstuguparti kring trappan i tvårumshusets mitt.

Det är ganska viktigt att fasthålla detta ursprung för att kunna fullt förstå och värdesätta parstugan såsom arkitektonisk standardform. Ty dessa medeltida hus ha icke av naturen en symmetrisk gestalt. Väl ligger husets ingång å långfasaden och *ungefär* i dennas mitt, men icke *exakt* i mittaxeln. Husets indelning är nämligen icke symmetriskt avvägd. På ena sidan ligger ett större rum, gäststugan, med sina säregna funktioner och krav på spatiöst utrymme. På den andra ha vi dagligstugan, vari de intima bostadens krav göra sig gällande och mindre mått, men rikare inredning äro naturliga. Salen

Exteriör av Malmöhus slott. Bilden visar huru kungsvåningens fönster-rad likt en lykta genombryter de massiva murarna. Foto I. Andersson.

högst uppe i huset har gärna större fönster, ett arv från Söderns öppna arkadhallar, vilka gotiken förvandlade till verkliga »glaslyktor».

Den sammansatta och nyanserade bostad, som var riddarborgens och vilken även danat sig en smidigt omslutande exteriörtyp, har tagits upp och omdanats för vår enkla lantliga timmerbyggnadskonst och har i denna bibehållit sin hemortsrätt ända in i våra dagar. Den har där tagit upp åtskilligt av senare tiders detaljformer, kanske framförallt 1500-talets nymodighet med stora fönster för alla rum, men stommen har icke förändrats. Vi förstå då bättre gäststugans »lyktartade» fönsteranordning. Den har sina ättefäder både i medeltidens riddarsal och i Vasatidens slottsgemak. Och vi förstå också bättre den osymmetri, som ej sällan framträder i en bondgårds fasad, där ingångsdörren sitter ett stycke på sidan om mitten, trots att knutarna äro inklädda till renässansmässiga pilastrar, vilka egentligen kräva

strikt symmetri. Detta är icke slarv eller ofullkomlighet, utan något som hänger samman med parstugans innersta väsen: det yttre skall sluta sig som en handske till handen, d. v. s. till bostaden och dess naturliga funktioner.

Låt oss gå ut, var och en i sin ort, och studera dessa parstugor! I dem ha vi vår variant av den ledigt grupperade bostaden, som har växt samman med vårt landskap och som på en gång tar vara på utsikt och intim slutenhet, just på vårt eget sätt. Parstugan är vår motsvarighet till Englands uppdelade, i landskapet sig insmygande bostadshus (bilder å sid. 50, 57 och 62).

Och egendomligt nog, när i våra dagar tjänarefrågan blivit svår-löst och herregårdens levnadssätt med massor av rum och massor av folk i gården icke längre är möjligt, då har parstugan fått förnyad aktualitet. Även värmefrågan har påverkat utvecklingen i samma riktning. Med centralvärmeledning behöva vi ej längre knippa hop rummen kring samma skorstenstock. Vi kunna m. a. o. återgå till den smala längan och den enkla rumsfördelningen.

Egentligen skulle här nu 1800-talets verandavilla och dess förhållande till parstugans byggnadstyp tagas upp till granskning. Men utrymmet räcker ej till. Verandan i Sverige kräver nämligen sitt eget vidlyftiga kapitel, som får följa framdeles. Men det må dock här framhållas att just verandavillan i många avseenden förvaltat parstugans arv, åtminstone vad gäller byggnadens yttre gestaltning. Och den har dessutom förnyat den idé som låg i loftbodens svalgång. Låt oss vara försiktiga när vi utdöma dessa hus!

Men 1800-talet har också genomfört en radikal omvälvning i byggnadens allmänna förhållande till landskapet, en omvälvning, som dock förbereddes redan under föregående sekel. Den innebär ett formligt segertåg för den smak, som älskar att bädda in byggnaden i smeksam och yppig grönska. Herregårdsalléen var tidigare gärna tuktad och stramt formad med saxens hjälp. Byggnad och grönskande omgivning bildade ett arkitektoniskt, strängt disciplinerat helt. Inga svällande lövmassor fingo tränga sig fram till husen, som skulle ligga fritt och dominerande, gärna rent av kalt i landskapet.

Helt annorlunda ville den »romantiska» smak ha herregårdens uppsyn, som växte fram under 1700-talet. Lantliga behag och idyllisk trevnad blir nu uppskattade på bekostnad av det stramt och strikt arkitektoniska. En naturlig och otvungen uppsyn gäller mera än allt annat. Huset skall nu placeras i en till synes naturlig glänta.

Vänligt och leende skall omgivningen sluta sig kring. Och under 1800-talets lopp har denna nya smak allt mera genomsyrat den allmänna uppfattningen. Numera är det rent av svårt att vinna gehör för den uppfattningen, att anläggningar av den äldre, strama sorten ibland med största utbyte skulle kunna rensas från den lummiga inbäddning, som fått nästan utplåna de en gång så markanta dragen.

Jämsides med genomträngandet av smaken för det »naturliga» läget har också tidvis gått en strävan att lösa upp vårt traditionellt massiva byggnadssätt, att skjuta undan den enkla byggnadskuben från dess dominerande ställning i vårt byggnadsskick. Den ena vågen efter den andra av dylika tendenser har trängt fram även hos oss, nu senast med funktionalismens bostadsomvälvande byggnadssätt. Men alltid har man härvid byggt så gott som uteslutande på främmande impulser och förebilder, utan att tänka på att vi själva ha traditioner, som gå i samma riktning och vilka redan hunnit nå en viss anpassning efter våra egna förhållanden. Allt detta är emellertid icke tillgängligt för behandling ur den speciella synpunkt, som här anlagts, *byggnaden i förhållande till landskapet*, utan måste skärskådas med utgångspunkt från bostadens inre förhållanden.

Det problem, som i våra dagar framför allt möter vid nybyggnadsverksamhet på landsbygden hänger samman med upplösningen av gårdens äldre grupperingssätt. Den kringbyggda gården kan icke längre tjäna såsom mönster. Icke heller herregårdens flygelgrupp-ring har några större sådana möjligheter. I stället tenderar utvecklingen att samla hela *bostadsavdelningen* i ett hus, med hel källare-ekonomiavdelning, och *ladugårdsavdelningen* i ett annat. Dessa båda enheter böra ligga på ett visst avstånd från varandra. Det gäller att låta såväl den ena som den andra av dessa båda byggnader finna sin ändamålsenliga form var för sig, men också att finna sådana former för deras sammangruppering, att nya skönhetsvärden uppstå i stället för dem, som gå till spillo, när de gamla formerna sprängas och splittras. En allmängiltig lösning av dessa frågor är ännu alls icke uppnådd. Men krafter äro på olika håll i rörelse för att nå fram till ett gott resultat.

LABB OCH SKRÄNTÄRNA

Sjöfågelslivet i tilltagande i Stockholms skärgård

av Edvard Wibeck

Enligt samstämmiga uttalanden av fågelkunniga kännare av Stockholms skärgård från decennierna kring och närmast efter sekelskiftet, var fågellivet i denna då statt i utpräglad avtagande.

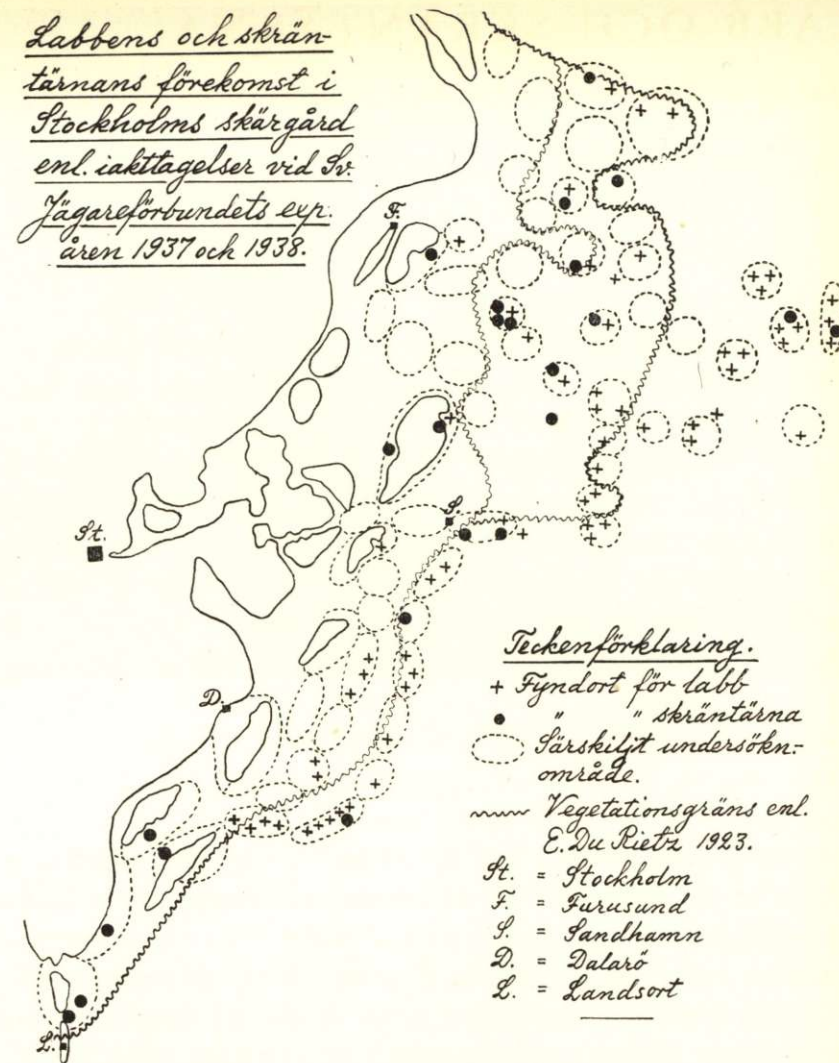
I *Thor Högdahls* uppsats »Utrotningskriget mot sjöfågeln», *Sveriges Natur* 1910, heter det bl. a., att ejdern år efter år starkt aftager till följd av ett hänsynslöst, såväl av skärgårdsborna själve som av herrejägare från staden bedrivet vårskytte i förening med efterföljande boplundring eller »äggnings». Av liknande orsaker — ävensom jakt i olaga tid — uppgivas också svärtan och storskraken »på ett oroväckande sätt hava avtagit i antal». Till och med grågäsen, som förmenades »numera vara ytterst sällsynt som häckfågel på våra östra kuster», vore utsatt för äggplundring på de få platser, där hon fortfarande mera regelbundet häckade.

Samma pessimistiska syn på rådande förhållanden kommer till synes i en senare uppsats av H:s hand, »Sjöfåglar och sjöfågelsskydd i Stockholms skärgård», *Sveriges Natur* 1916. Utöver det dystra horoskop, som här ställes för de allmänna, jaktbara arterna, sägs om tordmulen, att det endast vore »helt små flockar, på sin höjd några dussin fåglar, som slagit sig ned på någon särskilt inbjudande häckplats. För övrigt synas kolonierna efter hand avtaga såväl till antal som storlek.» Om de båda arter, som vi i det följande mest skola uppehålla oss vid, labben och skräntärnan, heter det om den förre, att han »avgjort hör till det östra havsbandets sällsyntaste fåglar, och att hans häckplatser, åtminstone i Stockholms skärgård, torde vara lätt räknade». Om skräntärnan säger sig Högdahl icke ens med säkerhet kunna uppgiva, huruvida den fortfarande som häckfågel tillhörde nämnda skärgårdsområden, ehuru man hade skäl att hoppas, att så vore fallet.

En särskild fara såg Högdahl hota från motorbåtarnas sida.

»Med motorbåtarnas tillhjälp har den s. k. civilisationen med allt dess anhang tagit ett jättesteg ut mot havet, och för havsbandet och

Labbens och skräntärnans förekomst i Stockholms skärgård enl. iakttagelser vid Sv. Jägareförbundets exp. åren 1937 och 1938.

Halvschematisk kartbild över Stockholms skärgård med fyndplatserna för labb och skräntärna inlagda. (För identifiering av de 65 urskiljda undersökningsområdena kan hänvisas till författarens bok »Sjöfågelslivet i Stockholms skärgård», Stockholm 1939, sid. 6—7.)

dess fågelskärgårdar har kommit en ny tid, en skövlingens och be-
drövelsens tid. I sund och på fjärdar, där skärkarlarne förr i vär-
lden rodde omkring med lindade åror för att icke i onödan störa
'vanfågeln' i dess häckningsbestyr, ljuder numera dag och natt båt-
motorernas infernaliska smattrande. Och tack vare de snabbgående
motorbåtarna kunna tjuvskyttar, äggplundrare och andra fribytare
utan någon egentlig risk på några timmar göra plundringståg, som

Labbe vid boplatz i Bullerö skärgård. Foto Paul Rosenius.

det förr skulle ha tagit veckor att utföra. Motorbåtarna skola giva dödsstöten åt fågellivet i Stockholms skärgård, såvida icke omfattande åtgärder vidtagas för dess skyddande . . .»

Också havsörnsstammen ansågs hotad; såväl i *Bengt Bergs* bok, »De sista örnarna», som i Högdahls »Gammel-Ante», båda utgivna 1923, framställes det som en tidsfråga, när örnarna skulle vara försvunna från skärgården.

Genast må här fastslås, att utvecklingen i verkligheten ingalunda gått i den alltigenom ofördelaktiga riktning, som här citerade, tidigare uttalande förutspått.

En viss skepsis beträffande fågellivets påstådda avtagande i Stockholms skärgård kan redan utläsas i *Erik Jonssons* uppsats »Leva i skärgård», Svenska Turistföreningens årsskrift 1934. »Man klagar», heter det här, »över att djurlivet icke har samma rikedom som förr. Om detta också är sant, måste man dock förvånas över att det endast några mil från huvudstaden kan vara bevarat i den grad det är.»

Såsom flertalet av denna uppsats' läsare torde hava sig bekant, gjordes somrarna 1937 och 1938 på Svenska Jägareförbundets av-

Labbens enkla bale med de båda äggen. Foto förf.

delnings för Stockholms stad och län tillskyndan en ingående undersökning av sjöfågelslivet i Stockholms skärgård. Resultaten härav hava dels publicerats i en särskild, av denna artikels författare skriven och av Svenska Jägareförbundets nyssnämnda avdelning utgiven bok, »Sjöfågelslivet i Stockholms skärgård», 1939, dels också i min uppsats »En inventering av sjöfågelslivet i Stockholms skärgård» i Svenska Kryssarklubbens årsbok för samma år. På de närmare detaljerna av ifrågavarande undersökning kan jag här icke ingå; den byggde emellertid dels på en efter rent objektiva grunder utförd fågelräkning i de olika mellan- och ytterskärgårdarna, varvid ej mindre än 65 olika revisionsområden isärhöllos, dels på intervjuer med ett 30-tal skärgårdsbor: fiskare, lots- och fyrpersonal m. fl., vilka kunde tänkas sitta inne med en grundligare och i allmänhet över flera decennier sig sträckande kännedom om fågellivet och de förändringar, detta tilläventyrs undergått under samma tid.

Denna undersökning gav otvetydigt vid handen, att sjöfågelslivet i skärgården icke längre befinner sig i avtagande, utan tvärtom — åtminstone i stort sett — i tilltagande. Ejdern, skärgårdens allmän-

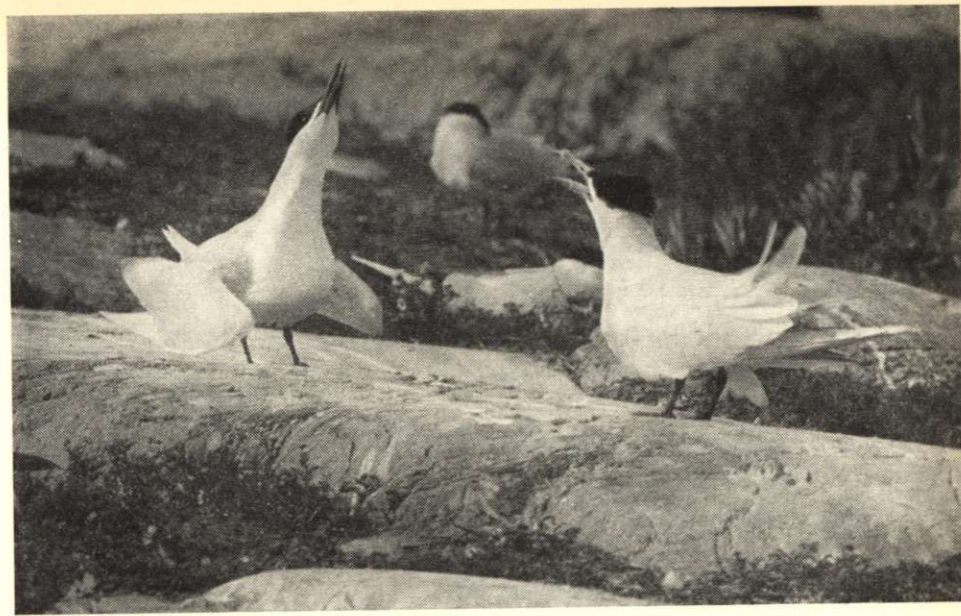
Boplats för skräntärna i Huvudskärs skärgård. Boet låg på den gräsklädda delen av holmen, i bildens förgrund. Foto förf.

naste andfågelsart, har inom flertalet områden ökats; svärtan, dess näst allmänaste, likaledes och i ännu högre grad. Än märkligare är den starka spridning och förökning, som viggen undergått under de sista decennierna. Också stor- och småskräcken ävensom de inom området häckande alkfåglarna, tordmulen och tobisgrisslan, samt måsfåglarna, »vitfågeln», befinna sig otvivelaktigt i tilltagande. Havsörnsstammen har i varje fall icke förminskats.

På orsakerna till dessa glädjande förhållanden har jag gått in närmare i min förutnämnda skrift »Sjöfågelslivet i Stockholms skärgård», till vilken intresserade hänvisas. Här må endast pekas på vad jag tror varit den betydelsefullaste orsaken: upphörandet av en tidigare som allmänt gängse näringsfång av skärgårdsbefolkningen själv utövad ägg- och duningsfångst.

Till de angenämare överraskningarna vid vår undersökning av skärgårdens fågelliv hörde också den, att labben och skräntärnan befunnos ha en betydligt mera utbredd förekomst, än vad både Högdahls förut citerade uttalanden från år 1916 och en del samtida eller än senare utkomna fågelfaunistiska verk kunnat giva vid handen.

Under vår inventeringsfärd iakttogs sålunda labb — i de allra

Skräntärna i den förut befintliga, men enligt uppgift under de senaste åren upplösta kolonien på Lövjeskär i Nyköpings skärgård. Foto S. Hörstadius.

flesta fall bägge makarna i paret — på 65 olika platser, fördelade på det sätt mellan de olika skärgårdsområdena, som framgår av + — teckning i figur 1. Då vår färdeväg, trots en total längd av icke mindre än 1123 km. — oberäknat ut- och inresorna från huvudstaden — dock icke kunnat bringa oss i beröring med *alla* undersökningsområdets labbpar, utan, enligt en ungefärlig sannolikhetskalkyl, högst hälften av dessa, kan man i själva verket förmoda, att 130—150 dylika par böra finnas i skärgården i dess helhet.

Labben tillhör i alldeles övervägande grad skärgårdens björk- och kal-zon och går alltså i allmänhet icke in i barrskogs-zonen, åtminstone ej till de skogklädda storöarna i dennas inre och mellersta del. Där emot kan ett och annat par bo på sådana kala småskär, som till stort antal ju också finnas mellan och utanför de skogbärande öarna särskilt i några av de yttre, till barrskogs-zonen hörande skärgårdsområdena, t. ex. Gillinge, Villinge, Fjällånga m. fl.

På sin boplats är labben mycket lätt att iakttaga. På de i regel tämligen höga och gärna i utkanterna av respektive skärgårdsområden belägna skär, som labbparet plägar åt sig utvälja, är hans mörka silhuett ofta synlig på långt håll — som regel på skärets högsta punkt.

Icke långt därifrån är vanligen också själva boet beläget. I motsats till måsarnas och trutarnas bon, vilka oftast ha en rik underbäddning av tång, torra grästussar, rottågor o. d., består labbens endast av en grop, ja, ibland knappast ens det, i underlaget, som i regel utgöres av torr, fast mark: hårdvall eller rent av själva klippgrunden med allenast en tunn lav- och mossvegetation. Något enstaka bo, tillhörigt någon av samläktingarna i mås- eller tärnsläkterna, kan väl understundom finnas i närheten av labbens, men — i motsats till vad skräntärnan ibland gör — häckar labben icke mitt inne i en stor trut- eller måskoloni. Ätminstone i Stockholms skärgård göra labbparen i likhet med havstrutarna intryck av att vara en smula enstöriga och helst bo var för sig, gärna litet på sidan om det övriga måsfolket. De flesta labbparen finner man därför i de skärgårdsområden, där skären icke ligga tätt hopade, utan glest utspridda på en längre sträcka, t. ex. Huvudskärs och Skarvs.

Under det att trutar och måsar nästan alltid ha tre ägg i kullen, består labbens regelbundet av blott två ägg, till storlek och utseende annars mycket lika fiskmåsens (fig. sid. 71). Då man kommer i omedelbar närhet av äggen eller de små, i boet ännu kvarliggande ungarna, komma föräldrarna ofta mycket nära fredsstöraren under jämrande, jamande läten, helt olika måsfåglarnas korta, snabbt itererade »gackande» ljud i olika tonlägen. Under de båda år, 1937 och 1938 alltså, till vilka här gjorda iakttagelser hänföra sig, kläckte labben omkring eller något före mitten av juni, d. v. s. ungefär samtidigt med fiskmåsen, men senare än trutarna och skräntärnan och tidigare än silvertärnan, som ju är den helt dominerande arten av tärnsläktet i yttre skärgården.

Det torde kunna ifrågasättas, om icke labben — alldeles som havsörnen — numera har sin starkaste stam i Sverige just i Stockholms skärgård, låt så vara att den tätaste lokala anhopningen av häckande par av denna art tyckes finnas inom ett litet område i Bohuslänska skärgården i trakten av Mollösund. En öppen fråga är väl också den, huruvida labben verkligen i senare tid blivit väsentligt allmännare i Stockholms skärgård än förut, eller om tidigare åsikter om hans relativa sällsynthet härstädes blott bero på förbiseende och otillräckliga efterforskningar. För den senare uppfattningen talar i viss mån den omständigheten, att redan den första i tryck föreliggande skildringen av fågellivet i detta område, *Samuel Ödmans* från år 1795, i själva verket antyder en rätt utbredd förekomst av labben, vilken säges

Skräntärnans bo och ägg. De vitaktiga partierna invid boet utgöres av sönderfallna spybollar, bestående av idel fiskfjäll och fiskben. Foto förf.

förekomma »här och där vid de yttre skären». Å andra sidan kan det tänkas, att den ökning av »vitfågeln», d. v. s. trutar och måsar, som otvivelaktigt ägt rum, i den mån den förut allmänt bedrivna skattningen av dessa fåglars ägg och ungar upphört, också påverkat labbstammen i gynnsam riktning. Ty, såsom vi alla veta, är labben genom sättet för sitt näringsfång i viss mån att anse som en slags parasit på de övriga måsfåglarna. I detta sammanhang må påpekas, att det förefaller mig sannolikt, att namnet »Trätskär», som förekommer på flera ställen just inom den rayon av skärgården, där labben håller till, åsyftar de trätor mellan labben och måsar eller trutar, som man här ofta varit vittne till.

Av skrântärna iakttogos visserligen icke på långt när så många par som av labben, men hon sågs dock på 24 olika ställen, av vilka de allra flesta tydligen också voro hennes boplatser. De platser, där en eller flera skrântärnor blevo sedda under sjöfågelsinventeringen 1937 och 1938 äro på kartan, sid. 69, betecknade med tecknet ●, d. v. s. en fylld rundel. På sina tidigare kända häckplatser, bl. a. på ett par öar i Nyköpings skärgård, ha skrântärnorna stundom sammanbott i tämligen stora kolonier. Några sådana funno vi dock ej i Stockholms skärgård, ja, i regel tycktes de här bosatta paren häcka ensamma, vart på sitt skär. Endast på ett par ställen, däribland på en holme utanför västra Utö-stranden, sågos tvenne tärnpar tillsammans. På sistnämnda plats gjordes ingen landstigning för att närmare undersöka saken, men enligt uppgift av *Sven Hörstadius* i en uppsats om tärnorna i »Naturens liv i ord och bild», Del I, 1928 (sid. 428) skall skrântärnan under häckningstiden överhuvud taget knappast slå ned på något annat skär än där hon har sitt bo. På andra ställen — även under långa fiskefärder in mot kusten — skulle hon ständigt uppträda flygande.

En närmare granskning av våra fyndplatser för skrântärnan ger vid handen, att dessa ligga glest strödda över så gott som hela undersökningsområdet, som mot väster begränsades av Kanholmsfjärden och Husaröleden, men i övrigt omfattade alla där utanför belägna skärgårdsområden. I flertalet av dessa tycktes dock skrântärnan saknas. En svag antydning till anhopning av häckande par kan man skönja i skärgårdsområdena söder och öster om Rödlöga, kanske också i undersökningsområdets sydligaste del, sträckan Landsort—Utö och Muskö. Tydligt är, att vår stortärna icke i fullt samma grad som labben är bunden vid mellan- och ytterskärgården, utan också kan slå sig ned på småholmar strax utanför stränderna av de inre, till barrskogsregionen hörande storöarna, sådana som t. ex. Utö, Muskö, Möja-öarna och Blidö.

I likhet med vad som redan framhållits ifråga om labben, kan vår färd genom skärgårdsområdena icke hava röjt närvaron av alla befintliga skrântärnpar och deras boplatser. Antalet av dessa uppgår förmodligen till väl det dubbla mot våra faktiska fynd, alltså kanske till ett 50 à 60-tal.

Att döma efter de av oss undersökta boplatserna, har skrântärnan under häckningstiden icke labbens tendens till isolering, utan reder ofta sitt bo sida vid sida med en mängd andra sjöfåglar: trutar, måsar,

silvertärnor, ejdrar m. fl. Några av de funna skrântärnebona lågo mitt inne i stora, huvudsakligen av silltrut och fiskmåsar bestående kolonier. En av våra fyndplatser, den lilla Vitharan halvvägs mellan Möja och Stor-Nassa, där skrântärnan f. ö. sammanbodde med flera andra arter, kan såtillvida sägas vara en »klassisk» häcklokal för denna art, att den blev funnen här både av *Oscar Roth* 1893 och av *Thor Högdahl* (sannolikt) 1911. Den senare nämner dock, att tärnparet på detta ställe senare föll offer för en okynnesskytt. Då H. icke heller tycks ha känt till någon annan häcklokal för skrântärnan i Stockholms skärgård, satte han t. o. m. ifråga, huruvida den efteråt överhuvud taget fanns kvar som häckfågel inom hela detta område.

Såsom själva namnet säger, har skrântärnan ett påfallande strävt och ljudligt läte, som t. o. m. »skär igenom» och lätt kan urskiljas i en stor, skriande måsflock. I flera fall, då ett skrântärnepar bodde mitt i en koloni av måsar och trutar, urskilde och igenkände vi tärnans läte uppe från det hundrahövdade fågelmolnet över boskåret, innan vi upptäckte fågeln själv med den svarta kalotten.

Skrântärnan värper och kläcker betydligt tidigare än de mindre arterna av släktet. Efter våra iakttagelser somrarna 1937 och 1938, kläckte den då redan de sista dagarna av maj eller de första av juni. Boet liknar till placering, underbäddning etc. måsarnas, men de 2 eller 3 äggen avvika genom sin i regel tämligen ljusa (smutsgrå), bottenfärg med små, föga utflytande fläckar. Ofta ligga vita, ända till valnötsstora »spybollar» invid bona. Innehållet i dessa bollar består helt och hållet av fiskfjäll och i småstycken sönderdelade fiskben.

Det kan ha sitt intresse att här erinra om, att det just var i Stockholms skärgård, som skrântärnan för första gången — n. b. i vetenskaplig mening — konstaterades vara en svensk häckfågel. Upptäckten gjordes av *Samuel Ödman*, som i en liten avhandling »Anmärkningar om Skränmåsen» 1782 anmäler arten ifråga »såsom en tillökning för svenska Fauna». »Han håller sig», säger Ö., »uti Vermdö skärgårds yttersta kanter, dock till ett ganska sparsamt antal». Om »skränmåsen» sedan dess tidtals varit sällsyntare i Stockholms skärgård må lämnas därhän, men, som vi se, överensstämmer Ödmans uppgift om dess dåtida utbredning ganska väl med den nuvarande.

Liksom namnet »Trätskär» ganska visst avser labben, har skrântärnan lånat sitt namn åt de »Skränmåseskär», som finnas på flera håll i Stockholms skärgård. Av skärgårdsfolket självt har hon alltså här uppmärksamrats långt tidigare än av faunisterna av facket.

NYA HEM I GAMLA GÅRDAR

av Ingeborg Wærn Bugge

Det med allmänna medel understödda bostadsförbättringsarbetet på vår landsbygd, vilket igångsattes efter den stora sociala bostadsutredningen, har under verksamhetens första år haft karaktären av en första hjälpaktion. Det var naturligt att den skulle få det — man avsåg ju att i första hand hjälpa de sämst lottade, som själva inte förmådde bättra sina bostadsförhållanden. Och så stor som den nöd var, vilken de offentliga bostadsutredningarna visat oss, kunde man inte ge sig tid att vänta på grundliga, tidsödande förstudier. Man måste gå till verket genast. Bostadsförbättringsverksamheten på landsbygden kom således att *från början tjäna ett socialt syfte*, även om man ingalunda var blind för att stora ekonomiska värden berördes och att kulturvärden av rang skulle komma att röna inverkan.

Det måste också fastslås att denna hjälpaktion, som alldeles särskilt kommit de mindre bemedlade flerbarnsfamiljerna och de icke självägande jordbrukarhemmen till godo, varit till stor välsignelse. Arbetet har även till sin omfattning varit mycket imponerande. Och därtill kommer att den med offentliga medel understödda verksamheten stimulerat den enskilda till gagn för tusentals hem.

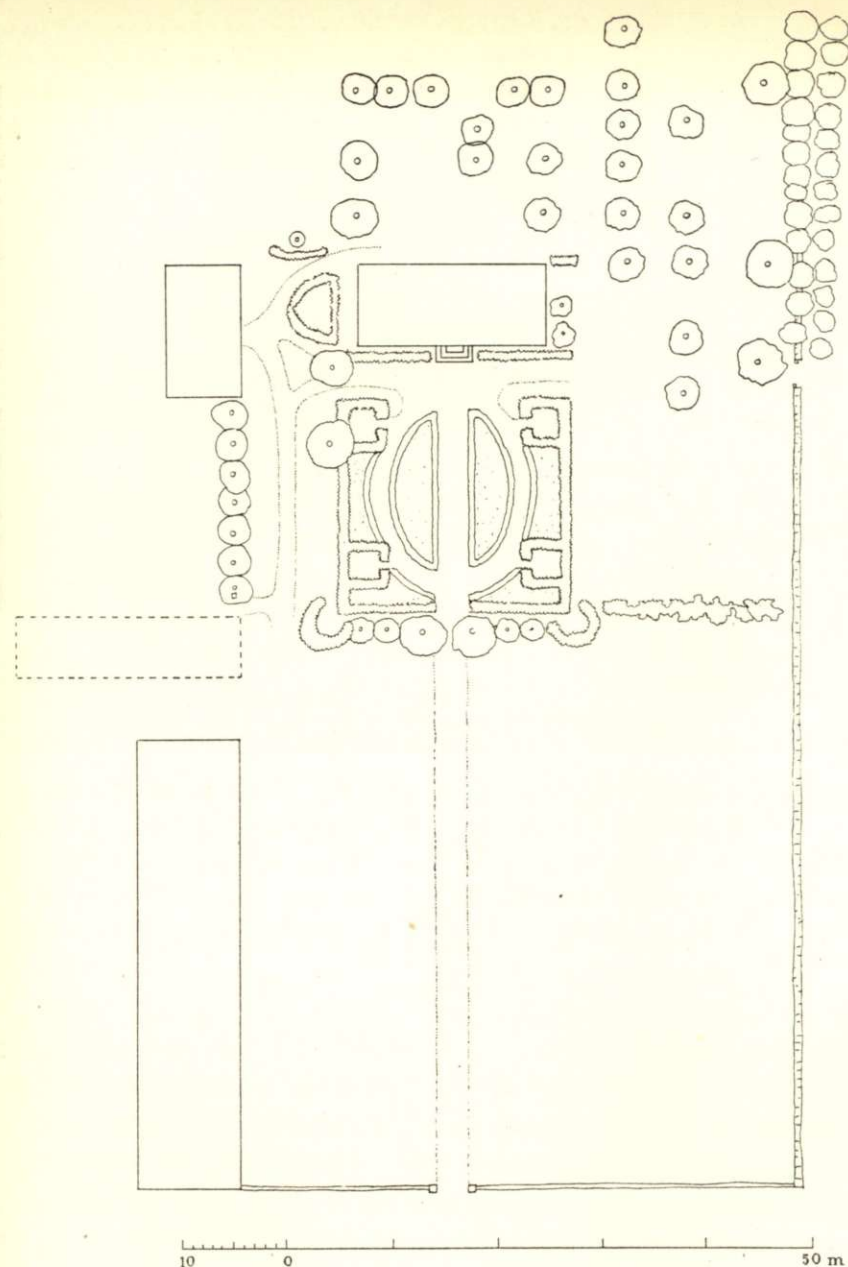
Men det visade sig också många gånger, att ekonomin inte blev på bästa sätt tillgodosedd, att medlen icke rationellt utnyttjades och att kulturintressena i allmänhet inte hade anledning att rosa marknaden. Till hushållets praktiska fordringar togs stundom ringa hänsyn, utrymmesstudiet lämnades utan avseende och för kulturvärden saknade man ofta förståelse. Mångenstädes dömdes goda hus ut, medan mindre goda fingo stå kvar och dra dryga kostnader, ofta just medan förstudier saknats.

Och nu har hela saken kommit i ett annat läge. De svåraste bostadssociala bristerna äro avhjälpta. Ändrade ekonomiska förhållanden nödvändiggöra en inskränkning i de statliga bidragen, så att vi nu måste tänka oss att saneringen i huvudsak blir en enskild angelägenhet i fortsättningen; även den enskilda byggnadsverksamheten kommer med säkerhet att inskränkas. Vi få inte på länge råd att

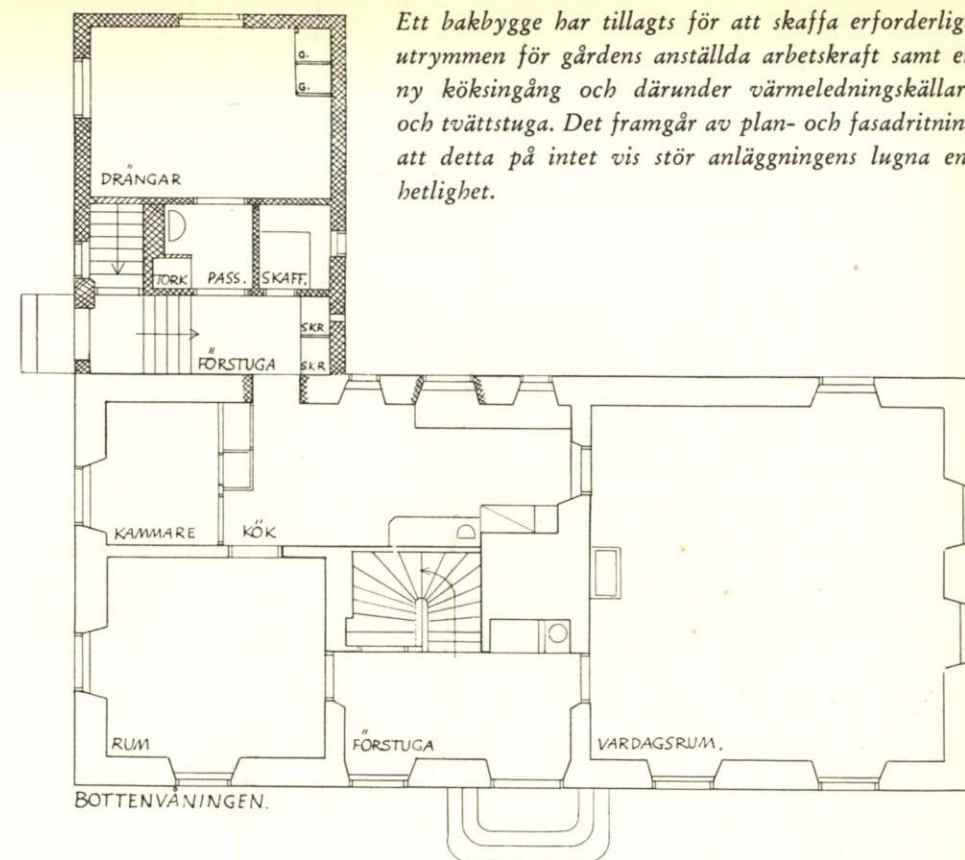

Portalen bör skonas vid en modernisering, antingen den är helt enkel eller som på bilden ovan ett festligt smycke på Hälsinge-gårdens strama timmerbyggnader. Genom att låta fyllningarna i panelverket på ömse sidor om dörrarna bli fönster har man fått in ljus i förstugan.

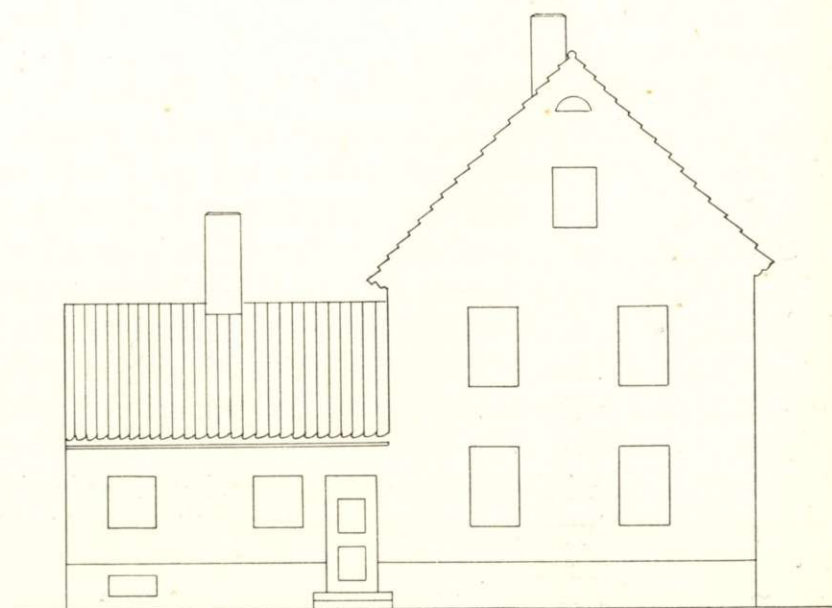
bygga nytt mer än nödvändigt. Men *kravet på ett effektivt saneringsarbete har därför icke minskat utan tvärtom blivit större än någonsin*. Det gäller nu att tillvarataga icke blott sociala utan även viktiga ekonomiska och kulturella intressen och att i varje fall få bästa möjliga utbyte för nedlagda kostnader. Genom en i tid utförd reparation och en klok modernisering kan ofta en gammal gård bringas i sådant skick att den väl fyller sin uppgift under en följd av år. När den en gång tjänat ut, ha kanske förhållandena stabiliserats så att vi med större tillförsikt och bättre förutsättningar kunna bedriva nybyggnadsverksamhet. Under mellanperioden kommer sanering att spela en ofantlig viktig roll. Låt oss därför nu *tillvarataga erfarenheterna* och draga slutsatser av de redan utförda arbetena, och låt oss öka vår kännedom om saneringens mål och möjligheter.

En väl bevarad Gotlandsgård med manbyggnad och flygel omgivna av tuktad trädgård och fruktträd och med ett öppet tun framför den ståtliga ekonomibyggnaden. Här som så ofta är det ej blott byggnaderna utan hela miljön, vilken bör — och kan! — bevaras.

Ett bakbygge har tillagts för att skaffa erforderliga utrymmen för gårdens anställda arbetskraft samt en ny köksingång och därunder värmeledningskällare och tvättstuga. Det framgår av plan- och fasadritning att detta på intet vis stör anläggningens lugna enhetlighet.

Tvenne erfarenheter av hittills utförda arbeten tillraga sig synnerligt intresse. För det första: den nödtvungna *frånvaron av förstudier*, bristen på fackkunnig hjälp både vid planering och utförande, den otillräckliga propagandan och frånvaron av förebildliga exempel få anses vara samverkande orsaker till att resultatet stundom — men visst icke genomgående! — blivit mindre gott än det kunnat vara. För det andra: *vår äldre bebyggelse har visat sig äga långt större livsduglighet, långt rikare möjligheter till förnyelse än man på sina håll kunnat förmoda*. Detta gäller både absolut och relativt. Yngre plantyper och relativt nybyggda hus ha erbjudit sämre utgångsläge, tekniskt såväl som praktiskt. Det är i regel goda utrymmen i de gamla husen och gott timmer som senare byggare ej haft tillgång till.

Äga då verkligen våra gamla bondehus ett sådant värde, att vi kunna reda nya hem i gamla gårdar utan att göra våld på vare sig traditionsrik egenart eller praktiska nutidskrav? Ja, det göra de. Givetvis inte allestädes och inte alltid; olika plantyper lämpa sig också olika väl för modernisering. Det rör sig ju här icke om byggnader som stå i den klass, att man önskar bibehålla dem som monument, och svårt förfallna hus bör man naturligtvis inte kosta dyra pengar på att restaurera. Men det är varken de förfallna byggnaderna eller monumenten, som dominera bilden av våra gamla gårdar.

Själva rikedom och variationen av bostadstyper utgöra också en tillgång; de bjuda oss olika möjligheter i olika landsdelar, och även inom provinsen finnas skiftningar. Det är ingen fara för att lösningarna vid en modernisering skola behöva förfalla till schablonmässighet. Därtill kommer ännu ett förhållande, som är ägnat att bereda gångbara vägar för saneringssträvandena. Sambandet mellan byggnadstyp och hushållning är ej — som många kanske vore böjd att föreställa sig — blott historiskt betingat, så att man lever i sina hus på sätt som man gör *emedan* själva byggnaden hindrar en från att inrätta sig på annat vis. Utan det existerar alltså i stor utsträckning ett naturligt samband mellan bostad och hushåll — själva arbetsuppgiften är praktiskt nutidsbetingad; men i det sätt varpå den utföres finns dock mycket av gammal sed och levande tradition.

Vi skulle kunna belysa detta med exempel ur Samfundets saneringsstudier. »Bakbygget», som så ofta fogas till en gotländsk man-gårdsbyggnad, rymmer vanligen ett bryggkök, dit matlagning och måltider förläggas sommartiden. Historiskt sett är detta bakbygge

Ibland kan saneringsarbetet möta svåra tekniska problem. Det är inte lätt att rädda det tunga stenflistaket på en gammal gotlandsgård som denna. Men det är en utomordentligt karakteristisk detalj utan vilken gården — och bygden — skulle förlora något av sin särprägel.

ingen nyskapelse utan ett led i den naturliga utvecklingen av den medeltida gotlandsgården med dess utrymmesfördelning och gruppering. Ursprungligen var detta stora kök byggnadens centrala rum medan den del som senare utvecklat sig till parstugan var blott för-råds- och sovutrymme. En dylik vinkelställd tillbyggnad innebär inte heller tekniskt eller arkitektoniskt något som är främmande för den i kalksten murade parstugan — i motsats till vad som vore fallet i en timmerkonstruktion, där inga vinklar eller vinkelbyggnader höra hemma. För det gotländska hushållet är bakbygget en tillgång: det ger bekväm möjlighet att utföra grovsysslor utanför det egentliga köket men i nära anslutning därtill, och sommartiden när man har mycket folk i maten så att man behöver ökat utrymme, samt alla komma in direkt från betfälten, är detta rymliga och enkla sommar-kök en användbar lokal.

Det är mot bakgrunden av dylika faktiska förhållanden man måste se lantbostadens saneringsproblem och söka riktlinjer för saneringens

bedrivande. Först gäller det då de byggnadstekniska problemen. Det rör sig väl kanske här inte som regel om svårlösta tekniska frågor, men ortstypiska konstruktioner (och fel) fordra särskilt studium. Vi skulle här kunna hänvisa till de höga tekniska krav och de grundliga studier samt den yrkeskunskap som möta t. ex. i saneringsarbetet på den engelska landsbygden. Men det är tydligt att inte heller enkla problem lösas av sig själva, i flera saker behövs det grundligt studium och nästan alltid undervisning och upplysning. Våra byggnadskurser ha där en viktig uppgift.

Därnäst komma de krav på byggnaden som ställas av modern hygien både för anordningar och sanitetstekniska anläggningar. Men det gäller därvid en reformering av själva bostadsvanorna lika mycket som byggnaderna. Anordningar för personvård kunna tjäna som exempel härpå: kan man inte få ett badrum, är dock ett tvagningsrum + badkar i tvättstugan en god hjälp; god ventilation kan delvis — om också icke helt — kompensera ett snävt tillmätt sovutrymme för att ta ett par exempel. Brist på avlopp behöver inte betyda en sänkt hygien, men väl mera arbete, medan ett dåligt anlagt eller illa vårdat avlopp utgör en reell fara. I sådana fall måste resultatet av saneringen bli mycket nära beroende av den propaganda och det upplysningsarbete som föregå den.

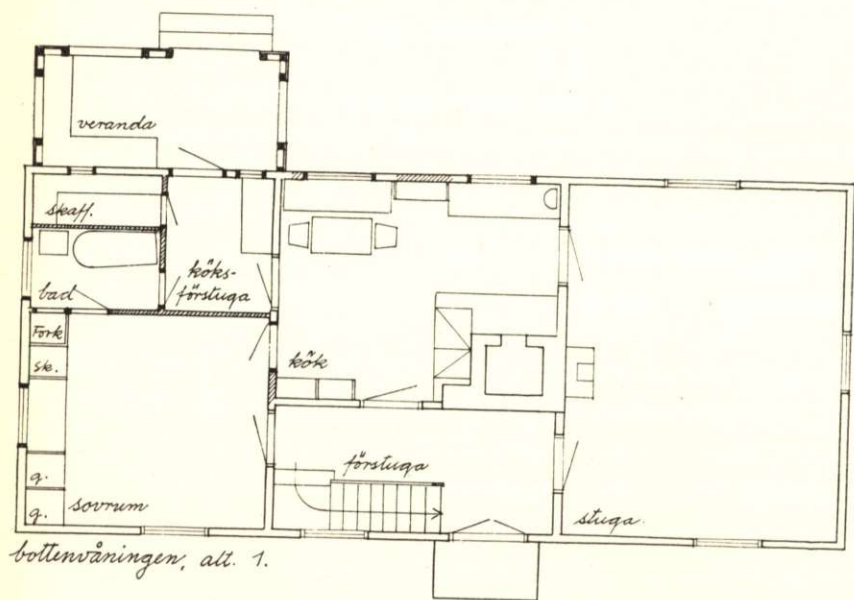
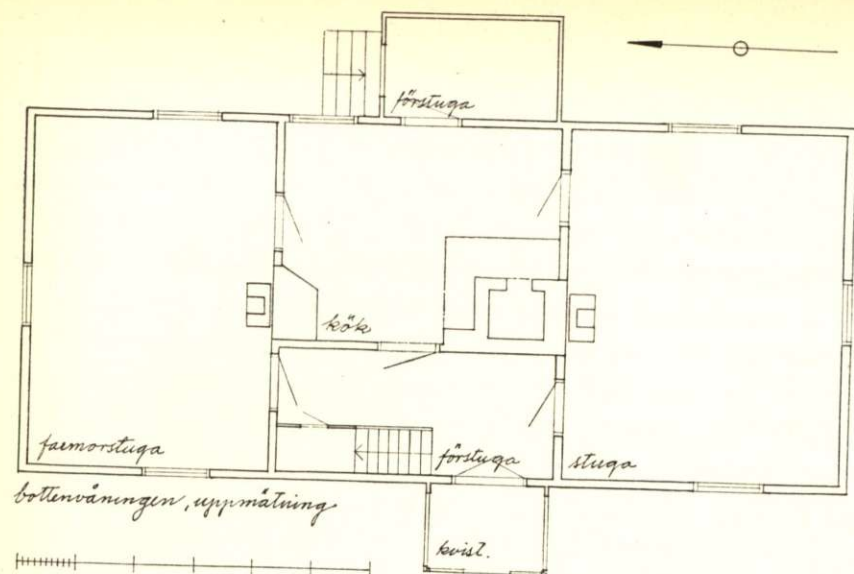
I fråga om vatten- och sanitetsanläggningar är det angeläget att få en bättre samorganisation mellan de enskilda, det gemensamma och det allmännas insatser. Det förefaller sannolikt att det är i fråga om stora gemensamma anläggningar eller hjälpåtgärder det allmänna framdeles bör ingripa. Krondiket är exempel på en sådan insats. En mera enhetlig elektricitetstaxepolitik vore en annan. Frågan om gemensamma vattenledningar, tillkomna delvis genom Kooperation i arbetet där så lämpligen kan utföras, borde utredas *innan* de största gårdarna skaffat sig egen hydrofor och ej längre ha något intresse i saken. Att samgåendet har framtiden för sig visar intresset för gemensamma tvättanläggningar. Att man inte får lita alltför mycket på att dylika gemensamma anläggningar skola komma att stilla husmoderns bekymmer visar den svårighet det dock möter att få fram tvättanläggningarna. Man skall aldrig utgå från att vad som kan genomföras på ett håll också kan arbetas fram på ett annat.

Denna relativitet möter i allt som rör hemmets standard. Och det är av *hemmets standard* som hela byggnadens omformning — ej blott delarna därav — beror. Här måste vi till en början fastslå att *vi måste*

skilja mellan bostadsförbättring, som är ett detaljarbete, och sanering, som avser att skapa en bättre standard. Vi måste också vara på det klara med, att man inte för närvarande kunna fixera fordringarna på en standard, så litet som vi nu veta om den kommande utvecklingen. Vi få i stället inrikta oss på att söka gränserna för våra möjligheter, att vidga dem och arbeta oss fram i *en fortlöpande anpassning*. Därför behövs *ingående och kontinuerligt studium* av förutsättningar och metoder, alltså inte bara studier av arbetstider, arbetsutrustning och dylikt utan studier som kunna ge en *inblick i hela lanthemmets nyorientering*, dess nya vanor i arbete, sömn och vila, fritidssysselsättningar, umgängesformer etc. etc. Nutidshemmet har många krav på bostaden. Där är t. ex. finrummets vara eller icke vara, eller rättare dess omvandling från kombinerat förvaringsrum och gästabudssal till ett rum, som ger gagn och glädje åt familjen, en fritidsmiljö, och samtidigt en fristad för sådant som man är rädd om, både arbeten och tankar, för vilka man behöver avskildhet och en fredad tillflykt. Det finns ingenting som hindrar att man alltjämt utnyttjar det för sina finaste förråd och för att ta emot främmande, ett rum för samling som det utrymmet är. Det behövs bara att man inreder det förnuftigt — och har möjlighet och vana att vårda sin person så att man inte behöver känna sig främmande där. Det blir i mycket en fråga om propaganda och taktfull upplysning.

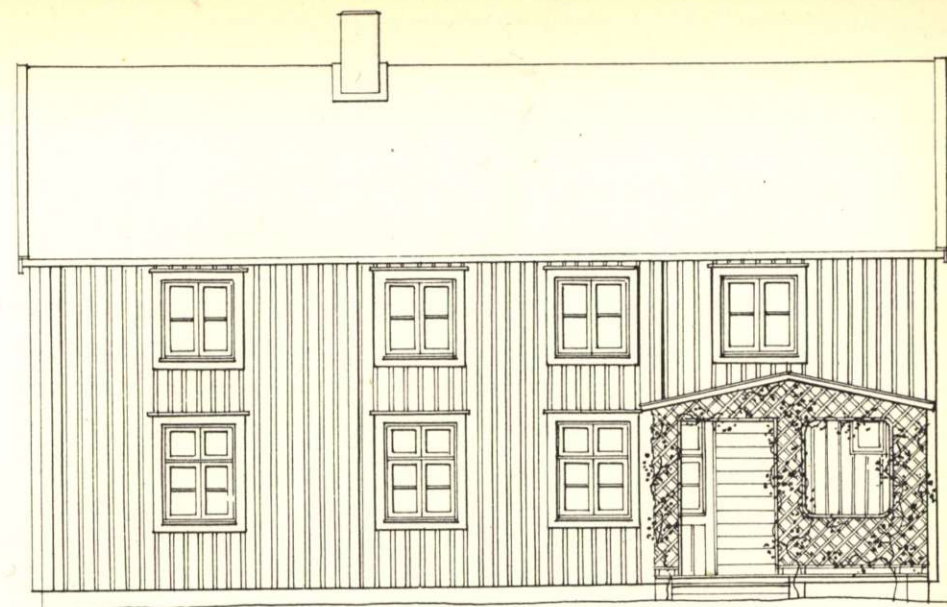
Upplysning är väl också närmast vad som behövs för att få en bättre tingens ordning beträffande sovplatserna. De senare åren ha också visat en påtaglig förändring: det blir allt färre sovplatser i köken. Med inledning av värmeledning blir också hela sovrumsfrågan så mycket lättare löst.

Behovet av lämpligt utrymme för småbarnen är mindre allmänt känt. I våra planer bruka vi försöka hålla möjligheten öppen att intill det utrymme, som är moderns huvudsakliga arbetsplats, få ett sådant rum. Se planen sid. 86. I mindre gårdar utan lejd arbetskraft blir detta gärna ett rum vid sidan av köket. Bättre sovrum, förvaringsrum och möjligheter till personlig hygien för den lejda arbetskraften hör också till den nya tidens krav. I de flesta fall visar det sig kunna ordnas, eftersom man brukar ha gott om hus och utrymmen på de gårdar där fast anställd arbetskraft finnes. Svårare är det vanligen, där man blott har periodvis hjälp. Allt detta hänger så nära tillsammans i ett hem med produktionshushåll. Beträffande

bostadens beroende av arbetet skulle jag här vilja göra ännu ett par erinringar.

Den största skillnaden i hushållets krav på bostaden i dess helhet ligger ej mellan norr och söder, mellan slättland och skogsbygd med olika sedvänja. Utan här går rågången mellan olika organisation av hushållet, mellan hem där man har flera händer i arbete — och där man är bäst betjänt med jämförelsevis långt driven differentiering av arbetsplatserna och inte behöver ha dem samlade — och hem där

En präktig parstuga från Småland — liksom andra mellansvenska provinser — har goda utrymmen och goda proportioner. Ovan- och vidstående bilder visa hur efter ombyggnaden bottenplanen fått ny köksinredning med ljus förstuga och biutrymmen samt ett sovrums med delvis fast inredning. Utanför köksingången en spaljerad veranda, som åt trädgårdssidan binder samman bostad och trädgård och som är sommarmatsal och sommararbetsplats.

husmodern är ensam om hemmets och familjens vård — och där stark koncentration är nödvändig. Det är inte heller nog med att kunna påvisa hur hushållsorganisation och bostad måste samarbeta för att nå ett gott ekonomiskt resultat utan man måste också beakta, att det råder ett samband mellan å ena sidan den sammanlagda utgiften för byggnader och utrustning och å andra sidan den produktionsförmåga som hela gården äger. Det är inte ett jordbruk och ett hushåll utan det är ett gemensamt företag — och det är med hänsyn därtill hemmet skall utrustas, antingen det är gammalt eller nytt.

Åtskilligt gammalt i hemmets inredning måste försvinna vid en sådan revidering. Men inte allt! Bevarandet av en äldre arbetsutrustning och arbetsmiljö är mången gång liktydigt med kvarhållandet av betingelserna för ett produktivt arbete. Och det kan vara av värde. Det ger en ekonomisk tänjbarhet och motståndskraft mot konjunkturpåfrestningar: i stugan där vävstolen av ålder haft sin givna plats, där varpan har sitt stöd i takbjälken och där man om kvällarna bru-

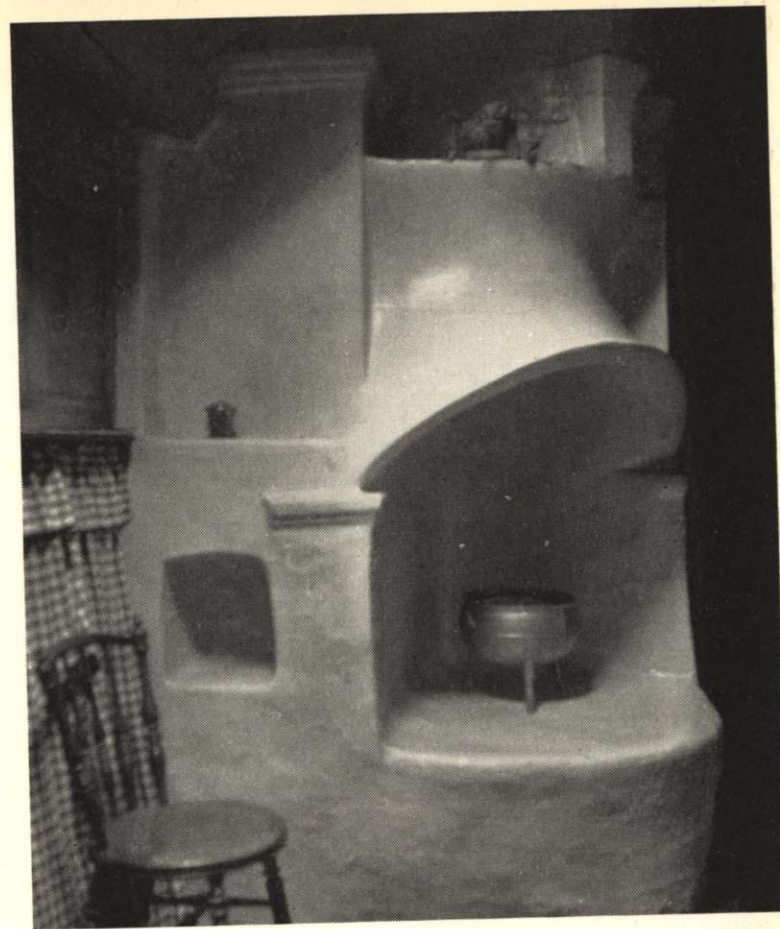
kat spinna framför härden — där lever det arbetet kvar utan att därför på något vis behöva hindra andra, nyare arbeten, eller det lever upp igen under svåra tider. Det är en art av hemmens ekonomiska försvarsberedskap.

Så måste saneringsarbetet redan av ekonomiska skäl göra sig till bärare av hembygdstraditionen men väl utskilja och bevara det livsdugligas säd från det förbrukades eller det tillfälligas värdelösa agnar. Det är ingen slump att man därvid finner så mycket mera än man kanske varit benägen att tro, som är friskt och användbart, som kan förnyas och omsättas. Mycket av hemmets seder och arbete har varit så reelt betingat av alltjämt existerande verklighetsförhållanden på ort och ställe, att detta endast är helt naturligt. Men sammanhangen äro inte alltid så enkelt påtagliga, utan det fordras utredning för att klarlägga dem. De medel, som där nedläggas, äro väl använda.

Studier och upplysningsarbete behöva vi. Och studierna måste knytas till verkliga gårdar, verkliga hem och hushåll och levande människors önskemål och trevnadsbehov. De måste bli konkreta, ej blott typstudier. Därför krävs ett samarbete med olika instanser på varje särskild ort, myndigheter, organisationer, enskilda. Det är också nödvändigt att resultatet publiceras. Men det räcker inte: typrestaurering, som påtagligt visar vad man åsyftar, är kanske det mest upplysande. Vi måste sprida en upplysning som kan göra slut på de missgrepp som begås i saneringens namn; slut på tendensen att stycka sönder rejäla utrymmen till små kyffen i en »stuvad» plan; slut på den naiva uppfattningen att det som är gammalt inte kan vara bra, att gammal form i sig själv är ett ont, ett hinder; slut på övertron på tekniska installationer utan bedömning av deras värde. Vi måste upplysa det oskolade ögat, uppliva det domnade formsinnet, som tro att allsköns lösa påhäng göra ett hederligt hus vackert. Och slutligen måste saneringsarbetet bli bygdens egen sak. Att man kan få ett sådant gensvar visade t. ex. erfarenheterna från bostadsförbättringspropagandan i Södermanland för ett par år sedan.

Sanering skall bevara byggnadens egen arkitektur. Den gamla planen, skall fortfarande leva och arbeta, dess enkla, hela tag skola kännas. Se planen sid. 86. Fasaden skall inte bara vara ett skal i tidsstil kring en slarvsylta av utrymmen. Den behöver inte vara helt orörd men den skall vara respekterad. En av våra bilder visar hur en veranda av spalje, på en gång friluftsrum och arbetsplats, har fogats till en småländsk parstuga. (I samma gård är

Vi bereda inte längre våra måltider vid den öppna härden. Men det är intet skäl varför en vackert formad mur som denna med det spänstigt svängda valvet över eldstaden skulle försvinna. Behåll dem för skönhetens och trevnadens skull — och mura in den nya spisen vid sidan om muren. — Lustorp, Köinge sn, Halland. Foto A. Sandklef.

framfasaden oförändrad.) Konstruktionen har gammal hävd i nordisk trädgårdskonst och den kan smälta samman med miljön.

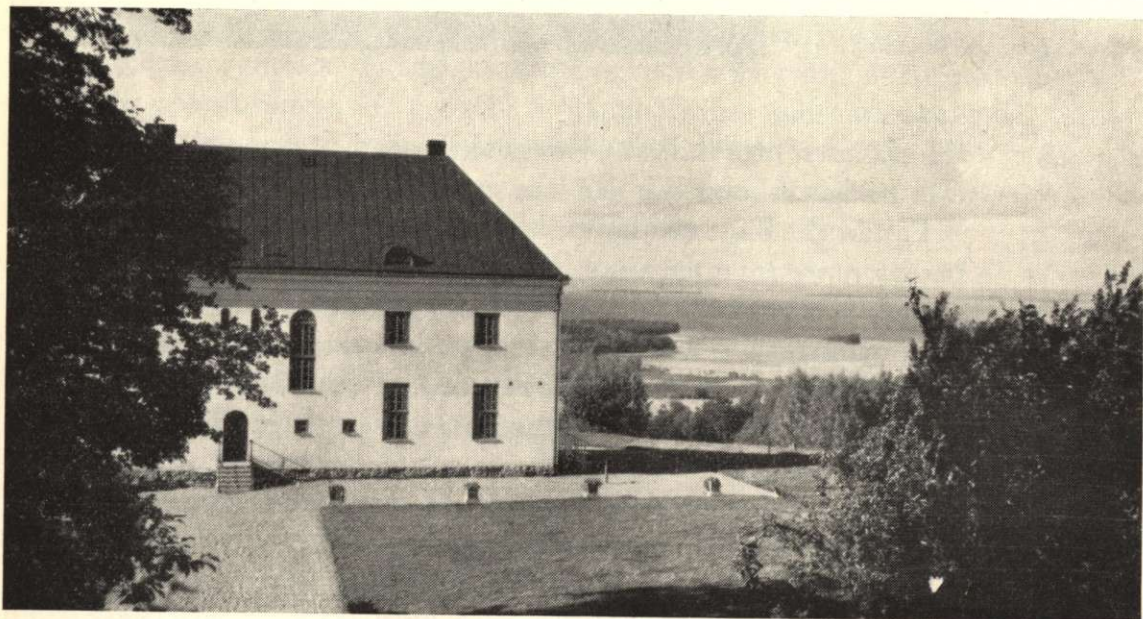
Fastän det blott rör sig om de vanliga och välkända byggnadstypernas representanter, som ge kulturlandskapet så mycket av dess prägel — eller skulle vi kanske våga säga just *emedan* det rör sig om de allmänna och enkla ting, våra ögon varit vana att se, får saneringsarbetet i våra dagar en särskild betydelse. I en tid, då vår dagliga gärning så ofta hotar att synas gagnlös, då så många värden som vi trodde grundmurade löpa risk att störta samman och ingenting är säkert, blir det ett stöd — även för den som icke medvetet uppfattar det så — att äga i sin omgivning de gamla gårdarna, dessa trygga vittnesbörd om bestående odlingsvärden och lugn utveckling. Vår landsbygd behöver dylika bålverk mot kulturdefaitismen. Låt oss slå vakt om dem!

ÖSTGÖTABILDER

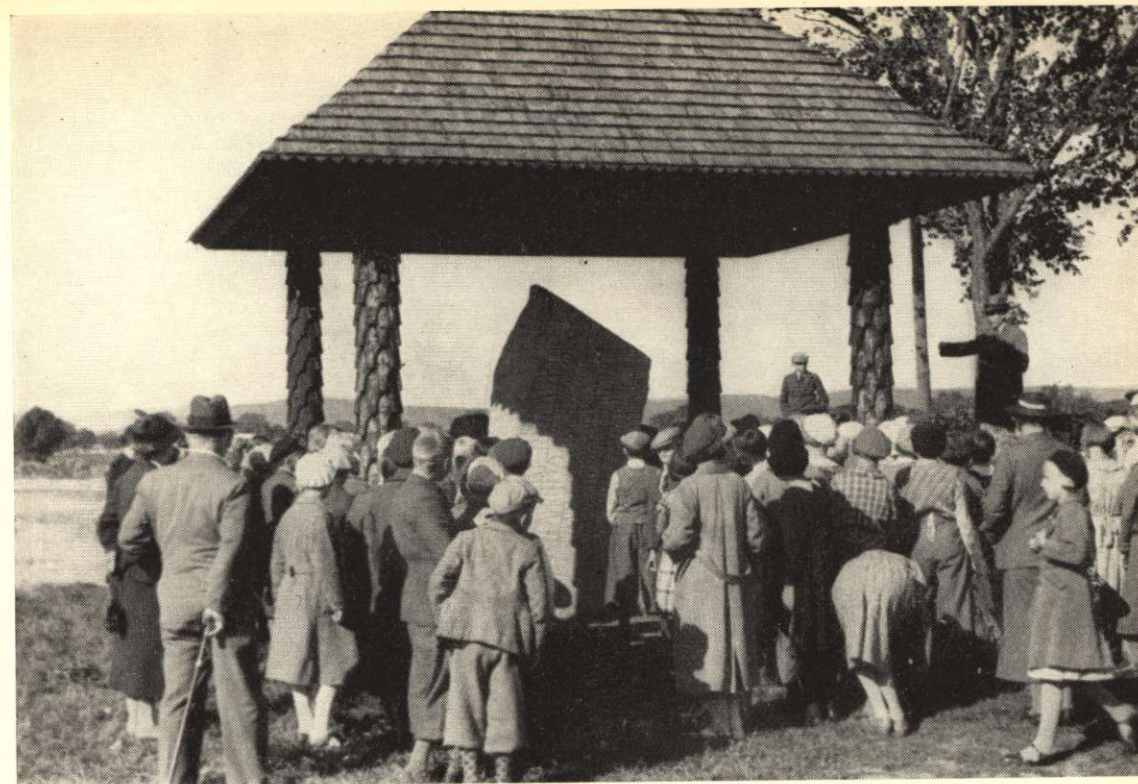
ÖVRALID

För Verner von Heidenstam, som denna vår gått till sina fäder, var hembygd och hemland den resonansbotten, mot vilken nästan allt i hans dikt tonade. Genom sin syn och förkunnelse blev han en nationell väckare, en av de andliga föregångsmännen till den svenska hembygdsrörelsen. Om Övralid, som i långa tider kommer att bli en svensk vallfartsort, skriver Fredrik Böök:

»Övralid, där Verner von Heidenstam nu har dött, och där hans grav står redd, är en av de skönaste platser, som finns i Sverige. På den underbara sluttningen ner mot Vättern hade Heidenstam efter egna ritningar byggt sitt hem. Mitt emot på sjöns andra strand kunde man skymta Olshammar, fädernegården, hans barndomshem. De båda herrgårdarna låg där som knäppet i den kedja tung av upplevelser och minnen som bildade Heidenstams liv. Begynnelsen och änden — a och o — var den mellansvenska herrgården och landskapet kring Vättern.»

Övralid. Foto M. Sjöbeck. S. J:s bildarkiv.

Rökstenens saga fängslar unga sinnen. Foto Karl Sjöqvist.

RÖKSTENEN

Vid Röks kyrka strax söder om Tåkern står den runsten, som gjort socknens namn känt vida omkring. Redan genom sin storlek väcker den 2,5 m. höga stenen uppmärksamhet, men vad som gör den till ett enastående minnesmärke från gången tid, äro de runor, som täcka dess ytor. I den längsta runinskrift, som är känd, möter oss här en 1100-årig »litteratur», vars gåtfullhet hittills trotsat forskarnas försök till fullständig tolkning. Ett veta vi säkert: »Efter Vågmod stå dessa runor; Varin har skrivit dem, en fader efter sin döde son».

Utöver denna minnesinskrift, som är avfattad på vers, är strängt taget ingenting av den långa inskriftens innehåll fullständigt klarlagt. Så mycket kan konstateras, att stora delar äro skrivna med ett sinnrikt chiffer, som runforskare lyckats tyda till formen, men vars dunkla innebörd förmodligen hör hemma i religionens värld.

VRETA KLOSTERS KYRKA

Vreta är en av Östergötlands minnesrikaste platser. Där låg under den tidigaste medeltiden en stor kungsgård med tillhörande kyrka, i storlek tävlande med domkyrkan. Kung Inge d. y. mötte här sitt öde då han vistades på denna gård — mördad genom gift (ca 1125). Med all sannolikhet byggdes det lilla gravkapellet vid kyrkans södra tvärskepp över hans grav (synes å bilden mellan den stora släta gaveln till höger och ätten Douglas' gravkor med den svängda huven). År 1162 stiftade konung Karl Sverkersson Vreta nunnekloster och donerade till detta den gamla kungsgården och dess kyrka. Nu uppfördes det stora nya koret, som dominerar bilden här bredvid, samt hela det stora klosterkomplexet (nu i ruiner) norr om kyrkan. Vreta kloster spelade en stor roll för den svenska medeltida kulturen. Före Vadstena klosters tid var det landets utan jämförelse förnämsta nunnekloster.

Den nuvarande kyrkobyggnaden är ingen enhetlig byggnad, utan har tillkommit så småningom. Betydande delar av den gamla kungsgårdskyrkan äro bevarade och äro att räkna till Sveriges äldsta och förnämsta byggnadsverk av sten. Det nya koret är emellertid mera imponerande till sina mått och präglas till formerna av cistercienserordens stränga och rena arkitekturstil. I det inre framträder kyrkan något mindre ålderdomlig i det att valv och valvbågar i stor utsträckning om- eller nybyggts under loppet av 1200-talet. Nyare tid har givit kyrkan dess rika och vackra inredning. I det yttre är det tornet från 1700-talet och ätten Douglas' gravkor (1600-talet) som tala om tidsåldrarna efter medeltiden.

Vreta Klosters kyrka med det dominerande koret till höger och ätten Douglas' gravkor längst till vänster.

RISINGE ÖDEKYRKA

Risinge utgjorde äldst en isolerad jordbruksbygd, som på ovanligt sätt fick sin lilla landskyrka under 1100-talet. Men under följande sekel randades nya tider. Det var bergsbruket, som förvandlade orten från en avlägsen utkant av Östergötland till en av landskapets viktigaste bygder. Bönderna i Risinge blevo rika och mäktiga. De byggde ut sin kyrka, gåvo den sedan valv och prydde dessa med präktiga målningar (1400-talet). De beställde ett härligt altarskåp i Lübeck och ett madonnaskåp dessutom, jämte andra vackra konstskatter. Även i nyare tid har rikedomens präge satt sin prägel på kyrkans utsmyckning. På 1700-talet planerade man en radikal ombyggnad. Kyrkan skulle förses med väldiga korsarmar. Lyckligtvis kom endast den norra av dem till utförande. När man på 1800-talet förverkligade planerna på en förstörad kyrka valde man att bygga helt nytt på annan plats. Den gamla kyrkan lämnades öde, men ej utan vård. Nu står den såsom den mäktiga bygdens minnestempel. Strax bredvid har socknen byggt sig ett hembygdsmuseum.

Kyrkan är minnesmärket över hela bygden och framför allt över dess tidigare välmaktsdagar. *Finspång* slott och bruk ge mycket ståtliga vittnesbörd om senare tiders företagsamhet och framgångsrikhet. Tillsamman ge kyrka och slott en talande bild av det organiska växande i Sveriges bygder.

Interiör av Risinge ödekyrka med de präktiga valvmålningarna från 1400-talet.

Minns Du utsikten när Du efter en färd genom Kolmården passerat östgötagränsen vid Krokeks kloster och vid Oscarshäll stannar och skådar ut över Bråviken och Vikbolandet — en representativ bild av landskapet med skogar och berg i norr, med stora vattenytor, med bördiga slätter och med den sönderskurna skärgården längst i öster? Det är en ståtlig anblick, som Du sent glömmer.

Minns Du hur smidigt vägen följer Bråviksstrandens buktande linjer, Minns Du eklundarna vid Bjärka-Säby, den vackra färden genom Uknadalen, strandvägen utmed Vättern eller de slingrande småvägarna i skogsbygden i norr mot Södermanland eller i söder mot Småland?

Foto Sven A. Hermelin.

Foto Sven A. Hermelin.

Det finns landskap som äro rika på vägsträckor, som fästa sig i minnet, och det finns landskap som äro fattiga på sådana. Östergötland hör utan tvekan till de förstnämnda. — Det är de traditionella rastställena vid källan eller vid sjöstranden, det är den grandiosa utsikten över den bördiga slätten eller över det glittrande vattnet som fästa sig i minnet och som ge resan dess behållning.

Genom att slå vakt om dessa tillgångar och målmedvetet arbeta för att föröka dem, bidra vi till att lära vårt folk att färdas fram genom landet med öppna ögon och att se och uppfatta Sveriges sär-egna skönhet.

SLÄTTBYGDEN

är öppen och leende. Landskapets mjuka linjer framhävas av lövträdens rundade kronor och stengärdesgårdarna vittna om århundrade-lång odlingsflit. De bördiga lerorna utgöra underlaget för kanske Skandinavians bästa kulturjord och det var denna som skänkte Östergötland den dominerande ställningen under medeltiden.

Då man i minnet söker återkalla bilden av Östergötland träder de bördiga sädesslätterna främst fram. Det är en fin och ljus landskapsbild, omgärdad av de mörka och kraftfulla förkastningsbranterna, som lämnar en outplånlig hågkomst.

Slätten från Hagebyhöga. Foto G. Lundquist. STF:s arkiv.

Löväng norr om Norrköping. Foto M. Sjöbeck.

LÖVÄNGEN

är resultatet av bygdens sätt att leva. Endast så länge detta arbetssätt fortsätter bibehållas landskapsformen, men så snart arbetet lämnar de gamla traditionsbundna sedvänjorna förändras det snabbt. Genom slätter, betning och lövtäkt formades lövskogarna till lövängar och ännu finnas rester kvar av detta ålderdomliga svenska kulturlandskap.

Lövängarna ha kallats naturskyddets sorgebarn. Det har alltid framstått som ett önskemål att få de ännu kvarvarande resterna bevarade, men för att detta skall låta sig göra måste man även vårda och hävda dem. Detta å sin sida kostar arbete och pengar. Det är därför svårt att förverkliga önskningarna, men vi få inte misströsta att det skall gå så småningom.

Foto Gösta Lundquist. STF:s arkiv.

TÅKERN,

norra Europas främsta fågelsjö, en av liv sjudande vildmark, ramas in av aldrig kulturbygd. Redan 2500 år före Kristi födelse var trakten befolkad och då blomstrade stenålderns pålbyar vars rester vi träffat i Dags mosse.

Endast några steg skiljer den uråldriga kulturbygden från vattenfåglarnas ostörda domäner. Men endast under den korta tiden då Nordeuropas sångsvanar gästa Tåkerns egna bofasta knölsvanar ger fågellivet ett landskapligt inslag av betydelse.

För att kunna få en rätt uppfattning om fågellivet måste vi tyst och hänsynsfullt ge oss in i de kilometervida mossarna. Här ute i sjön ha vi släppt all kontakt med människornas rike, här råder endast fåglarna. Här bygger knölsvanen sitt omfångsrika bo och inne mellan vasstråna gungar rörsångarens konstfullt flätade näste. Den bruna kärrhöken svävar fram över vasstopparna och över allt myllrar det av änder, doppingar, sothöns och många andra vingade varelser.

Tåkern och Omberg, ett landskap utan motstycke i Norden, skatter som äro oss omistliga.

Foto Gösta Lundquist. STF:s arkiv.

OMBERGS

mörka vägg stupar ned i den djupa och trollska Vättern. Fagrast visar sig Omberg när man nalkas det från söder, då man ser samhörigheten mellan slätten och berget. Den yppiga lövträdsskogen, som kläder nedre terrasserna, ger landskapet en nästan sydländsk prägel. Jordens naturliga kalkhalt är orsaken till vegetationens växtkraft och florans rikedom. Man kan inte frigöra sig från en känsla av romantik när man kommer berget inpå livet och man känner att marken måste ha ett händelserikt förflutet. Det historiska i landskapet är påtagligt och traditionen är lovande. Hela Omberg böra vi vårda som en av vårt lands yppersta klenoder. Naturskyddet och hembygdsvården ha här en naturlig enhet att vårda.

Åsundens skogkeransade stränder. Foto Gösta Lundquist. STF:s arkiv.

ÅSUNDEN

Stora och små insjöar göra Östgötalandskapet rikt och mångskiftande. I regel tänker man nog på slättsjöarna och glömmar att den södra delen av landskapet är uppfyllt av tilldragande sjöscenerier, som liva upp den mörka skogsbygden med sina glittrande vattenspeglar. En av de största är Åsunden i hjärtat av det skogrika Kinda härad. Sjön genomflytes av Stångån och ingår i Kinda kanals trafikled.

Enligt traditionen skulle under Dackefejden år 1543 ett slag utkämpats vid Åsundens stränder. Även om den historiska forskningen vill förlägga detta slag till annan plats, kunna vi dock vara övertygade om att dessa mot Småland gränsade skogsbygder genomströvats av Dackes upprorsskaror.

Från Sturefors trädgård. Foto Gösta Lundquist. STF:s arkiv.

STUREFORS,

det Bielkeska godset i Vists sn, utgör huvudgården i ett av Östergötlands förnämsta fideikommiss. Slottet, som byggdes 1704 efter ritning av N. Tessin d. y., omgives av en stor park, där den franska trädgårdskonsten möter oss i dess ståtligaste utformning. Herrgårdsträdgårdarna karakteriseras i hög grad av de stora träden, som här vårdats under de senaste århundradena. En punchlund från romantikens dagar är byggd i den mäktiga ekkronan.

Fabriksstaden vid Motala ström. Foto V. Lundgren.

NORRKÖPING

Vi veta inte med säkerhet när Norrköping blev stad, men i slutet av 1200-talet nämnes den som sådan. I våra dagar är den emellertid Östergötlands största och Sveriges fjärde stad, och genom vilka omständigheter den förts till denna rangplats är här för vidlyftigt att orda. Vad vi nu förbinda med staden vid Bråviken är inte tradition och gammal kultur, även om sådan inte saknas, utan framförallt det idoga arbetet, fabrikerna kring Motala ström, de smäckra skorstenarna, vilka som en slags industrialismens minareter resa sig mot skyn och förläna omgivningen sin speciella charm.

Linköpings slott och domkyrka. Foto Karl Tiselius.

LINKÖPING

Östergötlands residens- och stiftsstad har en historia, som förlorar sig i en avlägsen forntid. Mitt på slätten, där tre härader stöta samman, växte Lionga köping upp till en ort av betydelse. År 1120 nämnes staden som biskopsäte, där mäktiga biskopar uppförde en fast borg, det nuvarande länsresidenset, Linköpings slott. Med anor från medeltiden framstår slottet nu, som bilden visar, i Vasatidens prägel, och tillsammans med den ryktbara domkyrkan, omgivet av sin vackra kungspark, utgör det en representativ bild av gammal kultur och nutida betydelse.

Utsikt över Vadstena. T. v. Blåkyrkan, t. h. Rödtornet. Foto G. Heurlin. STF:s arkiv.

VADSTENA

Den idylliska småstaden vid Vättern är framförallt minnenas stad. Tack vare det berömda klostret, som under medeltiden satte sin prägel på Birgittas stad, blev Vadstena ryktbart t. o. m. utanför landets gränser. Även i våra dagar behärskas stadsbilden — vid sidan av slottet — av Blåkyrkan och Rödtornet.

Men Vadstena är också de politiska minnenas stad: här höll Engelbrekt riksmöte, här utropades Gustav Vasa till riksföreståndare, och som ett minne från den tid, då stadens kyrkliga glanstid var förbi, står den mäktiga Vasaborgen vid Vätterns strand.

Till Vadstena kommer Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen att förlägga sitt sommarmöte den 4—6 aug., såvida förhållandena medgiva.

Knyppekurs i Motala folkskola.

HEMSLÖJDEN

i Östergötland för väl i främsta rummet vår tanke till Vadstenaspetsarna. Spetsknypplingen, denna gamla förnäma konst, har också i våra dagar ägnats ett speciellt intresse av länets år 1910 bildade hemslöjdsförening, som bildat »Fackutskottet för Vadstenaspetsar» under landshövdingens Tiseliuss kunniga ledning. Utskottets arbete inriktas på utarbetande av nya mönster, framskapande av bättre kvalitet med goda, svenska råvaror samt, från 1939, anordnande av knyppekurser i skolorna. Vår bild visar den första knyppekursen i Motala folkskolor, där flickorna med intresse ägna sig åt denna förnämliga, av östgötsk tradition burna hemslöjd.

Hemslöjdsarbetet överhuvud är livligt omhuldat i Östergötland, vilket bl. a. framgår av att Hemslöjdsföreningen, vars ordförande är landshövding Karl Tiseliuss, beträffande omsättningen är den andra i Sverige.

Nya stadsdelen med radiomasterna. Foto C. G. Rosenberg. STF:s arkiv.

MOTALA

En kulturhistoriker kallar Motala för en lummig kanalidyll. Baltzar von Platens vackert tänkta stadsplan runt en vik i Vättern andas god svensk borgerlighet — staden är en idyll. Men den lever ett modernt, arbetsamt och skapande liv. Motala Verkstad levererar ångmaskiner, lokomotiv, fartyg och omnibussar. Den är Sveriges äldsta och ett av dess största industriföretag i branschen. Motala Kraftverk ger ljus och värme åt stora delar av Mellansverige och från fabriken Arctic utgår de världsberömda kylskåpen. Som svenska radionätets huvudstation går namnet Motala många gånger dagligen genom etern. De 120 meter höga radiomasterna resa sig majestätiskt över den nya bebyggelsen.

Vad kan man mer begära av svensk företagsamhet, energi och framåtanda av en stad med 6.600 innevånare.

ROVFÅGLAR

av Bo Österlöf

Ett ämne, som behandlats mångfaldiga gånger och som säkerligen kommer att bli föremål för behandling allt framgent, är spörsmålet om rovfåglarnas skadegörelse, nytta och eventuella beskydd. Många olika uppfattningar finnas, och representanterna för de olika tänkesätten råka ideligen i luven på varandra. Där finnas de, som anse, att rovfåglarna äro ett otyg, som givetvis skall bort eller åtminstone med alla till buds stående medel hållas nere. Andra arbeta för absolut skydd åt rovfåglarna, eller i alla händelser åt de flesta. Jag vill här icke direkt säga vad jag själv tycker och tänker, men heller icke sticka under stol med att jag avgjort lutar mot det senare av dessa båda alternativ. Varför är lätt förklarat. Vi ha på en ytterst kort tid lyckats decimera en förut art- och talrik fauna så till den grad, att man, då man läser jaktskildringar från slutet av 1800-talet står fullkomligt mållös av häpnad. Kolthoff, den store jägaren och naturvetenskapsmannen, tjänade sitt levebröd under 1870-talet på jakt i Bohuslän. Det är dock icke mer än 60 år sedan dess. Jag skulle vilja se den, som gjorde om det i våra dagar. På den tiden öste man skatter i form av vilt ur skogar och sjöar som ur en aldrig sinande källa. Men källan visade sig kunna sina och skyndade på därmed så pass, att det vi nu ha kvar torde kunna betraktas såsom några pölar i botten av densamma.

Detta faktiska och sorgliga förhållande beror enligt en del människor på rovdjurens härjningar blott och bart. Sin egen skuld i detta ägna de icke en tanke. Jag erkänner gärna att dessa indicier äro ytterst fåtaliga, men att ens några finnas anser jag vara ett dåligt tecken. Andra skylla det på den moderna tidens rationaliserade jordbruk och skogsskötsel, utdikningar, sjösänkningar m. m. och de komma nog sanningen ett steg närmare. Men dock finnas områden, som icke berörts av den moderna kulturen, och som ändå uppvisa ett avsevärt decimerat djurliv, så att till slut få vi nog taga den allra största skulden på oss själva. Detta äro vi dock icke så alldeles trakterade av och vi söka efter någon, som vi kunna peka ut som den verkliga

brottslingen. Vi ha gjort det och peka på rovdjuren, rovfåglarna. Förföljelsen mot dessa har burit en oerhört riklig frukt. Kolthoff har i sina skildringar givit oss tillfälle att se, vilken fantastisk rikedom på rovfåglar Sverige ägde för 50 år sedan. Han berättar, huru som en greve Thott i Skåne på två dagar lyckades nedlägga över 400 ormvråkar för uxbulvan, »och», skriver greve Thott i ett brev till Kolthoff, »vi hade kunnat skjuta vida flere, om ej patronerna tagit slut och bössorna blivit så varma, att man fördenskull ibland måste hålla upp med skjutningen». Om gladan skriver Kolthoff, att han ej kunde giva en fullständig bild av dess flyttning svägar och om antalet gamla eller unga exemplar i Sverige, emedan han endast hade ett hundratal av honom själv fällda fåglar att gå efter. Nu — i skrivande stund — ha vi i Sverige, så långt jag har kunnat utröna, endast 9 — säger nio — par glador. Denna fågel är nästan uteslutande en asfågel — ett naturens renhållningshjon. Havsörnen häckade tidigare utmed hela vår kust och vid ett flertal sjöar i hela landet, däribland vid Ringsjön i Skåne. Nu för tiden inskränker sig stammen till något över 20 par, spridda utefter hela vår östra kust — som inom parentes sagt är bra mycket över 130 mil lång, så där borde ju finnas plats för flera. Pilgrimsfalken häckar ännu på en del ställen i Sverige bl. a. i Halland, Stockholms skärgård och relativt allmänt i Norrland, men det torde väl icke dröja så värst länge, innan man kan räkna dem med tillhjälp av ena handens fingrar. Lärkfalken och framför allt jaktfalken betraktas som rariteter, i det närmaste borta, för att icke tala om kungsörnen och berguven, om vilka det alltid heter: förr i världen fanns han här, men på de sista 10 åren har han icke visat sig. Se här några exempel på vad människan åstadkommit. Genom utskjutning, boplundring m. m. ha vi utträngt de flesta rovfåglarna, och snart är det kanske för sent att försöka få tillbaka vad vi förlorat, och då komma vi kanske att inse, att det kan vara värt några änder och något dussin harar, att se en örn sväva över det svenska landskapet, eller att se en falk jaga fram genom luften som en personifikation av skönheten och kraften.

De rovfåglar, som anses vara direkt »skadliga» för oss äro örnarna, duv- och sparvhök samt pilgrimsfalken, medan små falkar, vråkar, kärrhökar m. fl. oförskyllt få lida för vad deras större släktingar »förbrutit». Berguven, vars öde tydligen har blivit att med en kedja om foten bli föremål för kråkors och skators otidigheter, har likaledes uppsatts på vår svarta lista, emedan han då och då

Havsörnsungar. Foto förf.

kniper sig en hare eller en skogsfågel, men det är dock ett faktum, att han gör nytta för sig i långt större utsträckning än han skadar.

Här är det på sin plats att diskutera rovfåglarnas skadegörelse. Man ger till exempel akt på *ett* par duvhökar, och drar genast sina slutsatser från dessa enstaka iakttagelser. Dock måste jag understryka att individualism även hos djuren är mycket starkt utpräglad. Jag vill här citera en artikel som var införd i andra häftet av Jägarförbundets tidskrift 1939 och som påvisar just detta. Där berättas om huru ett par pilgrimsfalkar specialiserat sig på kråkfångst, trots att trakten ingalunda var anmärkningsvärt rik på kråkor. Vid ett annat bo visade sig resterna härröra från huvudsakligast piplärkor, trastar, vadare och smärre änder. Själv har jag genom studier vid ett duvhöksbo kunnat notera, att detta pars föda bestod av kråkor, skator,

nötskrikor och ekorrar. Rov härrörande från andra djur voro till och med sällsynta.

En omfattande undersökning har gjorts i Tyskland av J. H. Meissel, Berlin, över 6.382 bytesrester från 208 bon av duvhök.

*För jaktvårdsändamål
förföljda djurarter.*

25,4 %

Kråkor	304
Skator	74
Nötskrikor	1.012
Ekorrrar	220
Hermeliner	4
Igelkottar	2
Kattor	2
Ungräv	1

Summa 1.619

Jaktbart villebråd.

30 %

Rapphöns	780
Fasaner	203
Orrar	27
Änder	63
Morkullor	2
Duvor	527
Harar	179
Kaniner	134

Summa 1.915

Härtill komma 36 tamhöns och 963 tamduvor, 47 sparvhökar samt 28,9 % indifferentarter.

Slutledningen blir ungefär vad man kallar fifty-fifty, och detta hos vår skadligaste rovfågel. Ett bevis på hur olika individer skada är en duvhökshona, som kontrollerats under 5 år och därvid slagit 156 skadliga djur mot 15 nyttiga, bland de senare 3 hornugglor, en Minervas uggle och en tornfalk. Givetvis äro förhållandena olika här och i Tyskland, men skillnaden lär nog icke vara så värst stor.

Många jaktvårdare se med oblida ögon på ugglor, främst katt- och hornugglor. En undersökning, som gjorts i Holland av N. Tinbergen angående hornugglans matsedel, bevisar väl om något, att ugglorna måste anses som uteslutande nyttiga.

För jaktvårdsändamål och av jordbruket förföljda arter:

5 mullvadar, 215 näbbmöss, 5 vattennäbbmöss, 4 husnäbbmöss, 10.280 åkersorkar, 2.094 mellansorkar, 37 vattensorkar, 274 skogsorkar, 12 dvärgmöss, 224 bruna råttor, 7.396 skogsmöss, 180 husmöss, 1 ekorre, 9 vildkaniner, 1.516 gråsparvar. Summa 22.202 st.

Jaktbart villebråd: 1 fasan.

Ormvråken kommer med en mus till sin ruvande maka. Foto O. Knöppel.

Indifferentarter:

173 trastar, 1.550 småfåglar (däribland endast 29 sånglärkor, vilka bruka utpekas såsom vanlig spis för ugglorna), 1 vanlig groda, 1 fisk, 61 insekter. Summa 1.786 st.

Procenten fördelar sig sålunda: 96 % direkt skadliga djur, 0 % jaktbart villebråd, samt 4 % indifferentarter. Dessa uppgifter gälla under vintertid. Sommartid är förhållandet 88—0—12 %. Jag skulle vilja påstå, att gnagareprocenten här i Sverige är nästan 100, enär det lär vara svårare för ugglan att få fatt på småfåglar i våra buskrika marker.

Kattugglans diet är nära nog identisk med hornugglans, även om hon, i egenskap av stannfågel, på vintern då och då slår en rapphöna eller en fasan.

Sparvhöken är alltjämt förklarad fågelfri av jägarna. En undersökning av 40.000 rester från 519 sparvhöksbon har företagits av förutnämnde J. H. Meissel, som kommit till resultatet, att endast 1 % består av jaktbart vilt, alltså 99 % av skadliga och helt indifferentarter, särskilt då småfåglar. Här i Sverige är sannolikt skadegörelseprocenten avsevärt mycket större, men till mer än 10—15 %

tror jag absolut icke att den stiger, och varför skall då höken förklaras vara en fara för jaktvården?

Sorgligt nog har jag icke kunnat komma över någon statistik över av ormvråken slagna djur, men säkert är, att vad vråken tar av jaktbart vilt är mycket obetydligt. Därför att *ett* vråkpar blivit taget på bar gärning i färd med att stycka och sönderslita en hare, får man icke draga den slutsatsen, att haren ingår som betydelsefull del av fåglarnas matsedel. Vråkar finnas — och äro nog i majoritet — som icke ens gjort ett försök att slå efter hare. Även här visar sig individernas olika kynnen och läggningar.

Rovfåglarnas i Norrland förekomst är som bekant i hög grad beroende på lemmeltillgången. Under rika lemmelår slå fåglarna så gott som uteslutande dessa små gnagare och kunna därför ej med bästa vilja i världen kallas skadliga. Somliga människor glömma lemlarna och ha endast öga för den stora rovfågeltillgången, samt draga den slutsatsen att rikedomens på dylikt »otyg» är alldeles för stor, men blunda gärna för det faktum, att under de följande åren rovfåglar kanske nästan saknas. Kontentan av det hela blir, att, då fåglarna äro talrika, de ingen skada göra, och då lemlarna äro borta endast ett fåtal fåglar finnas kvar, varvid skadegörelsen även då blir ringa. Givetvis lämnas även här en bred marginal för fluktuationer.

Jag hoppas, att jag genom dessa siffror och dessa slutsatser lyckats påvisa, hur liten skada, som egentligen åsamkas genom rovfåglarnas »härjningar», och särskilt tydligt torde det väl ha framgått, att de arter, vilkas förlamande verkan på viltvården verkligen är betydlig, kunna beräknas till två högst tre. Låt oss säga duvhöken, berguven och pilgrimsfalken. Örnarna eliminerar jag på grund av deras fåtal och strängt taget skulle jag kunna göra detsamma med berguven och pilgrimsfalken. Kvar står då duvhöken. Jag erkänner villigt, att detta djur från jägarens och viltvårdarens synpunkt sett är mycket skadligt. Vid fasan- och raphönsuppfödningar kunna de härja våldsam och uppfödarna må vara förlåtna, om de med all makt bekämpa höken. Men nu kommer jag till en sak, som väl är huvudskälet varför rovfågelfaunan decimerats så kraftigt. Hur många vet egentligen vad som är hök? Viltvårdaren vet det, de flesta jägare veta det, men folket i gemen vet det icke. Den tid är gudskelov förbi, då alla fåglar, som kunde inrangeras bland rovfåglar, utan prut skulle bort. Folk har till slut fått upp ögonen för vilka som äro skadliga eller ej, och därmed är ju mycket vunnet. Men okunnigheten är horri-

Sparvhöken vid sitt bo. Foto O. Knöppel.

bel. Man vill så gärna göra nytta, och därför skjuter man en rovfågel, då man ser en i hopp om, att det är duvhök. Visar sig sedan fågeln vara t. ex. en brun kärrhökshona rycker man på axlarna och beklagar händelsen. Det är allt. Jag tycker i alla fall att man kan fordra av en, som vill kallas jägare, att han skall inneha ett visst mått av zoologiskt vetande, han skall kunna skilja en vråk från en hök, en sparvhök från en falk o. s. v. Men man tycks i så fall fordra för mycket. Då återstår endast att be dem, som veta med sig ej känna skillnaden, och även dem som tro sig känna den, att taga reda på de enklaste och mest i ögonen fallande kännemärkena på våra rovfåglar. Alla ha möjlighet därtill och att komma ihåg det är mycket lätt, bara man anstränger sig det allra minsta. Skottpengar äro borttagna, men det hindrar inte, att pojkar komma dragande med hökar, vråkar och falkar för att få sin belöning, i den barnsliga förhoppningen att fågeln han skjutit är en hök.

Jag vill här genom siffror visa hur avskjutningen på våra rovfåglar fördelar sig. Riksmuseums och Göteborgs Museums ringmärkningar är min kunskapskälla härvidlag.

Arter	Märkta	Åter-funna	Procent	Arter	Märkta	Åter-funna	Procent
Berguv	19	3	15	Havsörn	4	—	—
Pilgrimsfalk	295	63	21	Fiskgjuse	279	42	15
Lärkfalk	22	—	—	Bivrak	125	18	14
Jaktfalk	6	1	17	Glada	18	1	6
Stenfalk	95	8	8	Duvhök	103	27	26
Tornfalk	277	11	4	Sparvhök	153	34	22
Kungsörn	11	1	9	Ängshök	48	6	13
Fjällvråk	346	41	12	Blå kärrhök	155	43	28
Ormvrak	348	76	22	Brun kärrhök	180	31	17
Rysk vråk	58	13	22	Kattuggla	361	33	9

Dessa märkningar äro gjorda åren 1911—1938. Här ser man vilken oerhört stor procent av alla märkta fåglar, som återfunnits. Jag vill icke tala om alla dem, vars öden vi icke känna till och vilka i all tysthet grävs ned i jorden eller kastats i en buske såsom varande odugliga och skadliga fåglar. Av dessa 18 arter äro örnarna, gladan, bruna, blå och lilla kärrhöken fridlysta hela året, samt även berguven i de flesta delar av vårt land och man häpnar onekligen då man ser, vilka höga procenttal t. ex. kärrhökarna ha. Nu är det visserligen sant, att huvudparten av fälda fåglar äro s. k. fjärrfynd, d. v. s. funna eller fälda utanför vårt lands gränser, men dock faller en allt för stor procent för våra bössor, vilket försvaras med att man trodde det var »hök». Icke endast okunnigheten gör sig gällande, utan även rent brottsliga tilltag finnas att notera och ha uppdagats. Pojkar skickas upp i pilgrimsfalkbon för att taga äggen eller döda ungarna, därigenom förtjänande icke föraktliga summor, vilka utbetalas åt dem av duvklubbar eller vissa jägare, som icke gärna själva vilja stå för en sådan handling, väl vetande att det är mot lagen. Dylika tilltag skola straffas än hårdare än vad som nu är fallet. Jag skulle vilja föreslå, att man med större iver än förut tar itu med kråkor och skator, vilka på grund av sitt stora antal, verkligen göra betydande skador å skogsfågelns ägg och ungar samt harar. Det väsenligaste är dock att få folk i allmänhet att veta litet, att få bort dessa beklagande axelryckningar och att få människan att inse att en fågel, även om den är vanlig, skall skyddas om den är nyttig, vilket som visats, de flesta rovfåglar äro. Jag vill här taga mig friheten att citera ännu en författare, vilkens tänkvärda sentens här tycks vara på sin plats. »Vad rätt har Du, vandrare på vägen, att kalla någon djurart skadlig? Vad vet Du om dess förtjänster och dygder eller vilken uppgift den har att fylla? Skall Du förakta en sak därför att den är vanlig? I så fall skulle Du även förakta solskenet!»

HEMKONSULENTERNA OCH HEM-BYGD SVÅRDEN

av Anna-Lisa Lyberg

Ordet hembygdsvård för i första hand tanken på omvårdnad om landskapsbilden; på omsorgen om byggnadsskick, träd, buskar, trädgårdar och alléer. Genom förståelse och omsorg ha många gamla skönhetsvärden räddats undan förgängelsen. Och många nya sådana ha skapats till glädje och nytta för folket i de bygder, som fått gagn av denna omvårdnad.

En ej mindre väsentlig del av hembygdsvården tar sikte på den miljö, i vilken vi leva inom hemmets väggar.

Det fanns en tid, då en hemkultur av enkel, enhetlig karaktär blomstrade orörd av industrin. Den var uppbyggd på grundval av folkets naturliga skönhetssinne. Den förenade ofta nytta och nöje och den avspeglade ärligt hur människorna levde och arbetade, vad de älskade och ville minnas. Det låg personlig erfarenhet bakom tillverkningen av såväl bruks- som prydnadsartiklar, vilket borgade för en välgörande anpassning efter behovet.

Denna hemkultur, präglad av måttfullhet och stilkänsla, har i grund raserats genom den störtflod av kram, som industrin fört över oss. Inte ens lanthemmen ha förstått att värja sig. Där det förr stod gedigna handslöjdade möbler stå nu »möblemang». Hemvävda ryor och japanska bastmattor uppträda sida vid sida. På finrummets buffé trängas glasföremål och maskintillverkade kopparurnor och i dess vaxduksklädda soffa stå målade kuddar och hemvävda sådana blandade om varandra. Den gamla allmogekulturen höll stånd i det längsta, och lanthemmen tvekade länge, innan de gävo sig industrin i våld. Men lanthemmen äro också de sista att släppa det, som de en gång godtagit. Detta gör, att en skrämmande stor del kram vinner avsättning just till lanthemmen. Folket har blivit osäkert om vad som är vackert. De ta emot vad som bjuds utan att kunna sovra. Här behövs ett uppbyggnadsarbete från grunden och ett skolande av skönhetssinnet för att kunna ta ut det bästa av allt det, som f. n. bjuds.

Ett trivsamt allmogehem med enkel inredning. Bondgård i Östnors by, Mora, Dalarna.

Ser man däremot på den tekniska utrustningen för underlättande av arbetet äro lantbrukens dåligt försedda. Det kan vara ägnat att förvåna att medan jordbruket tekniskt omhulldats, lantbrukens problem helt lämnats därhän. Mycken gammal fördom och slentrianmässigt tänkande hos lantbefolkningen själv bär del i skulden härtill. Huvudanledningen torde dock vara att söka i den ekonomiska tvångströja vari jordbruket varit insnörd i flera årtionden. De knappt tillräckliga disponibla slantarna måste användas till att främja produktionen (alltså: kraftfoder, konstgödsel, maskinell utrustning för jordbruket), menade man. Vattenledning, korkmatta m. m. kostade pengar men inbringade ingenting. Man hade inte råd, tyckte man, att kosta på sig dylikt, man hade ingen tanke på att man måhända i stället inte hade råd att undvara nämnda och andra hjälpmedel. Man var helt enkelt ekonomiskt skumögd. Detta framgår också ganska tydligt av följande. När hushållningssällskapen i början av förra århundradet bildades för att föra lantbrukets framåt, förbisåg man den viktiga del härav, som kvinnoarbetet representerar. Jordbruks- och husdjurskonsulenter ha varit anställda sedan många år, men först år 1939 har statsmedel anvisats för anställande av hem-

Att söka koncentrera arbetsplatserna är A och O vid köksinredning.

konsulenter. Som förhållandena ha utvecklats, har det nu blivit en tvingande nödvändighet att försöka taga igen något av det, som försumrats ifråga om lantbygdens hem. Att verka för bättre inredning i bondehemmen och söka åstadkomma en ny och bättre hemkultur torde f. n. vara en hembygdsvårdens sak, så betydelsefull som någon. En liten del av detta kommer på hemkonsulenternas lott.

Om en upplysningsverksamhet skall bli effektiv fordras i första hand, att den är tillräckligt lättfattlig och enkel. Den måste vidare vara anpassad efter den kategori människor, som den avser att gagna. Och så måste den vara ekonomiskt lättåtkomlig.

I och med att hemkonsulenter anställts hos hushållningssällskapen, ha kvinnorna i bondehemmen fått någonstans att vända sig med de spörsmål, som för dem äro aktuella. Om det gäller inköp av en spis, renovering av hönshuset, ombyggnad av matkällaren eller vad det vara månde, som faller inom ramen för en husmors arbete, så har hemkonsulenten att telefon- eller brevledes lämna önskade upplysningar. Hennes hjälp lämnas kostnadsfritt.

En trivsamt matvå och en skrivplats för husmodern förhöja trevnaden i köket.

För landsbygdens vidkommande vore det nu också i hög grad välgörande, om den kvinnliga arbetskraften kunde rationaliseras. Genom föredrag och kurser söka hemkonsulenter stimulera intresset härför. Den, som står inför en renovering av köksregionerna, kan också rekvirera konsulent till ett personligt besök, då förslag till ombyggnad göres upp, gärna i samråd med den snickare som skall utföra arbetet. Detaljritningar till diskbänk, skåp och dylikt lämnas.

Det är heller ej lätt för en husmor att följa med utvecklingen av all den material och redskap, som ständigt utgör tillskott i en redan rikhaltig samling. Vid kurser och demonstrationer ute i byarna, vid husmodersveckor och semesterkurser har hemkonsulenten möjlighet att sprida upplysning om det bästa man har att tillgå på dessa områden. Artiklar i pressen utgöra en av vägarna. Det mest uppskattade i denna upplysningsverksamhet är kanske studieresorna, då välinredda lantbrukarhem, utställningar, lantbruksskolor, hönsier m. m. besöks. Ett hushållningssällskapets demonstrationskök, där man så

Klubb flickor samlade till kursdag.

hava kan, alltid tillgängligt, gör sitt till att stimulera intresset, och en årligt återkommande studiedag för hela länets husmödrar bidrager till att ställa det husliga arbetet i den belysning det förtjänar.

Det torde dock komma att ta sin rundliga tid innan man kan konstatera en mera påtaglig och genomgripande förbättring av arbetsutrustningen i lantbrukshållen. Om än intresset finnes, saknar många de ekonomiska förutsättningarna. Dessbättre har egnahemsnämnden möjlighet att förmedla förbättringsbidrag och lån samt lån för byggande av egnahem. Egnahemsverksamheten skall nu enligt riksdagens beslut omorganiseras. Det är dock livligt att hoppas, att hemkonsulenter, ehuru icke anknutna till egnahemsverksamheten dock skola få vara med och granska ritningar till nya hem och bostadsförbättringar innan dessa godkännas. Köket och ekonomiavdelningen fordra vid planeringen mer omsorg än någon annan del av byggnaden. För att rätt kunna tillgodose dessa utrymmen och göra det bästa möjliga av varje särskilt fall är erfarenhet i köksarbete en tillgång.

Med den knapphet på kvinnlig arbetskraft som nu förefinnes synes det bli nödvändigt att avbörda hemmen en del av deras arbete. Det

första steget i denna riktning är inrättandet av kommunala tvättstugor och tvättinrättningar. I organisationsarbetet för dessa, och kanske framför allt för att bringa kunskap om dess arbetsmetoder och förtroende för saken ha hemkonsulenter en stor arbetsuppgift.

På hembygdsvårdens område är det alltså två saker som hemkonsulenter ha att inrikta sig på. Att försöka föra allmogens smak in på andra banor, samt verka för bättre teknisk utrustning. Detta senare kan synas vara nog så svårt, men är dock någonting bestämt att ta på och någonting vida mindre grannlaga än det förra. Först när konsulenter genom kurser av alla de slag kommit i personlig kontakt med folket och vunnit deras förtroende kan man förvänta en konsultation i smakfrågor. Dessförinnan gäller det att sätta igång med en så allmänt hållen propaganda som möjligt. Utställningar och föredrag belysta med bilder äro här de bästa hjälpmedlen.

Det ståtliga arbete, som utföres av J. U. F. genom dess kvinnliga konsulenter, kan i detta sammanhang ej förbises. Dessa, i ordets vidaste bemärkelse hemkonsulenter, samla dagligen under hela sommarhalvåret klubb flickor till praktiskt arbete ute i jordbrukarehemmen. Genom att ständigt förlägga kursdagarna till olika hem få flickorna stor träning i att bedöma köken ur arbetssynpunkt. De få också blicken öppnad för hur olika hemmen kunna vara inredda och de lära sig se och sovra på ett helt annat sätt än den ungdom, vars undervisning är förlagd till en viss bestämd lokal. Inom J. U. F. bedrives också en omfattande studiecirkelverksamhet i hemvård. Värdet av att unga människor skaffa sig insikter på detta område innan de gå att bilda egna hem kan ej nog uppskattas. I Amerika få klubb flickor under konsulenter ledning reda in och förbättra sina egna rum. Beklagligt nog har hemvårdsundervisningen i Sverige ej kunnat göras så grundlig, då ungdomskonsulenter av ekonomiska skäl här endast anställas för sommarmånaderna. *Att ge ungdomarna en grundlig undervisning i hithörande ämnen skulle annars säkerligen vara den bästa vägen att slå in på för att snabbt nå bättre förhållanden.*

Att kämpa vidare för rationalisering är alltså f. n. en av de mest väsentliga uppgifter, hemkonsulenter ha. Endast en mycket blygsam början är gjord. Men tekniskt välrustade lantbrukshåll är vad som nu behövs för att klara landsbygdens stora problem — arbetskraften. Vackra och bekväma bostäder skola också, kanske mer än någonting annat, bidra till att åter skapa trivsel på vår landsbygd.

TRÄD OCH GÅRDAR

av Lorentz Bolin

I en tidningspolemik härom året kom Bertil Gripenberg av någon anledning in på frågan om träd och framhöll därvid bl. a., att ingen människa borde lägga sig ner och dö, förrän hon en gång i livet planterat ett träd. I England har man bildat en trädälskarnas förening, och i Tyskland ha olympiasegrarna erhållit ekar för att plantera

Öländsk landskapsbild från Persnäs. En gammal pil vid byvägen. Foto förf.

Popplar med nyss utspruckna löv. Antuna, Uppland. Foto förf.

dem hemma hos sig. Allt vittnar om den stora uppskattning träden äro föremål för ute i världen. Ingenstans är dock denna uppskattning större än i Japan. En tidskriftsnotis berättar, att »med anledning av att år 1940 2.600 år förflutit, sedan det japanska kejsardömet grundlades, har kejsaren skänkt 10 milj. träd av olika slag, vilka skola fördelas mellan 295 städer. Planteringen av träden skall vara slutförd under loppet av fyra år.»

Hur är det då i Sverige? Jag låter frågan stå öppen. Låt oss bara inte glömma, att det inte endast gäller att uppskatta utan också att offra något för vad man uppskattar. Vill man inte offra något, är

Det gotländska flistakshuset med sina vinrankor klängande utefter den vitrappade väggen leder osökt tanken till Italiens rika och soliga natur. Foto förf.

uppskattningen inte mycket värd. Låt oss i alla händelser hoppas, att kärleken till träd trots allt är stark nog, för att inte den hotande bränslebristen skall gå förödande fram över hagarnas och skogsbrynnens och de gamla parkernas lövträdbestånd. Och låt oss hoppas, att man inte i ovist nit rensar bort allt det vildvuxnas omedelbara charm. Faran är överhängande.

Det behöver väl i detta sammanhang knappast framhållas, att det ej är meningen, att träd skola planteras överallt. Det finns platser, där träd visst inte passa, ljunghedarna t. ex., en och annan backe, vissa slätter o. s. v. Risker att för många träd planteras är emeller-

Från Bjursås i Dalarna. Oxlar och frukträd skänka en säregen skönhet åt stugan.
Foto förf.

tid inte så stor. Det är för övrigt inte på långt när så svårt att ta bort ett träd som att få upp det igen.

Ät gårdarna skänka träden en praktfull inramning, som inte gärna kan överskattas. De bilda faktiskt ett levande material för konstnärligt skapande. Deras växlande, ständigt sig förnyande skönhet är av ett säreget slag, som icke kan återges på något sätt. Deras dekorativa verkan, deras förmåga att utjämna motsatser och att dra en försonande slöja över allt som är fult, är sällsynt. De skapa avskildhet och ro mitt i en rastlös värld. Och på våren och försommaren äro de fulla av sjungande fåglar.

DET DÖENDE TRÄSKET

av Gösta Lundquist

Gotland var förr ett landskap rikt på myrar och småsjöar, träsk, som gotlänningen säger. Ännu 1741 räknade Linné på sin Gotlandsresa 18 träsk bara på Fårö. Men andra tider kommo: myrar och träsk måste om möjligt omsättas i pengar. De stora dikningsföretagen började någon gång i mitten av förra århundradet. Resultaten av en torrläggning voro i början uppmuntrande, men sedan blevo de allt sämre. Delvis sammanhängde det med, att torven bortodlades och det sterila bleket blottlades, delvis med att kanalerna gingo igen och förorsakade oberäknade underhållskostnader.

Nu ha de storståtliga myrarna Martebomyr och Mästarmyr med alla sina träsk och punsar och all sin säregna natur, sitt växt- och djurliv fördärvat.

Men det är inte bara dessa värden som gå åt. En sak icke utan vikt är den, att en myrs torrläggning sänker grundvattennivån inom hela vattenområdet. Gå och fråga gubbarna kring Martebomyr och Mästarmyr, hur de ha det med t. ex. vattnet i sina brunnar under sommartid. Det blir klagolåtar till svar! Och hur går det med höskörden under torra somrar? Ja, det belyses bäst av vad vi i februari 1940 fingo se i pressen: »höbåten Viking» var under en månads tid på väg till Gotland med hö, ty höskörden hade slagit fel den torra sommaren 1939. Då var det gott, att utdikningsattentatet mot Lina myr gick om intet. På den myren blev det hö, och man behöver ej tvivla på glädjen däröver. Nog är det groteskt, att torrläggningen skett med statsanslag, och nu när torrläggningen blivit alltför effektiv, måste staten ingripa för att råda bot för det onda dess tidigare anslag medfört.

Detta var några praktiska och ekonomiska konsekvenser av myrdikningen. Några bilder från Gotlands träsk och myrar, levande och döda, skola visa naturens förändrade uppsyn genom ingreppen.

De viktigaste växterna i Gotlands träsk voro ag, starr och bladvass. Om den första gällde det i så hög grad, att den kallades Gotlandsag. Där den stod i sitt flor bildade den en kompakt massa, ytterst svår att tränga sig igenom.

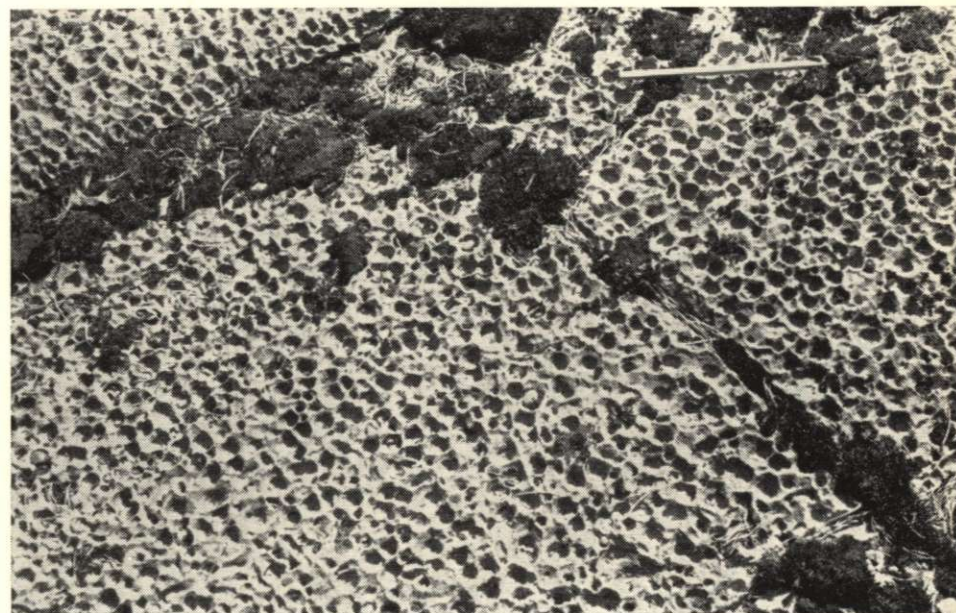
Då vattenytan sänktes förstördes den högre vegetationen, både genom torkan och genom isen.

På träskens botten växte kransalger, hårda och spröda av kalköverdrag eller tjocka och slemmiga av överväxande slemalger. Under torrtider eller då träskets vattenyta genom dikning sänktes stucko dessa korallliknande alger upp och träskets botten liknade då snart ett korallrev.

Utmed fastmarksstränderna ligger botten ofta bar och strödd med block. Men det är icke fastlandssjöarnas döda block. De äro överdragna av tjocka algskorpor liknande kransalgernas. Och i denna skorpa rota maskar, larver och andra småkryp. Även blocken fullborda därför likheten med korallreven.

När vattnet sjunkit undan så att blocken ligga på den torra stranden dör algskorpan, den blåser bort eller faller av och då ser man, att blockens yta är omväxlande smågropig och spetsig, ett månlandskap i miniatyr. Det är växt- och djurlivets inverkan.

Ja, så sjunker vattnet undan för undan. Den högre vegetationen anpassar sig ibland därefter. Man kan sålunda få se näckrosbladen växa på styva upprättstående stjälkar.

Av det forna träsket återstår snart endast små isolerade pölar. Till dessa söka sig vattnets levande varelser, fisk o. dyl. och där finna de sin död, då även dess sista vattendroppar torkat bort.

Snart ligger träskets botten torkad och sprucken i oregelbundna rutmönster. Och på dessa rutor kvarstå spårstämplar efter ett tidigare djurliv.

Botten är snart lika torr som omgivande fastmark och även de djur som förr skytt den fuktiga sänkan, t. ex. huggormen, kunna nu bege sig ut på den gamla träskbotten. Samtliga bilder foto förf.

Och vad värde har nu denna träskbotten? Praktiskt taget intet, ty bleket är så gott som sterilt. Allt det liv som pulserat här är dött, och nytt kommer ej i stället. Även om förut bevuxna områden givit skördar har sålunda dikningen här icke varit till någon nytta och glädje, endast till skada.

LULE LAPPMARKS NATIONALPARK

av Sten Selander

När våra stora, lappländska nationalparker för en mansålder sedan skulle avsättas, föreslog de tillsatta sakkunniga i första hand ett sammanhängande område »söder om Torne Träsk och väster om en mellan nämnda sjös östra ände och Aktsek dragen linje», d. v. s. hela de väldiga vildmarkerna kring Kebnekajse, Sarek och Sulitälma. Tyvärr blev denna storslagna tanke aldrig förverkligad. I stället följde Kungl. Maj:t de sakkunnigas alternativförslag och bröt ut de trenne mindre, om än i och för sig avsevärda områden, som fick namnen Stora Sjöfallets, Sareks och Abisko nationalparker. Senare har som bekant i Lappland ytterligare avsatts Peljekaise nationalpark i Arjeplogs revir och det relativt lilla reservatet vid Vaddetjåkko nordväst om Torne Träsk.

Att dessa avsättningar, som för naturskyddssaken betydde en större landvinning än allt dess talesmän sedan under drygt tre årtionden fått genomdrivet, över huvud taget kom till stånd, berodde säkerligen främst på att de skapades relativt fort. Det berg av betänkanden, inlagor och andra officiella papper, som eljest brukar kväva de flesta levande, ideella initiativ under sin döda tyngd, fick aldrig tid att hopa sig. För naturskyddsfolket gällde det att smida medan järnet var varmt; den opinion bland de makthavande, som skapats av Karl Starbäck, Einar Lönnberg, Rutger Sernander och deras medhjälpare, fick inte hinna svänga om eller tvina bort i eftertankens kranka blekhet. Vi har anledning till den djupaste tacksamhet mot det stora initiativets män för deras raska handlingskraft och för att de inte tog längre tid på sig. Och vi förstår mer än väl, att deras skapelse med nödvändighet i mycket måste få prägeln av ett hastverk.

Ty det kan dock inte hjälpas: de stora lappska nationalparkerna gör delvis intryck av att vara tillkomna mer eller mindre på en slump. Annat var heller knappast möjligt. År 1909 var Lappland och inte minst nationalparkerna ur naturvetenskaplig synpunkt till stor del ännu terra incognita. Och vid urvalet av naturreservat tog man mest hänsyn till vad man råkade känna litet närmare. Att Sarek-

Luoktanjarkajaures dränkta skogar sedda från Vaisaluokte. I bakgrunden Pirvittakka och Rajvotjokko. Foto N. Dahlbeck.

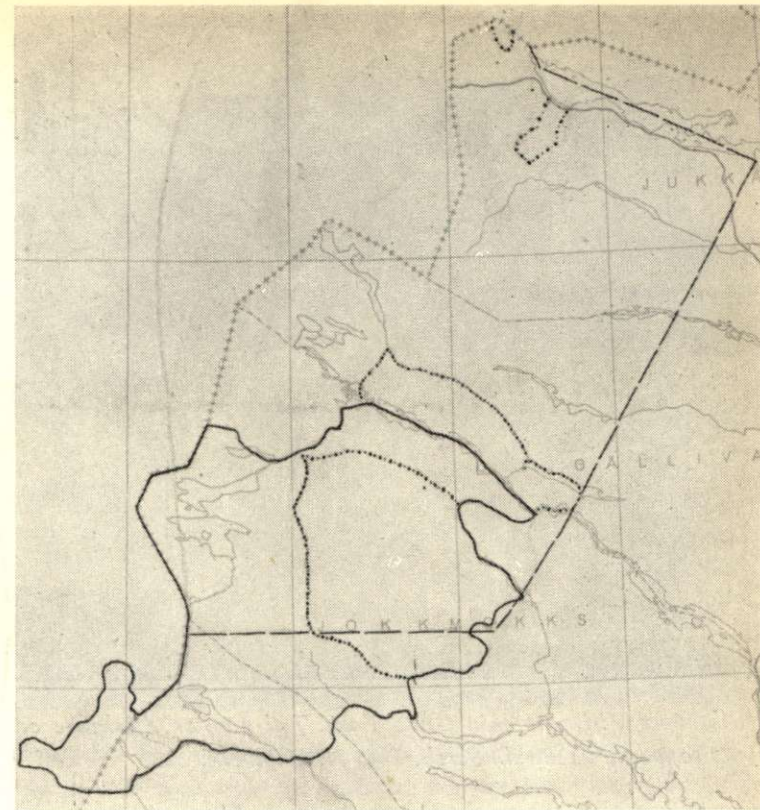
massivet gjordes till nationalpark berodde inte enbart på att det inrymmer vårt lands kanske mest grandiosa högfjällsnatur, utan i minst lika hög grad på att Hamberg och hans medhjälpare förlagt sina forskningar dit. Och Abisko nationalpark hade säkert delvis tillvaron av den turiststation, vars belägenhet inom dess gränser man sedan klagat så mycket över, att tacka för sin tillkomst. Ty tack vare turiststationen var floran i Abiskotrakten redan då jämförelsevis välkänd. Den närmare undersökningen av Lapplands flora genom Fries, Du Rietz, Tengwall, Björkman, Arwidsson, Smith och andra föregick inte nationalparkernas utstakande, utan kom först efteråt. Och då fann man att de botaniskt märkligaste trakterna nästan genomgående låg utanför reservaten. I Torne lappmark hyser, om man frånser Nuolja, trakterna norr om Torne Träsk och Päldsa-massivet den intressantaste floran. Tengwall träffade sina rikaste fyndorter inte i Sarek-parken, utan i området kring Virihaure och Sulitälma, Björkman sina inte i Stora Sjöfallsparken, utan väster därom, kring Sitasjaure och mellan Vuojatätno och riksgränsen. Vår nuvarande

Svarta trädskellett långt ute i vattnet stå som ruskeprickar utmed farleden till Hades. Foto förf.

kännedom om fjällväxternas invandringshistoria gör detta ganska självklart; om vi vill ha nationalparker med rik flora, måste vi förlägga dem så nära som möjligt till de refugier vid norska kusten, där dessa växter överlevde istiden. Och i ett område så långt söderut som Peljekaise, alldeles intill den stora luckan i de bicentriska arternas utbredningsarealer, kan man inte vänta sig annat än en artfattig och banal flora. Dessutom består ju berggrunden endast inom en mindre del av nationalparkerna av de lösa, kalkhaltiga skifferar, vartill de kräsnare fjällväxterna som bekant är bundna.

Härtill kommer ytterligare ett faktum, som man 1909 inte kunde förutse. Utbyggandet av våra vattenfall var då knappast mer än påbörjat och sjöregleringar av den väldiga omfattning som nu blivit vanliga var endast påtänkta. Anslag till anläggningarna vid Porjus beviljades först av 1910 års riksdag, och de sakkunniga som 1907 fick i uppdrag att planlägga nationalparkerna kunde inte gärna förutse vilka ur naturskyddssynpunkt katastrofala verkningar för sjösystemet vid Lule älvs källor detta bygge skulle föra med sig. Säkerligen

Den streckade gränsen utmärker 1907 års alternativa förslag till nationalpark. Prickade linjer markera gränserna för de nuvarande nationalparkerna. Heldragen linje utvisar det här framlagda förslaget till omläggning av Stora Sjöfallets och Sareks nationalparker.

trodde man också att naturen i Sjöfallstrakten räddats för all framtid i och med att den blivit lagligen skyddad mot mänskliga ingrepp. Numera har ju en bitter erfarenhet lärt oss, att naturvärdena betraktas som obefintliga, så snart deras bevarande strider mot tillräckligt starka ekonomiska intressen. Detta gäller ofta även när ett naturvärdes förintelse medför mycket ringa materiell vinning; hur mycket mer då när fråga var om en nationalekonomisk tillgång av sådan storleksordning, att t. o. m. den mest fanatiska vildmarksdyrkare måste inse att dess utnyttjande motiverade även mycket stora offer?

Att klaga över hur regleringarna fördärvat landskapet ovanför Suorva vore nu enbart dumt och verklighetsfrämmande. Man har ingenting annat att göra än att lugnt konstatera: Stora Sjöfallets nationalpark är spolierad, och att längre bibehålla den i sitt nuvarande skick är meningslöst. Inte nog med att den väldiga regleringsdammen och övriga anläggningar i Suorva utgör ett minst sagt egendom-

Utsikt över Virihaure från Unna Tuke. Till vänster Allakvare och längst till höger synes topparna i centrala Sarek. Foto N. Dahlbeck.

ligt inslag i centrum av ett vildmarksreservat; själva den natur man främst velat skydda existerar inte längre.

Sjöfallsparken avsåg väl att bevara framför allt dels själva vattenfallet, dels naturen i det väldiga dalstråkets lägre delar, som bl. a. utgjorde ett kärt tillhåll för björnen. Vattenfallet är ju inte utsatt för några faror så länge dess hästkrafter inte behövs för vår vattenkraftsförsörjning; när den stunden kommer, lär däremot dess öde vara beseglat, antingen det värnas av några naturskyddslagar eller inte. Och att skydda omgivningarnas vandalisering genom olämplig bebyggelse, annonsering o. s. v. går ju för sig på enklare sätt än genom upprätthållandet av de stränga bestämmelser som gälla för en nationalpark — bestämmelser som ju f. ö. redan på den väsentligaste punkten satts ur kraft genom sjökedjans uppdämning.

Av den naturskönhet, som en gång gjorde Sjöfallstrakterna berömda, finns endast de stora, oförstörbara dragen kvar: isblinket

På de mjuka skiffrarna växa de grannthyckta blommorna. Lokal för bl. a. *Carex pedata* och *Sedum acre* på halvön Kollomolokki mellan Virihaure och Vastenjaure. Foto N. Dahlbeck.

från Akkas glaciärer, fjällbranterna som speglar sig i vattnet, fjärrperspektiven in mot ständigt nya, blånande fjällvärldar. Men allt det intima och vänliga, som gav de väldiga synerna där bakom sådan ökad resning: lummiga holmar med blickstillastilla sund emellan, små grunda vikar med mjukt rundade sandstränder och glaciärgrönt, halvgenomskinligt vatten, yppiga strandsnår av vide, som skimrade i alla toner från silvergrått till glansigt grönt — hela denna arktiska idyll är förintad. Den hörde inte hemma i sjöstråket öster om Suorva med dess i regel kärva och enformiga stränder; den tillhörde sjöarna väster därom, ovanför den stora dammen. Därför förvandlade uppdämningarna den grönskande vattenvärlden till en spöklik ruin, med dränkta, döda eller döende skogar och svarta trädskellett långt ute i vattnet som ruskprickar utmed farleden till Hades. Från att ha varit något av det älskvärdaste och mest inbjudande i vårt land har sjölandskapet bortom Suorva förvandlats till något av det tröstlösaste och mest beklämmande; ingenstades torde människorna ha be-

handlat svensk natur med så brutalt övervåld som här, i den fredade nationalparken.

Uppdämningarna har också förintat ojämförligt större delen av det som för botanisten främst gav sjökedjan dess intresse: den egenartade vegetationen i översvåmningszonen med dess rikedom på nedsvämmade högfjällsväxter, vilken var så stor att Björkman här talar om en särskild »regio alpina descensa». Visserligen finns den rika floran på vissa fjäll, framför allt Kerkau och Kallaktjåkko, självfallet alltså i behåll; men inte ens jätteförekomsten av fjällvallmo på Kallaktjåkko, säkerligen den största i Skandinavien, torde vara av nog intresse att motivera bibehållandet i dess helhet av en nationalpark, som eljest förlorat sin betydelse.

Det var ju inte heller som växtreservat Sjöfallsparken avsattes, utan förmodligen främst som tillflyktsort för en björnstam. Numera kan man emellertid dra i tvivelsmål, om ett särskilt björnreservat i dessa trakter är behövligt. Björnen är ju fridlyst på all kronans mark; och antagligen tjuvskjuts han lika friskt i en nationalpark som annorstädes. Man vågar nog hävda att de åtgärder som nu krävs för räddning av vår björnstam är av annan art än skapandet av reservat: dels strängare bestämmelser om märkning av de björnskinns som eventuellt förs in från Norge, så att det inte längre kan heta att varje skinn av ett tjuvskjutet djur kommer därifrån; dels utnämning av särskilda björnjägare, vilka ensamma skulle ha rätt att nedlägga sådana djur, som anställer skada, och verkställa anbefalld decimering av stammen i alltför björnrika områden — detta för att inte varje tillstånd att skjuta en eller ett par björnar skall bli signal till en allmän massaker på hela traktens björnstam, med dödande av års-gamla »slagbjörnar» o. s. v.

Sjöfallsparken fyller knappast heller nu längre de krav som kan ställas på ett björnreservat. De speciella björnmarkerna står till stor del under vatten; öarna och holmarna, som gjorde det lätt för björnarna att ta sig från strand till strand, är försvunna; och fråga är väl om björnen trivs i en trakt där trafiken med motorbåtar etc. är så pass stark som här. Så vitt jag vet förekommer björn i nämnvärt antal nu för tiden bara i fjälldalarna kring Akka, alltså i en av reservatets utkanter. Omtanke om björnarna bör därför inte lägga hinder i vägen om man vill helt eller delvis slopa denna parodi på en nationalpark.

Starka skäl tycks mig tala för att åtminstone den del av Stora

Den översta björkskogen i Tarradalen. I sänkan i mitten på bilden ligger Tarreluobbal, sydvästligaste hörnet av Sareks nationalpark. Foto förf.

Sjöfallets nationalpark som ligger norr om sjökedjan skall avföras som naturreservat — detta dock naturligtvis endast under förutsättning att man får fullgod ersättning på annat håll.

Var skall detta då ske? För en botanist ligger det kanske närmast till hands att tänka på trakten norr om Torne träsk med dess märkliga flora; här skulle man dessutom få anknytning till Vadde-tjåkko nationalpark. Men detta område har en stor nackdel: det är av intresse nästan enbart ur botanisk synpunkt. Och en nationalpark av sådana mått som de lappländska bör ju inte uteslutande vara ett reservat, avsatt i vetenskapligt syfte; den bör dessutom vara en vidsträckt, oberörd vildmark med vacker och omväxlande natur, där vanligt folk som tycker om strapatser kan ströva omkring och leva ödemarksliv. Och det kravet fyller inte landet norr om Torne Träsk bättre än snart sagt vilket fjällområde som helst.

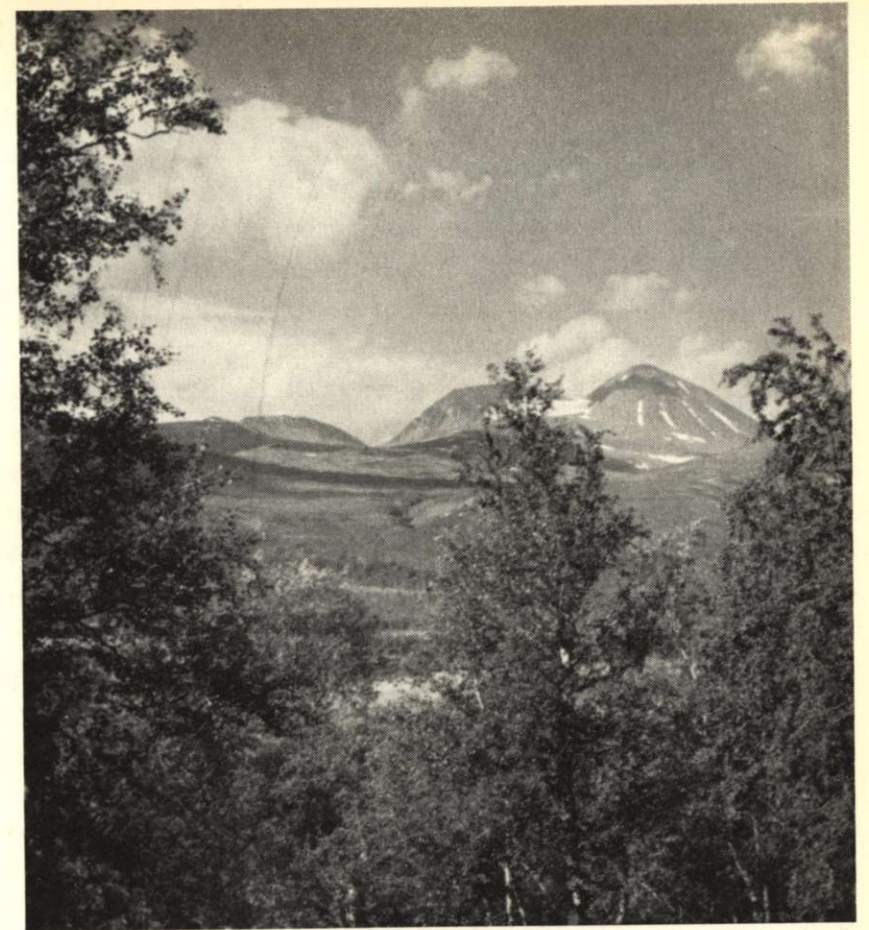
Men det finns en trakt, som tillfredställer alla tänkbara fordringar på en nationalpark, även de högst ställda: den mellan Sarek och norska gränsen. Floristiskt tillhör den de rikaste och mest intressanta i

detta land; så mycket kan med visshet sägas, trots att väldiga sträckor här alltså är utforskade. Visserligen är man här på klassisk mark för svensk botanik: Linné korsade ju dessa terränger på sin lappländska resa, och i hans spår gick sedan män som Wahlenberg, Laestadius, Ångström och N. J. Andersson. Men de flesta av dem följde samma led, den från Kvikkjokk över Ruonasvagge och Alkavare kapell till Staloluokte och sedan söder om Virihaure till norska gränsen; längre sydväst ut, mot Sulitälma och Pieskejaure, kom egentligen bara Laestadius. Sedan dröjde det nästan ett sekel, innan Tor Åke Tengwall under förra världskriget som hastigast undersökte områdets norra del, ned till Sulitälma och Venhevagge; från hela den väldiga fjällvidden krig Staika, mellan Pieskejaure och Tarradalen, finns endast ströuppgifter publicerade, de flesta av dem bortåt hundra år gamla eller mer. Så snart man lämnat den botaniska allfarvägen gör man nya fynd snart sagt vid varje steg, och även på de relativt bäst kända markerna möts man oupphörligt av överraskningar — det bekräftade sig vid en flyktig rekognoscering, som undertecknad och Naturskyddsföreningens sekreterare, fil. lic. Nils Dahlbeck, företog förra sommaren med tanke på en framtida, närmare undersökning.

Redan de föreliggande uppgifterna kan dock ge en föreställning om vilket sannskyldigt paradiset för en florist man har att göra med. Mest säger kanske en jämförelse med floran i Stora Sjöfallets och Sareks nationalparker — varvid är att märka, att denna tack vare Björkmans och Tengwalls undersökningar är vida bättre känd än floran i de västligare trakterna. Om man frånser en del östliga låglandsarter, de flesta utan större växtgeografiskt intresse, är det bara tre arter som finns i nationalparkerna, men saknas västerut: *Astragalus frigidus*, den till hårt urberg bundna *Allosorus crispus* och den nordliga *Carex misandra*, som vid Kallaktjåkko når in i Sjöfallsparken. I de västliga områdena finns däremot minst tjugufyra arter som saknas i nationalparkerna, bland dem dels ett antal av våra invandringshistoriskt märkligaste fjällväxter, dels en hel rad sydliga arter, vilkas förekomst här mitt inne i högfjällen är av mycket stort växtgeografiskt och växthistoriskt intresse. Den som vill kan ju hoppa över förteckningen över dem:

Ajuga pyramidalis, *Arabis hirsuta* var. *glabrata*, *Arenaria humifusa*, *Astragalus oroboides*, *Braya glabella*, *Carex bicolor*, *nardina*, *pedata* och *rufina*, *Draba daurica* och *fladnizensis*, *Epipactis atrorubens*, *Euphrasia brevipila* och *lapponica*, *Gentiana aurea*, *Hierochloa*

Utsikt över Tarradalen mot Staika strax norr om Tarrare. Foto N. Dahlbeck.

alpina, *Luzula nivalis*, *Pedicularis flammea*, *Polygonatum verticillatum*, *Primula scandinavica*, *Saxifraga cotyledon*, *Sedum acre*, *Silene rupestris* och *Viola rupestris*.

Av dessa har två arter här sina enda kända, svenska lokaler: *Arenaria humifusa* på Unna Tuke och *Gentiana aurea* på Tjårgesvare. Dessutom tillkommer en stor mängd växter, som är mycket sällsynta inom nationalparkerna, men här förekommer mer eller mindre allmänt, exempelvis *Chamaeorchis*, *Gentiana tenella*, *Oxytropis lapponica*, *Pinguicula alpina*, *Rhinanthus groenlandicus* och *Trimorpha borealis*. När en botanist går över nationalparkernas gränser mot väster, har han överhuvud taget känslan av att komma från relativ fattigdom till slösande överflöd; och ju längre västerut man hinner, desto mer ökas i stort sett rikedomen.

Om faunan är undertecknad inte kompetent att yttra sig. Men den torde åtminstone inte vara fattigare än i andra fjälltrakter. Björn finns i Tarra-dalen. Vid Vastenjaure sågs i fjol vår stoltaste fågel, havsörnen; att han där har en av sina fåtaliga lappska häckningsplatser förefaller sannolikt. Särskilt fågelrika är Virihaures omgivningar. Här häckar sålunda fiskgjusen, något mycket ovanligt så högt uppe; fjällgås och sädgås — som också är rikliga exempelvis vid Tarreluobbal — förekommer i stor mängd; och ringtrasten, vilken iaktogs häcka här redan 1843, återfanns 1939, f. ö. i samma brant där ett jaktfalkspar hade sitt bo — inom parentes sagt det enda bo av denna fågel, en så framstående kännare som jaktvårdskonsulenten Eric Swan träffat på under flera års vandringar i Lappland.

Och ändå är det inte dylika botaniska och zoologiska märkvärdigheter som ensamma eller ens i övervägande grad gör västra Lule Lappmark så utomordentligt väl ägnad till nationalpark; lika väsentlig är dessa trakters oändligt skiftande och rika naturskönhet. Själva ordet nationalpark säger ju, att här är fråga inte bara om ett forskningsfält för våra vetenskapsmän, utan också om ett område, där andra medlemmar av nationen kan lustvandra. Och för det syftet kan trakterna mellan Vastenjaure och Pieskejaure knappast överträffas. De är inte särskilt svårframkomliga. En vandring från Kvikjokk till Staloluokte kräver egentligen bara stadiga skodon, praktisk utrustning, en viss fjällvana och litet uthållighet. Och ändå bringar den inom räckhåll nästan allt fjällvärlden har att bjuda på, från Tarradalens blommande idyll till den yttersta ödsligheten bland Sulitälmas jöklar och blockhav.

Kärnan i detta område är trakten kring Virihaure. Att denna floristiskt hör till de allra rikaste i landet är ju känt ända sedan Linnés tid. Men Virihaure är dessutom åtminstone i mitt tycke Sveriges vackraste sjö. Det finns syner, så överväldigande sköna, att hjärtat tycks stanna i bröstet. Dit hör utblicken över Virihaure från backen ovanför båtlaningen vid Staloluokte. Andra fjällsjöar kan vara svårmodigt gripande som en folkvisa eller också storslagna, vilda, dramatiska — dit hör Pieskejaure. Men ingen av dem jag sett är så glad som Virihaure, så festlig, så strålande av rymd och glans och överdåd. En beskrivning kan aldrig återge vattnets otroliga färgspel i malakitgrönt, turkosblått, akvamarin, rosa, djup purpur; solglansen på alla jöklarna, som i en gigantisk båge kransar den milsvida vattenytan; den rytmiska stegringen hos landskapet, från de mjuka linjerna och

Tarradalens yppiga björkskog. Foto N. Dahlbeck.

smultna färgerna i grått, blågrönt och djupgrönt hos lågfjällen närmast sjön till den våldsamma teckningen och färgkontrasterna i vitt och klarblått hos högfjällen där bortom; hela förnimmelsen av gränslös vidd och salig frihet. Virihaure kan inte skildras, vare sig med penna eller pensel; dess egenart skall upplevas i första hand.

Liksom Virihaure är Tarradalen så långt min erfarenhet sträcker sig unik. Eljest har också det mest egenartade i västra Lule Lappmark — den tunga, grå ödemarksstämningen över Vastenjaure, blomsterängarna vid Vaimok, glaciärerna och de mörka fjällbranterna kring Sårjusjaure — motsvarigheter på annat håll i landet; men någon riktig motsvarighet till Tarradalens björkskogar finns mig veterligt inte. I detta på en gång arktiskt oberörda och våldsamt yppiga landskap har den pastorala idyllen växt ut till ett heroiskt forntidsepos. Från

Tarrajokks delta vid Saggat, där floden grenar sig i en mångarmad labyrint av isgrönt jökelvatten, som strömmar genom trolska tunnlar av grått vide och under strandbrinkar vilka väller ut kaskader av grönska och blommor, och tills björken fem mil längre upp vid Tarreluobbal börjar krympa ihop, tunnas ut och försvinna är hela den väldiga dalbotten fylld av vildskog med vattenfall och blomstersnår och multnande vindfäll. Att börja med slingrar sig den enda gångstigen fram genom blandskog, där vresiga fjälltallar tränger sig in bland björkarna. Men snart domineras dalen enbart av björkskogen, som glesnar till skogshed, tättnar till nordisk djungel, öppnar sig mot små starrmyrar, men mestadels liknar en oändlig, förvildad park: en park där stormhattarna utmed stigen når en högt över huvudet, där ormbunkarna står som famnsbreda jättebuketter i bäckravinerna och där gläntorna är övervuxna med manshöga bestånd av brudborste och vändelört, tola och daldockor och älggräs och midsommarblomster. Att kalla denna blomprakt tropisk vore okunnigt: tropikerna kan säkert inte visa dess make. I längden skulle all denna ljuvlighet kunna verka alltför rik och väcka övermättnad, om den inte ständigt överskyggades av fjällens hårda allvar, av Tarrekaises åskblå ättestupor, det avlägsna, dubbeltoppade Staikas glaciärer och hela det väldiga, ständigt skiftande bergspanoramats. Som det nu är, hör Tarradalens förening av kargt och yppigt, av solvärme och isköld till det allra skönaste vårt land har att bjuda oss.

Märkvärdigt nog är Tarradalens flora inte närmare undersökt. Men också den flyktigaste genomvandring visar att man där möter alla de element i fjällens björkskogsflora, som man rimligen kan vänta att få se. Och säkert är, att om detta enastående dalstråk fredas som nationalpark, kan man saklöst slopa det speciella björkskogsreservatet, det vid Peljekaise, som varken landskapligt eller floristiskt på något sätt tål en jämförelse.

Hur skulle man då tänka sig gränserna för en nationalpark i västra Lule Lappmark? Innan man föreslår dem, måste man klargöra vilka de sinsemellan vidast skilda punkter är, som man ovillkorligen vill ha skyddade. I nordväst är det Tjårgesvarre norr om Salojaure med dess utomordentligt intressanta flora, vilken inrymmer dels ett stort antal sydliga arter, dels en hel rad av våra märkligaste fjällväxter, bland dem *Gentiana aurea*, som här har sin enda svenska växtplats. I sydväst bör gränsen gå ett stycke in i Pite Lappmark, sydväst om Mavasjaure, för att så ansluta sig till sydgränsen för det norska bo-

Under Tarrekaise ligger nybyggena vid Njunjes. Foto N. Dahlbeck.

taniska reservatet kring Junkerdalen och Balvand. Floran på svenska sidan om riksgränsen är undersökt av fil. lic. Th. Arwidsson; hans fynd har ännu inte publicerats, men lär visa att den hör till de rikaste i Lappland, något som också det nära grannskapet till Junkerdals-Balvandsområdet gav anledning att misstänka. Ät sydost slutligen bör en eventuell nationalpark innefatta en av våra klassiska botaniska fyndorter, Nammates med dess branter där bl. a. *Saxifraga cotyledon* växer.

En gräns kunde i detalj tänkas gå på följande sätt (namnen är generalstabskartans). Nordgränsen löper från Slapejaure (=Stupirjaure) i väster utmed bäcken öster om Stupirvare till Salojaure och Vuojatättno, följer sedan Sjöfallsparkens nuvarande västgräns från Kåttasjaure till Luoktanjarkajaure och går därpå österut längs gränsen mellan Jokkmokks lappmarks och Gällivare lappmarks tingslag. På så sätt får man med Tjårgesvarre, medan det stora rengärdet väster om Vuojatättno och bebyggelsen vid Kutjaure faller utanför den

tänkta nationalparken. Från den punkt öster om Kerkau, där sjökedjan korsas av den nuvarande nationalparksgränsen, följes denna åt söder och väster till Kamajokk. Härifrån kan gränsen tänkas dragen på följande sätt: Kamajokk—Saggat vid Malenjarka—söder om Nammates—Tarrajokk—Akkalinjokk—öster om Järta—Stapoljokk—Vuolle Sartajaure — Luoddejaure — Kaskajaure — Mavasjaure — Ikisvagge—Ikisjaure—Järromjaure vid norska gränsen.

En dylik utformning av den tänkta nationalparken skulle, åtminstone för det hävdvunna sättet att se, medföra en nackdel: det fredade området skulle komma att innefatta dels de små nybyggena vid Njunjes, dels Kvikkjokkbornas slätterängar i Tarrajokks delta. Det förefaller emellertid knappast som om detta förhållande borde få motväga de starka skäl, som talar för den föreslagna utstakningen. Odlingsmarkerna vid Njunjes inskränker sig ju egentligen bara till några potatisland, som inte borde störa ens den mest rättrogna vildmarkssvärmare; och några praktiska hinder för att låta de kulturpåverkade markerna bli en från fridlysningsbestämmelserna undantagen enklav finns knappast. Dessutom kunde ju familjen Holmbom eller deras efterträdare på platsen tillerkännas samma undantagsställning som lapparna, så att de inte skulle lida något intrång i sin livsföring av nationalparkens tillkomst.

Vad beträffar Tarrajokks deltaland tycks detta mig i hög grad värt att fredas inte bara som den stora svenska förekomsten av den ostarktiska *Salix glandulifera*, utan också tack vare just slätterängarna. Dessa skapar till stor del områdets egenartade naturskönhet och blomsterrikedom, och även som prov på en försvinnande landskapstyp är de mer än väl värda att bevaras. Någon annan form av jordbruk kan ju inte gärna komma i fråga här; och om folket i Kvikkjokk bara försäkrades om rätten att utnyttja sina ängar så som av gammalt varit brukligt och eventuellt dessutom tillerkändes någon mindre ersättning, skulle de knappast lida någon skada av att deltalandet komme att ligga inom nationalparken.

Den påbörjade regleringen av Pieskejaure kan knappast medföra ett svårare vanställande av landskapet, därtill är sjöns stränder alltför branta; någon katastrof sådan som regleringen av Lule älvs källsjöar kan den under alla omständigheter inte bli. Dessutom skulle ju fredandet av speciellt denna trakt främst åsyfta skydd för fjällfloran, som ju förblir mer eller mindre oberörd av sjöns uppdämning.

Man måste hålla i minnet vad det är man vill skydda dessa trakter

mot. En ny bilväg är ju i det närmaste färdig ända fram till Kvikkjokk; och därmed har hela västra Lule lappmark ryckt närmare civilisationen. Om normala tider återvänder, kommer turistintresset snart att resa krav på en bilchaussé genom Tarradalen och över lågfjällen till Virihaure; ett stort turisthotell kommer ofelbart att smäl-las upp vid Staloluokte; och eksemet av sportstugor, jakthyddor och fiskestugor kommer att smitta ned alla sjöstränder från Saggat till Vastenjaure. Detta får inte ske; bilturister och sportstugefolk har redan lagt under sig tillräckligt stora delar av vårt land, och den största och skönaste av Sveriges återstående vildmarker får inte fördärvas av detta slags exploatering.

Just nu inskränker sig bebyggelsen inom hela det väldiga området mig veterligt till lappläget vid Staloluokte med Turistföreningens kåta, Tarraurestugan, hyddorna vid Sårjusjaure och Varvek och kanske ett halvdussin gamla lappkåtor på andra platser. Detta kan vara lagom; man ville t. o. m. föreslå uppförandet av ytterligare en användbar turistkåta vid Vaimok eller Rovejaure. Ty en nationalpark bör inte vara så otillgänglig, att den blir obrukbar både för vetenskapsmän och vanligt folk. Att Abiskoparken fått sådan betydelse inte minst för den vetenskapliga forskningen beror ju främst på att den är så lätt att komma till och röra sig i. Och vad som krävs för att en nationalpark verkligen ska kunna fylla sitt syfte — några kåtor, ett antal rödade och spångade stigar — stör inte vildmarksstämningen och minskar inte dess värde för vetenskapen.

Vildmarksskyddet är — trots vår ökade uppskattning av kulturlandskapets naturvärden — alltför den svenska naturskyddsrelsens förnämsta uppgift. Och på det området föreligger just nu ingen viktigare fråga än den om fredande av västra Lule lappmark för turistindustriens ingrepp, därom torde alla vara ense som lärt känna dessa trakter.

»Italienska vägen» i Båstad med Laholmstrakten i bakgrunden. T. h. den nya vägsträckningen t. v. den gamla vägslingan med dess bänkar. Längst till höger den i artikeln omnämnda smedjan. Foto Sölling, Båstad.

EN FÖREDÖMLIG VÄGMODERNISERING

av Ludvig Nobel

Intill år 1897 ledde från Båstad västerut en väg, som med sina branta backar var en hästsprängare av värsta slag. Nämnade år tillkom den väg, som ännu av befolkningen kallas den »nya», medan den för turister och sommargäster är bättre känd under namnet den »italienska» vägen. Längs branterna av Hallandsåsens västligaste utlöpare slingrar den sig i mjuka kurvor ned mot det leende Båstad — Nordens Sorrento — och ger för varje ny krökning växlande bilder än över den vida Laholmsbukten, än över Båstad med dess trädgårdar, bland vilka den ålderdomliga kyrkan reser sig, än över de långgrunda plagerna runt vikens inre del.

Ären ha emellertid farit, motorismen har gjort sitt segertåg och gamla vägar funnits för trånga, krokiga och farliga för den nya tidens fordon. Så ha då vägingenjörerna kommit och rätat och breddat. Gamla idyl-

liska leder ha försvunnit och de nya bilvägarna har dragits fram utan hänsyn till annat än trafiksäkerhet och snabbhet, anlagda som de äro med ekonomiska resurser, som gångna tiders vägbyggare ej kunnat drömma om.

Många och berättigade äro också de klagomål, som från naturskyddare och hembygdsvårdare höjts över den rationalism, som fått göra sig bred mil efter mil på de nya väganläggningar vårt land fått under det senaste årtiondet.

Det är mig en glädje att i denna tidskrift kunna peka på en vägförbättring, som kan tillfredsställa även en gammal naturskyddsmän och bygdevårdare och som ur alla synpunkter kan betecknas som mönstergill. Den »italienska» vägen har under de två senaste åren undergått en modernisering, som bevarat hela dess charm utan att trafiksäkerhetens kraft eftersatts. Den fyndige och pie-

Skärningen med rosenplanteringen. Telefonledningen har numera flyttats från vägen. Foto Sölling Båstad.

tetsfulle vägingenjör, som lett och planerat arbetet, Allan Lenander från Kristianstad, har breddat vägen två meter med bibehållande i huvudsak av dess förutvarande sträckning. Endast på ett ställe, där den gamla vägen gjorde en skarp serpentinsväng har en omläggning skett. På norra sidan av vägen låg här sedan några tiotal år en smedja, då kanske till vägfarandes tjänst i större utsträckning än nu. Denna smedja har flyttats till den nya vägens södra sida, där den ligger helt utanför trafikens farozon. Som mina bilder visa, har emellertid det enda stycke av den gamla vägen, som övergivits, besparats gamla landsvägars vanliga lott att växa igen. Den ligger nämligen nu som en extra slinga vid sidan av den nya vägen, just på den punkt där den första hänförande utsikten över Laholmsbukten öppnar sig. Där kunna de bilister rulla fram, som önska köra i sakta mak för att beundra landskapet, där kan även parkering ske och där ha slutligen bänkar utsatts för dem, som önska vila ut vid krönet av den branta ravinen.

Själva breddningen har gjorts utan att några fula sår lämnats i omgivningen. Endast på ett ställe har en större utschaktning måst göras i själva vägkanten, men denna har

täckts av inplanterade rosor, vilkas fägring varar sommaren igenom.

På själva krönet av den »italienska» vägen är rest en minnessten med följande inskrift:

»En tacksamhetsåtgärd af kringliggande socknar åt framl. landtb. Jöns P. Persson i Boarp som med stor ifver och uppoffring arbetade för så att denna nya väg sträckande sig härifrån till Båstad och Svenstad blef anlagd år 1897.

Rest den 22/6 1904»

Jag skulle till denna inskription vilja tillägga, och med mig instämmer såväl Bjäre härads hembygdsförening som Båstad Golfklubb, vars medlemmar under sommaren dagligen trafikera vägen:

»Vägen moderniserades föredömligt av ingenjören Allan Leander 1938.»

NATURSKYDD OCH HEMBYGDSVÅRD I EN FÖRENING

Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen höllo sina årsmöten den 30 maj 1940 varvid utom stadgeenliga ärenden den viktiga frågan om sammanslutningen mellan de båda föreningarna behandlades. Årsmötena anslöto sig i princip till det av styrelserna framlagda förslaget om bildande av en gemensam organisation. Denna nya organisation konstituerades vid ett särskilt sammanträde senare på kvällen, varvid följande beslut fattades:

»Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen ha beslutat att bilda en organisation, förslagsvis kallad Svenska föreningen för naturskydd och hembygdsvård.

Vi närvarande medlemmar i de båda föreningarna, förklara härmed den sagda organisationen konstituerad.

Det konstituerande mötet beslutar att inbjuda Riksförbundet för naturvård att inträda i den nya organisationen samt att utse en interimstyrelse om 10 personer, fem från var och en av de båda nämnda föreningarna.

Interimstyrelsen bemyndigas att utarbeta stadgarna i detalj och utforma nödiga övergångsbestämmelser under hänsynstagande till respektive föreningars beslut.

Det konstituerande mötet beslutar att ajournera sig till dag och plats, som interimstyrelsen bestämmer, efter samråd med de både stiftande föreningarnas styrelser».

Till medlemmar i interimstyrelsen valdes: statsgeolog Gunnar Beskow, fröken Karin Collin, fil. lic. Nils Dahlbeck, generalkonsul Olof Lamm, antikvarie Erik Lundberg, fil. dr John Nihlén, professor Hugo Osvald, fil. dr L.-G. Romell, fil. dr Hanna Rydh och författaren Sten Selander (sammankallande). Suppleanter: herr Gustaf Karlsson och rektor Petrus Envall.

Det av styrelserna för Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen för respektive årsmöten framlagda förslaget till stadgar meddelas här. Detta stadgeförslag skall nu i detalj överarbetas av interimstyrelsen och fastställas

av det konstituerande mötet som ajournerades den 30 maj 1940.

§ 1.

Riksförbundet är bildat genom sammanslagning av Svenska Naturskyddsföreningen, stiftad år 1909, Samfundet för Hembygdsvård, stiftat år 1916 och Riksförbundet för naturvård, stiftat år 1938, och har till ändamål att främja de syften, för vilka dessa organisationer var för sig verkat, nämligen natur- och landskapsskydd samt hembygdsvård och naturvård.

Svenska Ungdomsringen, stiftad år 1920, är ansluten till Riksföreningen såsom dess ungdomsorganisation, för vilken särskilda stadgar skola gälla.

§ 2.

Riksförbundets verksamhet är fördelad på tre avdelningar: en för hembygdsvård, en för naturskydd och en för naturvård i samband med friluftsliv.

§ 3.

Riksförbundets styrelse har sitt säte i Stockholm.

§ 4.

Medlemskap i Riksförbundet kan vinnas av varje svensk medborgare eller eljest efter dess styrelses prövning.

Medlemmar äro:

enskilda medlemmar, däribland ständiga, *korporativa medlemmar* (stiftelser, föreningar och andra sammanslutningar, kommuner och kommunala verk samt centrala och lokala institutioner).

§ 5.

Person, som inlagt utmärkta förtjänster om hembygdsvård, naturskydd eller naturvård eller eljest på ett verksamt sätt främjat Riksförbundets syften, kan av styrelsen kallas till *Hedersledamot*.

§ 6.

Enskild medlem erlägger till Riksförbundet en avgift av kr. 5: — årligen eller kr. 100: — en gång för alla.

Korporativ medlem erlägger en avgift av kr. 50: — om medlemsantalet ej överstiger 1.000, kr. 100: — om medlemsantalet överstiger 1.000 men icke 10.000, kr. 200: — om medlemsantalet överstiger 10.000, dock att medlemsavgiften, där särskilda omständigheter kunna föranleda därtill, må genom beslut å ordinarie föreningssammanträde ändras. Beslutet vare ej giltigt med mindre det biträts av minst två tredjedelar av de röstande.

Stödjande medlem erlägger årligen kr. 50: — eller kr. 1.000: — en gång för alla.

§ 7.

Korporativ och stödjande medlem må bestämman att hans medlemsavgift skall användas för viss avdelnings verksamhet.

§ 8.

Riksförbundets angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av en å ordinarie föreningssammanträde för två år vald ordförande och ytterligare tjugotvå ledamöter, av vilka en är den av Kungl. Maj:t utsedde ledamoten av Naturskyddsrådet. En utses av Svenska Ungdomsringen för ett år. Ader-ton väljas å ordinarie förbundssammanträde för två år, på så sätt att årligen 9 ledamöter utses. Av dessa 9 ledamöter väljas tre av de korporativa medlemmarna och distrikten samt sex direkt av medlemmarna. Varje distrikt äger att utse en adjungerad ledamot av styrelsen.

Avgår styrelseledamot, innan den tid tilländagått, för vilken han utsetts, väljes ny ledamot endast för den tid den avgångne skolat i styrelsen kvarstå.

Styrelsen utser inom sig vice ordförande och inom eller utom sig skattmästare och sekreterare som tillika är dess verkställande ledamot.

Styrelsen är beslutförför, när minst åtta ledamöter äro tillstädes. Vid lika röstetal gäller dens mening, som vid sammanträdet för ordet, utom vid val, då lotten skiljer.

Styrelsen sammanträder, då ordföranden finner lämpligt eller då minst tre av dess ledamöter hos ordföranden skriftligen med angivande av skälen så påfordra.

§ 9.

Styrelsen anställer de tjänstemän, vilka erfordras för skötseln av förbundets verksamhet och bestämmer löneförmåner och övriga anställningsvillkor.

§ 10.

Riksförbundets styrelse äger bemyndiga en eller flera personer inom styrelsen att var för sig eller tillsammans teckna Riksförbundets namn.

§ 11.

Riksförbundets styrelse åligger att verkställa beslut, som fattas vid Riksförbundets sammanträden;

att utse ledamöter i Hembygdsrådet, Naturskyddsrådet och Friluftsrådet;

att efter framställningen från respektive råd till statsmakterna ingiva begäran om anslag till dess verksamhet;

att årligen före september månads utgång till Riksförbundets revisorer överlämna förbundets räkenskaper jämte tillhörande handlingar ävensom av styrelsen avgiven förvaltningsberättelse jämte vinst- och förlusträkning tillika med balansräkningen för senaste räkenskapsåret; samt

att i övrigt leda förbundets verksamhet.

§ 12.

Riksförbundets verksamhet må, där så finnes lämpligt, utövas av

Distrikt, omfattande i regel län eller landskap, och

Lokalförening, omfattande i regel socken, härad, stad, köping eller municipalsamhälle.

Distriktens årsavgifter fastställas av förbundsstämman efter förslag av förbundsstyrelsen.

Svenska Ungdomsringen, distriktens och lokalföreningarnas särskilda stadgar bliva gällande efter godkännande av Riksförbundets styrelse.

§ 13.

Envar av de i § 2 angivna avdelningarna företrädas av ett råd, benämnda Hembygdsrådet, Naturskyddsrådet och Friluftsrådet och bestående av det antal ledamöter, som bestämmas å Riksförbundets ordinarie förbundssammanträde, dock lägst femton.

En ledamot i Naturskyddsrådet utses av Kungl. Maj:t.

Övriga ledamöter utses av Riksförbundets styrelse för en tid av tre år, dock att av de första gången utsedda en tredjedel skall avgå efter respektive ett och två år. Varje råd bör sammansättas av företrädare för de intressen, rådet enligt dessa stadgar har att bevaka.

Råden utse inom sig ordförande, vice ordförande och sekreterare, vilken sistnämnde tillika är rådets verkställande ledamot.

Råden äro beslutsmässiga, då minst sex ledamöter äro tillstädes.

Varje råd må inom sig utse ett arbetsutskott.

Riksförbundets styrelse utfärdar instruktion för varje råd. Instruktionen för Naturskyddsrådet skall underställas Kungl. Maj:t för prövning och godkännande.

§ 14.

Hembygdsrådet har främst till uppgift att genom upplysning och propaganda väcka intresse för landets kulturminnen, i den mån de äro av betydelse för det levande landskapet och bygdetraditionen samt att genom upplysningsverksamhet samt praktisk och konsulterande verksamhet främja en sund utveckling av byggnadskulturen och en utformning av kulturlandskapet som tager hänsyn till såväl landskapets som bygdens historiska och estetiska värden som befolkningens trevnad.

§ 15.

Naturskyddsrådet har främst till uppgift att väcka och underhålla kärlek till och förståelse för den svenska naturen och verka för bevarandet av ännu kvarvarande större eller mindre områden med ursprunglig natur eller enstaka naturminnesmärken, för skydd, hävdande eller återställande av sådana inslag i kulturlandskapet, som äro av värde för landskapsbilden, allmänhetens naturintresse eller den vetenskapliga forskningen, för skapande av lämpliga natur- och friluftsreservat samt för den svenska faunas och florans värnande och förkovran.

§ 16.

Friluftsrådet har främst till uppgift att verka för ett hänsynsfullt umgänge med naturen och för ökad förståelse för naturen som hälso- och glädjekälla samt bevarandet av naturen i friluftslivets intresse.

§ 17.

Råden skola, vart och ett för sin verksamhet, årligen uppgöra och till Riksförbundets styrelse avlämna förslag till inkomst- och utgiftsstat.

§ 18.

Riksförbundets styrelse utser ett arbetsutskott att handhava gemensamma ärenden enligt av styrelsen utfärdad instruktion, bestående av sex ledamöter jämte sekreterarna och skattmästaren. Nämnda sex ledamöter skola utses bland rådets ledamöter. Utskottet är beslutsmässigt, när minst fem ledamöter äro närvarande.

§ 19.

För granskning av Riksförbundets räkenskaper och styrelsens förvaltning utses årligen å ordinarie förbundssammanträde för tiden intill nästa ordinarie förbundssammanträde två revisorer jämte två suppleanter för dem. En av revisorerna skall vara auktoriserad revisor.

Räkenskapsåret löper från och med den 1 juli varje år.

Revisorerna skola senast den 31 oktober till Riksförbundets styrelse avlämna berättelse över den verkställda granskningen.

§ 20.

Ordinarie förbundssammanträde med Riksförbundet skall årligen före november månads utgång hållas på plats som av förbundsstyrelsen bestämmes.

Extra förbundssammanträde äger rum, när styrelsen så finner lämpligt, när revisorerna, skriftligen med angivande av skälet så påfordra samt då det för uppgivet ändamål skriftligen begäres av minst tio distrikt och korporativa medlemmar eller av minst femtio andra medlemmar. Å förbundssammanträde äger varje medlem en röst. Vid val av ledamöter i Riksförbundets styrelse äger dessutom varje distrikt en röst.

Korporativa medlemmar och distrikt företrädas å sammanträdet av den, som därtill vederbörligen bemyndigats. I övrigt må röst rätt ej utövas genom fullmakt.

Omröstning sker öppet, såvida slutet omröstning ej begäres. Vid lika röstetal äger ordföranden utslagsröst utom vid val, då lotten skiljer. Vid slutet omröstning i andra fall avlägges en förseglad sedel.

§ 21.

Vid ordinarie förbundssammanträde skola följande ärenden förekomma till behandling:

M E D D E L A N D E N

Gotländska oxlar.

I den i »Bygd och Natur» 1939, nr 5, publicerade översikten saknades uppgifter om oxel på Gotland. Major Otto Stålhand-

Förbundsstyrelsens förvaltningsberättelse för det sistförflutna räkenskapsåret jämte revisorernas berättelse över den av dem verkställda granskningen;

Fråga om beviljande av ansvarsfrihet åt styrelsen för den tid revisorernas berättelser omfattar;

Stadgeenliga val;

Ärenden, som styrelsen eller revisorerna förelägga Riksförbundet eller som av medlem anmälts till styrelsen före september månads utgång.

Beslut i andra ärenden än de ovan angivna må ej fattas vid sammanträdet.

§ 22.

Kallelse till förbundssammanträde innehållande föredragningslista skall ske genom kungörelse i förbundets tidskrift eller i minst fyra dagliga tidningar, i fråga om ordinarie förbundssammanträde minst 14 dagar före sammanträdet och i fråga om extra förbundssammanträde minst en vecka före sammanträdet.

Distrikt och korporativa medlemmar skola dessutom tillställas kallelsen och föredragningslistan genom brev med allmänna posten, vilka skola vara avsända inom angivna tider.

§ 23.

Förslag till ändring av dessa stadgar skall ingivas till Riksförbundets styrelse, som

ske har sänt in en förträfflig rapport över tre oxlar, som växa omkring 1 km. söder om Söderport i Visby. Rapporten innehöll uppgifter om trädens höjd, största kron-diameter samt omkrets i brösthöjd, och uppgifterna kompletterades med utmärkta fotografier. Det största av dem är det här avbildade; höjd 12 m., krondiameter 16 m., omkrets 3,55 m.

Det kan icke nog ofta framhållas hur angeläget det är att få ytterligare uppgifter om stora träd av alla slag från alla håll i landet. Var och en kan hjälpa till. Mät omkretsen 1,3 m. över marken, mät även trädets höjd och kronans diameter och komplettera gärna beskrivningen med ett fotografi. N. Dck.

med eget yttrande överlämnar ärendet till nästa ordinarie eller extra förbundssammanträde.

Beslut om ändring vare ej giltigt, såvida det ej fattats å två sammanträden, därav minst ett ordinarie, samt å det sist hållna sammanträdet biträtt av minst två tredjedelars röstmajoritet. Mellan dessa sammanträden skall minst en månad föflyta.

§ 24.

Väckes fråga om Riksförbundets upplösning, må densamma ej till slutliga avgörande förekomma å det sammanträde, varå frågan först blivit anmäld, om minst två tredjedelar av de avgivna rösterna då biträtt beslutet, detta för att vara giltigt ånyo antagas med nedannämnda röstövertikt å ett närmast därefter med minst två månaders mellanrum följande sammanträde, vilket, om det förra varit extra, måste vara ett ordinarie sammanträde.

Beslut om Riksförbundets upplösning å det sist hållna sammanträdet vare ej giltigt, såvida det ej omfattas av minst fyra femtedelar av de avgivna rösterna.

Interimsstyrelsen mottager med tacksamhet diskussionsinlägg rörande här publicerade stadgeförlag. Inläggen böra vara korta för att kunna publiceras eller utsändas i stencilerad form till för saken intresserade.

Hembygdsrörelsen och kriget.

Det ser ut som en tanke, att Verner von Heidenstam skulle sluta sitt liv under en tid, då hans drömmar om ett nationellt vaknande Sverige blivit verklighet.

Det arv vi fått att förvalta efter Heidenstam är tungt och ansvarsfullt, ty ännu ha inte de krafter i folksjälens frigjorts, som måste fram för en verklig samling kring land och folk. Behovet av upplysning och fostran i detta avseende har beaktats av ledande män inom militären, vilka ha hand om neutralitetsvaktens bildningsdetalj. Resultatet har blivit dels en 24-sidig broschyr »Hembygdens vård och värn» om hembygdsvården, vad den är och vill, utgiven av Samfundet och utdelad till inkallade, dels har tidningen Hembygden utgivit ett försvarsnummer för samma ändamål.

Samtidigt har Samfundet lagt upp en stor »hembygdskampanj» bland de inkallade med ca. hundra föreläsningar i olika föreläggningar runt om i landet, vilka skola hållas under sommaren. En del av Samfundets föreläsare komma att ha hand om föreläsningarna: dr Nihlén, antikvarien Lundberg, lektor Bolin, dr Dahlbeck och konsulent Rydberg. Vi hoppas mycket av denna »kampanj» inte minst för hembygdsvården i framtiden och tro också att den skall bidra till att bryta den miss-tröstens anda, som många hembygdsvårdare kapitulat för.

Kurser och exkursioner.

När krigspestens bröt in över Europa var det många olyckskorpar, som ringde och skrevo till Samfundet, att nu måste det ideella arbetet kring hem och bygd läggas ner. Våra planerade kurser ramlade ihop som korthus överallt, och det såg ut som om allt arbete skulle vara förgäves. När vi framhöllo att just nu behövdes hembygdskänsla och hembygds-kunskap mer än någonsin blevo vi beskyllda för opåkal-lad optimism. Olyckskorparna fingo orätt. Det bevisar bäst de kurser som kunnat hållas i Folkhögskolorna. Både i Lillsved, Jakobsberg, Gripsholm och Stockholm blevo dessa kurser till ett par dagars inre samling kring idéer, som fått ny och tän-dande kraft: *Hemmet och Hembygden*.

Det är nödvändigt att hembygdsvården

söker sig andra vägar, när de gamla beprö-vade visat sig oframkomliga. Hur Samfun-det bemästrat dessa problem framgår bäst av överenskommelsen med de militära myndigheterna om hembygdsvårdande verksamhet ute på militärföreläggningarna.

När männen ligga i beredskap blir det kvinnornas uppgift att hemma föra arbetet vidare. En intressant kurs är därför den som Samfundet anordnar i Torsåker den 14—17 juni med Samfundets föreläsare och Karin Collin som kursledare. Den är avsedd för husmödrar och ämnena äro till-rättalagda efter förhållandena under kristid.

Storstadsbons längtan ut till landet och fåglarna har under våren tagit sig uttryck i ett par fågelsångsexkursioner som Samfundet anordnat i stockholmstrakten för Svenska Ungdomsringens medlemmar. Trots att avfärden skedde båda gångerna så tidigt som kl. 3 på natten mötte inte mindre än i genomsnitt ett 80-tal sportiga och käcka ungdomar upp. Svenska Na-turskyddsföreningens sekreterare dr Nils Dahlbeck tjänstgjorde som överledare. Dessa exkursioner ha visat att inte minst stockholmarna ha behov av att söka sig ut till naturens slösande rikedomar. Andra utflykter till naturen och kulturminnena äro planlagda för sommaren.

I den tid vi nu genomleva, då nöd och ångest pressa samman våra hjärtan behö-va vi mer än förr samlas kring hem och hembygd. Det står klart för oss alla, som vilja värna vårt eget, att kursverksamheten ute i landet inte helt får upphöra. Vi be-höva beredskapstjänst hemma, även om ka-nonernas muller inte nått hemorten. Vi behöva med andra ord hembygdskurser. Trots att Samfundets föreläsare och tjän-stemän ha händerna fulla av arbete, stå de dock till förfogande för korta hem-bygdskurser under sommaren och hösten. De bli kostnadsfria för den ort som rekvi-rerar dem om fri lokal ställes till förfo-gande. Deltagareantalet bör vara minst 20. Här har Samfundets medlemmar och gyn-nare ett utomordentligt tillfälle att göra en god insats för spridandet av hembygdsvår-dens idéer och skapa lugn och tillförsikt bland hembygdens folk. Meddela Samfun-det om det kan beredas tillfälle till kurs i er egen hembygd.

Sven A. Rydberg.

PROGRAM för Samfundets för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningens sommarmöte i Vadstena den 4—6 augusti 1940 på inbjudan av Östergötland-Holavedens Hembygdsring.

Mötesbyrån hålles öppen i Stadshotellets vestibul: lördagen den 3 aug. kl. 17—22, söndagen den 4 aug. från kl. 8.30.

SÖNDAGEN DEN 4 AUGUSTI

Kl. 9.30.

Öppningshögtidlighet på Vadstena slott. Hälsningsanförande av Östergötland-Holavedens Hembygdsrings ordförande.

Anförande av landshövding Karl Tise-lius och mötets ordförande.

Folkmusik.

Föredrag av antikvarie Bertil Berthelson: »Vadstena i svensk kulturhistoria».

Kl. 11.30.

Rundvandring i Vadstena. Ledare: antik-varie Erik Lundberg.

Vadstena — den Heliga Birgittas stad — nämnes första gången år 1303. Sedan dess återkommer namnet Vadstena oavslutligen i Sveriges historia. I våra dagar har staden blott c:a 3.000 innevånare.

Vadstena kloster grundlades av konung Magnus Eriksson och drottning Blanca vid mitten av 1300-talet och blev moder-anläggning för Birgittinerkloster överallt i Europa. 1527 indrogs dess stora egendomar till kronan och snart därefter skingrades dess skatter och boksamlingar.

Klosterkyrkan är en av landets främsta byggnader, den mest *svenska* av alla, har någon sagt. I kyrkan finnas Birgittaminnen, märkliga gravmonument och enastående konstskatter.

Slottet grundlades år 1545 av Gustaf Vasa. Det är en av vårt lands vackraste renässansbyggnader.

Vadstena har även Sveriges äldsta beva-rade rådhus (1500-talet), med rådsal och torn.

Mårten Skinnarens hus, en väl bevarad 1500-tals byggnad, har fått sitt namn efter en rik vadstensborgare Mårten Nilsson-

Skinnare. Huset är sedan i fjol restaurerat och erbjuder mycket av intresse.

Kl. 13.30.

Lunch å Stadshotellet.

Kl. 14.30.

Besök i klostret och klosterkyrkan under ledning av antikvarie B. Berthelson.

Kl. 16.

Hembygdsfest i Kungs Starby park. Kort föredrag av fil. dr John Nihlén, Stockholm.

Östgötakalderna Giovanni Lindeberg och Gunnar Hede läsa egna dikter.

Medverkan av Östergötlands Spelmans-ring. Kantor Holger Nilsson, Veta, presen-terar några bygdemusiker.

Kl. 20.

Supé i Stadshotellets trädgård.

MÅNDAGEN DEN 5 AUGUSTI

Kl. 9.

Samling vid Stadshotellet. Utfärd Tåkern runt. Avresa i buss. Från Vadstena går färden förbi Nässja medeltidskyrka och domarring, Örberga kyrka och prins Eugens »Örgården» till Rogslösa kyrka med dess märkliga med smidda figurer prydda medeltida dörr, som enligt sägnen är hämtad från drottning Ommas borg på Omberg. Färden fortsätter över Väversunda med ålderdomlig kyrka (minnessten över Jacob Berzelius) till Alvastra och Omberg. Promenad till Ombergs hjässa med demon-stration av bergets naturtyper och land-skapsbilder (se årsboken sid. 101).

Lunch på Ombergs Turisthotell.

Alvastra. »Fyra årtusenden av svensk odling ligga här tillgängliga för studium med minnesmärken tätt uppradade i en oändligt fängslande natur. Ingen svensk, vars sinne är mottagligt för historisk känsla, färdas genom Alvastra utan förnimmelsen

att trampa på helig mark.» Resterna av det rika Alvastra kloster (från 1100-talet) och klosterkyrkan, konung Sverkers gravkapell och många andra historiska minnen gör orten till en av de märkligaste i vårt land. Urgamla spår av mänsklig odling finnas också vid Alvastra i Dagsmosse, där rester efter en unik stenåldersby från mitten av 2000-talet f. Kr. framgrävt i torven. Alvastra demonstreras av antikvarien fil. dr. Otto Frödin.

Färden går sedan genom Heda. Tillfälle gives att studera gamla och nya vägar. Vid Rök står en av landets mest berömda runstenar från 800-talet (se sid. 91 i årsboken). Vid Svanhals göres ett kort uppehåll för att få en överblick över Tåkern (se sid. 100 i årsboken). Förbi Kylebergs gård med dess gamla arbetarbostäder går färden vidare till Åsbo med dess Atterbomsminnen. Här bjuder Hembygdsföreningen på kaffe, varefter återfärden till Vadstena sker genom minnesrika trakter och Mjölby nya stationssamhälle.

Kl. 22.

Supé på Stadshotellet.

TISDAGEN DEN 6 AUGUSTI

Samling vid Stadshotellet.

Utfärd Vadstena — Motala — Övralid — Medevi — Borensberg — Vreta Kloster — Linköping. Under färden demonstreras landskapets utformning och historia samt natur- och kulturminnen. Färdledare antikvarie Erik Lundberg.

Motala historia går långt tillbaka. I dag är orten en livaktig stad. Göta kanals tillkomst under 1800-talets första år har givit nya förutsättningar. Motala Verkstad, som anlades 1822, och Motala nya Kraftstation utgöra stadens viktigaste industriella anläggningar. »Vid de vägar själv han diktat, på den strand han själv har byggt» vilar Baltzar von Platen i en boklund c:a 10 min. väg från kanalbron. På en höjd norr om staden ligger Motala Radiostation.

Verner von Heidenstams Övralid, efter skaldens död donerat till svenska folket. En av Östergötlands vackraste utsikter. På skaldens grav nedlättes en krans.

Medevi, Sveriges äldsta Surbrunn, nyttjad redan på 1600-talet, har en väl bevarad aldrig bebyggelse.

Litteratur: Gustaf Näsström, Det gamla Medevi.

Färden går vidare till Borensberg, där lunch ätes och sedan till Vreta kloster.

Vreta kloster är en av Östergötlands och hela Sveriges främsta kulturella sevärdheter, det äldsta nunneklostret i vårt land.

Linköping har under många sekler haft en prägel av »kyrklig storstad». Biskopsstolen har varit den rikaste i landet och dess innehavare hörde under 1100- och 1200-talen till de mäktigaste i riket. Under reformationen gick staden tillbaka. Därtill bidrog också krig och eldsvådor. Nu upplever staden en ny storhetstid.

Domkyrkan är stadens största sevärdhet. Den nya altartavlan av Henrik Sörensen har genom sin djärva och färgstarka utformning väckt mycken diskussion till liv.

Östergötlands Museum innehåller dels en mycket dyrbar tavelsamling, dels en avdelning, belysande provinsens kulturhistoria. Landsantikvarie Bengt Cnattingius visar domkyrkan och museet.

Kl. 20.

Supé på Trädgårdsföreningens restaurant i Linköping.

Avslutning.

Obs. Rätt till ändring av programmet förbehålles.

KOSTNADER:

Den 4 augusti:

Lunch 1: 75, Supé 3: —.

Den 5 augusti:

Utfärd 4: —, Lunch 1: 75, Supé 3: —.

Den 6 augusti:

Utfärd 4: —, Lunch 1: 75, Supé 5: —.

Anmälan om deltagande torde senast den 20 juli insändas till Samfundet för Hembygdsvård, Mästersamuelsgat. 3, Stockholm å bifogade blankett. Angiv hur många personer, som ämna deltaga i utfärder och måltider. Logi kan genom Samfundets försorg ordnas i Vadstena till ordinära priser om anhållan därom göres, då anmälan om deltagande insändes.

NATURSKYDDSLITTERATUR

Tryckt i Sverige 1939 (jämte äldre tillägg)

av Fr. E. Åblander

Anmärkningar och kompletterande uppgifter mottagas med tacksamhet under adress: Forsgrénsska Medborgarhuset, Stockholm.

1. Allekväian räddad. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 360. Andersson, Gösta, se nr 273.
2. Anordnande av skyddsvegetation för villebråd och småfåglar. — Södra Kalmar läns Jaktvårdsför. Årsbok, Kalmar, Årg. 5, 1934, s. 9—12.
3. Appelberg, Jarl, Ett par gamla aspar. — Södermanl. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Nyköping, 1938, s. 68—70, 1 textfig.
4. Berg, Olle, Lantbrukaren och djurlivet ute i markerna. (Sveriges Allmänna Djurskyddsförenings skriftserie. Ny följd. 58.) — Sthlm 1939. 8:o. 12 s., 1 textfig.
5. Bergengren, Arne, Härensås mader — en försvinnande fågelokal. — Kronob. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Växjö, 1939, s. 27—30, 2 textfig.
6. Berggren, F. A., Kriget mot måsarna i Södra Kalmar län år 1938. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 81—84, 2 textfig.
7. Berlin, Herved, Sveriges första fynd av jättebjort. — Skånes Natur, Lund, 1939, s. 27—30, 1 textfig.
8. Bilu, Vatten med vingar. Lillfjärden i Hudiksvall, en av landets intressantaste fågelsjöar. — Vi, Sthlm, 1939, nr 14, s. 6, 31, 1 textfig.
9. Björkman, Gunnar, Kärlväxtfloran inom Stora Sjöfallets nationalpark jämte angränsande delar av norra Lule lappmark. — Sthlm, Vet.-akad. Avhandl. i Naturskydd, nr 2, 1939, 224 s., 2 kart.
10. Blom, Erik, En egendomlig tall. — Lustgården, Sthlm, Årg. 18—19, 1937—38 (tr. 1938), s. 135, 1 textfig.
11. Bohlin, Birger, En nyligen upptäckt havsuterkoloni vid Kaliforniens kust. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 6, s. 26—27, 3 textfig.
12. Bolin, Lorentz, Fäbodvallarnas bevarande. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 300—305, 6 textfig.
13. —, Hagarna och parklandskapet. — Ibid., s. 235—240, 3 textfig.
14. —, Landsbygdens parker. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 133, 2 textfig.
15. —, Landskapets skydd och vård. Studieplan. (Samfundet för Hembygdsvård. Småskrifter nr 4.) — Uppsala 1939. 8:o. 18 s., 2 textfig.
16. —, Landskapsvårdens positiva uppgift. — SLU-Bladet, Falkenberg, 1939, nr 9, s. 1, 3.
17. —, Naturskydd och naturvett. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 61—62, 2 textfig.

18. —, Naturskydd och studiecirkelarbete. — Folklig Kultur, Sthlm, Årg. 4, 1939, s. 89—92.
19. —, Naturskyddsproblem i Dalarna. — Dalarnas Hembygdsbok, Falun, 1938, s. 49—58, 3 textfig.
20. —, Naturvandalism av naturkärlek. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 54, 1 textfig.
21. —, En positiv naturskyddsuppgift. — Ibid., s. 7, 1 textfig.
22. —, Positivt naturskyddsarbete. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 29—30, 2 textfig.
23. —, Strövtåg i svensk natur. Naturskydds- och fritidsproblem. (Samfundet för Hembygdsvård Handbok nr 2.) — Sthlm 1939, 8:o. 131 s. 1., 34 textfig.
24. —, Träkol och naturskydd. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 410. —, se nr 75.
25. Bolmenfrågan. — Värnamo Hembygds-För. Årsskr., Värnamo, 1936, s. 42—44.
26. Bort med äggröveriet och boplundrandet. [Undert. Föreningen Heimbygds naturskyddsnämnd.] — Jämtl. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Östersund, 1937, s. 84—85.
27. Brodén, Gösta A., Naturskyddsundervisningen i folkskolan. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 161—164, 2 textfig.
28. Bromée, Folke, Skogsvård — viltvård. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 174.
29. Bygd och Natur 1939. Första årgången. Sthlm 1939. 8:o. 368 s. Illustr.
30. Bäver i Väner. — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1939, s. 30, 1 textfig.
31. Bävern inplanteras i Uppsala län. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 139.
32. Bäverinplantering. — Ibid., s. 119.
33. Bäverinplantering i Älvdalen. — Ibid., s. 220.
34. Bäverinplantering vid Snävva i Blackälven. — Norrb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Luleå, 1938, s. 61—62.
35. Bäverrapporter. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1932—1933, (tr. 1933), s. 137—138, 1 textfig.
36. Bäverrapporter. — Ibid., 1933—1934, (tr. 1934), s. 75—76.
37. Carlman, Manne, Vägarnas skönhetsvärden. Intryck från en studieresa i västra Europa år 1938. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 225—234, 6 textfig.
38. Carlsson, C. J., Rationell klyvning. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 409, 2 textfig.

39. *Cyrén, Otto*, Den tyska naturskyddsförordningen till skydd för vilda växter och icke jaktbara djur. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 80—84.
40. [Dag, W. N:son], Den sista kronhjorten på Kållandsö. [Undert. W. N. D.] — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1938, s. 22—23.
41. *Dahlbeck, Nils*, Levande kulturminnen. — Naturskydd och Fornminnesvård, Falsterbo, 1938, s. 37—38.
42. —, Skärgårdsnatur. — I: Skärkarlskobb—Sommarö, Sthlm, 1939, s. 18—24, 1 tavla, 7 textfig.
43. —, Strövtåg i svensk natur. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 316.
44. —, Svenska trädjättar. — Ibid., s. 321—332, 6 textfig.
45. [—], Vildmarksreservat i U. S. A. [Undert. N. Dbk.] — Ibid., s. 361—362, 2 textfig.
46. —, En vit fläck på Sveriges botaniska karta. — Ibid., s. 154—158, 8 textfig.; även i: Ångermanland, Sthlm 1939, s. 126—130, 8 textfig.
47. [Dahlqvist, R.], Björnstammen i länet skall decimeras. [Undert. R. D—t.] — Norrb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Luleå, 1938, s. 61.
48. *Danielsson, Bertil*, Fågelskydd blir växtskydd. Något om fåglar och fågelholkar i vår trädgård. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 11, 1939, s. 299—301.
49. *Degelius, Gunnar*, En ny fyndort för Hippophae i Bohuslän. — Sv. Bot. Tidskr., Sthlm, Bd. 33, 1939, s. 99—101.
50. Djurskyddet och jaktvärden. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1938, s. 81—105, 14 textfig.
51. Domänstyrelsen avsätter ytterligare naturskyddsområden. — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 292.
52. Domänstyrelsen planerar bäverinplantering. Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1933—1934 (tr. 1934), s. 77—78.
53. Donation till svenskt fågelskydd. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 361.
54. *Douglas, O. W.*, Något om dovhjortstammen i Östergötland. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 147—153, 3 textfig.
55. *Durango, Sigfrid*, Fågelsjöarna norr om Stockholm. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 289—299, 5 textfig.
56. *D. H.*, Nerikes bäverstam tryggad. — Örebro läns Jaktvårdsför. Årsskr., Örebro, 1934, s. 118—119.
57. *D. W., N.*, Den sista kronhjorten på Kållandsö. — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1938, s. 22—23.
58. *Eckerbom, Lars*, Hemma hos havsörnarna. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 2, s. 6—9, 28, 4 textfig.
59. *Eckerbom, Nils*, Varför dör skogsfågeln ut? Rätt bedriven skogsvård kan rädda vår skogsfågelfauna. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 117—120.
60. *von Eckermann, Harry*, Skona vegetationen i jaktmarkerna. Enrisbuskar ger viltet såväl skydd som föda. — Örebro läns Jaktvårdsför. Årsskr., Örebro, 1937—1938 (tr. 1938), s. 24—25, 1 textfig.
61. Efter femton år. Återblick på JUF:s naturskyddsarbete. — J.U.F.-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 179.
62. *Eile, Axel*, Boda lind. — Värnamo Hembygds-För. Årsskr., Värnamo, 1938, s. 27—30, 2 textfig.
63. *Eklundh, Albert*, Där visenten allttjämt lever kvar. — Kronob. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Växjö, 1938, s. 12—17.
64. [Eriksson, Olof S.], Hav aktning för naturen. — Kullaberg, Hälsingborg, Årg. 7, 1934, s. 39.
65. —, Skönhetsvärden på Kullaslätten. — Ibid., Årg. 10, 1937, s. 55.
66. *von Essen, G.*, Filmen i naturskyddets och fornminnesvårdens tjänst. — Naturskydd och Fornminnesvård, Falsterbo, 1937, s. 18.
67. —, Jakten vid Falsterbo och Skanör. — Ibid., s. 29—30.
68. —, Jakten och naturskyddet. — Ibid., 1938, s. 6—7.
69. —, Natur och kultur på Falsterboudde. — Ibid., 1937, s. 2—4.
70. *Ewald, Gustaf*, Vårdträd och kungsekar. Några av våra minnesrikaste trädjättar nu och fordom. — I: Hembygdsbiblioteket, 1, Alingsås 1934, s. 7—40, 4 tav. l.
71. *Fagerberg, Oscar*, Fågelsjön. En prosadikt, tillägnad den för sitt rika fågelliv fridlysta Kavsjösjön. — Värnamo Hembygds-För. Årsskr., Värnamo, 1927, s. 47—49.
72. *Falk, P.*, Om duvhöken. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 237—243, 2 textfig.
73. De farliga örnarna. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 184.
74. *Faxén, Lars*, Data om bäverns spridningshistoria. — Uppsala läns Jaktvårdsför., Årsskr., Uppsala, 1938, s. 5—13, 3 textfig.; Jämtl. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Östersund, 1939, s. 157—163, 3 textfig.
75. *Fast, E.*, se nr 305.
76. *Forslund, Karl-Erik & Bolin, Lorentz*, Lustgårdens ans. En redogörelse för Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbunds naturskyddsarbete 1938. — Dalarnas Hembygdsbok, Falun, 1939, s. 175—186, 6 textfig.
77. *Fries, Carl*, En bäverdamm i Ångermanland. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 117—125, 4 textfig.
78. —, Den stora fågelflyttningen. Höstdagar vid Ölands södra udde. — Sv. Turistför. Tidskr., Sthlm, Årg. 7, 1939, s. 203—206, 4 textfig.
79. *Frädén, Carl-Axel*, Hos Vänerens havsörnar. [Undert. C. A. F.] — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1939, s. 26—28, 1 textfig.
80. [—], Vid sjön Östen. — Ibid., s. 13—18, 4 textfig.
81. Fågelsektion inom Svenska Naturskyddsföreningen. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 186.
82. Föreningarnas bildarkiv mottaga storartad donation. — Ibid., s. 188, 2 textfig.
83. *F., C.*, Två märkliga enar. — Värnamo Hembygds-För. Årsskr., Värnamo, 1929, s. 39—41.
84. [En gammal ek.] — Hallands Natur, Halmstad, 1939, s. 13, 1 textfig.
85. *Gaumnitz, C. B.*, Örnbon i Sorsele 1932. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1932—1933 (tr. 1933), s. 139—142, 1 textfig.
86. *Geete, E.*, Flygsandsfält i Dalarna. Utefter den gamla kusten. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 93—96, 10 textfig.
87. —, Naturvandaler. — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 136—138, 4 textfig.
88. *Gert, Otto*, se nr 306.
89. *Granberg, Gunnar*, Vildfågelliv genom kameraögat. — Sthlm 1939. 8:o. 144 s., 175 textfig.
90. *Grenander, Tell*, Revision av fridlysnings-tiderna för landets jaktbara vilt! — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 27, 1939, s. 73—79.
91. *Gustafsson, C. A.*, Vad bör göras för att hos folket väcka kärlek till skogen och dess villebråd? — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 299—300.
92. *Grönvall, Karl A.*, se nr 103.
93. *G., A.*, Två jättebjörkar. — Jämten, Östersund, Årg. 33, 1939, s. 171, 2 textfig.
94. *G., S.*, Hembygdsrörelse — fritidsrörelse. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 37, 1 textfig.
95. *Haglund, B[ertil]*, Fågelnotiser från Prästsjön. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Umeå, 1937, s. 63—66, 4 textfig.
96. —, Jaktvård i övre Norrland. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 10—17, 3 textfig.
97. —, Notiser från ett besök vid Bonden i mitten av maj 1936. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1937, s. 60—62, 3 textfig.
98. [—], Till frågan om rovfåglarnas skadegörelse. Några kommentarer till en tysk undersökning. [Undert. B. H—d.] — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. s. 77, 1939, s. 52—56, 2 textfig.
99. *Haglund, Sven*, Höstblot på Stora Karlsö. Finn på harjakt. — Södermanl. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Nyköping, 1938, s. 48—52, 2 tav. l., 2 textfig.
100. *Hagstrand, J. O.*, Apladalen. — Värnamo Hembygdsför. Årsskr., Värnamo, 1939, s. 47—51, 4 textfig.
101. Hallands Natur. Hallands Naturskyddsförenings Meddelande. 1 ((1936)). — Halmstad 1937. 8:o. 38 s., 13 textfig.
102. —, 1939. — Ibid., 1938. 8:o. 23 s., 2 textfig.
103. Nr 99—100 innehålla förutom särskilt anförda uppsatser även årsberättelser m. m.
104. Hallands Naturskyddsförening. Berättelse över verksamheten tiden 15 dec. 1934—31 dec. 1935. — Ibid. 1936. 8:o. 8 s., 3 textfig.
105. —, Stadgar för Hallands Naturskyddsförening. Antagna 15 december 1934. — Ibid. 1935. 8:o. [4 s.]
106. *Hallenborg, Torsten*, Skäralid. Förord av Karl A. Grönvall. — Lund 1939. 8:o. 151 s., 1 karta, 23 tav. l.
107. *Hamilton, Harry*, Människan och villebrådet. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 67—72, 1 textfig.
108. —, Vi och villebrådet. — Örebro läns Jaktvårdsför. Årsskr., 1935, s. 1—4.
109. *Hanström, Bertil*, Kentska tärnan i Sverige. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 284—285.
110. —, Åter en ny svensk häckplats för kentska tärnan. — Ibid., 1939, s. 193—197, 1 karta i texten.
111. *Hedin, Harry*, Virsehätt. Ett nytt halländskt naturreservat. — Hallands Natur, Halmstad, 1936 (tr. 1937), s. 24—27, 2 textfig.
112. *Hedin, J. Aug.*, Ladusvalan. — JUF.-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 262.
113. *Heiding, Artur*, se nr 227.
114. *Hedström, Gustav*, Fågellivet i skärgården. Vad bör göras för att förhindra utrotande av vår sjöfågel? — Mellersta Roslags Jaktvårdsförening 1920—1922, Norrtälje 1922, s. 35—37.
115. Hembygdsvård och hembygdsundervisning. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 190—192.
116. *Herlitz, Nils*, Minnen kring en tördjakt på Stora Karlsö för 20 år sedan. — Jönköp. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Jönköping, Årg. 22, 1938, s. 68—72.
117. *Hermelin, Sven A.*, Vackrare vägar. — Lustgården, Sthlm, Årg. 18—19, (1937—1938) (tr. 1939), s. 1—50, 23 textfig.; disk., s. 42—50.
118. —, Vägen, landskapet och vegetationen. Ett inlägg i den aktuella alléfrågan. — Tjappan, Lund, Årg. 63, 1939, s. 61—63, 5 textfig.
119. *Holm, Otto*, Lövångers Högre djurvärld. 2. Fåglar. — Västerbotten, Umeå, 1939, s. 139—204, 11 textfig.
120. *Holm, Sven*, Bör vårjakten på sjöfågel vid Östersjöskusten helt förbjudas? — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 97—103, 3 textfig.
121. *Horney, Nils*, Lungor åt storstaden. — Samf. St Eriks Årsbok, Sthlm, 1936, s. 9—24, 8 textfig.
122. *Håkansson, Gösta*, Bland sillmåsar på Lilla Karlsö. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 8, s. 24—26, 6 textfig.
123. —, »Trädgården» på Lilla Karlsö och dess fågelliv. — Ibid., nr 13, s. 16—19, 7 textfig.
124. *Höglund, Nils Hj.*, Några intressanta tillägg till Hälsinglands fågelfauna. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 215—222.
125. *H—n, H.*, Viltreservat. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 301—302.
126. *H., A.*, Ekens gäster. — Ibid., s. 345—347.
127. Inplanteringen av grågås vid Kävsjön. —

- Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 360.
124. Internationellt naturskydd. — Ibid., s. 202.
125. *Jessen, Knud*, Vegetationsstudien im Hochmoor Store Vildmose. — Bot. Not., Lund, 1939, s. 653—666, 9 textfig.
126. *Johansson, Hilding*, Lodjurets »ofarlighet». — Norrland i Ord och Bild, Umeå, 1939, s. 199.
127. *Johansson, Valton*, Levande fossil på Karlsöarna. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 7, s. 10—14, 9 textfig.
128. —, Strandhugg på Stora Karlsö. — Ibid., nr 15, s. 22—25, 9 textfig. *Johnsson, Arvid*, se nr 246.
129. *Julin, Erik*, Träden, växtvärldens åldringar. — Ibid., nr 5, s. 3—6, 34—35, 5 textfig.
130. *Jägerskiöld, L. A.*, Svenska Naturskyddsföreningens Göteborgskommitté. Ett sammandrag av 25-årsberättelsen 1913—1938. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 364—367, 1 textfig.
131. Jätteener. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 60.
132. Jätteträd. [Ur Skogarnas Tidning.] — Ibid., s. 479—480.
133. Naturen och vi. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 227—228.
134. *Karvike, Nils-Gerhard*, En fiskgusekoloni i Mälaren. Några fågelnotiser från Gripsholmssviken. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 123—131, 3 textfig.
135. —, Kornknarren. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 245—246.
136. *Kjellman, Hilding*, Strandskydd och friluftsallmänningar. — Halmstad 1939. 8:o, 19 s.; Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 182—183, 213—216.
137. [Klingspor, B.], Natur och reklam. [Undert. K—spr.] — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 362.
138. *Kloo, Karl*, Fåglarna därhemma och andra fåglar. — Uppsala 1937. 8:o. 256 s., 69 textfig.
139. *Knöppel, Olof*, Något om grävlingen. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 27, 1939, s. 27—31, 2 textfig.
140. *Kolthoff, Kjell*, Beskrivning av Vajsjön i Norsjö socken. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 223—224.
141. Kring kungsfiskaren. — Naturen och Vi, Sthlm, Årg. 1, 1939, nr 7, s. 35, 2 textfig.
142. [Kungörelse] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärke. [Del av halvön Björkenäs i Kläckeberga s:n, utf. d. 30/1 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 13.
143. [— ang.] Förbud att borttaga eller skada viss sällsynt växt. [Cypripedium calceolus, utf. d. 17/2 1939.] — Älvsborgs läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 83.
144. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ekar i Åby s:n, utf. d. 27/2 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 98.
145. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Enar i Ålems s:n, utf. d. 17/2 1939.] Ibid., nr 99.
146. [— —] Fridlysning av sällsynt växt. [Anacaptis pyramidalis, utf. d. 27/2 1939.] — Ibid., nr 100.
147. Kungl. Maj:ts brev till länsstyrelsen i Västerbottens län angående utsträckt tid för bedrivande under år 1939 av jakt efter ripa inom Tärna socken samt delar av Vilhelmina och Sorsele socknar; given... d. 3/3 1939. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1939, nr 57, s. 143.
148. [— ang.] Fridlysning av vissa naturminnesmärken. [Flyttblocket »Stenhönan» i Rödeby s:n, flyttblockskomplexet »Galte gryta» i Karlshamn, flyttblocket »Aftonsångsstenen» och ett blockrikt skärv, »Snapphanestuan» i Sillhövda s:n, flyttblocken »Gnetterydstutarna», »Guttamålaoxarna» och »Fårastenen» i Tvings s:n, grottorna »Pukestugan» och »Pukes lagård» i Fridlevstads s:n, bergsformationen »Skaftaskärv» i »Djupadalsklyftan», bergspartiet »Borgamostad» och flyttblocket »Kungakoppen» i Ronneby s:n, flyttblocken »Trollakyrka» och »Hoby sten» i Bräkne-Hoby s:n, jättegrytor å Sternö udde och flyttblocket »Altarehall» i Karlshamn, flyttblocken »Notvalla kyrka», »Björnamåla julost» och flyttblockskomplexet »Emneboda julost» i Asarums s:n, flyttblockskomplex nära Stora Bäckasjön, klippartiet »Klinta hallar», ett jättefjät och en jättegryta i Kyrkhults s:n, jättegryta i Åryds s:n, utf. d. 6/3 1939.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 70.
149. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Valeriana baltica å Lucernan i Västervik, utf. d. 22/3 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 118.
150. [—] Ang. fridlysning av en tall å prästlönebostället i mantal Härene nr 1 Prästbolet i Norra Härene socken. [Utf. d. 1/4 1939.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 128.
151. [—] Ang. fridlysning av ett större ekträd i Stehags socken. [Utf. d. 3/4 1939.] — Länsstyr. i Malmöhus län Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 112.
152. [— —] Fridlysning av naturminnesmärken. [Ek och bokträd i Östra Broby s:n, utf. d. 12/4 1939.] — Kristianstads läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 41.
153. [— —] Fridlysning av naturminnesmärken. [Ek i Glimåkra s:n, utf. d. 12/4 1939.] — Ibid., nr 42.
154. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärke. [Enträd i Fagerhults s:n, utf. d. 2/5 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 155.
155. [— ang.] Yttrande över ansökning om fridlysning av allé. [Utf. d. 3/5 1939.] — Hallands läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 19.
156. [— —] Fridlyst naturminnesmärke. [Fågellivet inom det område som begränsas av Sölvesborgs stads södra, västra och norra gräns, landsvägen från Sölvesborg till Sölve vägsäl, landsvägen därifrån mot Mörbj och Siretorn till gränsen mellan Sölvesborgs och Mällby socknar, denna gränslinje västerut till Sölvesborgsviken samt en linje därifrån till östligaste udden av Kanonholmen och därifrån till strandkanten i den sydöstligaste delen av Sölvesborgs stad, utf. d. 9/5 1939.] — Blekinge läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 99.
157. [— —] Fridlysning [av samma område och lika lydande som ovanstående, varvid dock uttrycket Sölvesborgs stad ersatts med Sölvesborgs stads planlagda område, utf. d. 25/5 1939.] — Ibid., nr 110.
158. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ängen Strandhagen i Ventlinge s:n, utf. d. 15/5 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 171.
159. Kungl. Maj:ts förordning med vissa bestämmelser angående utrotande av berberis inom nationalparker och såsom naturparker och såsom naturminnesmärken fridlysta områden; given... d. 19/5 1939. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1939, nr 188, s. 419.
160. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Lund- och lövängsområde i Vickelby s:n, utf. d. 22/5 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 181.
161. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärken. [Ekar i Vissefjärda s:n, utf. d. 30/5 1939.] — Ibid., Ser. B, nr 47.
162. [— ang. begärd] Fridlysning av Genista germanica. [Utf. d. 6/6 1939.] — Hallands läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 166.
163. [—] Ang. ifrågasatt fridlysning. [Paraplytall och enträd i Husby-Ärlinghundra s:n, utf. d. 9/6 1939.] — Stockholms läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 151.
164. [—] Kommunicerad ansökning om fridlysning av naturminnesmärken. [Rinkabäcks ask i Södra Fågelås s:n, utf. d. 17/6 1939.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 69.
165. [—] Ang. [begärd] fridlysning. [Urskogsområde å Hede kyrkoherdeboställes mark, utf. d. 17/6 1939.] — Jämtlands läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 31.
166. [—] Om yttrande angående fridlysning av naturminnesmärke. [Bokar i Söderåkra s:n, utf. d. 19/6 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 207.
167. [—] Kungl. Maj:ts, angående tillfälliga ändringar i fridlysningsstiderna för vissa djurslag; given... 30/6 1939. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1939, nr 489, s. 1357—1364.
168. [— ang.] Begärd fridlysning enligt lagen om naturminnesmärkenas fredande [Flyttblocket »Höstacken» i Örebro, »Klock-
- eken» i Tysslinge s:n, ek i Kils s:n, »Smedtallen» i Viby s:n, utf. d. 24/7 1939.] — Örebro läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 105.
169. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Enträd i Fagerhults s:n, utf. d. 31/7 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 247.
170. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Bokar i Söderåkra s:n, utf. d. 21/8 1939.] — Ibid., nr 258.
171. [— —] Fridlysning av naturminnesmärken. [Ekar i Vissefjärda s:n, utf. d. 28/8 1939.] — Ibid., nr 263.
172. [—] Ang. [begärd] fridlysning av ett ekträd. [»Lundbyecken» i Väderstads s:n, utf. d. 25/9 1939.] — Östergötl. läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. B, nr 99.
173. [—] Om yttrande ang. fridlysning av naturminnesmärke. [Enträd i Halltorps s:n, utf. d. 25/9 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 292.
174. [— ang.] Upphävd fridlysning av naturminnesmärke. [Salix aurita × S. caprea L. Och Salix caprea × S. cinerea L. i Korsberga s:n, utf. d. 14/10 1939.] — Skaraborgs läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 247.
175. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Ek och bokträd i Östra Broby s:n, utf. d. 30/10 1939.] — Kristianstads läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 523.
176. [— —] Fridlysning av naturminnesmärke. [Quercus sessiflora f. subintegrifolia i Glimåkra s:n, utf. d. 30/10 1939.] — Ibid., nr 524.
177. [—] Ang. fridlysning av naturminnesmärke. [Urskogsområde å Hede kyrkoherdeboställes hemskifte, utf. d. 25/11 1939.] — Jämtlands läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 227.
178. —, Kungl. Maj:ts, om ändrad lydelse av 1 § kungörelsen den 16 december 1938 (nr 743) angående skydd för djurlivet å vissa platser; given... d. 1/12 1939. — Sv. Förf.-Saml., Sthlm, 1939, nr 839, s. 2109—2111.
179. [—] Om yttrande beträffande fridlysning av änder. [I sjön Eckern och dess strandområde intill 50 meter från stranden, utf. d. 4/12 1939.] — Kalmar läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 365.
180. [— ang.] Fridlysning av naturminnesmärke. [Enträd i Halltorps s:n, utf. d. 4/12 1939.] — Ibid., nr 371.
181. [—] Ang. fridlysning av ekträd. [»Lundbyecken» i Väderstads s:n, utf. d. 11/12 1939.] — Östergötl. läns Allm. Kung., 1939, Landskansliet, Ser. A, nr 227.
- Larsson, Henry*, se nr 265.
182. *Lindgren, Sigurd*, Nyponkullen, ett intressant naturområde. — Tabergs Bergslag, Tidaholm, s. 1938, s. 78—83, 2 textfig.
183. *Lindquist, Bertil*, Eken vid Norra Kvill. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 357—359, 2 textfig.
184. —, En lövskogs historia. [Dalby Söder-

- skog.] — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 14, s. 7—9, 34—35, 5 textfig.
185. *Lovén, Sven*, Parklandskapet och dess vård. — Sthlm 1939. 8:o. 123 s.
186. *Lundberg, G.*, Några grundlinjer för rationell jaktvård. — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 193—200, 227—236, 321—330, 6 textfig.
187. Lämna upplysningar om fåglar. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 361.
188. [*Löfgren, Hj.*] Båverkolonierna i Värmland. [Undert. Sekreteraren.] — Värml. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Karlstad, 1937, s. 35.
189. *Lönnberg, Einar*, Försvinner kornknarren, crex crex, ur den svenska faunan? — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 192; Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 27, 1939, s. 427.
190. —, God vård av våra sjöfåglar lönar sig. — Mellersta Roslags Jaktvårdsför., Norrtälje, 1910—1922 (tr. 1922), s. 32—34.
191. —, Vad vet Ni om kornknarren? — Sthlm, Sv. Jägareförb. Tidskr., Årg. 77, 1939, s. 255.
192. *L.*, Vårda småfågelstammen! [Undert. Länsskogvaktare L.] — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 42—44, 4 textfig.
193. [*Melin, Sv. A.*] Då björnar funnos i Värmland. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 27, 1939, s. 138—139.
194. [*Melin, Sv. A.*] Hemma hos kärnhökarna, tråskens aristokrater. [Undert. Sv. A. M.-n.] — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 46—48.
195. [—], Misteln. En säregen parasitväxt, som givit anledning till många besynnerliga bruk och sägner. [Undert. Sv. A. M.-n.] Ibid., s. 407—408.
196. —, »Nattens konung.» Berguven är en sägenomspunnen och numera ganska sällsynt art av ugglorna. — Ibid., s. 174—177, 1 textfig.
197. —, Rördrommen, vassarnas emerit. Fordom ett värderat jaktbyte, numera en sällsynthet. — Ibid., s. 65—68, 1 textfig.
198. Mistlarnas ö blir friluftsrervat. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 229.
199. *Munsterhjelm, Ludv.*, En rekonstruktion av vildrensstammen i de norska Österdalsfjällen. Kunna vi åstadkomma något liknande i våra fjäll. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 101—105, 3 textfig.
200. *Möller, Mattis*, Sarsksommar. — Sthlm, Sv. Turistför. Årsskr., 1939, s. 336—351, 8 textfig.
201. Naturen och fideikommissen. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 192.
202. Naturen som trädgårdsmästare. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 43, 1 textfig.
203. Naturminnesarkivet. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 183, 2 textfig.
204. Naturskydd och Fornminnesvård. Tidskrift för naturskydd, arkeologi, historia och kulturhistoria i sydvästra Skåne. Utgiven av Falsterbo museum under redaktion av G. von Essen. 1937, 1938 h. 1—4, 1939 h. 1—4. — Falsterbo 1937—1939. 8:o. 38, 46, 34 s. Illustr.
205. Naturskyddets demokratisering. — Hallands Natur, Halmstad, 1939, s. 8—12.
206. Naturskyddsföreningens utredning angående frågan om avsättande av ett område utmed Haverdalsbukten till ett naturreservat, benämnt Haverdalsområdet. — Hallands Natur, Halmstad, 1936 (tr. 1937), s. 8—18, 5 textfig.
207. Naturskyddsärenden. [1938] — Sthlm, Vet.-Akad. Årsbok, 1939, s. 104—111.
208. Naturvårdsförbundets tio budord. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 133.
209. *Nihlén, John*, Hembygdsvård. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 409.
210. —, Hembygds-kunskap. (Samfundet för Hembygdsvård. Handbok nr 1.) — Sthlm 1939. 8:o. 208 s. 35 textfig.
211. —, Konkurrens. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 198.
212. —, Landskapets skydd och vård. — I: Nihlén, John, Hembygds-kunskap, Sthlm, 1939, s. 31—48, 2 textfig.
213. —, Romantikens hembygd och vår egen. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 11—21, 5 textfig.
214. *Nordin, Erik*, Nyfunnen idegransförekomst i Halland. — Hallands Natur, Halmstad, 1936 (tr. 1937), s. 28—32, 5 textfig.
215. *Nordqvist, Harald*, Fiske, fiskodling och naturskydd. — Handl. t. Lantbruksveckan, Sthlm, 1939, s. 106—110; disk. s. 109—110.
216. *Nordström, Ragnar*, Småtärnorna på Vivesholm. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 9, s. 16—21, 10 textfig.
217. *Nohrén, Nils*, Eskilstorps holmar, ett fågelskyddsområde i sydvästra Skåne. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 198—204, 2 textfig.
218. —, Till kännedomen om storkarna i Skåne. — Ibid., s. 337.
219. *Norrman, Gunnar*, Bidrag till Skånes flora. 3. En ny skånsk Epipogiumlokal. — Bot. Not., Lund, 1939, s. 742—744, 1 textfig.
220. Ett nytt friluftsrervat. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 183.
221. Nytt urskogsreservat. — Ibid., s. 361.
222. Några fotografier från ett besök å de fridlysta Stor-Klinthällarna våren 1937. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1937, s. 55—57, 5 textfig.
223. Också en gran. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 389, 1 textfig.
224. *Olsson, Gunnar*, Kungsfiskaren, häckfågel i Närke 1937—38. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 5, s. 20—21, 32—33, 5 textfig.
225. Om fågellivet vid sjön Östen i Västergötland. [Ur Fauna och Flora.] — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Mariestad, 1938, s. 73—76.
226. Om måsfåglarnas skadlighet. — Från Jaktmarker och Fiskevatten, Jönköping, Årg. 27, 1939, s. 575—576.
- Osberg, O.*, se nr 305.
227. *O., B.*, Havsuttern i utdöende. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 8, s. 9, 34—35, 2 textfig.
228. *Pablo*, Naturskydd på papperet — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 218.
229. —, Naturvandalen ännu en gång. — Ibid., s. 172.
230. —, Några bilder från Böda. Det stora skogskomplexet på Ölands nordspets. Ett motsättningsarnas och kontrasternas land. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 461—463, 5 textfig.
231. Ett par västerbottniska naturskyddsfrågor. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1938, s. 109—113, 3 textfig.
232. *Patrik*, Landskapsvård. Ett sommarminne. — Norrland i Ord och Bild, Umeå, 1939, s. 209, 4 textfig.
233. *Persson, Carl*, Storspöven. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 12, s. 3—6, 31—32, 4 textfig.
234. *Persson, Fritjof*, I Kullabygdens grannskap. — Kullabygd, Hälsingborg, Årg. 10, 1937, s. 5—14, 3 textfig.
235. —, Kullafåglarna. — Ibid., Årg. 8, 1935, s. 20—29, 4 tavl.
236. —, Kullafåglar. — Ibid., Årg. 7, 1934, s. 28—33.
237. —, Några biologiska strövtåg på Kullahalvön. — Ibid., Årg. 11, 1938, s. 3—11, 1 textfig.
238. —, Några hägkomster från min hembygd och förändringar i naturen inom densamma. — Ibid., Årg. 9, 1936, s. 58—63, 4 textfig.
239. *Persson, Herman & Weimarck, H.*, Mossfloran i Norra Kvills nationalpark. — Sthlm, Vet. Akad. Skr. Natursk., nr 36, 1939, 22 s.
240. *Petré, Allan*, Med kamera som vapen. — Frisksport och Friluftsliv, Göteborg, 1939, nr 21, s. 12—13, 7 textfig.
241. —, Naturen är konstnär! Medan människan är klämfingrad... — Ibid., nr 31, s. 11, 1 textfig.
242. —, Städa måttligt. — Ibid., nr 12, s. 16—17.
243. [En praktfull ek.] — Hallands Natur, Halmstad, 1939, s. 7, 1 textfig.
244. Proposition, Kungl. Maj:ts, till riksdagen med förslag till förordning med vissa bestämmelser angående utrotande av berberis inom nationalparker och såsom naturminnesmärken fridlysta områden; given... d. 10/3 1939. (Kungl. Maj:ts proposition nr 160.) — Bih. Riksd. Prot., 1939, 1 Saml. nr 160, 10 s. Motioner med anledning av ovanstående proposition.
245. *Heiding, Anton*, m. fl. [Motion] om beredande av möjlighet till utrotande av berberis jämval på nationalparker och på såsom naturminnesmärken skyddade områden. (Motioner i Första kammaren, nr 30.) — Ibid., 3 Saml. 1 Bd, nr 30, s. 7—9.
246. *Tornegård, Oscar & Johnsson, Arvid*, [Motioner lika lydande som ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren, nr 65.) — Ibid., 4 Saml. 1 Bd, nr 65, s. 3.
247. Utlåtande i anledning av... [ovanstående.] (Första lagutskottets utlåtande, nr 22.) — Ibid., 9 Saml. 1 Avd. nr 22, 5 s.
248. [Frågans behandling i Riksdagens kamrar.] — Riksd. Prot., 1939, 1 Kam. 2 Bd, nr 25, s. 63; 2 Kam. 2 Bd, nr 25, s. 52.
249. Riksdagens skrivelse till konungen i anledning av... [ovanstående.] (Riksdagens skrivelse nr 217.) — Bih. Riksd. Prot., 1939, 14 Saml., nr 217, s. 7.
250. *Reimer, Ch.*, Enen. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 11, 1939, s. 647—652, 10 textfig.
251. —, Vägplanteringar, var de böra förekomma samt hur de utföras. — Sv. Vägför. Tidskr., Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 225—241, 21 textfig.
252. *Rickman, Helge*, Till Kullabergsområdets fanerogamflora. — Skånes Natur, Lund, 26, 1939, s. 55—58.
253. *Ridelius, K. G.*, Ullahau — ett flygsandfält. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 15, s. 17—20, 32, 12 textfig.
254. *Romell, Lars-Gunnar*, Friluftslivets problem. — Sthlm 1938. 8:o. 28 s., 18 textfig.
255. *Rosenberg, Erik*, Om Mårdängssjöns fåglar. — Gefle. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Gävle, 1937, s. 56—57, 6 textfig.
256. —, Skogens i Kilsbergen. — Örebro läns Jaktvårdsför. Årsskr., Örebro, 1937—1938 (tr. 1938), s. 12—17, 3 textfig.
257. *Rosenius, Paul*, Landskan och bygd. — Kullabygd, Hälsingborg, Årg. 7, 1934, s. 10—13.
258. *Rudebeck, Birger*, Båvern i Europa. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 2, s. 16—19, 31, 8 textfig.
259. *Rudebeck, Gustaf*, Fågelfaunan i Klingvallens dalgång. — Skånes Natur, Lund, 26, 1939, s. 13—26.
260. *Rundberg, F. W.*, Liv i naturen. — Kronob. läns Jaktvårdsför., Årsbok, Växjö, 1938, s. 3—5.
261. *R-f, A.*, Jaktvård och viltvård. — Östergötl. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Norrköping, 1939, s. 136—137.
262. *R-g, S. A.*, De unga möta hembygden. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 79, 1 textfig.
263. *Sandberg, Torsten*, Uddevalla skalbankar. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 1, s. 8—9, 26, 2 textfig.
264. *Selander, Sten*, Ångermanländsk kust. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 159—169, 10 textfig.; även i: Ångermanland, Sthlm 1939, s. 131—141, 10 textfig. *Selander, Sten*, Biografi.
265. *Larsson, Henry*, Sten Selander. — JUF-Bladet, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 59, 60, 76—77, 1 portr. i texten.
266. *Sernander, Rutger*, Gotlands granskogslösa regioner. — Bot. Not., Lund, 1939, s. 627—652, 7 textfig.
267. —, Jättäpöntrådet vid Hamra i Frösunda socken. — Uppl. Fornm.-För. Tidskr., Uppsala, 46: 2, 1939, s. 59—64, 1 textfig.; res. s. 64.

268. —, Lina myr. — Sthlm, Geol. För. Förh., Bd 61, 1939, s. 245—411, 64 textfig.
269. N. Linné och den svenska granskogsgränsen. — Sv. Linné-Sällsk. Årsskr., Uppsala, Årg. 22, 1939, s. 91—100, 5 textfig.
270. Siste björnen i Varnum fälldes vid Sandköping 1866. (Ur Nya Kristinehamnssposten.) — Värml. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Karlstad, 1937, s. 48—51.
271. Sjöbeck, Mårten, Problemen kring bygden. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 2—10, 6 textfig.
272. Sjö Dahl, Edgar, m. fl., [Motion] om anslag till inlösen av viss del av skalgrusbänkarna vid Bräcke såsom naturminnesmärke. (Motioner i Första kammaren, nr 104.) — Bih. Riksd. Prot., 1939, 3 Saml. 1 Bd, nr 104, s. 1—4.
273. Andersson, Gösta, m. fl. [Motion lika lydande med ovanstående.] (Motioner i Andra kammaren, nr 165.) — Ibid., 4 Saml. 1 Bd, nr 165, s. 3.
274. Utlåtande i anledning av... [ovanstående.] (Statsutskottets utlåtande, nr 8.) — Ibid., 6 Saml. 1 Bd, nr 8, s. 148—150.
275. [Frågans behandling i Riksdagens kamrar.] — Riksd. Prot., 1939, 1 Kam. Bd 2, nr 19, s. 41; 2 Kam. Bd 2, nr 19, s. 40.
276. Skogen och viltvården. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 265—266.
277. Skogsbruket och det moderna naturskyddet — en orientering. — Ibid., s. 361—362.
278. Skytte å sjöfågel. — Södra Kalmar läns Jaktvårdsför. Årsbok, Kalmar, Årg. 5, 1934, s. 44—45.
279. Skånes Natur. Skånes Naturskyddsförenings Årsskrift 26 (1939). — Lund 1939. 8:o. 60 s., 1 tavla, 13 textfig.
280. Skärgården vildmark el. kulturbygd? — Bygd o. Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 186—187.
281. Slagord i naturskyddspropagandan. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 68.
282. Stadgar för Falsterbo Naturskydds- och Fornminnesförening, Falsterbo. Antagna å föreningsammansamling den 21/3 1936. — Malmö [1936]. 8:o. [4 s.]
283. Starbäck, Harald, Vandalism kring städerna. Bör något göras för att plåna ut vissa spår av denna. — Skogsmannen, Sthlm, Årg. 49, 1939, s. 11—12, 1 textfig.
284. Steffner, G., Granarna på Strömsberg. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Årg. 11, 1939, s. 442—443, 3 textfig.
285. Stern, C.-E., Det där med rovfågarna. — Norrb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Luleå, 1937, s. 5—9, 4 textfig.
286. Storkarna i Skåne 1939. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 360, 1 textfig.
287. Strandlagen. — Byggnadsstyrelsen, Sthlm, 1939, s. 73—76, 1 textfig.
288. Sundstedt, Fredrik, Skåne. 2. Södra och östra Skåne. (Åhlén & Söners Naturböcker för semestern.) — Sthlm 1939. 8:o. 200 s., 30 tavl., 1 karta å omsl.
289. —, Kalmarund och Öland. (Åhlén & Söners Naturböcker för semestern.) — Ibid., 1939. 8:o. 160 s. 26 tavl., 1 textfig., 1 karta å omsl.
290. Suneson, A. S., Underliga träd i Bankeryd. — Allm. Sv. Trädgårdstidn., Sthlm, Årg. 11, 1939, s. 307—308, 4 textfig.
291. Suneson, Svante, Resa till Väderöarna. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 8, s. 5—8, 9 textfig.
292. »Suptallen» på vägen Kiruna—Vittangi. — Tornedalen, Haparanda, nr 6, 1938, s. 280—281, 1 textfig.
293. Swanberg, Per Olof. Något om strömstarrarna vid Tyresö. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 142—149, 4 textfig.
294. —, Om fågelfaunan ovan trädgränsen i Svaipas fjällområde. — Fauna och Flora, Uppsala & Sthlm, Årg. 34, 1939, s. 1—22, 49—66, 1 tavla, 16 textfig.
295. Svanen är icke skadlig för fisket. — Bygd o. Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 183—184.
296. Svedberg, The & Ingrid, Valeriana baltica fridlyses på Lucerna. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 178—181, 4 textfig.; även i: Ångermanland, Sthlm 1939, s. 178—181, 4 textfig.
297. Svedberg, Ingrid, se nr 296.
297. Svenska Cellulosaaktiebolagets naturreservat. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 23—24; Norrland i Ord och Bild, Umeå, 1939, s. 26.
298. Svenska Naturskyddsföreningens yttrande över strandlagen. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 241—242.
299. Sveriges största lönn. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 419.
300. Svärdson, Gunnar, En sträckfågeldag på södra Öland. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 6, s. 23—25, 35, 5 textfig.
301. von Sydow, Carl, Hembygdsrörelsens medel och mål. — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 265—271, 2 textfig.
302. Sylvén, N., Jätteaspens å Lillö i Ringsjön och andra svenska jätteaspar. — Skånes Natur, Lund, 26, 1939, s. 31—40, 8 textfig.
303. —, Några särdrag i Hallands-floran. — Hallands Natur, Halmstad, 1936 (tr. 1937), s. 19—23.
304. Söderberg, Rud., Falbygden natur. — Falbygden, Falköping, 1927, s. 8—23, 3 textfig.
305. Tengström, [C. G.] [Fråga till statsrådet angående den s. k. fritidsutredningens betänkande.] — Riksd. Prot., 1939, 2 Kam., Bd 1, nr 8, s. 1—7; svar av A. Forslund, inlägg av C. G. Tengström, O. Osberg och E. Fast.
- Tornegård, Oscar, se nr 246.
- Wallengren, Hans, Nekrolog:
306. Gertz, Otto, Hans Wallengren. 24/11 1864—7/7 1938. In memoriam. — Skånes Natur, Lund, 26, 1939, s. 5—12, 1 portr.
307. Vandalism. — Hembygden, Sthlm, Årg. 19, 1939, s. 43, 1 textfig.
308. Wedborn, Inger, Tysk väg- och landskapsvård. — Lustgården, Sthlm, Årg. 18—19 1937—1938 (tr. 1938), s. 51—59, 6 textfig.
- Weimarck, H., se nr 239.

(Forts. å sid. 176.)

BERÄTTELSE

över Samfundets för Hembygdsvård verksamhet under år 1939.

År 1939 har kännetecknats av stor livaktighet inom hembygdsvården. Samfundets verksamhet har kunnat glädja sig åt en fortsatt utveckling både beträffande den rent praktiska bygdevården och den frivilliga hembygdsrörelsen och bildningsarbetet.

Året har gått i samarbetets tecken. De band, som redan tidigare knutit Samfundet vid Svenska Naturskyddsföreningen och Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur i gemensamma arbetsuppgifter, ha ytterligare stärkts och skapat en slags samorganisation, som givit de tre besläktade föreningarna ökade möjligheter att förverkliga sina idéer. En glädjande tendens är ungdomsorganisationernas ökade intresse för hembygdsvård och naturskydd, särskilt i den form som studieverksamheten skapat.

Under året äro två för Samfundet särskilt viktiga händelser att anteckna. En ny byggnadskola förlagd till Steneby i Dalsland, har börjat sitt första läsår. Avdelningen för vägvård har som föreståndare fått en vägvårdskonsulent, avlönad med särskilt statsanslag. Härmed har ett gammalt, för den svenska landskapsvården viktigt önskemål förverkligats.

Byggnadskulturen.

Skolorna. Byggnadskolans på Hvilan, vars föreståndare är fil. lic. Fritiof Hazelius, har under sin tolfte årskurs pågått under tiden 10 januari—6 april 1939 och deltagareantalet har varit 19. Lärare vid skolan ha varit: arkitekt Gottfrid Beijer (lantmannabyggnader), fil. mag. Gunnar Christoffersson (gymnastik), fil. lic. Fritiof Hazelius (svenska byggnadsskickets historia med hembygdsvård), fil. kand. Olof Levander (svenska språket med affärsskrivning, bokföring och yrkeslagstiftning) samt fil. dr Gösta Sjöström (matematik och fysik). Av Skolöverstyrelsen utsedd inspektör för skolan har varit f. d. rektorn, fil. dr E. Ingers.

Då behovet av ökad verksamhet för utbildning av lantbyggmästare gör sig alltmer gällande, har Samfundets styrelse under året vidtagit förberedelser för upprättande av en ny byggnadskola i Steneby, Dalsland, som startade den 1 februari 1939.

Skolans föreståndare är arkitekt Ernst Auby och överlärare byggnadsingenjör Eric Rudman. 23 elever deltog i kursen, som pågick till den 31 mars. d. v. s. två månader. Inspektör för skolan har varit rektor Erland Borglund.

Kurserna. Under år 1939 ha 12 korta instruktionskurser för lantbyggmästare hållits, nämligen i Dalarö, Uppsala, Örebro, Linköping, Avesta, Karlskrona, Storvik, Karlshamn, Härnösand (2 kurser), Sätla och Vessigebro. Till 8 st. av dessa kurser har anslag beviljats genom Kungl. Skolöverstyrelsen med i genomsnitt 550 kronor per kurs eller sammanlagt 4.400 kronor. Till kursverksamheten i övrigt för år 1939 har direkt statsanslag beviljats med 10.000 kronor. Samtliga kurser, utom de i Dalarö och Avesta, ha hållits i samarbete med Hushållningssällskapen i respektive län. Det sammanlagda deltagareantalet vid de av Samfundet anordnade kurserna har varit 207. Stipendier till kursdeltagare ha i rätt stor utsträckning lämnats från Kungl. Kommerskollegium.

Vid sidan av de fastställda föreläsningarna och praktiska övningarna ha vid dessa kurser upptagits till diskussion aktuella problem i samband med landsbygdens byggnads- och bostadsfrågor. Dessa diskussioner, förda mellan kursdeltagarna och respektive lärare, ha visat sig vara en utmärkt form av undervisning, som givit problemen en mångsidig belysning.

Byggnadsbyrån. Samfundets byggnadsbyrå har under året arbetat under ledning av arkitekten Ernst Auby. Elva större, under år 1938 påbörjade ärenden ha slutförts.

Under år 1939 ha ett 70-tal nya ärenden behandlats, varav 39 ärenden till större delen äro avslutade eller under arbete.

Byggnadsbyrån har under året utarbetat en del typritningar. Sålunda har för Nygärde tegelbruks A.-B. utförts en serie typritningar å öppna spisar, vilka utarbetats av antikvarie Erik Lundberg. Över byggnadstekniska detaljer ha utarbetats mönsterstugor, avsedda att komma till användning vid Samfundets byggmästareskolor och byggnadskurser. I samma syfte har även utarbetats en småskrift om »materials allmänna egenskaper samt isoleringsproblem». Under utarbetande är ytterligare en småskrift som kommer att behandla »vatten och avlopp samt uppvärmning och ventilation» och som likaledes avses för undervisningsändamål.

I anslutning till under år 1938 upprättade typritningar jämte arbetsbeskrivning till *bybastu*, har byggnadsbyrån detta år utarbetat liknande handlingar till gårdsbastu. Detta arbete, liksom föregående, har skett i samråd med rektorn vid Lillsveds gymnastikfolkhögskola Jan Ottosson.

Dessutom har påbörjats en uppläggning av typritningar till semesterstugor, avsedda för uthyrning i samband med ordnande av fritidsområde.

Under året har antikvarien Erik Lundberg aktivt deltagit i byggnadsbyråns arbete. Härigenom har en direkt samverkan med Riksantikvarieämbetets byggnadsminnesvårdande verksamhet kommit till stånd. Dr Lundberg har bl. a. medverkat genom föredrag såväl i Stockholm som i landsorten rörande vår nationella byggnadstradition och dess framtid, och har därjämte deltagit i ritkontorets arbete såväl ifråga om saneringar som beträffande projektering av nybyggen m. m. I tidskriften planeras en serie av uppsatser rörande svensk byggnadstradition samt svenska byggnadsformer, vilken serie planlägges av dr Lundberg. Den första uppsatsen i serien, »Öppna spisar», publicerades i sista häftet för året.

Den verksamhet Byggnadsbyrån tidigare bedrivit för restaurering och sanering av äldre byggnader har under året kunnat ytterligare utökas. Tidigare har den varit begränsad till enstaka uppdrag samt sådana studier, som betingades av deras fullgörande. Under året har den bedrivits som ett självständigt utredningsarbete under led-

ning av arkitekten Ingeborg Wærn Bugge, som med halvtidstjänstgöring varit knuten till Samfundet. Utredningsarbetet har huvudsakligen gällt de gotländska stenhusen, för vilka ett flertal ombyggnads- och saneringsförslag utarbetats.

Landskapsvården.

Vägbyrån. Vägbyrån trädde i funktion den 1 oktober och förestods provisoriskt under de två första månaderna av fil. dr Erik Lundberg. Den viktigaste uppgiften var till en början utarbetandet av en instruktion för vägvårdskonsulent. Denna instruktion har godkänts av Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen. Ett antal vägärenden ha behandlats t. ex. rörande den blivande rikshuvudvägens sträckning omedelbart norr om Stockholm vid Frösunda, rörande vägbreddning inom Bromma trädgårdsstad m. m. Särskild uppmärksamhet har ägnats en rad vägomläggningsproblem: Halland jämte med detsamma förknippade landskapsvårdande frågor. Vägbyråns propagandaverksamhet inleddes genom utarbetandet av en broschyr, avsedd såsom allmän orientering över syftet med vägbyråns arbete.

Från den 1 november anställdes trädgårdsarkitekten Sven A. Hermelin som ordinarie vägvårdskonsulent. De viktigaste sedan dess behandlade vägärendena äro:

Vid Stjärnorps i Östergötland hotade länshuvudvägen Linköping—Örebro en ömtålig ravin i parken. Vägen gavs en något annan sträckning som tillfredsställde alla intressen. Vid Brunnby kyrka vid foten av Kullaberg skall vägen läggas om. Kommunen och vägmyndigheterna ha olika uppfattning om hur detta skall ske. Vägbyrån har på uppdrag av Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen gjort en utredning och yttrat sig i ärendet. I samarbete med vägingenjören i Kristianstads län ha vissa förhandsundersökningar gjorts beträffande förutsättningarna för en turistväg Båstad—Torekov. I samband härmed konstaterades möjligheten att åstadkomma en god utfartsväg ur Ängelholms stad till en projekterad strandväg Ängelholm—Torekov, utan att skada stranddynerna vid Skäldervikens station. Vid »italienska vägen» nära Båstad samt på stora huvudvägen över Hallandsåsen granskades på Skånesidan de förtjänstfulla arbeten, som utförts i vägvårdssyfte. Härvid

lämnades en del råd beträffande kompletterande åtgärder som böra vidtagas.

Inom Vägbyrån har det redan tämligen omfattande arkivet satts i system, grunden har lagts till ett bibliotek och bildmaterialet har kompletterats.

Den rådgivande vägkommittén har bestått av representanter för Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen och Svenska Föreningen för Dendrologi och Parkvård.

Allmän landskapsvård. Samfundets byrå för naturskydd och landskapsvård har förestått av lektor Lorentz Bolin. Även i år har det huvudsakligen varit ett grundläggande upplysningsarbete, som bedrivits. Samarbetet med skolan har utvecklats, och förarbeten för en brett upplagd studiecirkel — och biblioteksverksamhet ha vidtagits. För att detta arbete skall ge något resultat fordras emellertid tillgång till lämplig litteratur, vilken vi hittills saknat. Av lektor Bolin har därför utarbetats en handbok i landskapsvård, »Strövtåg i svensk natur», och en studieplan, »Landskapets skydd och vård». För den förstnämnda har anslag ur Längmanska Kulturfonden erhållits.

Flera kurser med landskapsvård på programmet ha anordnats tillsammans med lärareföreningar och med bl. a. lektor Bolin som föreläsare. Så i Söderköping, Falköping, Hälsingborg, By och Härnösand. Vidare har föreståndaren medverkat med föreläsningar i landskapsvård på studieledarekurser i Steneby och Mora och för J. U. F.-föreningar, lärareföreningar, föreläsningföreningar och folkhögskolekurser i Skara, Trollhättan, Enviken, Hamra, Norrköping, Dala-Floda, Mariefred, Sigtuna och Frövi samt i radio om naturstudier.

I en följd av olika artiklar har landskapsvårdens problem utvecklats.

Bland större naturskyddsärenden är att nämna arbetet tillsammans med Svenska Naturskyddsföreningen och Föreningen för Fornminnes- och Hembygdsvård i sydöstra Skåne på fridlysningen av Sandhammaren i Skåne. Detta arbete har genom beslut av regeringen krönt med framgång, i det att 92.000 kronor anslagits av tipsmedel för inköp av en del av Sandhammaren till fritidsreservat.

Fotograferingsarbete för naturskyddsarkivet har utförts i Dalarna, Ångermanland, Småland, Skåne, Östergötland och på Gotland.

Då på grund av bränslebristen vårt lövträdsbestånd är mycket allvarligt hotat, har till Statens Vednämnd, Kolnämnd, Kolningslaboratoriet och Gasgeneratorsnämnden m. fl. en skrivelse översänts med förslag till åtgärder. En särskild redogörelse härför kommer senare att lämnas.

I Västmanlands län har tillsammans med därvarande J. U. F.-konsulent ett inventerings- och positivt naturskyddsarbete på lång sikt satts i gång.

Bl. a. genom föredrag och i Samfundets publikationer har Samfundet bedrivit upplysningsverksamhet rörande ökad förståelse för naturen och dess vård i samband med fritidsrörelsen.

Kursverksamhet och propaganda.

Lärarekurser. Under året har Samfundet fortsatt och ytterligare utbyggt samarbetet med lärarna och deras organisationer. Det samarbete som råder mellan skolan och hembygdsrörelsen har härigenom utvidgats. Kurserna synas ha givit värdefulla impulser för skolarbetet. Under år 1939 ha fem lärarekurser hållits.

Kurserna började i Söderköping, där rektor Torsten Strand var kursledare. Ett fyrtiotal lärare deltog med stort intresse i föreläsningar och diskussioner.

I Falköping hade ett 70-tal lärare och lärarinnor samlats till kursen, som leddes av lektor L. G. Sjöholm, Göteborg, och magister Karl Gustavsson, Sandhem.

Den starkt koncentrerade kursen i Hälsingborg var besökt av ett 50-tal deltagare. Överlärare Nils Rydén, Hälsingborg, var kursledare.

Sommarkursen i By hölls på den vackra bygdegård som Carl Larsson i By skapat åt By sockengille. Ett värdefullt inslag i kursen var Per Johannes demonstration av hembygdsfilmer, framför allt Leksandsfilmen. Demonstrationen, som beledsagades med några ord om den nya hembygdsvården, hade kombinerats med ett samkväm, dit intresserade i orten talrikt mött upp. För de praktiska anordningarna under den lyckade sommarkursen svarade magister H. Floberg.

I samband med Samfundets och Naturskyddsföreningens sommarmöte i *Härnösand* hölls även en lärarekurs med 75 deltagare.

För alla arrangemang kring kursen stod folkskollärare J. E. Starrin som jämte lektor Sjöholm också var kursledare.

Studieledarekurser. Den form av hembygdsundervisning som Samfundet för ett par år sedan påbörjat och som fått namnet studieledarekurser har haft till syfte att utbilda unga krafter för den lokala hembygdsvårdens behov. Två sådana kurser ha hållits:

Kursen i *Steneby* var en god manifestation för ungdomens nyvaknande intresse för bygde- och landskapsvård. Ungdomen från olika håll hade mött upp till denna kurs, där rektor Erland Borglund var kursledare.

Samma var förhållandet i *Mora*, där hembygdsintresset i Zorns bygder är starkt rotat. Förutom Samfundets föreläsare talade professor Gerda Boëthius.

Hembygdskurser. Medan studieledarekurserna taga sikte på att utbilda unga krafter och göra dem skickade att leda studiearbetet, ha de större hembygdskurserna till uppgift att giva kunskap om viss bygd för större publik. Två sådana kurser ha hållits:

I samarbete med Samfundet har Föreningen Folkdansens Vänner i *Hälsingborg* anordnat en studiekurs i hembygdsvård, som hade samlat ett hundratal intresserade ungdomar från hela nordvästra och övriga delar av Skåne.

Årets största hembygdskurs hölls i *Knäred*. Det rikhaltiga programmet, som inledes med ett kärnfullt inledningsanförande av landshövding Kjellman, upptog ämnen såsom Knäreds historia, Hur bygden växer fram, Hemvård, Landskapsvård, Hembygdsstudier m. m.

Kursen har anordnats i samarbete med Hallands Folkbildningsförbund och Knäreds S. L. U.-avdelning. Den var livligt besökt och resulterade i att en hembygdsnämnd utsågs. Denna skall ha till uppgift att arbeta med hembygdsstudier och bygdevård i intimt samarbete med Samfundet och S. Hallands Fornminnesförening.

I Kättinge föreläste dr Nihlén, fil. kand. Lindell, magister Engström och hemkonsulent Wallenstein. Föreläsningarna äg-

nades stort intresse och varje kväll mötte 150—200 deltagare — mest ungdom — upp i föreläsningssalen.

Hemvård och bostadshygien. I Gränsberg — under benäget ekonomiskt stöd av Gränsbergs gemensamma förvaltning och i samarbete med Svenska Slöjdföreningen — anordnade Samfundet en utställning den 16—30 april i hemvård och bostadshygien. Fyra lägenheter blevo möblerade med utgångspunkt från de i Gränsberg vanligaste inkomstklasserna. Vidare fanns också en stor allmän avdelning med det nyaste inom hemmets utsmyckning, vardagsbehov och hushåll. På utställningen representerades ett 20-tal firmor och organisationer och den besöktes av c:a 5.000 personer. Som kommissarier för utställningen tjänstgjorde konstnär Oscar Jonsson, arkitekt Åke H. Huldt och fru Flory Gate.

Samtidigt med utställningen hade Samfundet anordnat en kurs i hemvård. Föreläsare var förutom utställningens kommissarier, stadsläkare Kvarnström och fröken Kaj Andersson.

Propaganda. Under året ha tidningsartiklar distribuerats till landsortstidningar, dels i allmänna hembygdsämnen och dels i bostadspropaganda. Samfundets sekreterare och konsulent samt lektor Bolin ha gjort föreläsningsresor och därunder bildat studiecirklar, hembygdsnämnder och hembygdsföreningar. Sålunda har Skåne, Halland, Värmland, Småland, Dalsland, Öster- och Västergötland samt Ångermanland besökts under längre eller kortare propagandaresor. Dr Nihlén och lektor Bolin har dessutom medverkat vid ett stort antal kurser och byggedagar med föredrag i hembygds- och landskapsvård.

Många förfrågningar inom ramen för Samfundets verksamhet har besvarats, lokala kursprogram lagts upp och råd och upplysningar lämnats såväl till enskilda som föreningar. Samarbete har bedrivits mellan Samfundet och J. U. F., S. L. U., A. B. F., S. K. B. och andra organisationer.

Samfundet har fortsatt sin studieverksamhet i Skåne, Halland och Hälsingland.

Friherre B. Klingspor har under året uppehållit kontakten med besläktade föreningar i utlandet, dels genom korrespondens

och utbyte av tidskrifter, dels genom resor i olika länder.

Publikationer.

Med år 1938 upphörde Tidskrift för Hembygdsvård i sin ditillsvarande form. Närbesläktade intressen och arbetsuppgifter ha fört Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård närmare varandra och första steget till ett samarbete har tagits genom sammanslagning av Sveriges Natur och Tidskrift för hembygdsvård till ett organ med namnet Bygd och Natur, tidskrift för hembygdsvård och naturskydd. Tidskriften har redigerats av fil. lic. Nils Dahlbeck och fil. dr John Nihlén. Upplagan har varit 13.000 exemplar och tidskriften har utkommit med 8 nummer, därav en årsbok, som huvudsakligen behandlade Ångermanland med anledning av sommarmötets förläggande till Härnösand. Av årsboken trycktes en separatupplaga med titeln »Ångermanland».

Tidningen Hembygden, som utges i samarbete med Svenska Ungdomsringen, har i år utvidgats från 6 till 8 nummer. Med anledning av den internationella folkdansstämman i Stockholm utgavs ett festnummer i en upplaga av 19.000 ex. Tidningen, som redigerats av dr Nihlén och folkskolläraren Sigurd Gustavson, Karlstad, har gratis utgått till Samfundets och Svenska Naturskyddsföreningens medlemmar.

Av Samfundets småskrifter ha utgivits nr V, Romantikens hembygdsvård och vår egen, av fil. dr John Nihlén.

Under året har påbörjats en ny serie skrifter: Samfundets för Hembygdsvård handböcker. Hittills ha utkommit:

Hembygdskunskap av John Nihlén och Strövtåg i svensk natur av Lorentz Bolin.

Bildarkivet har under året utökats med c:a 200 bilder, och den gåva på 8.000 bilder, som arkivet förra året fick mottaga, har monterats och ordnats. Ljusbildsarkivet har utökats med c:a 100 bilder.

Arkitekt Ferdinand Boberg har till Samfundet skänkt 500 teckningar och akvarel-

er, varav en del äro avsedda att utdelas till hembygdsföreningar.

Konstnären Waldemar Bernhard har under året fullbordat och till Samfundet överlämnat 2.000 träsnitt att utdelas till skolorna.

Medlemmar.

Vid det gångna årets slut var medlemsantalet 7.403, vilket innebär en ökning från föregående år av 638 st. Under samma tid hade Samfundet bytesförbindelser med 101 föreningar, tidningar och tidskrifter samt 24 postprenumeranter. De korporativa medlemmarna voro vid årets slut 48, de ständiga 43, de stödjande 24 samt hedersledamöterna 11.

Styrelse.

Styrelsen hade vid årets slut följande sammansättning: landshövding Hilding Kjellman, ordf., fil. dr C. J. Anrick, fröken Anna Lindhagen (omvald), lektor Lorentz Bolin, stadsarkitekt Sigurd Westholm (omvald), riksdagsman H. Gustafson i Dädesjö, byråchefen Arne Arnegren (omvald), folkhögskollärare F. Hazelius, professor E. Sundahl, antikvarien Erik Lundberg, fröken Karin Collin, landsantikvarie N. Sundquist (nyvald), redaktör Nils Wikström (nyvald), folkskollärare S. Gustavson, samt generalkonsul Olof H. Lamm i egenskap av skattmästare och fil. dr John Nihlén i egenskap av sekreterare självskrivna medlemmar av styrelsen.

Till revisorer utsåg årsmötet intendent Torsten Althin och stadsrevisor Magnus Billing. Till revisorssuppleant utsågs konsul K. G. Almén.

Skattmästareämbetet har under året handhaft av generalkonsul Olof H. Lamm.

Sekreterare och verkställande ledamot har under året varit fil. dr John Nihlén.

Under året har styrelsen haft sex sammanträden.

Ekonomi.

Den ekonomiska ställningen vid 1939 års slut framgår av följande tablå:

VINST- OCH FÖRLUSTRÄKNING

INKOMSTER:

Medlemsavgifter	39.780: —	
Statsanslag:		
för yrkesutbildningsverksamheten	21.761: —	
för byggnadsbyrå	9.000: —	
för tidskriften Bygd och Natur	500: —	31.261: —
Byggnadskulturfonden	45.000: —	
Yrkesutbildningsverksamheten:		
anslag från Hushållningssällskap	3.994: —	
kursavgifter för ambulerande byggnadskurser	8.680: —	12.674: —
Byggnadsbyrå:		
arvoden för diverse uppdrag	5.714: —	
Propaganda- och upplysningsverksamheten:		
diverse anslag	8.033: —	
kursavgifter för hembygdskurser	348: —	8.381: —
Tidskriften Hembygden:		
annonser m. m.	4.788: —	
diverse anslag	5.225: —	10.013: —
Förlagsverksamheten:		
försäljning av diverse böcker och skrifter m. m.	3.046: 50	
Räntor	222: 18	
Rabatter	208: 97	
Kapital Konto		
underskott efter avskrivningar	1.688: 53	
	Summa kronor 157.989: 18	

UTGIFTER:

Tidskriften Bygd och Natur:		
utgifter netto efter verkställd fördelning enl. gemensam stat med Svenska Naturskyddsföreningen	26.413: 68	
Yrkesutbildningsverksamheten	34.430: 37	
Byggnadsbyrå	26.576: 15	
Propaganda- och upplysningsverksamheten	10.050: 05	
Tidskriften Hembygden	15.615: 20	
Förlagsverksamheten	2.044: 22	
Medlemmars Konto	3.919: 40	
Väg- och naturskyddsbyrå	400: —	
Allmänna omkostnader	34.210: 84	
Avskrivning å sekretariatets inventarier	100: —	
Avskrivning å diverse debitorer	3.029: 27	3.129: 27
Avsatt till Ständiga ledamöters fond	500: —	
Avsatt till Allmänna fonden	700: —	1.200: —
	Summa kronor 157.989: 18	

UTGÅENDE BALANSRÄKNING

TILLGÅNGAR:

Kassabehållning	461: 72
Checkräkning A.	35.071: 32
Checkräkning B.	1.654: 90
Kapitalräkning	761: 49
Postgiro	3.207: 87
Behållning å Hvilans byggmästareskola	547: 18
Studielånen	375: —
Diverse debitorer	19.965: 17
Yrkesutbildningsverksamheten	4.681: 63
Balanserade kostnader å diverse Konti	430: —
Inventarier	1: —
Aktier	1: —
	Summa kronor 67.158: 28

SKULDER:

Byggnadskulturfonden	43.800: —
Allmänna fonden	4.700: —
Ständiga ledamöters fond	2.600: —
Anslag till Konstnär W. Bernhard	3.750: —
Diverse kreditorer	2.114: 10
Medlemmars Konto	2.121: —
Yrkesutbildningsverksamheten	3.040: —
Vägbyrå	1.618: 95
Bygd och Natur	13: 75
Kapital Konto	3.400: 48
	Summa kronor 67.158: 28

Stockholm den 18 mars 1940.

För Samfundet för Hembygdsvård:

Hilding Kjellman.

John Nihlén.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som vid Samfundets för Hembygdsvård årsmöte den 6 augusti 1939 i Härnösand blivit utsedda till revisorer för granskning av Samfundets räkenskaper och förvaltning under år 1939, hava nu verkställt sådan granskning och få över den samma avgiva följande berättelse.

Vi hava genomgått Samfundets räkenskaper, med därtill hörande handlingar, tagit del av dess protokoll samt avstämt bankräkningarna, varvid vi funnit allt i god ordning. Räkenskaperna hava blivit underkastade siffergranskning av Sveriges Allmänna Revisionsbyrå och har den verkställda granskningen icke givit anledning till någon erinran.

I Styrelsens förvaltningsberättelse avgivna redogörelsen över Samfundets tillgångar och skulder vid 1939 års slut samt resultatet av samma års verksamhet överensstämmer med räkenskaperna.

Då vår granskning ej heller i övrigt givit anledning till någon anmärkning, få vi med uttalande av vårt erkännande för det nit och det intresse, som synbarligen i allo präglat Styrelsens åtgärder hemställa

att Styrelsen måtte beviljas full ansvarsfrihet för 1939 års förvaltning.

Stockholm den 29 april 1940.

M. Billing.

Torsten Althin.

SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGENS ÅRSBERÄTTELSE 1939—1940

Det stigande intresset för naturskyddet i landet har även under det nu gångna verksamhetsåret medfört att handlagda ärenden ökats. De bekymmersamma tider, som vi nu genomleva, synas fördjupa känslan för vårt lands natur och viljan att bevara dess värden. Den nedgång i medlemsantalet, som man kunde ha befarat, har därför glädjande nog inte inträffat.

Ett intimt samarbete har sedan några år ägt rum mellan föreningen och Samfundet för Hembygdsvård. De båda föreningarnas styrelser ha nu beslutat att föreslå årsmötena en sammanslagning av föreningarna. I den nya föreningen skulle naturskyddsarbetet handhavas av en särskild avdelning, vars styrelse (naturskyddsrådet) skulle motsvara föreningens nuvarande styrelse.

I övrigt innebär förslaget bl. a. att Kungl. Maj:t skall utse en representant i naturskyddsrådet, som tillika skall vara självskriven ledamot av den nya styrelsen och att Rådet skall utse en naturskyddsintendent, vilken skall tjänstgöra som dess sekreterare och verkställande ledamot. Styrelsen hoppas att denna samordning av närbesläktade intressen skall kraftigt främja naturskyddets ställning och utveckling i landet.

Den av föreningen igångsatta naturminnesinventeringen har under året fortgått. Under sommaren 1939 besökte sålunda föreningens representanter vissa av de av Svenska Cellulosaaktiebolaget föreslagna urskogsreservaten för att i fältet diskutera deras lämpliga utsträckning och avgränsning, varvid även bl. a. vissa myrkomplex besöktes och studerades. Under våren 1939 påbörjades vidare en inventering av landets stora träd, i vilken allmänheten deltog med påfallande intresse. Registret upptar för närvarande över 1.500 jätte- och storträd. Fågelskyddskommittén har fortsatt insamlingen av uppgifter om vissa sällsyntare fågelarters förekomst och betydelsefulla häckningslokaler och rastplatser. Ett glädjande stort antal medlemmar ha hjälpt till med detta inventeringsarbete.

Det av föreningen upprättade riksregistret över på olika sätt skyddade natur-

minnen är nu i det närmaste färdigt. Alla skyddade områden och föremål äro inlagda på en generalstabskarta över Sverige.

Föreningen har föreslagit att staten av tipsmedel skulle inköpa Skanörs ljungrum och Sandhammaren för att på så sätt få dessa omistliga områden bevarade från bebyggelse och använda som fritidsområden. Skyddsområdet vid Sandhammaren har inköpts av staten, varjämte ägarna till återstående delar av Sandhammaren frivilligt gått med på en reglering av områdets framtida bebyggelse. Frågan om Skanörs ljungrum är föremål för fortsatt utredning.

Föreningen har på anmodan medverkat vid utformandet av tvenne friluftsreservat i Mälaren, nämligen den av Sv. Metallindustriarbetareförbundet inköpta Götön och den av Enköpings stad förvärvade Brygg-
holmen.

Över den föreslagna torrläggningen av Horssjömaden i Kävsjö och Värnamo socknar har föreningen yttrat sig, och därvid bl. a. hävdade att en utdikning icke skulle komma att ge någon ekonomisk vinst. Samma sak gäller en begärd reglering av viss del av Klingvallsån i mellersta Skåne, varom föreningen även avgivit utlåtande. Den befarade sänkningen av sjön Tämnares i Uppland synes icke komma till stånd på grund av bristande ekonomiskt utbyte. Bolmenfrågan är ännu icke slutligt avgjord. Frågan om eventuell statlig inlösen av Lina myr är under utredning.

Placeringen av muddermassorna från den s. k. Falsterbokanalen är en viktig naturskyddsfråga. Föreningen har avgivit utlåtande i ärendet och muddermassorna komma att förläggas på de av föreningen förordade områdena i havet. Förslaget att av sanden skapa en ny fågelö synes däremot av ekonomiska skäl icke kunna genomföras.

Försöket att inplantera grågåsa vid Käv-
sjö Stormosse är igångsatt.

Föreningen har haft glädjen att från Georg Hultners stiftelse mottaga ett belopp på kr. 549:68 att användas i »åtgärder till förekommande av utdöendet här i landet av sällsynta storvilt»; årliga bidrag för sam-

ma ändamål ha ställts i utsikt. Styrelsen har i detta syfte börjat samla uppgifter om björnens, lodjurets, järvens, fjällrävens, kronhjortens och örnarnas förekomst i landet och möjligheterna att trygga deras framtida existens.

Beträffande utdelade stipendier hänvisas till revisionsberättelsen.

Föreningens förtjänstplakett har under året utdelats till: major Fr. Bruzelius, Kristianstad; fil. dr G. A. Eisen, New York; fru Hanna Engdahl, Borensberg; professor L. A. Jägerskiöld, Göteborg. Styrelsen har tilldelat veterinär Georg Lundevall, Köping, Starbäcksmedaljen i silver.

Bildarkivet har under året ökat med ca 900 bilder.

Föreningen räknade vid årsskiftet 102 ständiga o. 2.464 årligt betalande ledamöter.

Stockholm i maj 1940. *Styrelsen.*

Revisionsberättelse.

Undertecknade, utsedda att granska Svenska naturskyddsföreningens förvaltning och räkenskaper för år 1939, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse:

Tillgångar

Balansräkning den 31 december 1939.

Kassabehållning	241:59
Innestående å postgiro	4.279:23
» » checkräkning	1.312:87
» » kapitalräkning	1:40
För Ständiga ledamöters fond:	
Obligationer:	
I Konungariket Sveriges stadhypotekskassas 3 % obl. av 1937	3.000:—
I Svenska bostadskreditkassans 4 3/4 % obl. av 1932	6.000:—
För Tåkernfonden:	
I Konungariket Sveriges stadhypotekskassas 3 1/4 % obl. av 1937. Ser I	6.000:—
För Maria Prippts fond:	
I Konungariket Sveriges stadhypotekskassas 3 1/4 % obl. av 1937. Ser I	6.000:—
I Svenska bostadskreditkassans 4 3/4 % obl. av 1932	1.000:—
I Åbo stads 6 % obl. av 1935, nom. 140.000 Fmk, bokförda till	13.104:—
För fonden »Ingemar Lundevalls minne»: I Svenska statens 4 1/2 % obl. av 1930	15.000:—
Inteckningslån	20.000:—
Återstående inkomster	120:—
Lager av äldre årsskrifter	1:—
Plaketten	1.000:—

Kronor 77.060:09

Fullständig siffergranskning har verkställt av auktoriserade revisorn Ture Sjö-
åker. Vi hänvisa såunda till av honom av-
given siffergranskningsberättelse, till vilken
är fogad balansräkning den 1 januari 1939,
vinst- & förlusträkning för år 1939, balans-
räkning den 31 dec. 1939 samt specifikation
över fondernas förändringar under år 1939.

Föreningens utgifter under året ha trots någon ökning av medlemsantalet endast kunnat balanseras med hjälp av donations-
medel och reserverade medel. Samtliga ut-
giftsposter falla dock helt inom ramen för
föreningens syfte.

Styrelseprotokollen ha granskats och vittna om att styrelsen nedlagt ett intres-
serat arbete. Då även räkenskaperna enligt
siffergranskningsberättelsen äro förda med
god ordning, få vi hemställa, att Svenska
naturskyddsföreningen ville bevilja styrel-
sen full och tacksam ansvarsfrihet för 1939
års förvaltning.

Stockholm i mars 1940.

Karl Afzelius Carl Malmström
Torsten Pehrson.

Dessutom äger Svenska Naturskyddsföreningen såsom lagförd egendom den s. k. Näktergalslunden, 7/2048 mtl Ockes, Oja socken, Gotlands län. Taxeringsvärde Kr. 1.000: — Området fridlyst enligt lag den 28 juli 1940 enligt § 6.

Skulder

Återstående utgifter	5.200: 80
I förskott betalda avgifter	20: —

Fonder:

För Ständiga ledamöters fond	11.900: —
» Tåkernfonden	9.876: 13
» Maria Prippts fond	31.263: 71
» Fonden »Ingemar Lundevalls minne»	15.000: —
» Registerfonden	353: 55
Reserverat att användas enligt föreningens beslut d. 28/4 1930, § 15	7.273: 75
Under 1936 tagit i anspråk	2.451: 42
» 1938 tagit i anspråk för utjämning av bal. förlust	2.651: 08
» 1938 tagit i anspråk för verksamheten	1.347: 11
» 1939 tagit i anspråk för verksamheten	718: 96
Reserverat för Dalbyområdet	7.168: 57
	105: 18
	188: —

Reserverat av statsanslaget till verksamheten:

Saldo från 1938	500: —
Anslag för budgetåret 1939/40	2.000: —
Tagit i anspråk för 1939	1.500: —
Reserverat statsanslaget för arkivarbete 1940	1.000: —
» bidrag från Georg Hultners stiftelse	600: —
» av anslag till grågåsinplantering	549: 68
	1.003: 04
	Kronor 77.060: 09

Redogörelse

för användningen av statsanslaget till främjande av Svenska naturskyddsföreningens verksamhet under budgetåret d. 1/7 1938—30/6 1939.

Anslag till naturskyddsundersökningar:

till redaktör Valton Johansson, Visby, och fotograf Einar Åström, Stockholm, för en inventering av fågellivet vid Gotlands kust	275: —
till folkskollärare Sigfrid Durango, Täby, för en inventering av sjön Kärvens i Uppland fågelliv	150: —
till fil. dr Stellan Erlandsson, Stockholm, för en undersökning av växtlokalen för Saussurea alpina söder om Tranås	75: —
	500: —

Arkivet:

Fotografier	236: —
Handbok:	
Handbok för naturminnesinventering	320: —
Skrivbiträde	450: —
	Summa kronor 1.506: —

Vinst- & Förlusträkning för år 1939.

Inkomster

Statsanslag I till Bygd och Natur	2.500: —
» II » verksamheten	1.500: —
» » arkivarbete	900: —

Medlemsavgifter för 1939:

2372 st. à Kr. 5: — =	11.860: —
67 » à Kr. 3: — =	201: —
25 » à Kr. 2: 50 =	62: 50
	12.123: 50
Försålda äldre årgångar av årsskriften	438: 50
Genom bokhandeln försålda årsskrifter	354: 30
Gåva	40: —
Ränta å Ständiga ledamöters fond	428: 21
» » Maria Prippts fond	1.039: 30
» » andra medel	15: 68
Reproduktion av fotografier	156: —
Diverse	4: 50

Underskott av inkomster:

täckes genom i anspråktagande av C. J. Gimbergs donation, rest. belopp	3.539: 82
medel reserverade enligt föreningens beslut d. 28/4 1930 § 15	718: 96
	4.258: 78
	Kronor 23.758: 77

Utgifter

Lokalhyra, lyse och städning	1.435: 25
Arvode till sekreteraren, efterskänkt	—
» » skattmästaren	400: —
» » redaktören	1.200: —
» » byråföreståndaren	3.000: —
» » arkivarbete	900: —
Postporto	698: 66
Telefon	223: 99
Årsmöte	108: 20
Naturskyddsundersökningar	500: —
Bygd och Natur 1939, andel i utgivningskostnaden	9.109: 30
Hembygden	1.344: 60
Sveriges Natur, kvarstående sättning	61: 55
Fotografier	230: 34
Inventarier	363: 38
Trycksaker: Handbok för inventering	320: —
Övriga	468: 15
	788: 15
Arkiv och bibliotek	527: 65
Tidningsurklipp	220: 80
Expeditionskostnader	80: 77
Medlemsavgift i Riksförbundet för naturvärn	100: —
Medlemsvärning och propaganda	426: 13
Gratifikation till Fru Högdahl	400: —
Diverse	1.640: —
	Kronor 23.758: 77

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

✓ Axel L. Romdahl: Östgötars hembygd	3	Lorentz Bolin: Träd och gårdar	123
Erik Lundberg: Landsväg och bilväg	9	Gösta Lundquist: Det döende träsket	127
John Nihlén: Några tankar kring hembygd och hembygdsvård	29	Sten Selander: Lule lappmarks nationalpark	132
Nils-Gerhard Karvik: Halle- och Hunneberg	39	Ludvig Nobel: En föredömlig vägmodernisering	148
Erik Lundberg: Byggnad och landskap	47	Naturskydd och hembygdsvård i en förening	150
Edvard Wibeck: Labb och skräntärna	68	Meddelanden	153
Ingeborg Wärn Bugge: Nya hem i gamla gårdar	78	Program för sommarmötet i Vadstena	155
Östgötabilder	90	Fr. E. Ahlander: Naturskyddslitteratur	157
Bo Österlöf: Rovfåglar	109	Berättelse över Samfundets verksamhet 1939	165
Anna-Lisa Lyberg: Hemkonsulenterna och hembygdsvården	117	Svenska Naturskyddsföreningens årsberättelse 1939—40	172

(Forts. fr. sid. 164.)

309. Vejde, P. G., Om hjortens förekomst i Varend under 1600-talet. — Hyllén-Cavallius-För. Årsbok, Växjö, 1922, s. 132—143.
310. Wennmark, Gustaf, Den gamla örnen vid Väneren. — Skarab. läns Jaktvårdsför. Årsskr., Lidköping, 1937, s. 29—31.
311. Weverinck, Theodor, Gyabergsskogen. — Skånes Natur, Lund, 26, 1939, s. 41—52, 3 textfig.
312. —, En ny fyndort för idegranen i Skåne. — Ibid., s. 53—54, 1 textfig.
313. Wibeck, Edvard, Litet om torrmulen, Stockholms skärgårds originellaste fågelgestalt. — I: Skärkarlskobb—Sommarö, Sthlm 1939, s. 46—50, 5 textfig.
314. —, Sjöfågellivet i Stockholms skärgård. Redogörelse för Sv. Jägarförbundets avdelning för Stockholms stad och län sjöfågelinventering 1937—1939. — Sthlm 1939, 8:o. 120 s., 36 textfig.
315. —, Älstensparken och Älstensskogen. Ett natursmycke, som bör bevaras åt Storstockholm. — Vår Stad, Sthlm, Årg. 3, 1939, s. 193—196, 6 textfig.
316. Vidfelt, G., Bolmenfrågan. — Värnamo Hembygdsvård. Årsskr., Värnamo, 1938, s. 44.
317. —, Bolmenfrågan. — Ibid., 1939, s. 45—46.
318. Wiger, Johan, Drag ur Hallands växt- och djurliv. — Hallands Natur, Halmstad, 1939, s. 14—23.
319. Viltvård, Handbok i jaktvård och viltskydd. Utgiven genom Svenska Jägarförbundet. — Sthlm 1939, 8:o. 224 s., 21 textfig.
320. Ahlander, Fr. E., Naturskyddslitteratur. Tryckt i Sverige 1939 (jämte äldre tillägg). — Bygd och Natur, Sthlm, Årg. 1, 1939, s. 211—222.
321. Akerhielm, Lars, En 500-årig tall. — Skogen, Sthlm, Årg. 26, 1939, s. 447, 1 textfig.
322. Årsberättelse för Örebro stads och läns Djur- och Naturskyddsförening år 1935. — Örebro läns Jaktvårdsför., Örebro, 1936, s. 151—154.
323. Åström, Einar, Från morgon till kväll bland Strömmens vintergäster. En Stockholmsrapsodi. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 4, s. 18—21, 9 textfig.
324. Äggplundring på Koggen. — Från Skog och Sjö, Uppsala, Årg. 32, 1939, s. 39—40.
325. Öberg, En försommarmorgon i berget. — Naturen och Vi, Sthlm, 1939, nr 8, s. 18—22, 32—33, 6 textfig.
326. Örnbo i Norrbotten plundrat och förstört. — Västerb. läns Jaktvårdsför. Årsbok, Umeå, 1932—33 (tr. 1933), s. 139.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 2 • Nr 3 • 1940

Utgör 21:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 31:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

FRIDLYSTA VÄXTER

av Nils Dahlbeck.

I naturskyddsarbetet möter man ofta påståendet att naturskyddsrelsen endast vill fridlysa. Lika ofta får man rekommendationen att fridlysa det eller det, i tron att allt därmed vore avhjälpt. En fridlysning är alltid en nödfallsåtgärd, som man i vissa fall måste tillgripa för att rädda värden från att förstöras och försvinna. Om man kunde bevara naturens skatter utan att tillgripa lagens påbud vore detta givetvis bättre. Dessvärre går det inte så ofta, helt enkelt beroende på att mänskligheten ännu inte har den rätta hänsynsfullheten i sinnet och att den förståelse för naturen, som man erhåller genom träget kunskapsförvärv, inte blivit uppnådd.

Vi vilja se det svenska landskapet fyllt av blommor och försäkra oss om, att helst varken antalet arter eller antalet individ blir mindre. Den metod som ger det bästa resultatet för att nå detta mål är upplysning, men tyvärr hinner inte upplysningen så snabbt bli utbredd att man kan garantera att det, som vi vilja ha kvar, finnes då kunskapen och förståelsen är uppnådd. Därför måste upplysningen arbeta hand i hand med mera drakoniska åtgärder. En framstående amerikanare sade på tal om detta, att inget naturföremål i Förenta Staterna blir så inlärt och omtalat som vandringsduvan och den är utrotad. För

Anemone silvestris, tovsippa, Stora Karlsö, Gotland. Foto: N. Dahlbeck.

att inte samma sak skall hända med många fler organismer, måste vi med lagens hjälp fridlysa.

Då inställer sig frågan, vad skola vi då fridlysa. Under årens lopp har ett 70-tal svenska växtarter på ett eller annat sätt blivit skyddade med lagens hjälp. I regel har detta skydd gällt arter som äro mycket sällsynta, och som vi med alla medel måste bevara från att bli utrotade i landet. Men alltmer måste vi klargöra för oss, att det inte bara gäller att hindra den totala utrotningen när faran står vid dörren, utan den bästa vägen är att se till, att en art inte blir sällsynt. Naturskydds rörelsen är social till hela sin inställning. Det gäller ju att bevara rikedomerna i vår omvärld åt oss själva och åt de efterkommande. Lika klart som det är vår skyldighet att bevara de sällsynta och teoretiskt högtintressanta arterna åt vetenskapen, lika klar är skyldigheten att se till att gemene mans krav på att i de svenska markerna få se dess blomsterskatter, och den skatten får inte minska, bli uppfyllda.

Lagen om naturminnesmärkens fredande ger möjlighet till två former av fridlysning. Antingen kan man helt fridlysa en viss lokal,

Cypripedium calceolus guckusko. Ramsmora ö. Foto: Severin Schiöler.

där arten i fråga förekommer, och utmärka detta genom anslag, eller också fridlysa arten varhelst den finnes inom större eller mindre områden, ett förfaringssätt som i viss mån motsvarar jaktlagens fridlysningar av de jaktbara djuren. I det följande skall jag framför allt uppehålla mig vid den senare formen, då denna är den vanligaste för bevarande av växtarter och i de flesta fallen den enda framkomliga vägen.

De arter, som äro i behov av lagligt skydd, tillhöra sålunda principiellt tvenne skilda grupper. Flera växtarter äro ytterligt sällsynta och av ett stort vetenskapligt intresse. Många av dem ha ett obetydligt

Adonis vernalis, våradonis, Arontorp, Öland. Foto: The Svedberg.

utseende och hotas egentligen endast av botanisterna själva. Egentligen skulle man ju tycka att dessa arter borde kunna bevaras genom frivillig återhållsamhet, men för att hindra de fanatiska samlarna från att roffa, måste vi använda alla medel.

Jag tänker då i första rummet på sådana arter som endast finnas på en eller två små fläckar i hela landet, som den lilla ormbunken *Asplenium adulterinum*, luddmållan *Bassia hirsuta*, vårtsärven *Ceratophyllum submersum*, Karlsösalladen *Lactuca quercina*, vårviolen *Lathyrus spæricus*, enbladig nattviol *Platanthera parvula*, kärrögat *Ranunculus ophioglossifolius*, Hallands-marrispen *Statice limonium* var. *hallandica*, helbladiga vändelroten *Valeriana baltica* för att nämna några exempel.

Den andra gruppen arter äro de, som ha ett särskilt intresse för allmänheten. De äro emellertid inte så vanliga, att de tåla att bli plockade i större omfattning, utan man riskerar att de bli helt eller delvis utrotade, om de inte skyddas på något sätt. Sådana växter äro

Eryngium Maritimum, Martorn, Fjällsjö, Hällsö. Foto The Svedberg.

dels en rad orchidéer, bäst illustrerade av guckuskon *Cypripedium calceolus* samt vidare sådana växter som tibasten *Daphne mezereum*, martornen *Eryngium maritimum* och misteln *Viscum album*.

Ofta kan emellertid en växtart både ha ett stort vetenskapligt intresse och genom sina blommors prakt eller egenartade uppträdande vara av betydelse för den frilufts- och naturälskande allmänheten. Goda exempel på sådana växter utgöra våradonisen *Adonis vernalis*, tovsippan *Anemone silvestris*, strandvallmon *Glaucium flavum*, de röda näckrosorna, fjällvallmon *Papaver radicum*, nipsippan *Pulsatilla patens* och fjällbruden *Saxifraga cotyledon*.

För att en fridlysning emellertid skall ha åsyftad verkan kan man inte slå sig till ro när fridlysningen blivit utfärdad. Vi måste göra växterna kända och berätta att de äro skyddade av lagen, och vi

måste fridlysa med konsekvens. Nu utfärdas fridlysningarna av länsstyrelserna, och om vi skola ha någon möjlighet att inpränta, vilka växter som äro fredade, går det inte att en växt är fridlyst inom ett län men inte inom ett annat, där växten också finns. Vi ha här att välja mellan att helt avstå från den allmänna fridlysningen inom ett län eller fridlysa den helt och hållet också inom övriga. Även om fjällbruden tack vare sina delvis oåtkomliga växtplatser inte kan utrotas från de lappländska lokalerna måste den dock fredas även här, för att vi skola kunna upprätthålla den nödvändiga fredningen i Jämtland. Ett förbud att taga tibast exempelvis på Billingen går inte heller att upprätthålla om tibasten i övrigt kan tagas var helst den påträffas.

En fridlysning kan ibland ha motsatt verkan till avsikten, då uppmärksamheten särskilt riktas på dessa arter och samvetslösa samlare få vi alltid räkna med, men i det stora hela kan man nog säga att en konsekvent fridlysning, som göres tillräckligt känd, har en god verkan. Det är givetvis alla växtsamlares skyldighet att hålla reda på gällande fridlysningar och alla dessa böra hålla sig med senaste upplagan av Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens »Förteckning å svenska nationalparker samt å fridlysta naturminnesmärken». För allmänheten gäller det i främsta rummet att hylla satsen, att en blomma är vackrast där den växer och handla efter regeln att lämna en vacker naturbild även åt den som kommer efter en själv. Den brett lagda upplysningsverksamheten blir grundvalen för allt naturskydd, men som sagt, den grunden tar sin tid att lägga.

LANDSKAPSVÅRD OCH NATURVETT

av John Niblén.

I Samfundets för Hembygdsvård senaste handbok, Lorentz Bolins vackra, rikt givande skrift »Strövtåg i svensk natur» läses följande tankvärda ord:

»Naturskönheten är numera utsatt för förstörande angrepp från olika håll på ett sätt, som vi knappast tänkt oss endast för några få år sedan. Och därigenom har också naturskyddet aktualiserats och blivit av betydelse för oss alla. Det är inte längre ett specialintresse för naturvetenskapsmännen och några få naturesteter utan en hela folkets angelägenhet. Naturskyddet har faktiskt nu alla förutsättningar för att växa ut till en verklig folkrörelse. Det måste i alla händelser göra det, och var och en, som är intresserad för svensk natur, måste hjälpa till att bringa det därhän, om vi inte skola få se förstörelsens vindar släppas lösa över den rika och omväxlande skönhet naturen är i besittning av.»

Det är aktuella ord för alla, som verka för bygdens och landskapets vård. Vi ha ställts inför nya problem, som kräva en ny syn och nya metoder. Det är en viktig uppgift att konservera äldre bebyggelseformer, folkliv och färdevägar, viktigt att hägna orörda naturpartier; men det framstår nu som en lika angelägen uppgift att så påverka och forma den nya bebyggelsen, den moderna vägen, det nya landskapet, att nya skönhetsvärden och kulturformer skapas. Studera och vårda, skapa i bygd och landskap är ett program som våra föreningar numera arbeta efter.

En betydelsefull del av detta arbete är upplysningen, inte minst när det gäller naturen. »Förstörelsens vindar» ha här och var börjat blåsa. De få icke tillta i styrka. Begreppet »naturvett» måste präntas in hos alla dem, som befolka och bebygga stränderna, som ströva i skogarna och resa i fjällen.

Naturvettspropagandan kunna vi f. n. inte undvara. Men den måste skötas med stort förstånd. Den måste med andra ord ingå som ett led i en allmän upplysningsverksamhet och inte i för hög grad

Munksjön, Hedemora. Ett stycke svenskt landskap, som är känsligt för ingrepp av tillfällig art, t. ex. reklam.

renodlas och bli till en tråkig pekpinne. Då kan den trötta och förfela sin verkan. Den upplysning, som florerade som bäst för en del år sedan i väntsalar och på allehanda anslagstavlor och som avsåg att skapa djurvänner och andra väluppfostrade individer, gjorde väl lika litet effekt som de anslag mot svärjande, spottning och rökning, med vilka de ofta voro grannar. Där de gjorde verkan var det säkert i förbindelse med en djupare, mindre skolmästaraktig upplysning.

Naturvettspropagandan måste givetvis arbeta med slagord, men icke slå för hårt med dessa. Landskapsvårdens hela upplysningsarbete måste gå före och bereda mark. Studera naturen, lär känna den, bli vän och förtrogen med den — sedan kommer vettet av sig självt. Har jag kommit så långt att jag vårdar naturen och skapar ett vackert landskap — då har jag redan naturvett. Alltså, det är ej nog att säga: »Förstör ej naturen», man måste lära vad naturen är, visa vad den betyder, lära hur den förvandlas och *nyskapas*.

Det är på samma sätt med kulturminnena. Visserligen måste jag ofta påpeka: »Lagskyddat fornminne. Får ej röras!» Men ännu oftare

upplysa om vad fornminnet är, vad det gömmer av tusenåriga släkteminnen.

Byggnadskulturen, som på visst sätt hör till landskapsvården, arbetar med liknande problem. »Bort med skräkvillorna. Bygg vackrare!» det är ena sidan. Den andra är viktigare: hur skall jag bygga, inåt och utåt, vad betyder byggnaden i landskapet; det är där upplysningen främst skall sätta in.

Naturvettspropagandan bör på samma sätt vara ett led i den upplysningsverksamhet, som syftar till en vidsynt landskapsvård. Och den upplysningsverksamheten måste ha sin främsta utgångspunkt i skolan, där hembygds-kunskap och naturkunnighet i den rätte lärarens hand erbjuder förträffliga redskap. Men där liksom i folkbildningsarbetet bör det schematiserade slagordet användas ytterst sparsamt. Det skall överhuvudtaget nyttjas försiktigt och då endast till dem som stå utom räckhåll för en mer positiv propaganda.

Naturskönheten är numera utsatt för angrepp från olika håll, t. ex. genom de moderna landskapsskyltarna. Samfundets bildarkiv. Foto: Sven Hermelin.

INLÄGG I ÖRNFRÅGAN

av Einar Malm.

Ytterskärgården viner vintergrå
med svarta gatt och isbelagda klabbar,
en skenbart tryggad fristad för de få
som människornas snikna framfart drabbar —
ensliga örnar, älskade av ingen
men ändå speglade en mäktig värld
av skönhet i den stolta irisringen —
ödsliga örnar, ljungande som svärd!
Ja, örnen hör nog till i vad som sker
på denna kust, där havet slåss med landet.
Bådarnas sälar gå väl gärna ner,
när havsörnskuggan seglar över bandet,
men fågeln flyktar aldrig i panik
vid åsynen av jägarmajestätet —
som däremot för flygets dödstrafik
med domedagens dova skräck i lätet!
Här är havsörnens sista reservat.
Här har han rätt sitt bo, kläckt sina ungar
och känt en aning ro i massans stat
som inte gillar suveräna kungar.
Vi lyste frid en gång kring örnens släkt,
som ökade och nästan tycktes trivas.
Det finner mången nu så hutlöst fräckt
och omodernt att det ej kan beskrivas:

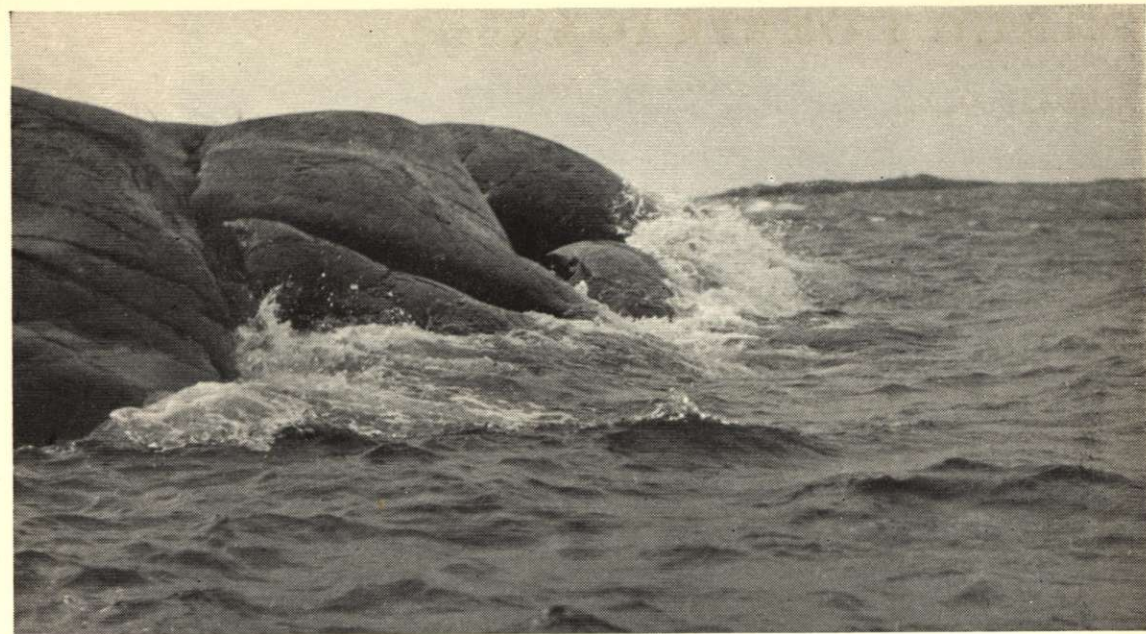

Bild från de yttre skären. Söderarm, Stockholms skärgård.

»Stammen skall skattas! I vårt skärgårdshörn
fordra vi ensamrätt till mark och harar
och fågelskär så länge krutet varar!
Vad är det väl för glädje med en örn?»
Men jag som tillhör gamla stammen svarar:
»Vad är det väl för glädje med ett liv
i monopolskydd som ej tål en törn
för lyckan att se örnflykt över världen?
Harpaltar frodas ju på alla gärdar,
fåhundar löpa utan koppel kring,
sjöfågeln får ju slaktas på beting —
dräp allt du orkar, jaktvårdsman, men giv
åt örnen rätt att leva som en örn —
i övrigt ingenting!»

AKTIVT HEMBYGDSARBETE

av Holger Nilsson.

Under den senaste andliga krisen har hembygdsrörelsen vaknat till nytt liv. Det har tagit sig många uttryck. Vi ha förnummit samhörigheten med den jord vi kalla vår och med kulturarvet starkare än förr; vi ha fått en ny känsla för naturen och dess värde för individen; vi ha börjat aktivt intressera oss för bygdelivet och nöjeskulturen.

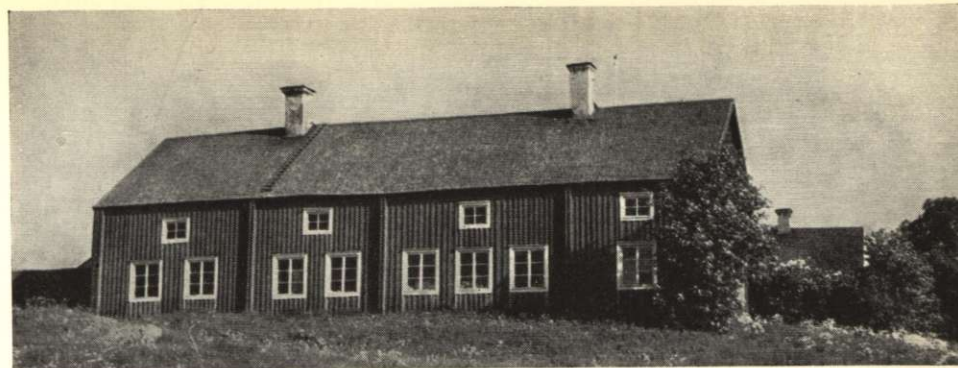
Nu behöva vi alla goda krafter för att rätt tillvarataga denna vaknande hembygdskärlek, främst för att skapa en ny livsbejakelse, en värdigare och rikare livsföring.

Efter förra världskriget välldes också en våg av hembygdskärlek fram över de svenska bygdena. Kriget med dess brutalitet och förakt för mänskliga värden födde till liv en längtan efter samhörighet med jorden och bygden. Folkdräkterna upplevde en verklig renässans. På dansbanor och ängsbackar övade ungdomen de bortglömda folkdanserna och folkviselekarna. Gamla dödsdömda gårdar, loftbodar och soldattorp flyttades till de nybildade hembygdsföreningarnas parker. På skolornas schema kom ett nytt ämne, hembygdskunskap.

Stora skaror samlades kring hembygdsfesternas talare för att lyssna till förkunnelsen om arvet, som förpliktar.

Då liksom nu mojade idealismens vindar. Och nu stå hembygdsmuseer och gammalgårdar öde. De föddes och dogo ofta med sina skapare. Ungdomen trivs bättre i dansbanornas amerikaniserade nöjesliv, och det är blott midsommaren förunnat att få skåda folkdräkternas parad. En och annan spelman letar väl ännu fram de gamla melodierna, men han har svårt att göra sig hörd i maskinens och saxofonens århundrade.

Men det finns också hembygdsföreningar av ett annat slag, som kunnat leva genom att vidga uppgifterna. För sammanslutningar av denna art, hembygdsrörelsens framtid, äro arbetsuppgifterna många och de kunna, rätt skötta, bli en källa till ständig vederkvickelse och självuppfostran. Ungdomsverksamheten är här en av de mest betydelsefulla uppgifterna och det gäller inte endast att samla ungdomen utan också att behålla den.

Biskopsgården i Säbrå, Ångermanland, som inretts till en ungdomens bygdegård.

I den allmänna och nu så aktuella debatten om hembygdsrörelsens nyorientering kanske det kan intressera vårt huvudorgans läsare att ta del av några erfarenheter från en mindre östgötsk hembygdsförening, som i någon mån lyckats förverkliga den aktiva hembygdsvårdens önskemål.

Bygden ligger där skog och slätt mötas, och där Svartån rinner fram mellan dälдер av ek och al.

Den bördiga myllan har skapat en burgen bondebefolkning, Svartåns fall ett medelstort bruk. Motsättningarna mellan jordens och industriens arbetare har i decennier varit stora. Det blev hembygdsföreningen, som förenade dem. Några skolungdomar och deras lärare startade föreningen för 12 år sedan; efter en månad var dess medlemsnumerär uppe i 100.

Problemen voro många redan från begynnelsen. Man måste ha en samlingsplats; det krävdes klara arbetsuppgifter för de äldre; frågan om förströelse och studier för de yngre måste lösas o. s. v.

I en hage nära skolan hade snart tack vare offer av fritid och pengar en gammal prästgårdsbyggnad rests. Det var en obetydlig storstuga, men dock *ett eget hem*. Unga och gamla cyklade husesyn i bygden, och alla vindar och bodar genomsöktes. Ett litet museum var skapat.

Men detta vara bara en sida av saken.

Under tiden övade violinister och träblåsare i ett hörn av storstugan. Snart var den unga orkestern känd och välkänd, varhelst en hembygdsfest gick av stapeln i östgötabygdena.

Avogheten och misstron inom vissa läger flydde så småningom. Ny

Skånella hembygdsgård, Uppland.

ungdom bildade stommen i ett folkdanslag, och allsången var gammal i gården långt innan den gjorde sitt segertåg över landet. I tusentals strömmade bygdens folk till de traditionella valborgs- och midsommarfesterna, där föreningens egna medlemmar uteslutande skötte programmet.

I denna medvind skapades ett av Östergötlands bästa teateramatorsällskap. Det räcker med att nämna att dessa ungdomar uppfört sådana saker som »Värmlänningarna», »Folket i Simlångsdalen», »Den gamla gården» och »Karolinens hemkomst» för att man skall förstå det allvarliga uppsåtet men också att de här funnit möjlighet ej blott att finna förströelse utan även en rikare samvaro.

Detta målmedvetna och som synes ganska mångsidiga arbete hade som följd att föreningen kunde inköpa sin tidigare förhyrda park, flytta ännu en gammal byggnad till denna, anordna utflykter i det östgötska landskapet för alla medlemmarna och att smycka sin storstuga med östgötsk vävnad och konst.

Kurser i vävnad och sömnad ha anordnats och för närvarande planeras en träslöjds kurs, där gammal östgötsk handaslöjd åter skall leva upp. Bygdens sagor och sägner äro under upptecknande för att så småningom införlivas med det lilla bygdearkivet, och för när-

Den nya bygdegården i Grimslöv, Småland, uppförd efter ritningar från Samfundets byggnadsbyrå.

varande sysslar en intresserad skara med fotografering av natur och gårdar, ett verk som skall pryda storstugan.

Denna lilla förening har i all sin obetydlighet visat att det finns möjligheter att samla unga och gamla till aktivt arbete. Dess arbetsprogram visar i viss mån på bristerna hos många av de äldre hembygdsföreningarna, där man stannat vid ett ensidigt samlande och därigenom jagat bort ungdomen, som aldrig ägt något större intresse för just denna speciella form av hembygdsarbete.

Hembygdsvårdens program måste vara lika skiftande rikt som den bygd vi leva i. Det skall anknytas till skolans hembygdskunskap. Det skall vara livsnerven i den enskildes tillvaro och i hela bygdens.

En hembygdsförening, vars hela klientel är en exklusiv krets fornminnesvårdare måste bli ensidig och kan, hur stort gagn den än gör, aldrig bli verkligt samlande. Ett hembygdsmuseum kan vara viktigt, men ofta är bygdegården viktigare, där ungdomen kan samlas till arbete och förströelse. Man kan leta upp många exempel på bygder, där företagsam ungdom byggt sin samlingssal för dyrt förvärvade slantar, genom oändliga lånetransaktioner och brinnande entusiasm,

Bygdeungdomen samlad till lekar och dans i Nackarpsdal, Skåne.

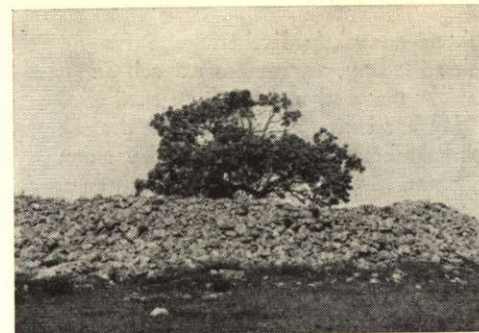
och i samma nejd ligger ett dyrbart men övergivet hembygdsmuseum eller en hypermodern idrottsplan, uppförd tack vare rikliga statsbidrag för ett fåtal fotbollsspelande pojkar.

Det är hembygdsvården, som skall åstadkomma den nöjeslivets renässans alla vänta. Den dagen kommer först, då vi kunna sysselsätta vår ungdom med dess egna problem. Då skall varje bygd äga en samlingsplats, där vävstolar och hyvelbänkar, bibliotek och teaterscen locka till studier och förströelse men också till en rikare livsföring.

Hembygdsrörelsen håller på att komma ur sin kris. Uppifrån och nerifrån ha nya idéer och krafttillskott kommit; förnyelsen är på god väg. Det är därför just nu av en så utomordentlig betydelse att rörelsen ej stannar i sin växt utan att det nya samlas och stödes. Vi dryfta stora planer att samla alla föreningar inom den fria hembygdsrörelsen till ett gemensamt, stödjande organ. Vi behöva nu mer än någonsin ett livskraftigt, hela riket omspannande förbund, där vi kunna mötas, få stöd och råd och samling i kampen.

Här finnes i sanning ingen fara för likriktning av vårt arbete! Verksamhetsområdet är alltför stort och mångskiftande. Det är samordning vi behöva av alla de självständiga krafter, som vilja tjäna den svenska hembygden.

LINNÉS ASK PÅ STORA KARLSÖ BEVARAD

Linnés ask.

Det för alla Karlsö-besökare så bekanta gamla trädet på »Storöns» hjässa, kallad Linnés ask, blev plomberat under sommaren 1938.

Under många årtionden har det gamla ärevärdiga trädet varit illa åtgånget av tidens tand, och det har varit fara värt, att det en dag vid hårt väder skulle skatta åt förgängelsen. För att förhindra detta hade man stagat upp trädet medels stålwire. Man har undrat: finns det något att göra för trädets bevarande? För att få klarhet i den frågan hänvände sig Karlsöklubben till en specialist på trädplomberingar. Den 22 juni 1937 fick Karlsöklubben på Stora Karlsö besök av trädgårdsdirektör Pehr Boierth från Uppsala, som då företog en första undersökning av Linnés ask.

I brev från dir. Boierth, till vilken förf. står i tacksamhetsskuld för de många saksuppgifterna rörande plomberingen, meddelas att arbetet med plomberingen av Linnés ask tog sin början den 5 juli och avslutades den 8 juli 1938.

På trädets västra sida finns ett parti med död men dock hård ved kvar. Stammen är mycket bräcklig, och på grund därav måste man avstå från att borttaga den döda delen. Emellertid är armeringen utförd med hänsyn till detta förhållande. Man har framdragit öglor, i vilka en tilläggsarmering kan fästas vid tillfälle, då veden kan avlägsnas, vilket givetvis bör ske när röta upptäckes i det döda partiet. I kronan voro även vissa delar angripna av röta, och även där utfördes plomberingar. Stammen är nu

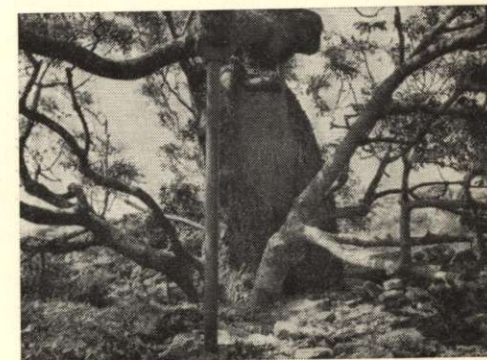
armerad och förstärkt med två stycken 2 tums galv. rör, av vilka det ena samtidigt utgör stöd för kronan. Den stora växande grenen åt öster stödes även av rör försett med konsol av ek. Denna gren ligger rörlig för att ej utsättas för skada vid storm.

Vidare har man förstärkt stammen med 1/2 tums rundjárn och den är väl armerad med 3/8 tum järn. Sedan man avlägsnat all angripen ved desinficerades ytorna med svavel och formalinpreparat. Plomberna götos och dess ytor grovputsades. Det har ej ifrågakommit att imitera trädets bark med hänsyn till, att en dylik behandling avsevärt utökar plomberens förmåga att upptaga vatten, vilket man vill undvika.

Det synes som om möjlighet föreligger för, att trädet skall kunna fortleva under ytterligare några årtionden. Däremot är det vanskligt att räkna med någon lång livslängd även om möjligheter skulle föreligga, som peka på ett annat förhållande. Skalet, som endast delvis omgiver stamplomben, uppgår till ett par centimeters tjocklek, och genom detta ringa hölje, som är till större delen förvedat, skola savströmmarna föra näring till trädet.

Vi ha gjort vad vi kunna, säger dir. Boierth, mer står ej att uträtta. Det är vackert så, ty genom detta ingripande ha Karlsöklubben och dir. Boierth bevarat ett märkligt naturminnesmärke, som ännu i många år skall stå som ett levande sjömärke för alla de naturvänner, som söka sig ut till »Fåglarnas och blommornas ö» i Östanhavet.

Einar Åström.

Asken i plomberat skick.

Det kan synas enkelt

att bygga om en veranda eller annan mindre del av en byggnad. Det är också enkelt, men dock inte så att det kan ske utan eftertanke och yrkeskunnighet. Att döma av de verandor, balkonger och yttertrappor som våra lantbyggnader i stor utsträckning äro belamrade med, så förefaller det, som om byggmästarna alldeles för mycket bortse från de fundamentala företeelser som borde vara själva utgångspunkten, nämligen klimatförhållandena.

Byggnadens yttre, dess yttertak och ytterväggar, den över marken synliga delen av grundmuren, fönstren och ytterdörrarna samt anordningar i samband därmed äro ju direkt utsatta för fria luften. Regnvatten och snö komma åt dem. Svårare än regnvatten är vatten från smältande snö. Smältvattnet hänger mera envist kvar och suges in i materialet. Dessutom uppträda oftast smältvatten och frost växelvis, varigenom materialet påfrestas i särskilt hög grad. Det insugna vattnet fryser till is och utvidgar sig därvid 10 %, vilket betyder att materialet hotas med söndersprängning. Trä, fasadtegel och kalkbruk d. v. s. våra vanligaste fasadmaterial äro under normala förhållanden ganska frostbeständiga under förutsättning att man använder prima material och att arbetena utföras på ett fackmässigt sätt. Dock kan både fasadtegel och kalkputs frysa sönder, särskilt gäller detta ömtåliga partier såsom kanter mot listplåt, utåtgående hörn, verandor, balkonger o. d. Träverket kan genom onormalt kraftig fuktighet taga rötskada, särskilt i de delar, som ligga oåtkomliga för luften och icke få tillfälle att torka ur.

Det är alltså i hög grad angeläget att hålla vattnet borta från fasaderna eller att utbilda listverk, balkong- och verandaanslutningar o. d. på sådant sätt, att vattensugning icke kan ske. Härvid gäller icke blott att skydda själva ytmaterialet utan även och framförallt att hindra vattnets inträngande i väggstommen, antingen denna är av trä- eller stenmaterial. Blir väggstommen genomdränkt av vatten minskas väggens värmeisolerande förmåga, dessutom utgör

fukten en viktig livsbetingelse för mögel- och rötsvamp, varigenom trä och annat organiskt material utsättes för förstörelse.

Jag har i största korthet velat draga uppmärksamheten till den tekniska sidan av byggnadsföretaget, emedan produkten av en skapelse, stor eller liten, står eller faller med dess tekniska kvalitet.

Vi få emellertid icke bortse från estetiska synpunkter. En byggnad kan t. ex. ha goda proportioner och vara väl placerad i terräng och miljö, men ändå verka främmande och orolig, ja t. o. m. avskräckande ful.

Orsaken härtill måste då vara att söka i de enskilda detaljerna såsom verandor, balkonger, fönster- och dörröppningar, pilasteringar och listverk. Färgerna ha även mycket stor betydelse för totalverkan.

Vid en reparation av byggnadens fasadbeklädnad eller ombyggnad av verandor o. d. bör man alltså inrikta sig på att omproportionera eller helt utesluta de detaljer, som störa byggnadens helhetsverkan.

Fig. 1 visar en gammal helsingegård vars yttre skall undergå reparation och verandan, som är i fallfärdigt skick, skall byggas om. Gårdens ägare Erik Lie hade av byggmästaren blivit tillrättad att å veranda och altan anbringa räcken av järnrör. Detta tilltalade emellertid icke ägaren, utan denne önskade hellre få verandan återställd i ett skick som mera anslöt sig till byggnadens karaktär. Verandan hade ursprungligen varit uppbyggd med konturerade stolpar och dessa stolpar funnos delvis bevarade i ett av uthusen.

Samfundets byggnadsbyrå blev av hemkon-

Fig. 1. Verandan före ombyggnaden.

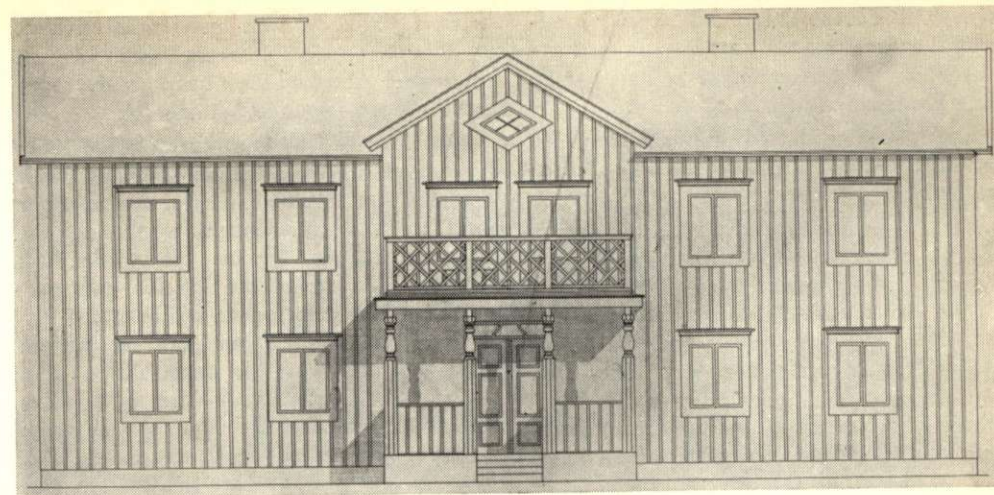

Fig. 2. Samfundets förslag till ombyggnad av verandan (fig. 1). Bjuråker (Hälsingland).

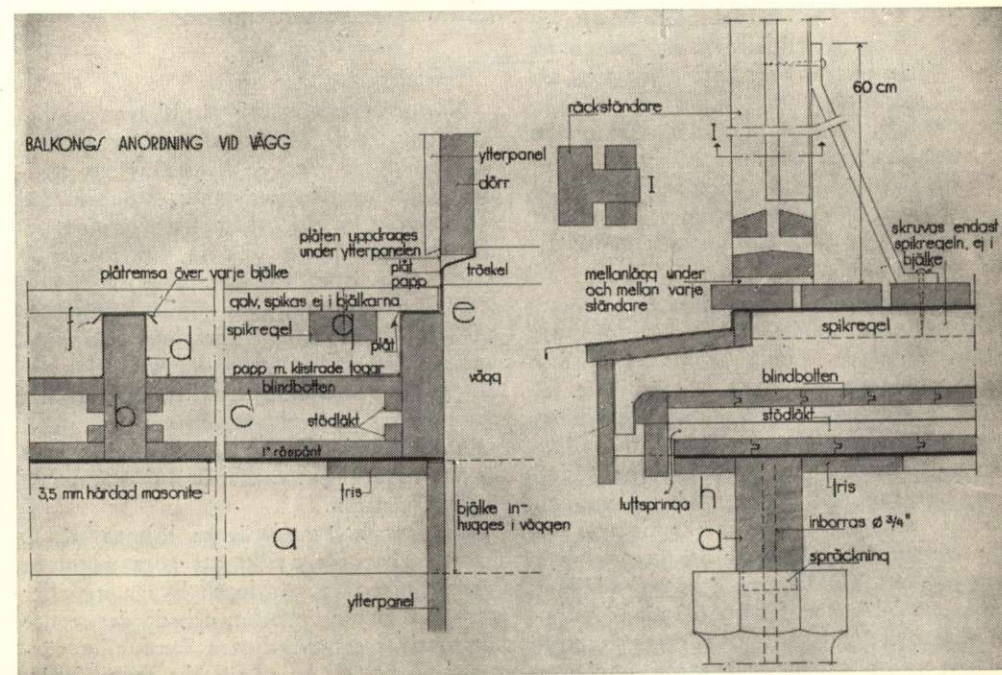

Fig. 3. Detaljritning visande konstruktionen av verandan i fig. 2.

sulanten i Gävleborgs län, fru Dagmar Lindström-Larsson anmodad att biträda med ritningar till den nya verandan och ett par av dessa ritningar visas i fig. 2 och 3.

Fig. 2 visar totalfasad av byggnaden med veranda. I fig. 3 visas de tekniska anordningarna.

För att verandan skall, som man säger, komma under tak måste altanen, d. v. s. planen över verandan, vara vattentät.

Man har då att välja mellan *vattentätt golv* eller *annan anordning*. Vattentätt golv kan utföras av asfalt, stenplattor eller plåt. Asfalten blir, även med relativt stor stentillsats, tämligen mjuk i solvärmen och åverkas då lätt. Tätningar mot räckständer o. d. ävensom mot fasaden uppdragna socklar tarva tillsyn ett par gånger årligen. Plattgolv läggs vanligen av klinkermaterial i cementbruk på s. k. membranisolering av klistrad asfaltfilt. Även i detta fall fordras omsorgsfulla tätningar och anordningar i samband med räckständer och vägsockel. Dessutom blir ett dylikt golv ganska dyrt.

Plåtgolvet, som vanligen utföres av galvaniserad 0,71 mm. plåt med dubbla falsar, läggs på ett lutande undergolv av trä och mot angränsande väggar uppdrages plåten på sådant sätt att vatten hindras att intränga i vägg eller bjälklag. Då plåtgolvet icke bör trafikeras eller ens är lämpligt att gå på, måste ett s. k. trallgolv av träspjäl anbringas ovanpå plåtgolvet. Då plåten sommartid upphetas av solvärmen, utvidgar den sig och bucklor uppstå, vilka förorsaka buller, då golvet beträdes. Plåtgolvet bör också tillses och omsorgsfullt underhållas med målning.

Fig. 3 visar en altan med icke vattentätt golv. Altanen uppbäres av 4 stolpar (de förut omtalade gamla stolparna). Över varje stolpe är inlagd en primärbjälke (a) infäst i ytterväggen. På dessa primärbjälkar äro inlagda sekundärbjälkar (b), vilka äro underklädda med råspånt och hårdad masonite, som alltså bildar tak i verandan. Mellan sekundärbjälkarna är inlagd en blindbotten (c) som lutar åt altanens ena kortsida. På blindbotten och veckad över bjälkarna inlägges asfaltfilt (d) med klistrade skarvar. Asfaltfilten uppdrages å ytterväggen under träpanelen ävensom upp över dörrtröskeln framkant. På dörrtröskeln och på ytterväggen vid sidan om dörren an-

bringas plåtbleck, som inslås med en kant i tröskelfalsen och uppdrages bakom väggens ytterpanel samt ned- och utdrages över den intill väggen liggande bjälken (e).

Golvet utföres av kantskurna bräder, som läggas med c:a 1 cm. mellanrum. Över varje bjälke lägges en plåtremsa (f), som skyddar asfaltfilten. Det är viktigt att plåt och asfaltfilt icke genomspikas och fördenskull äro särskilda spikreglar (g) för golvspikningen anbringade mellan bjälkarna.

Regn- och smältvatten kan nu passera golv och undervarande konstruktion utan att anställa några skador vare sig å själva altanbjälklaget eller å byggnaden i övrigt. Ytterpanelen måste dock stanna så högt över golvets överkant att smältvatten icke kan sugas in i panelens ändträ. Golvverket bör givetvis indränkas till full mättnad med träkonserveringsmedel och även underhållas med en översmörjning t. ex. vartannat år. Golvet i och för sig är det billigast tänkbara och ett utbyte av detsamma är med de anordningar, figuren visar synnerligen enkelt. Då vissa trädelar bli tätt inneslutna från översidan av asfaltfilten och från undersidan av masonitbeklädnaden, böra springor (h) anordnas så att luften kan cirkulera inuti konstruktionen.

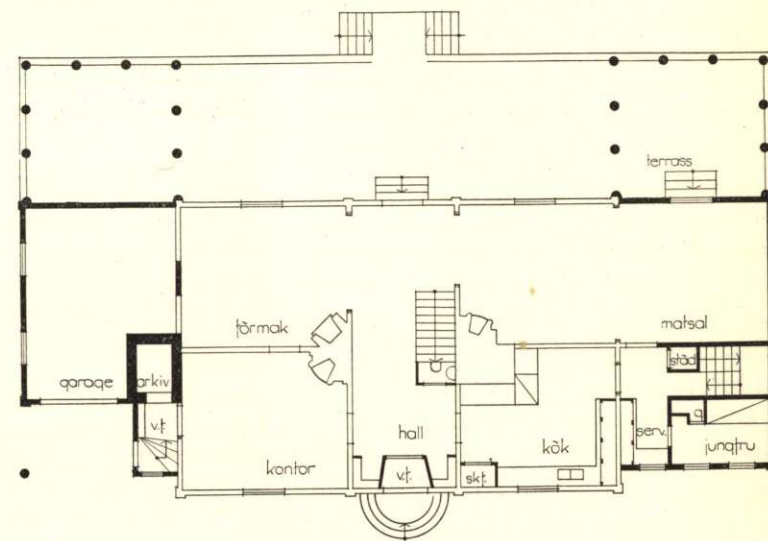
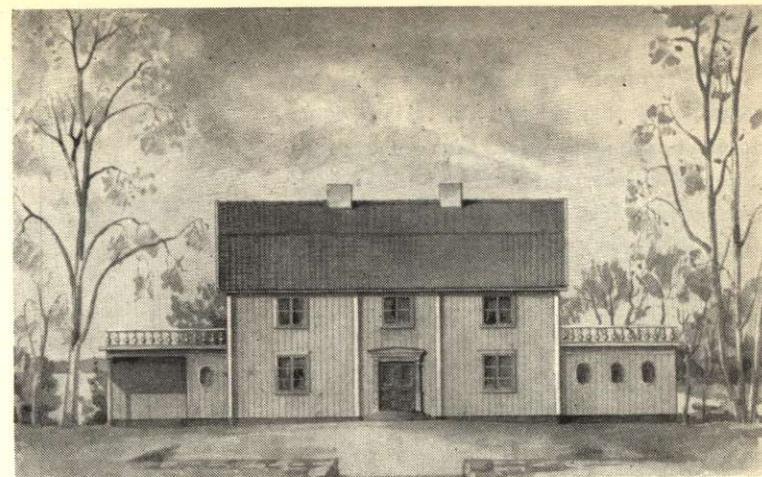
Sommenäs.

När man från stora landsvägen genom Tidersrum och Malexander viker av till Sommenäs får man en känsla av att nutiden så småningom försvinner. Efter en färd som bjuder på vild skogsnatur och en oräddlig omskakning (för så vitt man inte färdas med släde), vaknar man slutligen upp i en förgången tid. Den gamla herremansgården Sommenäs är en helgjuten karolinsk anläggning. Huvudbyggnad med flyglar och längor av ekonomibyggnader äro strängt systematiskt ordnade till en enhet.

Att gården heter Sommenäs tycker man är helt naturligt så vacker som sjön Sommen ter sig härifrån.

Gårdens nuvarande ägare, löjtnant K. F. Larsson, har för avsikt att göra något åt huvudbyggnaden. Antingen bygga ny eller göra den gamla beboelig, och då det senare alternativet givetvis ligger Samfundet närmast om hjärtat ha vi försökt att tillfredsställa ägarens önsknings med resultat, som framgår av vidstående bilder.

Framfasad med flyglarna.

Bottenvåningen. I anslutning till flyglarna en terrassanläggning.

Omändring av manbyggnad, Sommenäs, Östergötland

Den gamla byggnadens plan är liksom hela gårdsanläggningen strängt systematisk. En förstuga sträcker sig rakt igenom byggnaden med tvenne rum åt vardera sidan. Båda våningarna äro lika. Dessutom finnes möjlighet till gavelrum i vindsvåningen.

För att få ökat utrymme i bottenvåningen är föreslaget tvenne tillbyggnader. Byggnaden får därigenom också en bättre sträckning, ansluter sig mjukare till den vackra vegetationen. Åt parksidan är tänkt en terrass med pergolaanordningar i anslutning

till flyglarna. Från denna terrass har man den mest förtjusande utsikt genom en månghundraårig park ut över Sommen, vars vattenspegel ligger c:a 20 m. lägre än terrassplanet.

Nu är denna byggnadsfråga på grund av tidsläget uppskjuten, men vi hoppas kunna återkomma en annan gång och då med redogörelse för arbetets genomförande, ett arbete, som kommer att bjuda på många intressanta och för ombyggnader i allmänhet värdefulla detaljer.

Bygdegård i Bjuråker.

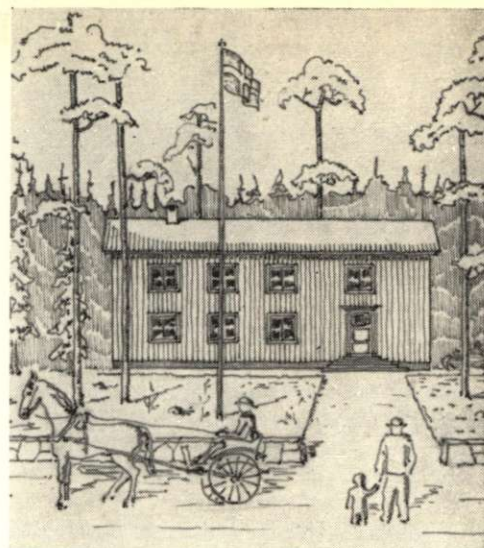
Landsbygdens föreningsliv är i hög grad beroende av möjligheten att åstadkomma lämpliga samlingslokaler. Som bekant har ju en riksdagskommitté arbetat med utredning rörande lokalbehoven i olika delar av landet och även föreslagit åtgärder för avhjälpande av lokalbristen. För närvarande ha alla frågor av ideell natur fått stå tillbaka för andra av nu rådande tidsläge betingade frågor. Man kan dock förvänta att landsbygdens föreningar framdeles skola komma i åtnjutande av statsbidrag för uppförande av samlingslokaler. Givetvis kommer staten samtidigt att ställa vissa krav med avseende på byggnadens lämpliga utformning ävensom att byggnadens uppförande sker fackmässigt. För att erhålla bidrag måste man då självfallet förete fullständiga ritningar och arbetsbeskrivning. Likaså kommer nog att fordras vederhäftigt besiktningsutlåtande, som styrker att den färdiga byggnaden är uppförd i enlighet med de fastställda handlingarna, innan bidraget utbetalas. Detta är ju enbart till fördel även för de byggande föreningarna.

Ovanstående bilder visa en av Samfundets byggnadsbyrå utarbetad skiss till föreningslokal i Bjuråker, Hälsingland.

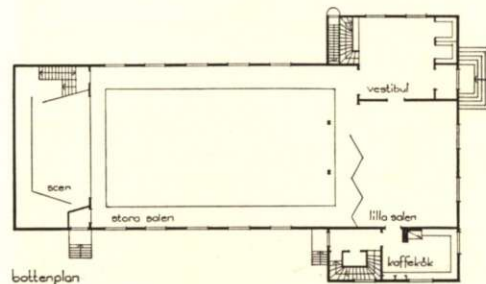
Byggnaden inrymmer i bottenvåningen en större och en mindre samlingsal, skilda genom en vikvägg, så att de vid behov kunna sammanslås till ett utrymme. I anslutning till lilla samlingsalen finnes ett kaffekök. Våningen i tr. inrymmer bibliotek och studierum, bostad för vaktmästare sam filmapparaten.

Vid byggnadens utformning ha vi strävat efter att åstadkomma en traditionell prägel. Sålunda skulle byggnaden från stora landsvägen te sig såsom en typisk hälsingegård och i en mot denna vinkelställd kropp inrymmas den stora samlingsalen med scenutrymme.

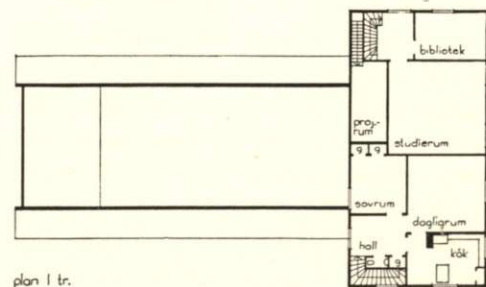
Ernst Auby.

Samfundets förslag till bygdegård i Bjuråker. Entréfasaden.

Planerna. Den vinkelställda byggnadskroppen inrymmer den stora samlingsalen.

plan i tr.

M E D D E L A N D E N

Frivillig fredning av byggnads- och naturminnen.

Ett exempel på frivillig fredning av föremål från äldre tiders byggnader samt naturminnen kan lämnas från Uddeholms Aktiebolag i Värmland. Även om minnesmärken från äldre tiders kultur ifråga om bosättningar och gravlämningar i trakter för detta bolags områden i Värmland äro sparsamma och av mindre betydelse, finnas från äldre tiders industriliv, speciellt järnhantlingens, åtskilliga ruiner och rester av byggnader, som böra och kunna bevaras för framtiden utan större konserverings- och

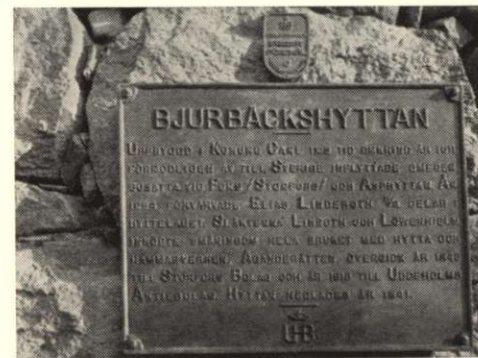

Den fredade Bjurbäckshyttan i Värmland.

ra år tillbaka sökt konservera och skydda sådana minnen.

För att trygga ett arbete härutinnan fastställdes inom bolaget år 1934 ett fredningsmärke (18×13 cm.), vilket gjutet i tackjärn fastsattes på föremål som man vill freda. Detta fredningsmärke har tills dato jämte tackjärnstavlor innehållande historiska data för anläggningen uppsatts bl. a. på fyra konserverade hyttruiner samt därjämte invid ett flertal lämningar från äldre dylika byggnadsverk. Fredningsmärket användes även vid alla tillfällen då föremål från bosättningar m. m. samt från naturen äro i behov av fridlysning. Sålunda har ett 50-tal märken kommit till användning.

Gösta Wesslén.

Fredningsmärke och tackjärnstavla på Bjurbäckshyttan.

underhållskostnader. Det är att märka att på detta bolags stora ägoområde tidigare varit förlagda nära ett halvt hundratal små tackjärnshyttor och järnsmedjor, d. v. s. miniatyrbruk enligt nutida begrepp. Fler-talet av dessa äro borta sedan lång tid tillbaka, ofta sedan flera sekler, men man kan av grunder och tomtläggningar draga vissa slutsatser, hur dessa enkla industrier varit konstruerade. I andra fall finnas vackra och fullständigare rester av byggnaderna kvar. I åtskilliga fall har bolaget sedan någ-

Fredningsmärke på en fridlyst tall.

Skolbyggnaden som medborgarhus.

Ett gott bidrag till diskussionen om landsbygdens samlingslokaler lämnar signaturen N. A. i tidskriften Byggmästaren, nr 3 1940:

»I England med dess säregna skolform har sprungit fram en typ av folkskolelokaler, som är väl värd att uppmärksammas i vårt land, där frågan om samlingslokaler är ett brännande problem. Skolhuset planeras inte endast med tanke på dess användande för skolbruk, utan också för bygdens behov av samlingslokal. En svensk folkskola har kanske inte så mycket gemensamt med den engelska college-andan, men den kan dock säkerligen med bibehållande av sin nuvarande form och omfattning med fördel anpassas för nya uppgifter. Det viktigaste rummet i en sådan skola är samlingssalen, som bör utrustas med scen, biorum och kaffekök. För de flesta småkommuner är skolhusbygget den enda möjligheten att erhålla en samlingslokal. I många fall får gymnastiksalen tjäna även detta ändamål, men då skall den också byggas med tanke härpå även om renodlade gymnastiksynpunkter få göra på sig en smula. Den bör ha möjlighet till estrad eller scen, ett stolförråd och ett golv, som man får gå på med vanliga skor.»

En folkskola med funktion som medborgarhus skulle kunna bli ett naturligt centrum för traktens föreningsrörelse och bildningsliv. Där kunde gymnastik, yrkesskolor, bibliotek och inte minst bygdens legitima nöjesbehov få en efterlängtat fristad. Skolan skulle inte släppa kontakten med skolgumdomen efter skoltidens slut, utan få betydelse för den i dess kollektiva verksamhet: bildningssträvanden och yrkesintressen. Landssamhället skulle kunna få ett medel att ge uttryck för den livaktighet och samhällsanda, som hittills inte kunnat göra sig gällande.

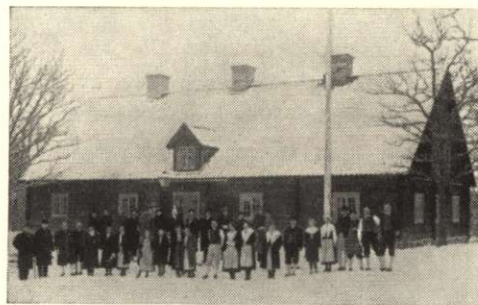
I vår verksamhet inom Samfundet ha vi många gånger snuddat vid frågan om skolhuset som bygdens naturliga samlingsplats. På föreläsningsresor och kurser ha vi många gånger fått gå förbi samhällets pampiga och centralt belägna skolhus till en avlägset liggande obekvämlig föreläsningssal. Vid diskussion i denna fråga med samhällets skolrepresentanter har det alltid dragits fram, att skollokalerna inte passa annat ändamål än skolbruk, att salarnas vädring

försvaras vid kvällsbruk, att allmänheten inte tilltalas av att besöka skolan m. m.

Det är möjligt att alla dessa synpunkter ha fog för sig, under nuvarande planering av skolbyggnaden. Men togs skolans funktion som medborgarhus i sikte vid utarbetandet av ritningar till nya skolbyggen eller omformades ett gammalt skolhus i detta avseende, skulle säkerligen både allmänhetens och lärarnas betänkligheter undanröjas. En annan fråga är kostnaden.

Signaturen N. A:s diskussionsinlägg är dock så intressant, att det inte bör förbigås med tystnad.

S. A. R—g.

En levande hembygdsgård.

År 1922 bildades Åtvids Hembygdsgärning i Åtvidaberg med direktör W. Carlström som ordförande. Tio år senare upplät Baronit Adelswärd den s. k. fabrikskullen för uppförande av en hembygdsgård åt den livaktiga hembygdsgärningen. Skuggad av väldiga ekar står nu hembygdsgården, en 1500-tals byggnad från Bersbo gamla bruk. Det yttre är orört, men interiören har pietetsfullt ändrats om till gillehall, studierum och vaktmästarebostad. Mycket av bygdens kulturella liv har blivit bofast i den gamla byggnaden och bygdefolket söker sig gärna dit till föreläsningar, kurser, konserter och andra tillställningar och fester. Denna byggnad är inte mycket över ett år gammal på sin nya plats, men har redan intagit en plats i Åtvidabergsbarnas hjärtan.

Även historien har blivit tillgodosedd. Från olika håll i bygden ha hus förts till hembygdsgården. Föreningens rätt omfattande samlingar förvaras i dels en liten vacker stuga med rik tradition och dels en gammal loge, vilka båda flyttats till gårdens omedelbara grannskap. Vidare finns

också en bybastu. På hembygdsgårdens vind har föreningen låtit inreda ett vandrarmuseum och överst finns ett intressant gruvmuseum.

Allt detta, som vuxit upp på några år, har krävt både öfvervilja, omtänksamhet och arbete av de behjärtade män och kvinnor som äro medlemmar i hembygdsgärningen. Men det är dock en liten cirkel av personer, fyllda av entusiasm för sin uppgift att åt framtiden bevara ett litet stycke gammal kultur, vilka genom personliga, mödosamma insatser gjort denna rätt enastående prestation möjlig. Det är en kultur-gärning!

S. A. R—g.

Hembygdskurser och medborgarfester.

Under sommaren har Samfundet fullföljt hembygdskampanjen bland de inkallade, vilken kommit till stånd tack vare krigsarkivarie Birger Steckzéns intresse för hembygdsgärningen. Samfundets föreläsare ha hållit föreläsningar på olika ställen i landet från norr till söder. Under dessa har det framkommit behov av en kortfattad studieplan, och en sådan är nu under utarbetande.

I samarbete med Folkuniversitetsföreningen ha flera lyckade hembygdskurser och medborgarfester hållits på en del orter i landet. I Ljungsby folkskole skola hölls den 26—27 juli en kurs, som avslutades med en medborgarfest. Bland föreläsarna märktes professor Karlgren, dr Nihlén, lektor Bolin och redaktör Wikström. Rektor Hellerstedt på folkskolan ledde kursen, som samlade bortemot 200 ungdomar.

Vid en medborgarfest i Västervik, som följde på den rikt givande kursen i Gamleby den 10—11 augusti, höll undervisningsrådet Wagnsson ett uppmärksammat föredrag om frihet och fred. Under kursen hade många krafter varit i elden. Det var ett stort och vittomfattande program, men intresset bland deltagarna var på högspännde båda dagarna. Den lokala kursbestyrrelsen hade inte lämnat någon möda ospard för att göra dessa dagar till en manifestation för det nyvaknande hembygdsgärningsintresset. Med sina stora reportage om föreläsningar och festarrangemang bidrog pressen till att ge spridning åt den moderna hembygdsgärnings idénnehåll.

Samma tid hölls hembygdsgärningar i Ljus-

dal, där Per-Arvidsgården utgör en värdig ram kring folkliga hembygdsgärningarna. Filmen Hälsingebygd, som Samfundet låtit spela in som ett första led i arbetet på en hela landet omfattande hembygdsgärning, hade sin urpremiär på biografen. Dr Nihlén och författaren Albert Vikten, som skrivit texten till filmen, talade om dess tillkomst. På söndagen höll professor H. S. Nyberg en föreläsning i kyrkan om hemmet och hembygden som en källa till livgivande kraft inte minst i tider som sätter våra nerver, vårt mod och framtidstro på hårda prov. Efter föredraget utdelade kyrkovärd Larsson sex flaggor för odlingsflit till förtjänta lantbrukare i bygden.

En hembygdskurs med medborgarfest förberedes efter samma linjer i Kristianstad.

Förtjänsten av dessa stora kursers tillkomst har främst dr Iwan Bolin, sekr. i Folkuniversitetsföreningen, som lämnat ekonomiskt stöd för deras genomförande.

Med hembygdsgärningen som slagruta ha vi även anordnat allmänna kurser. I Tofta talade konsulent Rydberg bl. a. om släktkunskap med resultat att en studiecirkel bildades i släktforskning och folkminnesinsamling. Då befolkningen i denna Hallandsbygd till stor del utgöres av bönder och någon större inflyttning inte ägt rum, hoppas vi att studiecirkeln kommer att insamla ett värdefullt material.

Svenska ungdomsrings distrikt i Skåne höll den 13—14 juli hembygdsgärningar i slottsparken vid Rosenlund, Mörarp. Dr Nihlén talade och över 1.000 personer mötte upp.

På folkskolan i Grimslöv hölls kurs den 7—8 september med rektor Stenow som ledare. Dr Nihlén och arkitekt Wærn-Bugge föreläste i sina ämnen och vid elevförbundets årsmöte höll fil. lic. Inge Wettergren ett föredrag om svensk kultur, en hela folkets angelägenhet.

I Kinnareds ordenshus hölls samtidigt kurs med konsulent Rydberg och dr Dahlbeck som föreläsare. Vid kursen bildades en hembygdsgärning och beslöts att taga upp hembygdsgärningsstudiet i en cirkel. Kursen besöktes av c:a 175 personer.

Fester och kurser ha varit givande, och vi tro att hembygdsgärningen genom dem fått allt fastare rötter i vårt svenska folk-liv.

En gammal bro som denna borde väl vara värd att bevaras — och likväl lär den vara dömd att rivas för att den »ligger i vägen» för den nya. Samfundets bildarkiv, foto: Hermelin.

Slå vakt om de gamla broarna!

De försvinna hastigt, de gamla broarna. — Det svenska vägväsendets anpassning efter bilismen fordrar nya broar, som äro bredare och starkare än de gamla och som inte alltid kunna ligga på alldeles samma platser som dessa. Följden blir, att de gamla rivas och ersättas med nya. Vårt land blir fattigare på det sättet. Stanna inför en gammal välvd stenbro och se på den noga! Ofta är den ett mästerverk, inte bara tekniskt utan också estetiskt. De välproportionerade valven, som spegla sig i vattnet, ha blivit uppskattade motiv för våra konstnärer. Här kan man verkligen tala om brobyggnads-konst, inte bara teknik, även om också den är värd beundran.

De gamla broarnas skönhetsvärden äro ofta oersättliga — inte minst där de ingå

i samhällsbilden. Rent kultur- och väghistoriskt sett äro de minnesmärken av sådant värde, att de borde bevaras från all åverkan, som inte är absolut nödvändig.

Där det inte finns någon annan möjlighet att draga fram trafiken än just på den plats där den gamla bron ligger, kan den kanske rivas och återuppföras i större bredd och med körbana av betong. I andra fall kan man göra en hel betongbro, som på sidorna beklädes med sten. Rör det sig endast om en mindre breddning, kan man måhända förse den gamla bron med en körbana av armerad betong samt låta gångbanorna skjuta ut ett stycke på vardera sidan. Ett utomordentligt exempel på breddning av en vacker gammal bro fingo deltagarna i årets sommarmöte se vid besöket i Motala.

Ofta löser sig emellertid problemet bäst,

Ny bro av armerad betong med sidorna beklädda med natursten. Genom plantering vid brofästena och mjukt utformade släntor har den väl anslutits till terrängen. Här har man målmedvetet skapat nya skönhetsvärden. Foto: U. S. National Parc Service.

om den gamla bron får ligga kvar helt orörd och den nya bygges ett stycke därifrån. Därigenom räddar man inte bara bron i sitt ursprungliga skick, utan man får också njuta anblicken av den från den nya. Man ser ju hur vacker den är först när man ser den från sidan och på ett visst avstånd. Arrangemanget är i många fall det enda riktiga — särskilt i samhällena — ty de nya vägarna dragas mången gång med fördel i en båge utanför den täta bebyggelsen för att undvika denna. Den gamla vägen med den vackra bron får då ligga kvar och tjäna den lokala trafiken. Idyllen och trevningen bevaras, och den snabba fjärrtrafiken ledes utanför. Det finns exempel på, hur man för inte så värst länge sedan spolierade trevningen genom att bredda vägen, skära av

trädgårdarna och riva bron. Nu ligger samhället där berövat sin charm och med en vanlig standardbro av betong, medan en helt ny väg ändå måst dragas fram, då den breddade vägen visade sig icke tillfredsställa den ökade genomgångstrafikens krav.

Det är på tiden, att vi slå vakt om de gamla broarna, att vi betrakta dem som lika omistliga som våra fornminnen, trots att de ej äga lagens skydd som de. I vår tid med dess standardisering och likriktning är det värdefullt med sådana monument över högt driven hantverksskicklighet hos våra förfäder. Den tid är säkerligen ej avlägsen, när vi, som kontrast mot den slätstrukna standardvaran, fordra den konstförarne hantverkarens kvalitetsvara.

Sven A. Hermelin.

Sommarmötet.

Det sommarmöte, som Samfundet för hembygdsvård och Svenska naturskyddsföreningen höll i Vadstena den 4—6 augusti under medverkan av Folkuniversitetsföreningen, betydde inte endast tre härliga och innehållsrika dagar för deltagarna utan visar här mot stimulerande fortsatt arbete. När samorganisationstanken först fördes fram till allvarlig debatt i våra föreningar var det säkert många, som undrade över lämpligheten att sammanföra föreningarnas skilda intressen i en enda organisation. Vadstenamötet visade just hur naturlig denna organisation är och hur de skilda delintressena draga nytta av varandra. Lika väl som det svenska landskapet, dess bygd och natur, är en enhet, blir vården av detta endast bättre om alla kunna samarbeta i en organisation och detta bekräftade Vadstenamötet på ett strålande sätt.

Programmet gick att genomföra trots att deltagarantalet blev betydligt större än vad anmälningarna utvisade när anmälningstiden utgick. Att mötets allt i allo kantor Holger Nilsson i Veta lyckades ordna med gengasbussar till exkursionerna med 153 deltagare i stället för anmälda 106, säger kanske mer än många ord om det utmärkte sätt, på vilket han lyckades organisera mötet. Kantor Holger Nilsson, mötets verkligt populäre organisator och konferencier, äro vi alla tack skyldiga, både deltagare och medverkande.

Man har ett allmänt intryck av Vadstenamötet att allt befann sig på toppunkten. Vi gynnades ju av bästa tänkbara vä-

Heidenstams grav på Övralid.

der. Öppningshögtidligheterna i Bröllopsalen på slottet, hembygdsfesten med folkdansarna på borggården, arkitekt Ferdinand Bobbergs utställning i Rådhusalen, där spelmanstävlan gick av stapeln, rundvandringen och demonstrationerna av staden och dess minnen, Ombergs hjassa, Alvastras törnrosasömn, madonnan i Heda kyrka, Tåkerns tvåusen svanar och seglande kärhök, hembygdsgården i Åsbo, Vreta kloster, Linköpings domkyrka och museum, hela östgötabygden i skördetid ha lämnat outplånliga minnen.

Om man skulle framhålla något som särskilt fäst sig i sinnet blir det kanske främst den gripande hyllningen av Verner von Heidenstams minne vid Övralid. N. Dck.

Samla fotografier.

Ett arbete, som kan bli både till nytta och nöje är att samla äldre fotografier. Regna hembygdsförening gjorde för något år sedan en insamlingsaktion med »avsikt att åt eftervärlden bevara minnet av framlidna ättlingar av Regnasläkter och till andra orter utflyttade Regnabor». Inte mindre än 1.000 fotografier samlades in — därav c:a 900 genom besök i hemmen. Även bilder av gårdar och naturscenerier mottogs.

Om man tänker på vilka värden som gått till spillo vid bortkastandet av äldre fotografier, så förstår man den betydelse en sådan insamling har. Det är ju en lätt och trevlig uppgift för folkdanslag och hembygdsföreningar och en uppgift som ger synliga resultat. S. A. R—g.

Västerlösa bygdegård, Östergötland,

som nyligen invigdes av dr Nihlén, är ett skolexempel på vad händigt och initiativrikt folk kan åstadkomma. Efter många diskussioner fram och tillbaka inköptes en vacker byggnad och flyttades på lastbilar till Västerlösa. Trots ett olyckstillbud som så när kostat en av de raska ynglingarna livet, fortsattes arbetet. Bönderna runt omkring gjorde dagsverken, ungdomarna lade manken till och flickorna tjänstgjorde som lottor vid kaffekokare och kastruller.

Nu står bygdegården färdig. Själén i arbetet har varit en ung byggmästare, Sture Andersson, f. d. elev vid Samfundets byggmästareskola i Dals Långed. Hans nitiska arbete har skänkt bygden ett centrum för dess kulturella liv.

L I T T E R A T U R

Aktuella strömningar inom svensk jaktvård.

Svensk Jakt, Svenska jägarförbundets tidskrift 1940.

Viltvård. Handbok i jaktvård och viltskydd. Lantbrukssällskapets tidskriftsförlag. Stockholm 1939. Pris inb. 3: 25.

Dalarnas Jaktvårdsförening, Meddelande 1939.

I den fackliga jaktlitteraturen möter man allt oftare ordet jaktvård. Redan detta ord innebär en väsentlig förändring i uppfattningen hos de svenska jägarna. Det är med uppriktig glädje som man från naturskyddshåll noterar denna nya inställning, som vinner allt större terräng.

I Svenska jägarförbundets tidskrift »Svensk Jakt» nr 2, 1940, finnes en ledare som förtjänar att framhållas i »Bygd och Natur». Helst skulle jag vilja citera den i sin helhet men får nöja mig med några utdrag. Att de flesta viltarter äro fridlysta under fortplantnings- och uppfödningstiderna d. v. s. under våren och sommaren, som är viltets ömtäligaste årstid, är ju klart.

»Några rester från flydda tiders jaktmetoder ha vi dock ännu kvar: vårjakten på morkulla och sjöfågel. Under senare år ha starka makter gått till storms mot denna vårjakt och striden pågår än. Känslan driver oss att slopa dessa kvarlevor från fordom, förståndet talar för att man ej för hårt bör ingripa i de svenska jägarnas urgamla och traditionsmättade rättigheter. Med kännedom om modern svensk jaktvårds alltmer naturskyddsbetonade prägel, torde väl den tiden ej vara långt avlägsen då även dessa sista bastioner falla.»

Under höst och vinter kan även viltbrädsarter vara fridlysta för att bygga upp en klen stam. »Exempel finnas på att fridlysning har räddat vissa djurarter från förintelse och åter upprättat deras stammar till nöjaktig nivå.»

Under årens lopp har allt större enhetlighet i fridlysningstiderna i Sverige blivit genomförd. En viss oro har dock märkts inom jägarkretsar och man har i många fall velat ändra och stycka sönder den nu gällande jakttabellen.

»Även fridlysningstiderna för vissa rovvilt utgöra ivrigt omdiskuterade problem bland jägarna. Givetvis faller obehaget av att föda våra sällsyntare rovdjur och rovfåglar mycket ojämnt på olika jaktmarksinnehavare. I huvudsak är dock skyddet för dessa djurarter grundat på biologiska fakta. Våra svenska jägare böra beträffande denna form av naturskydd också ihågkomma att vårt djurliv är hela folkets egendom och icke tillhör jägarna med mer än en viss förvaltningsrätt — med därav följande ansvar.»

De nuvarande jakttiderna äro dock resultatet av många års samlade erfarenheter. Genom skapandet av jaktvårdsområden kan dock icke fridlysningstiderna bli betungande. Om denna organisation genomföres blir fridlysningstiderna de fasta punkter, kring vilka den rationella jaktvården kommer att röra sig.

»Svensk Jaktvård behöver just nu framför allt en lugn utveckling i nya banor. Ideella förändringar i jaktstadgans fridlysningstider skapa icke förutsättningar för en sådan utveckling. Låt oss därför tillsvidare lägga de heta diskussionerna om förändringar i jakttiderna på hyllan och leda våra intressen in på andra, mera livgivande banor: Praktisk och levande viltvård.»

Genom Svenska Jägarförbundet har en handledning utgivits över hur denna verksamhet skall bedrivas. »Viltvård. En handbok i jaktvård och viltskydd» är utarbetad av jägmästarna H. Dieden och B. Haglund, jaktvårdskonsulenter B. von Bornstedt och O. Knöppel, rikskonsulent H. Hamilton och ryttmästare A. Lundbergh, och denna bok bör bli en nödvändig hjälp för alla dem som älska den svenska faunan. De kapitel, som beröra djurlivets förhållande till lantbruk och skogsbruk samt de vilka handla om utfodringar, skyddsplanteringar och uppfödningssätt, ha ett stort värde för alla naturskyddsintresserade. Man får hoppas att handboken blir spridd och läst och att dess anvisningar bli följda.

I Dalarnas jaktvårdsförenings meddelande 1939 har en artikelserie »Våra rovfåg-

lar» påbörjats. Det är jaktvårdskonsulent Eric Swan, som är författare till detta utmärkta och sakliga arbete. »Våra rovfåglar» kunde likaväl vara skriven för en ren naturskyddspublikation och den ger den moderna jaktvårdarens inställning i blyxtbelysning. Man väntar med spänning på att fortsättningen skall komma och man kan våga hoppas på att den syn som Eric Swan har på rovfågarna skall bli den gängse bland jägarna. Man måste även ge Dalar-nas jaktvårdsförening en komplimang för utstyrseln av deras meddelanden och det utmärkta innehållet. Länsjägmästare Nils Eckerboms artikel »Varför dör skogsfågeln ut?» borde spridas i så vida kretsar som möjligt i vårt land. Enligt Eckerboms åsikt vilar det största ansvaret på våra skogsmän. »Det primära, även för skogsfågeln, är en förnuftig skogsvård, som även tar hänsyn till vårt småvilt och vår ursprungliga fauna.»

N. Dck.

Hembygdsvården.

Nils Ålenius har i serien Verdandis' småskrifter givit ut en liten bok om hembygds-vård, dess organisation och arbetsuppgifter. Författaren fastslår att hembygdsföreningen är ett folkbildningsföretag och bör ses som sådant. Många gånger kan det rent av vara förmånligt att slå samman hembygds- och föreläsningsföreningen. Hembygdsrörelsen skall verka enande och samlande i byg-dens liv.

Hembygdsrörelsen rymmer inom sig även landskapsvården och författaren betonar det ansvar som vilar på vår generation. Vi tala om »vår» bygd, »vår» hembygd. I själva verket är ju bygden inte vår — den är ett arv, som vi *förvalta*. Vi skola se till att bygdens ansikte behåller sin friskhet och sin karaktär, att den inte får några fula eller förnedrande drag under den tid, som vi ha ansvaret.

Boken är trots sitt lilla omfång (c:a 60 sidor) mycket innehållsrik och rekommenderas till alla aktiva hembygdsvårdare.

Släktforskning.

Fabrikör N. J. Nätterlund, Örnsköldsvik, har nedlagt ett mångårigt arbete på att utforska sin släkt. Resultatet har blivit en imponerande utredning om släkt och

släktförhållanden. Visserligen finnas små luckor här och där, men det är de ofullständiga källornas fel. Som i alla svenska släkter har slakten Nätterlund lämnat en stor tribut till Amerika.

Intresset för släktkunskap håller på att växa sig starkt i vårt land, och detta exempel på idogt forskarnit manar till efterföljd. Kunde tabellerna utökas med rikligare noter om anorna, deras liv och verk (material saknas inte i våra arkiv) skulle släktutredningarna ha än större betydelse för släkt- och hembygdskunskapen.

S. A. R—g.

Från 1800-talets Huddunge.

Ågren och Holmbergs Boktryckeri A.-B., Sala. Pris kr. 3:—.

Lantbrukaren Axel Johansson i Persbo, Huddunge, har genom denna 250 sidor stora volym ställt sig i de folkliga hembygdsforskarnas led. Det är ett stort och värdefullt arbete, som han nedlagt i arkiven och ute bland befolkningen i Huddunge. Boken innehåller goda skildringar av folket i helg och söcken, och det är synnerligen intressant att personhistorien har blivit så väl tillgodosedd; kyrkans, kommunens och statens tjänare passera revy. Att materialet blivit kritiskt sovrat förhöjer ytterligare bokens värde.

Kyrklig hembygdsvård:

Curt Wulff: C. W. K. Glerups Förlag, Lund. Pris 85 öre.

Det lilla innehållsrika häftet, som på ett 30-tal sidor behandlar några arbetsuppgifter för kyrkliga studiecirklar, borde läsas av alla som har med kyrklig ungdom att göra. Det är lockande uppgifter pastor Wulff skisserar i kapitlen om studiet av sockenkyrkan, socknens historia och slakten. Boken slutar med en önskan att kyrkans och hembygdsvårdens vänner måtte finna varandra — till gemensam båtнад för vårt folk och vårt land.

Gotländskt arkiv

har kommit med sitt tolfte häfte och ett rikt kulturhistoriskt innehåll. Man fäster sig särskilt vid R. Steffens intressanta noter under rubriken »Härd och hågkomst» samt talrika recensioner.

Arbetsövningar i hembygdens historia och geografi.

Det är ett bildhäfte med förklarande texter, utgivet av O. Carli och avsett för Själevads folkskolor. Boken är avsedd att komplettera andra samlingar av arbetsböcker, t. ex. Sjöholm-Goës.

Framställningen är klar och överskådlig. Bilder och text äro ofta utmärkt komponerade och arbetsuppgifterna fyndigt uppställda. Möjligen skulle man önska en komplettering rörande hemmet och gården. Men för övrigt är det en rolig och innehållsrik skrift.

Västmanlands Fornminnesförening

har för 1939 utgivit sin 27:de årsskrift med landsantikvarien Sven Drakenberg som redaktör. Den innehåller en rad kulturhistoriska artiklar, av vilka kunna nämnas: »Om 'rätt tingsplats' enligt Västmannalagen» av Sven Turen; »Ett arbete av 'Alamästaren', Läns museet i Västerås» av Bengt Söderberg; »En medeltida bänk i Svedvi kyrka» av Sven Drakenberg.

Svenska folkvisor

av Sverker Ek och Erik Blomberg. — Det var E. G. Geijer och A. A. Afzelius, som för omkring hundra år sedan utgävo de svenska folkvisorna, ett utslag av romantikens intresse för levande folklig kultur. Deras samling har också blivit en folkbok, som generationer haft glädje av. Geijer påpekar så, att folkvisorna råkat i vanrykte och att man måste återställa sambandet mellan den bildade poesin och folkvisorna.

Det gäller i viss mån också vår tid. Folkvisan har banaliserats, allt äkta och genuint har ofta försvunnit och den sjungs inte längre som förr hos folket. Det urval, som Ek och Blomberg här utgivit i en folkupplaga, fyller ett behov och möter en tendens som de senaste åren gjort sig allt starkare ifråga om vår folkkulturs renässans. Det är så vitt vi kunnat bedöma ett förnämligt urval, väl språkbehandlat och vederhäftigt kommenterat. — Bonniers förlag. Pris kr. 6: 50.

Valle härads fornminnen

är författad av K. E. Sahlström och utgiven av Skövdeortens Hembygds- och Fornminnesförening. Det är en 210 sidor stark skrift,

som i text och bild redovisar den av författaren ledda inventeringen i denna viktiga del av Västergötland. Utförliga fyndförteckningar äro dessutom givna samt allmänna översikter av de olika perioderna med korta referat av den vetenskapliga debatten.

Allt är, som vanligt när det gäller Sahlström, vederhäftigt och överskådligt. Den stora översiktskartan, där fornminnen inprickats, är utmärkt. För de hembygdsstudier, som beröra den äldre bebyggelsen, är boken en förträfflig utgångspunkt! För att rätt utnyttjas tarvar den dock en god och erfaren studieledare.

Gotland

är det landskap Svenska turistföreningen i år ägnar sin årsbok. Det behöver inte sägas att det är en vacker bok, men det kan gärna understrykas att det är en av de bäst illustrerade och redigerade i hela den förnämliga landskapsserien. Det har också varit någonting att göra av! Sveriges finaste turistlandskap och landets stoltaste fornminnespark — om man får använda det ordet. Bilderna i denna bok ge faktiskt en doft av landskapet Gotland. Det gäller särskilt dem som reproducerats efter fotografier av Rosenberg och Lundqvist.

Texten är också genomgående gedigen med välskrivna och sakkunniga artiklar om natur, fornminnen, kyrkor, botanik, historia o. s. v.

Vad man saknar är en skildring av det moderna bygdelivet; även fisket och fiskelägena äro svagt företrädda. En utmärkt artikel finnes om det gamla gotländska bondehuset, men ingenting om de moderna strävandena att sanera dessa för landskapet märkliga byggnaderna — »nya hem i gamla gårdar». En större kontakt med nutidsförhållanden hade givit ännu större tyngd åt denna sällsynt vackra och lockande bok.

J. N.

Malmö genom 600 år

är utgiven av Tidskriftsförlaget Allhem i Malmö under redaktion av Ewert Wrangel, Leif Ljungberg, Einar Bager, N. G. Sandblad och S. Artur Svensson. Det är en praktfullt illustrerad volym, en slags bilderbok med glimtar av stadens historia och utveckling — Malmö genom 600 år.

Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur, København 1939.

En framträdande personlighet inom dansk hembygdsrörelse och hembygdsforskning är lektor Ragnar Knudsen, en av de ledande krafterna i Landsforeningen for Hjemstavnskultur. Han har i en nära 500-sidig handbok framlagt artiklar av skilda författare med ämnen hämtade från den rena hembygdsforskningens område. Handboken rymmer geologi, arkeologi och kulturminnen men även befolkningsförhållanden, fokdiktning och folkteater. Hembygdsundervisningen såväl i folkskolan som vid de högre läroanstalterna har också kommit med. De 25 rubrikerna över olika områden av hembygdsforskningen säga oss arbetets bredd — och ändå saknas mycket.

Under det att samfundets handbok i Hembygdskunskap vänder sig till allmänheten, ideella föreningar och studiecirklar är lektor Knudsens Haandbok upplagd mera med tanke på de många bygdeforskarna, som med sin forskargärning samlar underlaget för vår hembygdskunskap. Med de många författarenamnen (ett tjugotal) har handboken givetvis inte kunnat hålla en bestämd linje. I stället framträder så mycket tydligare den rikedom av ämnen och uppslag, som präglar ett forskningsområde som detta.

Vi kunna inte vara nog tacksamma för den litteraturinventering, som intagits i Hembygdskunskap. Den saknas fullständigt i den danska handboken.

S. A. R—g.

Från By sockengille 1940

innehåller bl. a. en värdefull uppsats om »Första storskiftet i By socken». Där berättas vidare om sockenhövdingar och sockenbor ute i världen, garveriet i Vadsbro m. m. Notiser från hembygdsarbetet i socknen.

Kalmar län.

Årsboken är utgiven av Kalmar läns Fornminnesförening och redigerad av Manne Hofrén. Omslaget prydes av en ståtlig Smålandshusar och innehållet är nästan helt ägnat ryttare, knektar och båtsmän i Kalmar län på indelningsverkets tid. Det är ett ovanligt bra uppslag, som också givit utmärkt resultat. Hofrén skriver själv en uppsats om »Ryttare, knektar och båtsmän», där han ger en målande skildring av en gammal militär organisation och ett kapitel om svensk samhällshistoria. Vidare finnas uppsatser av Folke Rudelius om »Kalmar Regementes mötesplatser», av Alrik Palm om »Minnen av öländska båtsmän» samt Erik Lehmann om »Båtsmän i Tjust».

Det är ett gott uppslag att låta de kulturhistoriska årsböckernas innehåll samlas kring ett speciellt kapitel.

Fasta fornlämningar

och lösa fornfynd i Övre Ullerud heter en skrift författad av överläraren Tord Ljungström och utgiven av Övre Ulleruds Hembygdsförening. Det är en välskriven, illustrerad beskrivning, som lämpar sig särskilt väl för skolbruk. Till stor del är den byggd på systematiska inventeringar.

Gammal Hälsingekultur

är det välkända namnet på meddelanden från Hälsinglands Fornminnessällskap 1939. Det intressantaste bidraget är »Ungdoms- och barndomsminnen» av G. Blandini. Vidare skriva bl. a. L. H. Gyllenhaal om »Sällskapsliv i Hudiksvall år 1833» och A. Hedin om »Hälsinglands äldsta statligt ordnade kommunikationsled. G. von Post beskriver Hälsinglands museum och dess invigning.

J. N.

Redaktionsutskott: Lektor Lorentz Bolin, Revisionssekreterare Gustaf Bouveng, Fil. lic. Nils Dahlbeck, Direktör Axel Edström, Antikvarie Erik Lundberg, Fil. dr John Nihlén.

Rådgivande redaktionskommitté: Fil. dr Gösta Berg, Professor Gerda Boëthius, Läsarkitekt Manne Carlman, Fröken Karin Collin, Intendent Carl Fries, Riksdagsman Hjalmar Gustafson, Jägmästare Erik Nordin, Författare Sten Selander, Professor Rutger Sernander, Författare Mårten Sjöbeck, Stadsarkitekt Sigurd Westholm och Redaktör Nils Wikström.

BYGD och NATUR

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH NATURSKYDD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen

Årgång 2 • Nr 4 • 1940

Utgör 21:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård och 31:a årg. av Sveriges Natur

Ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktörer:* Fil. lic. NILS DAHLBECK och
Fil. dr JOHN NIHLÉN • *Redaktion:* Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 11 94 44

BRACKAN, GENTLEMANNEN OCH LANDETS ANSIKTE

Lars-Gunnar Romell

Den rent praktiska brackan ser nyktert på sin omgivning. Landskapet är för henne en plats för åkerbruk och boskapsskötsel, skogsbruk, gruvdrift, stenbrytning, grustäkt, industri och tomtaffärer. Naturen betraktar hon i likhet med vilden som ett fält för företagsamhet, och i motsats till vilden har hon inte respekt för någonting som kunde exploateras. Hon tror inte på makter och trolltyg, och hon är van att i lagens och fredens hägn härja nästan hur hon vill med den del av fosterlandet hon har fått lagfart på eller på annat sätt fått hand om.

I Sverige har man, sägs det, öppet sinne för naturen. Men det störs sällan något praktiskt handlande, privat, kommunalt eller statligt. När Stockholms gasverk behöver mer plats för sitt koksförråd, fyller man utan nödtvång igen en glittrande liten vik invid en karolinsk kungs jaktstuga, som ännu står där med krönt namnchiffer på röstet, och man skändar ett av de vackraste och känsligaste partierna i en naturpark med kungligt namn och historia, en av stadens stora tillgångar. Det var bara några år sedan. Just nu behöver staden plats att

tippa den orenlighet, som silas ifrån stadens kloakvatten. Strax kastas blickarna på Nacka-området, som nyss köpts för att rädda dess vackra natur, efter vad man trodde; det hade tidigare fått hedern att med stadens medverkan utmärkas i en »idéplan» som ett skyddsvärt naturområde.

Närhelst det anmäler sig någon spekulant på tomter, så är knappast någon fläck av svenskt landskap i allmän eller enskild ägo för vacker eller för helig att slaktas till ett sådant »högre ändamål». Häromåret måste riksantikvarien mobiliseras för att avstyra en tomtförsäljning på ecklesiastisk mark i en löväng intill en av landets stämningsfullaste ödekyrkor. Bebyggelse brukar helt allmänt enbart tjusa ett sant praktiskt öga. Författaren av dessa rader har vid olika tillfällen hört en lantmätare och en riksdagsman försäkra, att de aldrig ha störts av någon bebyggelse i landskapet, men väl tyckt det vara ledsamt med de vida obebyggda sträckor, som ännu finnas kvar i Sveriges land.

Brackan betraktar tomtstyckning och bebyggelse med oblandat välbehag därför att sådant representerar företagsamhet, utveckling, profiler och ökat skatteunderlag. Hon hoppas instinktivt, att tomtkonjunkturen ska välsigna först och främst hennes näring eller hennes kommun och kanske småningom all mark i landet. Hon vill inte räkna ut och vägrar att tro, att mindre än 1 % av Sveriges land kan tänkas bli tomter, om inte Sverige skulle bli exempelvis en kinesisk koloni. Hon tror därför också fullt och fast, att varje kontroll över landskapets exploatering till tomter, i stil med skogslagarnas kontroll över skogarnas skötsel, skulle hämma utvecklingen och minska profitmöjligheterna. Samtidigt är det för brackan fullständigt likgiltigt, om t. ex. alla våra vackra stränder skulle bli en enda långsmal Epa-dal. Det är faktiskt en viss fara för det, eftersom det skulle gå åt nära 3.500 mil strand, d. v. s. över 20 gånger av Sveriges och bortåt 90 % av ekvatorns längd, för att skaffa 50 meter breda strandtomter åt alla Sveriges stadsfamiljer. Strunt i landskapet, om man kan tjäna pengar, det är den kanske inte alltid medvetna grundsats, som brackan handlar och dömer efter.

Det finns en helt annan syn på dessa ting. Den må kallas gentlemanens, och den är av aristokratiskt ursprung liksom gentlemanen själv. Den synen kan nämligen från början härledas från furstars och stormäns nöje på jaktstigen. De slog vakt om sina jaktmarker, ofta hårdhänt och i strid mot ekonomiska synpunkter. Så föddes uppfattningen om naturen och landskapet som något annat än rena

Innanför Englands sydkust sträcker sig genom East och West Sussex en rygg av mjuka, gröna krittullar: »South Downs». Större delen av detta »downland» har i regionplan antingen avsatts såsom fullständigt landskapsreservat eller lagts under sträng bebyggelsekontroll. Här i East Sussex har det allmänna t. o. m. köpt in vissa störande hus för att riva dem och återställa landskapets gamla skönhet.

exploateringsobjekt, hänsynen till deras skönhets- och stämningsvärden och strävandena att bevara dem till människors glädje.

Sådana strävanden har nu för tiden betydelse för de många kanske ännu mer än för de få, men liksom alla högre kulturyttringar förblir de en lyx och en galenskap från brackans grovt nyttomässiga synpunkt. Man kan inte vänta någon omvårdnad om landets ansikte i större stil annat än i länder, där bland de bestämmande i landet gentlemanens syn på landskapet har kunnat hävda sig gentemot brackans. Märkvärdigt nog finns det sådana länder.

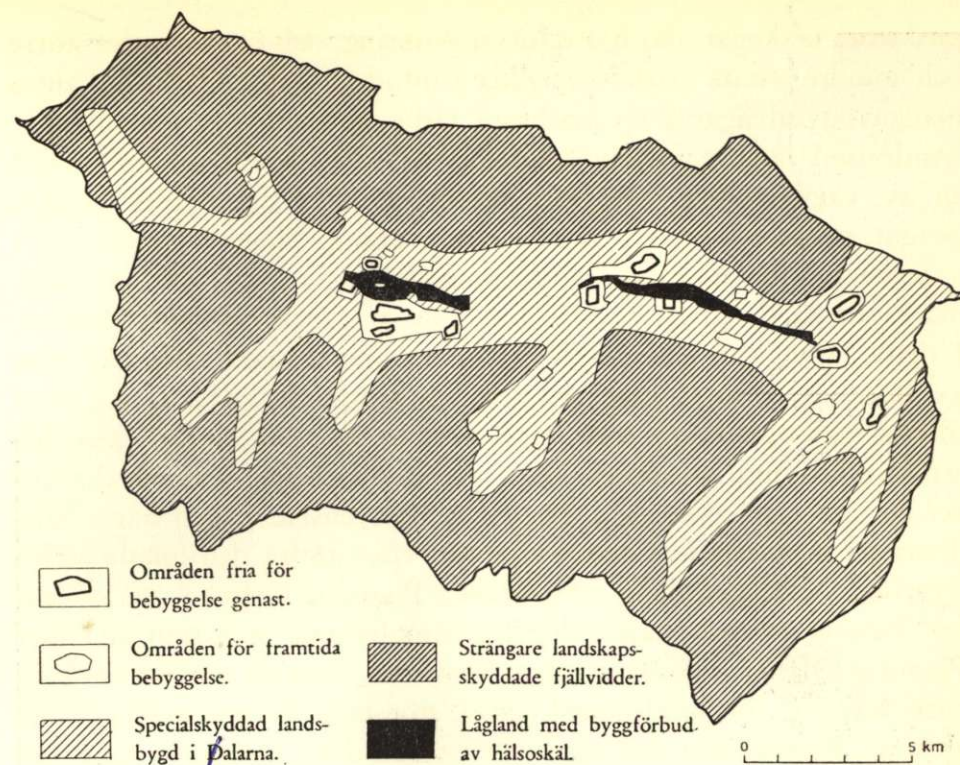
I det praktiska Amerika har exempelvis staten New York, stor som Sverige söder om Dalälven, avsatt pärlorna av natur- och landskapsskönhet som en »folkets domän» stor som Östergötland ungefär med över 8 % av hela statens areal. Det är dels stora vildmarker

med stora urskogar, där björn lufsar omkring, dels över hundra större och mindre »state parks» spridda runtom i staten. Därtill kantas många huvudvägar i de tjockaste tätbyggderna av sammanlagt 1 kvadratmil långsmala landskapsreservat, som kostat millioner, och en av vägväsendets viktigaste omsorger, som det offras mycket pengar, möda och intresse på, är »landscaping» längs vägarna.

Stora tag har man med andra metoder tagit i det för krass krämareanda så flitigt beskyllda land, som är gentlemannens hemland. I detta land, som också är Manchester-liberalismens och där man av ålder lagstiftat så litet som möjligt, antogs år 1932 en lag, som tillåter regionplanering med laglig verkan på rama landsbygden för att skydda »rural amenities», d. v. s. »landets behag», såsom det under en mer romantisk tid hette också på svenska. Lagen har i händerna på intresserade County Councils eller andra den lokala självstyrelsens organ och deras entusiastiska Planning Officers, under central ledning av den charmfulle och stimulerande man som är Chief Planning Officer i hälsovårdsdepartementet, visat sig som ett användbart verktyg för landskapsskydd i stor stil. Några exempel må anföras. Kanske bör det påpekas, att när det i exemplen talas om kvadratmil, så menas vanliga svenska kvadratmil, d. v. s. tiotusental hektar.

South Downs är en låg höjdrygg strax innanför engelska sydkusten, 6—8 mil från London, med ett öppet och mjukt böljande landskap likt Österlen i Skåne. County Councils i East och West Sussex började sitt planarbete med en regionplan enbart för South Downs med uppgift att bevara det känsliga och förnäma landskapet som det är utan bebyggelse på kullarna. Drygt 3,5 kvadratmil eller 75 % av hela området, i stort sett allt ovanför en viss höjdnivå, lades i planen under bestämmelser beräknade att innebära ett effektivt landskapsskydd. I West Sussex infördes dels förbud mot varje starkare exploatering än som motsvarar 1 hus per 40 hektar, dels sträng byggnadskontroll med möjlighet för planmyndigheten att för varje byggnadslov sätta villkor i fråga om byggnads placering och utseende. I East Sussex gäller inom drygt 1 kvadratmil totalförbud mot ny bebyggelse. Där har dessutom County Council gått så långt som till att köpa in hus, som råkat komma upp på kullarna, riva dem och återställa landskapets horisontlinje.

I Cotswolds nordväst om Oxford, höjdpartiet mellan Severn och Thames, har man i regionplaner anvisat blott några få procent av

Detalj ur engelsk landskapsskyddande regionplan: Aysgarth rural district i norra Yorkshire.

marken till byggnadsområden. Inom större delen av landsbygden får visserligen i princip byggas, men blott under så sträng kontroll, att man väntar att där praktiskt taget allt kommer att förbli så som det är. Här och på andra håll läggs i nyare regionsplaner landsbygden mer och mer ut som specialskyddad landsbygd med bestämmelser som syfta till att hålla ny bebyggelse (d. v. s. annan än för lantbruk o. d.) borta. Särskilt tillstånd krävs för varje byggnad, och ofta skall varje ansökan annonseras på sökandens bekostnad. Planmyndigheten skall vid prövning av ansökningar beakta invändningar som framförts t. ex. av föreningar för landskapsskydd, och den kan vägra byggnadslov bl. a. därför att byggnaden skulle skada traktens skönhet eller medföra förtidiga eller oproportionerligt höga krav på det allmänna för vägar eller ledningar.

Lake District, det ett tjugotal kvadratmil stora bergsområdet i Cumberland och Westmorland, norr om Lancshires industridistrikt, är i regionplanerna för området till större delen utlagt som fjällreser-

En gata i Lower Swell, en liten stad i Cotswolds. Vid samma gata ligger det nya huset på bilden mitt emot.

vat, där ingen bebyggelse annat än för lantbruk o. d. är tillåten utan tillstånd och där man icke heller ämnar släppa in annan ny bebyggelse än möjligen några vandrarhem eller något sanatorium. Det som fjällreservat utlagda området utgör 14 kvadratmil enbart inom Cumberland, där av den areal som ligger inom Lake District bara 1 % har anvisats för ny bostadsbebyggelse. Våldiga arealer ha lagts ut till hedreservat också inom ödebygderna inom norra Yorkshire, öster om Lake District. Någon högsta bebyggelsetäthet brukar inte alls anges i planerna för fjäll- eller hedland eller specialskyddad landsbygd i dessa trakter. Skälet härför är det, att det anses misvisande att ange någon siffra alls, då myndigheterna vill ha rätt att helt vägra byggnadslov.

Ett typiskt exempel på planering i dessa trakter ger kartan på sid. 69. Hela den 3 kvadratmil stora kommunen har disponerats på följande sätt, i procent av totalarealen:

En privatman donerade den summa som behövdes extra för att bygga detta »community house» (för fattiga familjer) av den natursten som av ålder använts i trakten, detta för att stilen icke skulle brytas.

Områden fria för bebyggelse genast	0,6 %
Områden för framtida bebyggelse	1,8 %
Specialskyddad landsbygd i dalarna	28,0 %
Fjällvidder med ännu strängare landskapsskydd	68,3 %
Lågland med byggförbud av hälsoskäl	1,3 %

Det är alltså i detta typexempel nära 98 % av arealen, som man genom planbestämmelser vill bevara i dess nuvarande skick, fritt från sportstugor, villor o. d. Sammanlagt har i England arealer motsvarande ett ordinärt syd- eller mellansvenskt läns ytvidd blivit landskapsskyddade genom sådana metoder eller genom fullständigt förbud mot ny bebyggelse; däri då inberäknat arealer i planer under arbete, som ännu inte hunnit stadsfästas.

Folk här i landet, som har hört talas om den engelska regionplaneringen, tycks för det mesta tro, att den tvang sig fram därför att den

I Lake District i norra England skall större delen av landskapet i regionplan bevaras såsom landskapsreservat med stränga bestämmelser emot ny bebyggelse. Det är också bestämt, att de inre delarna icke skola skogsplanteras. Innan Forestry Commission gick med på detta, startades en insamling för att söka i naken skönhet bevara det landskap som synes på bilden (övre Eskdale).

engelska landsbygden höll på att ta slut. Det är i grund felaktigt. Än i dag finns i England liksom i Skottland stora, nästan folktomma ödevidder, enligt R. G. Stapledon »praktiskt taget oanvända» och så okända för den stora allmänheten, att de vad den beträffar »lika gärna kunde ligga på månen eller Mars». Enbart »rough and hill grazings» täcker i England med Wales en areal motsvarande Uppland och Södermanland tillsammans, och i Skottland finns det lika mycket som hela Jämtlands län. Bebyggelsen har i England hållit sig mycket koncentrerad tills helt nyligen, efter den snabba motortrafikens genombrott, då den där som hos oss börjat sprida sig som ett eksem över landskapet. I Englands industristäder från 1880-talet var 100—120 enfamiljshus per hektar en vanlig siffra, och 30 hus

per hektar är modern engelsk förstadsstandard. Ännu med den senare tätheten får alla Englands 40 millioner rum på sammanlagt ungefär 30 kvadratmil tomter eller 2 % av hela landarealen. Regionplaneringen av den engelska landsbygden motiveras inte av trängsel, utan av omsorg om landskapets skönhetsvärden. Den engelska regionplaneringen är också, såsom exemplet från Aysgarth visar, något helt annat än vad man i Sverige brukar kalla regionplanering, d. v. s. nödtorftig upplinjering av kommunikationer, förstäder o. s. v. runt en storstad. I trakter sådana som norra Yorkshires hedområde, Lake District och South Downs gäller planeringen ren landsbygd eller obygd, och den är mycket enkel, då den helt enkelt går ut på restriktioner mot bebyggelsen till landskapets skydd efter linjer som natur och befintlig bebyggelse anvisar och i stort sett kan avläsas på en karta. Sådant är otänkbart här i landet och kommer säkert att så förbli, också om vi få en regionsplaneringslag; detta redan därför att i vårt land för liknande ändamål en sådan otrolig mängd officiell och dyrbar sakkunskap anses behövas.

Det kanske mest underbara med det engelska landskapsskyddet i regionplaneringens form är att det allra mesta har kommit till utan någon direkt ersättning till markägarna. Det gäller t. o. m. landskapsreservaten med fullständigt förbud mot ny bebyggelse. I East Sussex har ersättningar till markägarna betalats bara för 1/3 av det kvadratmilstora landskapsreservatet i South Downs. Sådana fullständiga förbud har form av servitut, och då slipper markägarens efterkommande automatiskt att betala arvsskatt för det spekulationsvärde, som han har avhänt sig och egendomen genom servitutet. Men detta räcker inte att förklara sådant som att en fideikommissarie i East Sussex för livstid avstod från all avkastning av sitt gods och därtill betalade släktens »trustees» en summa kontant för att få deras tillstånd att lägga på egendomen ett servitut mot bebyggelse.

I Sverige skulle den adle lorden i East Sussex utan tvivel ha blivit satt under förmyndare. Han är ett undantag också i sitt hemland. Men i mindre uppseendeväckande form har engelska markägare i stor utsträckning och trots sitt ofta beträngda läge givit sina bidrag till strävandena att bevara det engelska landskapet genom att godkänna landskapsskyddande planbestämmelser utan ersättning. Det gäller inte bara de stora markägarna. Det är en imponerande yttring av den allmänanda som utmärker de angelsaxiska folken, men framförallt av gentlemannens uppskattning av landskapet.

KUNNA LJUNGHEDARNA RÄDDAS?

av Lorentz Bolin.

Ljunghedarna ha under de senare åren i allt större och större utsträckning planterats med skog. Följden av detta intensiva utnyttjande av hedmarken har blivit, att vi nu knappast ha några sammanhängande, representativa ljunghedar kvar. Mot den ekonomiska exploateringen kämpar naturskyddet som oftast en hård och utsiktslös kamp. Endast i den mån man kan ta andra ekonomiska faktorer till sin hjälp, blir kampen hoppfullare. Det är också begripligt, ty, i den mån ljunghedarna ägas av enskilda, ha vi då rätt att fordra, att dessa personer avstå från möjligheten att ekonomiskt utnyttja sin mark, bara för att vi äro några stycken, som älska ljungheden och vilja ha den kvar — kanske ofta utan att själva vilja offra så mycket som ett öre för densamma?

Nu har emellertid en ekonomisk faktor dykt upp, som kan tänkas komma till vår hjälp. Helt nyligen har en liten broschyr, författad av fil. mag. Yngve Cederholm, kommit ut, som bär den oskyldiga titeln »Vandringsbiskötsel» (P. Cederholms förlag, Vollsjö. Pris 35 öre.). I denna broschyr redogör författaren bl. a. för resultaten av den vandringsbiskötsel han prövat under åren 1936—1939 den korta tid på sommaren, då ljungen blommar. Han har transporterat sina bisamhällen till en ljunghed borta i östra Skåne och därvid erhållit följande skörderesultat:

År	Antal samhällen	Skörd i kg	Medelskörd pr samhälle
1936	7	106	15,1
1937	18	170	9,4
1938	28	510	18,2
1939	20	275	13,7

De öppna markerna höra till de utdöende landskapstyperna. Endast i den mån ekonomiska faktorer kunna tagas till hjälp går det att rädda dem. Foto M. Sjöbeck.

Som framgår av översikten erhöll han år 1938, som tydligen var ett gott ljunghonungår, från 28 kupor icke mindre än 510 kg honung. Efter ett pris av kr. 2:50 per kg blir detta kr. 1.275:—. Av broschyren framgår inte, hur stor ljungheden var och inte heller till vilken grad den skulle kunna utnyttjas av bina, men summan förefaller ändå så pass stor, att man inte kan låta bli att fråga sig, om vi ändå inte här ha en möjlighet att rädda ljungheden. Hur som helst bör det vara en ekonomisk angelägenhet att undersöka, vilken nettoavkastning en ljunghed kan ge genom att bära ljunghed och genom att bära skog. Även om biskötselns ekonomiska resultat ej skulle nå upp till skogsbrukets, torde i alla händelser skillnaden bli så pass liten, att vi ha rätt att räkna med en betydligt mindre kostnad för hedens bevarande eller återställande, än vad man förut räknat med.

I heden känner man, hur landskapet bygges upp av jord och himmel, på ett sätt som vi inte annars förstå. Foto Nils Dahlbeck.

Vandringen till ljungheden skulle naturligtvis kombineras med vandring till större fruktträdgårdar, om dessa ej ha tillräckligt med bisamhällen i närheten för fruktsättningens behov, och vidare till klöverfälten, för vilkas pollinering de alltför fåtaliga humlorna inte räcka till.

Det är att märka, att vi enligt författaren ha bina att tacka för icke mindre än 80 procent av fruktskörden, ty man beräknar att 80 procent av blombesöken hos våra vanliga fruktträd utföras av bin. Vad åter rödklövernens befruktning beträffar, ha undersökningar under de senaste åren visat, att denna, tvärt emot vad man förut trott, i mycket hög grad pollineras av bin. Man har också funnit, att skörden

I allt större och större utsträckning bli hedarna skogsplanterade. Det vida, fria, böljande hedlandskapet är nu snart helt försvunnet från vårt land. Foto Nils Dahlbeck.

av klöverfrö kan, där förhållandena härför äro gynnsamma, öka med flera hundra kg per har, om man skaffar ett tillräckligt stort antal bisamhällen. Man beräknar behovet till minst två samhällen per har.

För dessa odlingar behövas således bisamhällen, men dessa i sin tur behöva andra dragväxter, när de nyss nämnda blommat slut. En sådan ovärderlig växt för honungsdraget är ljungheden.

Hackås kyrka och stapel, ett ståtligt jämtländskt landskap.

HUR ARBETET BEDRIVES I TANDSBYNS BYGDEGÅRD

Tandsbyns Bygdegårdsförening bildades våren 1935, sedan ett tiotal ungdomar samlats några kvällar för att dryfta den länge brännande »lokalfrågan» i bygden. Jag vill först som sist fastslå, att bygdegården bara är ett litet experiment i syfte att samla ungdom kring en viss punkt — utan anlitan- de av några offentliga bidrag och utan att söka stöd hos någon slags centralorganisation. Experimentet har verkligen lyckats, och jag tror fullt och fast, att det skulle lyckas också på andra håll. När vi började, saknade Tandsbyn i det allra närmaste en offentlig lokal. Då de intresserade icke tillhörde någon förening, vars stöd kunde sökas, började under överläggningarnas gång planer kretsa kring möjligheten att bjuda

hela bygden, fränsett politiska åskådningar, en gemensam samlingslokal. Men inte bara det. Vi ville också grunda vår byggnad på ett program — icke allt för högtidligt och icke allt för stelbent byråkratiskt utformat.

Det skulle föra allt för långt att här berätta om föret i portgången. Det var inte direkt trögt, men det var inte heller så lätt! Vår gård skulle givetvis stå mitt i byn, och sedan vi fått en förstående jordägare som medlem i föreningen, började det ljusna. Men det ekonomiska? Nå, vi voro femton medlemmar till en början. Vi satsade — kontant eller medelst borgen — vardera 500 kr., för vilket belopp föreningen utfärdade andelsbrev. För detta belopp —

Tandsbyns bygdegård i Lockne s:n, Jämtland.

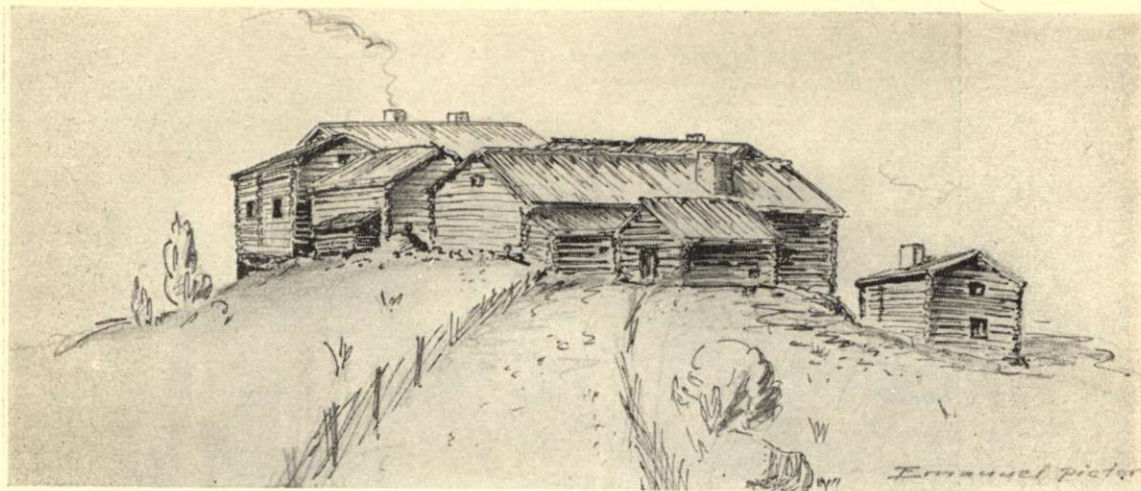
tillhoppa 7.500 kr. — började vi bygga Pengarna togo slut, trots att vi själva slet och stretade, redan innan vi fått vår lokal inredd. Ytterligare en medlem anmälde sig med 500 kr., men sedan måste vi besöka banken. Vi gingo i borgen hela bunten — och så fingo vi låna 12.000 kr.

För i runt tal tjugotusen kronor byggde vi upp vår gård. Och på fastställd dag samma höst kunde dåvarande landshövdingen d:r Hanna Rydh, som med största intresse följt vårt arbete, inviga Tandsbyns Bygdegård.

Gården upptager en samlingssal med en golvyta av 18×11 meter, köksutrymmen, kaffestuga, garderob, scen, klubbtrum, källarutrymmen, läktare o. s. v. All inredning liksom allt arbete utfördes efter inhemska ritningar av föreningen egna medlemmar. Vi sökte kontakt med hembygdsintresserade personer, som lämnade råd, och utan skryt våga vi säga, att vår gård efter fjöl-

årets målnings- och ombyggnadsarbeten är både gedigen och stilenlig.

Och så var det programmet! Vi ha inte omgärdat det med några vidlyftiga paragrafer och föreskrifter. Det heter kort och gott i stadgarna, att vi önska följa den devis, som kröner entrén till gården: »Bygden blir vad Du gör den till». Vi försöka med andra ord att göra hembygdsarbetet levande, vi ha inte samlat ett enda föremål, som har med bygdens föregående att skaffa — den saken överlåta vi åt föreningen Heimbygda i Östersund — men vi bjuda till att samla folket, framförallt ungdomen, kring program, som har med nutiden, med dagens frågor och problem att skaffa. Vi ha med beredvilligt understöd av föreningen Heimbygda anordnat en vävkurs, som blev en braksuccé, vi ha hållit trädgårdskurs och konserveringskurs, vi ha anordnat föreläsningsskurer och studiecirkclar. Men framförallt ha vi gått in för »bygdegårds-

En typisk äldre jämtländsk bondgård. Tomtan, Klövsjö s:n.

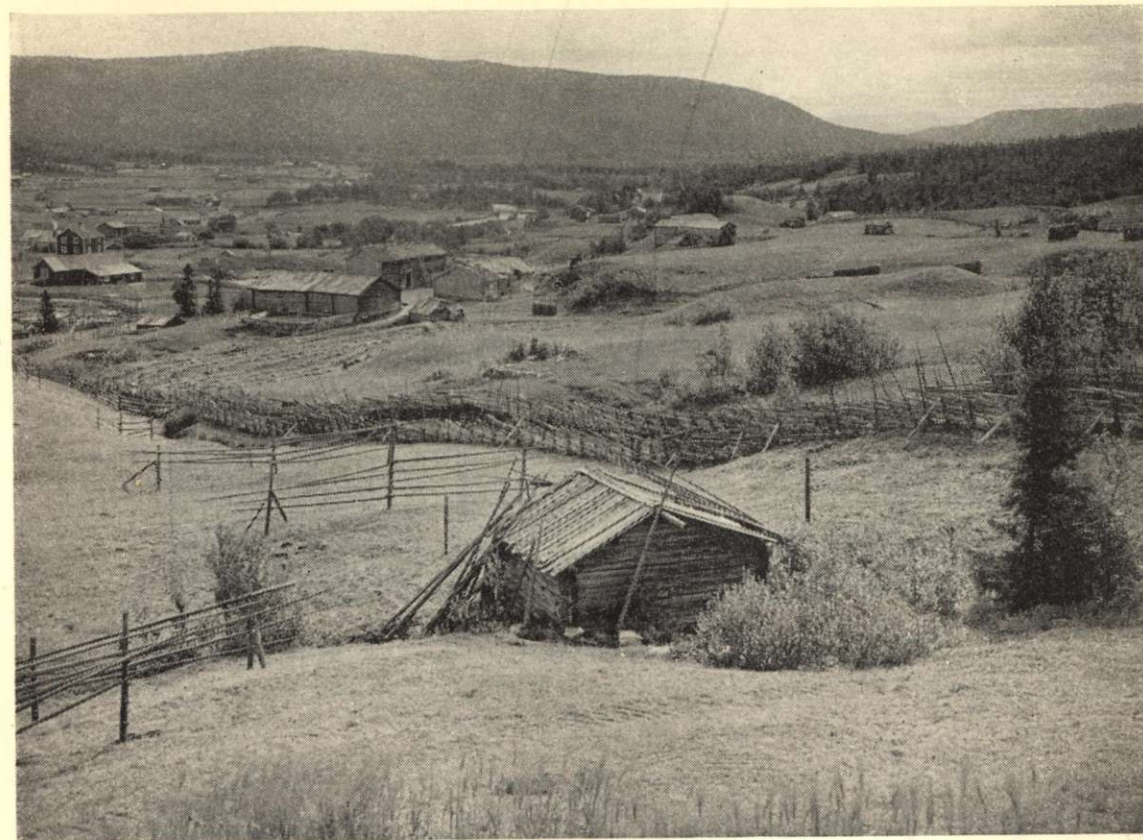
samkväm», som återkommit vintertid i regel två eller åtminstone en gång i månaden. Dessa bygdegårdssamkväm, som väl ingen trodde på till en början, ha blivit så populära, att de som regel samla en publik på över 300 personer. Samkvämen bjuda först och främst på föredrag, ett sång- eller musikprogram, filmföreläsning eller allsång eller vad som kan anses lämpligt. Entrén ha vi satt till 50 öre, och för detta pris få besökarna kaffe gratis — kaffe är en viktig sak i föreningslivet på landsbygden! — och till sist — slå er för bröstet, kära vänner! — två timmars dans. Två timmar, men icke heller mer!

Varför tillåta vi dans? Jo, därför att ungdomen vill dansa. Vi tro oss inte kunna vägra dem det och vi vilja det inte heller. Vi räkna som så, att det är bättre att ungdomen dansar hos oss än går till en dansbana, där tillsynen är si och så. Vi hålla mycket strängt på god ordning och nykterhet. När vår förening var ung, försökte vid ett tillfälle en person att störa ordningen. Han näpsades offentligt. Och nu är det absolut nyktert hos oss, hur stor publik vi än samla.

Studiecirkelarbete i vårt klubbrum, med gemytlig samvaro kring den öppna spisens tjärvedsbrasa, är något som ungdomen trivs med. Ännu ha vi icke genomfört hela vårt

program. Det är föreningens förhoppning, att vi genom studiecirkelarbetet efterhand skola få fram ett elitgarde, som är moget för självständiga forskningsuppgifter. Vi räkna oss som hembygdsvårdare, och vi ha ingalunda förbisett vikten av att känna bygdens förgångna. Det är möjligt att vi kunna fostra upp en samlar- och forskartrupp. Uppgifterna äro många. Ett litet bygdens arkiv är redan i all anspråkslöshet grundat. Det skall växa. Och går allt efter beräkning, skall hos våra ungdomar känslan för bygdens vård och ans snart växa sig så stark, att de nakna gårdstunen, de ostädade skogsbackarna och de kala bygatorna med tiden skola bli förvandlade. Vi böra ha kontakt med det föregående, men vi leva i nuet. För nuet och morgondagen måste vi arbeta, och nog får man väl anse, att det är en fosterländsk och hembygdsvårdande uppgift också att göra något för en ungdom, som har så lätt att fångas av staden. Svensk bondbygd avfolkas på sina bästa element. Detta får icke ske, och det sker icke heller, om dessa samma element bindas av uppgifter i sin bygd.

Och så till sist — det ekonomiska. Det är onekligen ett besvärligt kapitel, och vi ha som så många andra nödgats pruta av på våra högtidliga anspråk en smula för att få debet och kredit att gå ihop. Vi

Ljungdalen, en typisk norrländsk odlingsbygd.

måste ibland hyra ut vår lokal till biografer och diverse andra tillställningar, men framförallt söka vi att hålla oss ekonomiskt flytande genom att sälja »bygdegårdskort», som berättiga till fritt inträde till alla våra samkväm och fester. Metoden nyttjas av föreläsningsföreningarna, och den är användbar också av hembygdsföreningarna, vilka genom denna metod knyta en stampublik till sina arrangemang. Varje mid-sommarhelg hålla vi ett stort sommarting med föredrag av kända personer — hittills ha författaren J. A. Göth, den norske dik- taren Johan Falkberget o. a. celebriteter gästade oss. För ett par år sedan engagerade vi en 70-mans sångkör från Stiklestad i Norge, och folkdansare och folkspelmän från distriktet ha vi sorgfälligt utnytt- jat — liksom givetvis länets litterära och musikaliska förmågor i övrigt.

Vi ha försökt med en femårsplan. Kan- ske kunna vi följa den, men vi vilja inte allt för strängt binda oss av ekonomiska utfästelser, som kunna få ödesdiger verkan på halten av arbetet. Men en sak hålla vi strängt på — den är själva kärnan i vårt arbete — och det är arbetsfördelningen, medansvaret och sammanhållningen. Ingen chef och ingen underordnad i en ideell för- ening. Alla dela lika, alla ha samma ansvar att föra arbetet framåt.

Det vore önskvärt, att föreningsväsendet och framförallt hembygdsarbetet frigjor- des från schablon och sekterism. Vi kunna skryta med att ha fönstren öppna åt alla väderstreck. Och jag tror personligen, att det skulle var anyttigt också på andra håll, där man är bättre försedd med vägledare än vad fallet är hos oss.

Per Nilsson-Tannér.

Vi behöva rastplatser vid vägarna — särskilt på de vackraste utsiktspunkterna. Denna som ligger vid Vättern vid vägen Ödeshög—Grenna, är livligt uppskattad.

V Ä G V Å R D E N

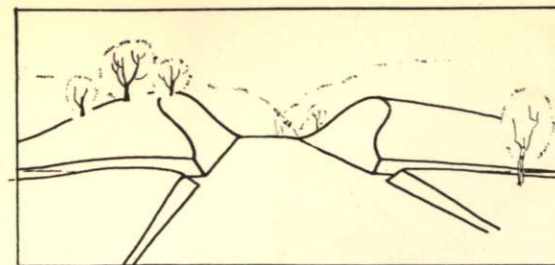
Vad gör vägvårdskonsulenten?

En återblick på det gångna årets verksamhet visar att den varit ganska mångsidig. Här blott några exempel.

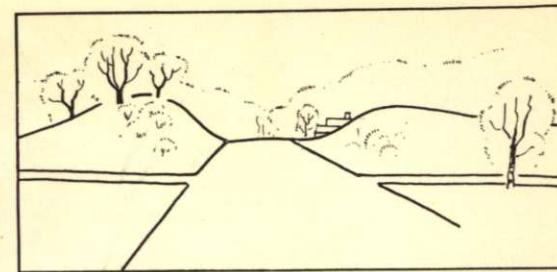
Som regel gäller det att ge råd beträffande vägens sträckning i landskapet; det får väl också betraktas som konsulentens viktigaste uppgift. Den är visst inte alltid lätt. Vad skall man t. ex. göra när man anmodas ge råd beträffande sträckning av en bred och magnifik bilväg tvärs igenom ett rundkulligt, böljande landskap, som i sina linjer är så fulländat vackert, att varje ingrepp vore en synd? Och ändå måste vägen fram. Men det finns andra fall, där man genom justeringar av den föreslagna linjen kan undvika att sära utskjutande berguddar och samtidigt få vägen att ligga vackert och naturligt i landskapsbilden.

Ibland är det svårt att avgöra vilket man gör klokast i, att mest tänka på ortsbornas trevnad eller på trafikanternas. Man unnar så gärna traktens egen befolkning att i lugn och ro få vistas vid sin egen badvik, men å andra sidan frestas man att låta alla vägfärdande få komma ned till den tjugiga stranden. En rastplats med möjlighet att parkera bilar och cyklar gör den än mer inbjudande. Frågan om rast- och parkeringsplatser på vackra utsiktsställen eller där den resande eljest vill stanna, väntar fortfarande på sin lösning. Visst finns det goda rastplatser i vårt land, men det finns också utsiktsplatser där parkering förbjudits, därför att den resande vill stanna på den alltför smala vägbanan. Här vore en extra parkeringsfil och en rastplats den riktigaste åtgärden.

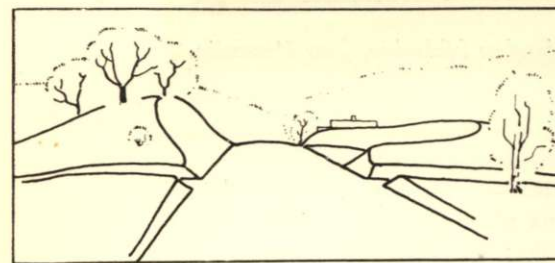
En uppgift, som vägvårdskonsulenten ofta ställs inför, är att reda upp förhållan-

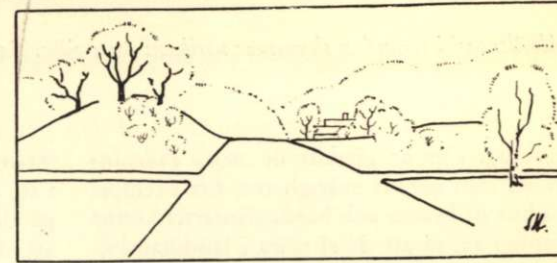
Från Laholmsslätten går den nya rikshuvudvägen spikrakt upp mot Hallandsåsen vid Östra Karups kyrka. Här klyver den i förbifarten en kulle i två lika delar. Slänterna stå där branta och hårda, en typisk bild från teknikens århundrade.

Rundar man av de skarpa kammarna och planterar buskar här och var mildras linjerna så att de passa bättre in i det kulliga landskapet. Sikten från sidovägarna öppnas genom att marken sänkes på båda sidor om dem.

Ett förslag föreligger att taga pinnmo för vägbyggnader ur den högra hälften av kullen. Här är således ett välkommet tillfälle att få bort något av den obehagliga känsla av skåra, man nu har. Det får emellertid inte bli som ett vanligt grustag med kanterna kvar.

Genom att lägga matjorden åt sidan, taga bort pinnmon och sedan lägga jorden tillbaka på sin plats, kan man utplåna hela den högra hälften av kullen. Här kan då bli åker eller betesmark. Genom en sådan landskapsvårdande åtgärd kommer vägens sträckning att verka mera naturlig och självlklar.

dena kring kyrkan i samband med vägomläggningen. Det var vanligt att den gamla vägen strök utmed kyrkogårdsmuren, och gjorde en skarp krök runt hörnet. Bilismen fordrar fri sikt och den skarpa kröken ersättes nu av en öppen kurva, som gör att vägen kommer längre ifrån kyrkogårdsmuren. Det gäller att ordna området mellan vägen och kyrkogården på ett både värdigt och praktiskt sätt. Ofta utformas den som en kyrkbacke med ordnade parkeringsförhållanden, eventuellt även buss-

hållplats. I samband med vägens omläggning ser man kanske kyrkan ur ett nytt perspektiv, och då blir det ofta nödvändigt att gallra trädvegetationen på ett sådant sätt att kyrkan presenterar sig på ett fördelaktigt sätt för de vägfärdande. Många av våra kyrkor ligga fullständigt kringvuxna av mäktiga lövträd, vilket gör att de inte komma till sin rätt i landskapsbilden.

Vägvårdaren ställes ofta inför uppgiften att med till buds stående medel samman-smälta den nyanlagda vägen med dess om-

Albältet vid stranden skymmer utsikten över sjön. Samfundets bildarkiv, foto Hermelin.

givning. Det är särskilt de stora skärningarna som bereda svårigheter. Ett exempel på hur de branta och hårda slänterna kunna rundas av, så att de ej störa i landskapsbilden, illustreras av skisserna.

Det är förunderligt vilken förmåga träd- och buskvegetation har att mjuka upp och dölja nakna bergsskärningar och slänter. Det tar många år innan naturen själv läkt sådana sår. Betydligt fortare går det om man i samband med vägarbetet för på matjord, sår och planterar. Då måste man emellertid välja växtmaterialet med hänsyn till omgivningen och inte plantera bergtall i en skånsk bokskog, mossrosor på en vägslänt eller alpväxter på en söndersprängd bergvägg som det faktiskt hänt.

Sven A. Hermelin.

Låt yxan gå — hugg gengasved!

Hur mycket vackrare är inte den vänstra bilden än den högra! Båda äro tagna från samma väg i Södertörn och från samma betesmark.

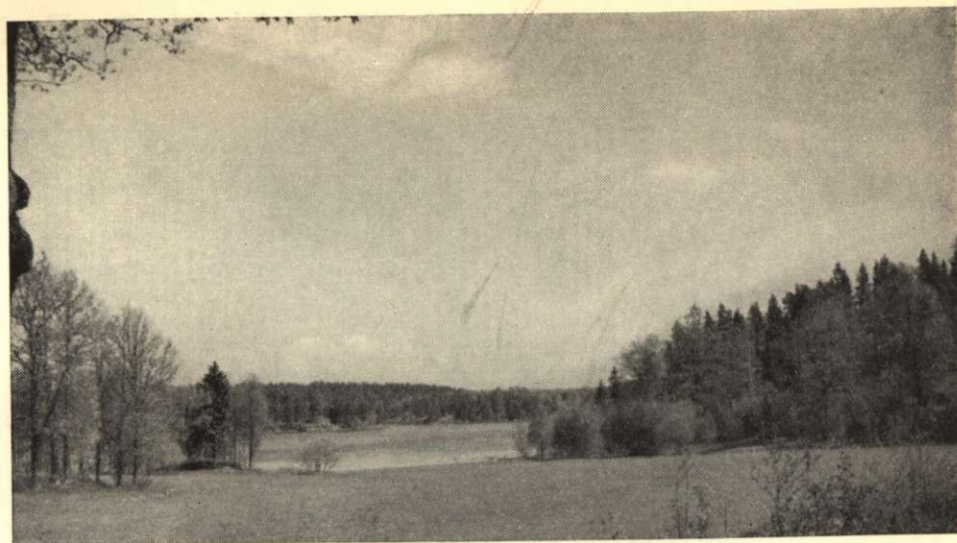
Den vänstra bilden visar en typisk situation med den kortbetade gräsvallen i förgrunden, begränsad av skogsdungar med blandad löv- och barrvegetation. Utmed

stranden växer ett bälte med alar — vilka i sig själva visst inte äro fula men som just på denna plats äro till stor skada genom att de skymma den vackra utsikten mot sjön.

När man färdats några hundra meter längre fram på vägen möter den syn, som den högra bilden visar. Också här ha vi den jämna gröna mattan i förgrunden och de mjuka träddungarna som ram, men i stället för alkulissen ha vi öppen strand med strålände utsikt över vattnet och andra stranden. Den bilden ger behållning på ett helt annat sätt än den första. Perspektivet blir fördjupat och den som färdas vägen fram får ett helt annat grepp på landskapet.

Men inte nog med att landskapet blivit vackrare. Betesmarken har blivit större och kreaturen kunna gå ner till stranden och dricka. Samtidigt bidra de till att hålla skottvegetationen borta, så att utsikten inte växer igen på nytt.

Exemplet kunde mångfaldigas i oändlighet. Ofta är det just det täta albältet utmed stranden, som landskapsvårdaren vill ha bort för att släppa blicken fri över den vida vattenspegeln, men det kan också gälla utsikten från vägen uppå på rullstensåsen,

Där strandvegetationen är borta kan blicken löpa fritt ut i landskapet. Samfundets bildarkiv, foto Hermelin.

blicken mot kyrktornet eller mot herrgården. Inte minst gäller det att öppna vyerna från landsvägen. Den som färdas fram genom vår bygd bör bli i tillfälle att se det vackra den har att bjuda — både av natur och kultur. Låt oss alla ta yxan med på en vandring över våra egna domäner och stämpla på alla de träd som bära bort för att det skall bli vackrare. När det är gjort få vi uppmana våra grannar att göra sammanledes.

Men glöm inte att se problemen i stort — ofta är det hela stora bestånd som måste bort — då räcker det inte bara att taga enstaka träd. I andra fall kanske en pampig ek eller en knotig tall kan friställas genom att all annan trädvegetation toges bort.

Nu är tiden inne att sätta i gång, ty landet lider brist på lövved till gengaskol. Älved är inte minst efterfrågad och kan man tjäna fosterlandet på det sättet och samtidigt göra det vackrare så må det vara hänt. — Alltså, låt yxan gå — men med förstånd!

S. A. H.

Vägvård i städernas utkanter.

Det första intrycket av en stad blir gärna bestående. Därför äro stadens infartsvägar värda särskilt beaktande. Hur vanligt är det inte, att småindustri och tillfällig kåkbebyggelse koncentreras just till stadens utkanter. Tänk bara på alla bilverkstäder med skräpiga gårdar och bilsrotning!

Industrins och handelns krav på goda transportmöjligheter äro ju fullt legitima, det gäller bara att tillfredsställa dem på ett mera tilltalande sätt. Ur många synpunkter är det fördelaktigare för näringslivet om ifrågavarande art av bebyggelse koncentreras till några få, väl belägna industriområden, som genom sitt läge varken ofördelaktigt inverka på stadsbilden eller genom rök, lukt, larm eller dylikt störa befolkningen.

Den framsynte stadsplaneraren gör därför klokt i att i god tid reservera tillräckliga områden för gröna parkstråk utmed stadens tillfarsleder till lands och sjöss.

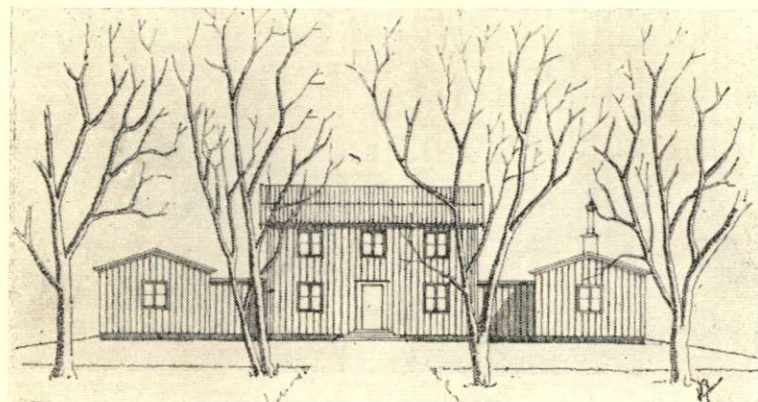

Fig. 1. Förslag till ombyggnad av gård i Sunnemo, Värmland. Alternativ 1.

Vad kan man göra med den enkla tvåvåningsstugan?

De förslag, som visas i bilderna äro utarbetade med denna enkla stugtyp som utgångspunkt.

Bostaden är avsedd för en högre bruks-tjänsteman och innehåller sovrumssavdelning med tre sovrum, badrum och garderober, köksavdelning med tjänarrum, serveringsrum och källarlokal samt matsal och stort vardagsrum.

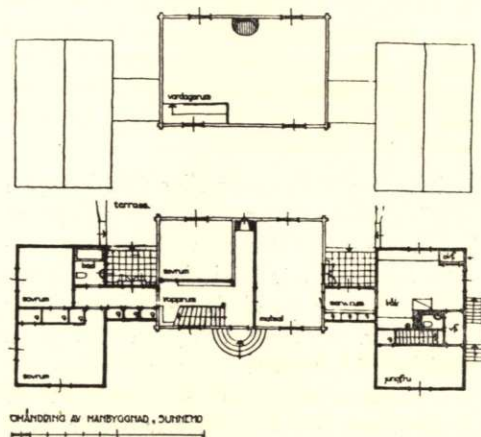

Fig. 2. Planlösning.

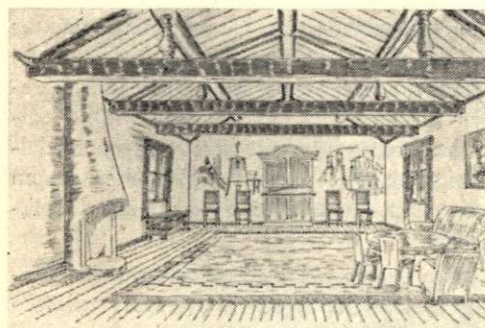

Fig. 3. Storstugan på övre våningen.

I alternativ 1 (fig. 1, 2 och 3) fungerar den gamla byggnaden som centralkropp kring vilken erforderliga bostadsutrymmen grupperats i mindre flygelbyggnader. I anslutning till byggnadens trädgårdssida är anlagd en terrass med förbindelse dels med sovrumssavdelningen och dels med matsalen. Centralkroppens övervåning har i hela sin utsträckning tagits i anspråk för enorstuga, där takkonstruktionen gjorts synlig, vilket höjer rummets rymd.

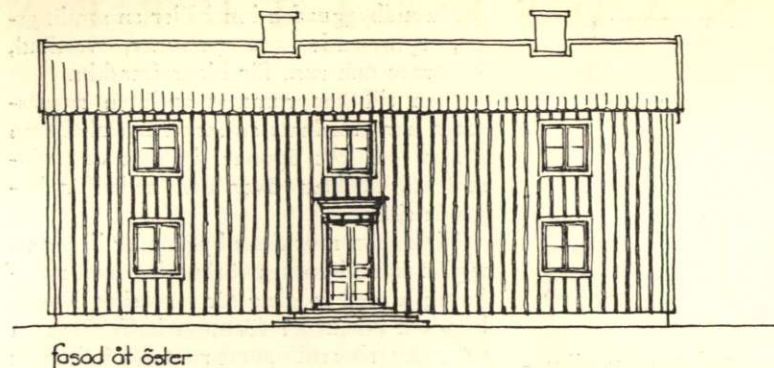

Fig. 4. Ombyggnad av Sunnemo. Alt. 2.

I alternativ 2 (fig. 4 och 5) har torpstugan blivit en bergsmansgård med utrymmena inordnade i en byggnadskropp. Denna lösning är givetvis billigare i utförande än alternativ 1. Här har den bärande stommen bibehållits ochorstugan har förlagts till en utbyggnad på södra gaveln. Övervåningen utgöres av sovrumssavdelning, och här har inlagts en hall, som kan fylla behovet av sällskapsrum.

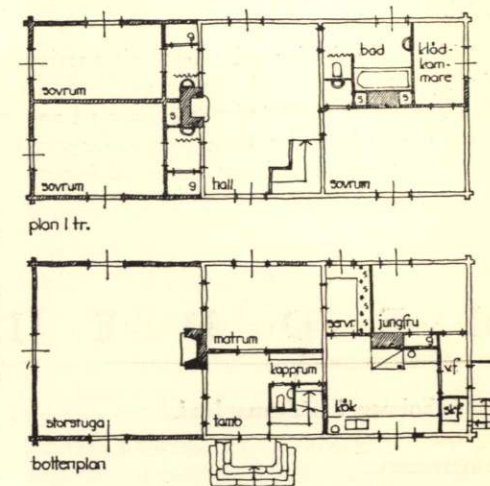

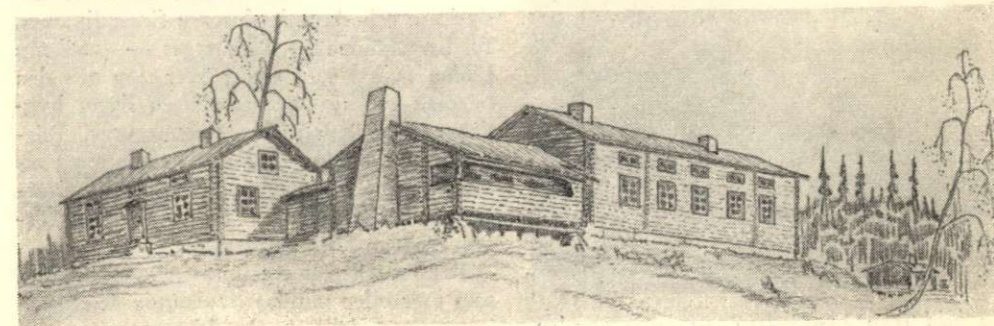
Fig. 5. Planlösning.

Bygdegård i Kangos.

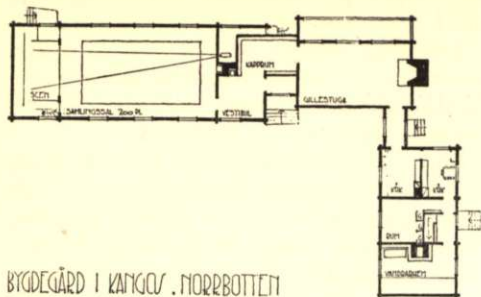
I Kangos, vid Lainio älv, en biflod till Torneälven, har man med platsens J.U.F.-avdelning i spetsen sammanfört en del äldre byggnader till ett bygdemuseum. Här finns förutom huvudbyggnad ett stort antal eko-

nombyggnader av alla slag, skvaltkvarn, härbre, slätterkoja, loftbyggnad m. fl. mindre byggnader av gammalt dato.

Bygdemuseet har så småningom utvecklats till traktens naturliga samlingsplats och man har nu för avsikt att i anslutning till

Förslag till bygdegård i Kangos, Norrbotten.

BYGGEÅRD I KÄNGÖ, NORRBOTTEN

de gamla byggnaderna uppföra en samlingslokal.

Vidstående bilder visa ett alternativt förslag till denna lokal, utfört av Samfundets byggnadsbyrå. Förslaget bygger på anskaffande av lämpliga äldre byggnader som skulle sammanföras till en sammanhängande enhet.

M E D D E L A N D E N

Kandelholmen i Södermanland.

En bild från Långhalsen, en oregelbunden, stämningsmättad sjö i Södermanland.

Huvudbyggnaden innehåller en samlings-sal, rymmande 200 personer, vestibul, kapprum och rum för biografmaskin.

I en till kapprummet ansluten ryggåstuga har inordnats en serveringslokal som genom ett loft öppnar sig mot den vidsträckta utsikten över den nedanför liggande sjön.

Vinkelrätt mot dessa byggnader ligger en typisk tornedalsstuga förbunden med ryggåstugan med en gång för servering. Denna byggnad innehåller förutom kaffeköket en vaktmästarbostad om ett rum och kök samt ett vandrarhem. En trappa upp i denna byggnad finns förutom några sovhytter för vandrarhemmet en mindre slöjdstuga.

Då huvudbyggnaden på grund av sina dimensioner svårligen kan utgöras av ett gammalt tornedalspörte torde den få lov att uppföras av nytt timmer.

Ernst Auby.

På den ekbevuxna Kandelholmen, landfast efter sjöns sänkning, döljer sig en timrad sjöbod med en stor plan sten vid ingången. Den har en djupt urgröpt skål i centrum och grunda rännor som leda dit från alla fyra hörnen. Tro och sägen låda vid holmen och stenen. Kandel —? En offersten från hedentid? Ett trädgårdsbord från Rosenhanarnes tid på Torps säteri 16- och 1700-talet? Troligen det sistnämnda.

I fastlandets branta strandsluttning frodas en yppig lundvegetation med ekblandskog, hasselbuskar och en örtflora som troget följer detta växtsamhälle där både soldyrkare och skuggfördragare finna livsrum. På bergshöjden — Eldsberget — (varifrån bilden tagits) med utsikt över sjön och den bördiga Husby-Oppundaslättan ligger bygdeborgen, hägnad av gråstensmurar. Därifrån har fordom vårdkasens eldflamma givit bygdens folk varningssignaler då fientliga anfall hotade, och där hade även förvararna en sista reträttplats.

Det hela är ett stycke av Södermanland, som mer eller mindre avvikande återfinnes inom flera delar av landskapet.

E. M. H.

Två nya hembygdsförbund.

Den 29 september hölls i Linköping ett stort möte med hembygdsintresserade män och kvinnor för att dryfta frågan om ett hembygdsförbund för Östergötland.

Före mötet hade utsänts ett uppdrag, som var undertecknat av landshövding Karl Tiselius och biskop Tor André samt av representanter för hembygdsvård, kulturvård, ungdomsrörelse, naturskydd, skolor m. fl. i Östergötland.

Mötet öppnades av landshövdingen, som erinrade om, att arbetet för hembygdsvården och naturskyddet är ägnat att stärka vårt andliga liv och föra näring till ett av fosterlandskänslans hjärtblad.

Landshövdingen överlämnade så ordet till sekreteraren i Samfundet för hembygds-vård dr John Nihlén, som talade om »Aktivt hembygdsvårdsarbete».

Lektor Lorentz Bolin, Falun, höll därefter ett temperamentsfullt anförande om naturskyddet.

Före själva mötesförhandlingarna berördes slutligen ämnet ur mera lokal synpunkt av ett par talare. Dr Cnattingius erinrade om att det f. n. finns 32 hembygdsföreningar i länet och att ett betydande arbete nedlägges av dessa. Fördelen av ett utökat samarbete dem emellan ligger emellertid i öppen dag och en länsorganisation skulle även ha en stor uppgift att fylla med sakkunniga inventeringar, uppteckningar och beskrivningar av skilda slag.

Kantor Holger Nilsson utvecklade närmare det blivande hembygdsförbundets program och fäste särskilt uppmärksamheten vid de slöjdstugor, som borde skapas i varje socken.

Under den livliga och givande diskussionen uttalades bl. a. som ett önskemål att det blivande förbundet anslöte sig till den riksorganisation för hembygdsvård och naturskydd som är under bildande.

Mötet uttalade sig för bildandet av den planerade organisationen och tillsatte en interimsstyrelse med landshövding Tiselius som ordförande och herrar Bengt Cnattingius och Holger Nilsson som sekreterare.

Efter ett väl besökt möte i Västervik den 17 nov. bildades ett hembygdsförbund för N. Kalmar län.

Till mötet hade en talrik och represen-

tativ samling folkbildare och ombud för olika organisationer mött upp.

Enhälligt beslöt de närvarande, sedan ordföranden tackat föredragshållaren, dr Nihlén, för ett intressant tal, att bilda ett hembygdsförbund för länsdelen.

Till styrelse valdes dr Harald Stale, Gamleby, intendent Manne Hofrén, Kalmar, stadsarkitekten Arre Essén, Västervik, länsjägmästare Tord Wæsterberg, Västervik, provinsialläkare J. Castenfors, Vimmerby, riksdagsman Lars V. Lindén, Lofta, red.-sekr. Helge Åkerman, Västervik, med trädgårdskonsulent Erik Palmgård, Västervik, överlärare Henry Pettersson, Lofta, lantbr. Sven Svensson, Tuna och landstingsman J. Johansson, Grönö, som suppl.

Till ordf. utsågs Lars V. Lindén och till sekr. och ombud i Samfundet för Hembygdsvård dr Harald Stale.

Kursverksamheten.

Aldrig förr har väl kurs- och föreläsningssamheten kring hembygdens liv och minnen varit så livlig och aktuell som nu. Till stor del beror väl detta på att den allmänna folkbildningsverksamheten genom inkallelser och andra förhållanden måst beskära sin verksamhet en smula och att hembygdsvården ligger i tiden som ett behov av andlig beredskap. Men det beror inte minst på Samfundets propaganda och upplysningsverksamhet under en följd av år. Tyvärr ha inte våra krafter räckt till att tillmötesgå alla önskningar om kurser, då c:a ett hundratal ansökningar under året inkommit. Vi kunna dock redovisa inte mindre än mellan 30 à 40 kurser i olika grenar av vittomfattande hembygdskunskap, vilka Samfundet organiserat eller bidragit med föreläsare i.

Studieledarekurserna besöktes av representanter från S.L.U., J.U.F., A.B.F. och nykterhetsorganisationerna och ha följt sitt program att utbilda intresserade ungdomar till att sätta igång och leda hembygdsarbetet var och en i sin bygd och sin organisation.

De i samarbete med Folkuniversitetsföreningen anordnade beredskapskurserna fingo en storslagen yttre ram och besöktes av ett stort antal deltagare. Förutom dr Nihlén och lektor Bolin anlätades som talare professorer vid Uppsala och Lunds universitet,

lärare och andra med hembygdsarbetet väl förtrogna män.

Folkhögskolekurserna i vilka såväl folkhögskolans elever som annan intresserad ungdom deltog, voro ett gott uppslag och komma att fortsättas under nästa år. Skolornas elever äro i den åldern att de taga intryck och när de komma ut i arbetet inom olika organisationer i sina bygder är det värdefullt att de fått kunskap om hembygdsarbetet och ett rätt perspektiv på de krafter som forma bygdens liv. Det vore därför önskvärt att alla våra folkhögskolor anordnade dylika hembygdskurser för sina elever.

Många *hembygdskurser* ha i år anordnats i samarbete med Samverkande Bildningsförbunden. Lokala organisationer ha begärt dessa kurser för att få till stånd studiecirkel i hembygds kunskap. I de flesta fall ha också cirkel blivit resultatet av föreläsningarna. I Halland, Småland, Västergötland och Östergötland arbeta nu cirkel, som vi hoppas mycket av. I Tibro t. ex. har hembygdsföreningen startat omfattande hembygdsstudier, och tidpunkten är synnerligen lämplig, då ett bygdemuseum just håller på att växa fram.

Samfundets föreläsningsresor till militära förläggningar runt hela landet, under vilka våra föreläsare höllo c:a 100 föreläsningar, ha fört med sig ett stort intresse för hembygdsämnen bland inkallade. Många studiecirkel ha varit i arbete och sedan ledarna hemförlovats ha de tagit itu med arbetet på hemmafronten.

Årets arbete har åter visat hur många och stora uppgifterna äro inom den nyorienterade hembygdsrörelsen. Men vi ha också känt att våra krafter inte räckt att helt möta det stora intresset för kurser, utflykter och föreläsningar, som framkommit i vårt arbete.

Många planer och initiativ ligga ännu och vänta på sin utformning, och vi hoppas att 1941 skall bli ett lika gott år för hembygdsarbetet som det gångna har varit. Vi tacka alla dem som med arbete och offer bidragit till att göra hembygdsarbetet och hembygdsstudierna till den levande realiteten i hembygdens liv, som de visat sig vara.

S. A. R.

Hembygdsarbetet i Säbrå i Västernorrlands län.

Då vi för ett par år sedan bildade Säbrå Hembygdsförening, hade nog större delen av oss »bildare» inte så mycket vetskap om hur en hembygdsförening skulle skötas och vilket ansvar styrelsen tog på sig, när den skulle söka leda hembygdsrörelsen i en sådan socken som Säbrå. Vi kände nog till andra socknars hembygdsarbete, som bestått i att sätta alla klutar till att få till stånd en hembygdsgård och i denna inrätta en samling av vad bygden har att uppvisa av äldre verktyg, redskap o. dyl. Vid vårt konstituerande sammanträde hade vi emellertid förmånen att erhålla råd och upplysningar av konsulent Rydberg från Samfundet för Hembygdsvård som därvid höll ett intressant föredrag.

Säbrå i kyrkligt avseende intar en särställning. Under många decennier var biskopen för Härnösands stift bosatt i Säbrå och ledde därifrån hela nordliga Sverige i kyrkligt avseende. Luleå stift hörde då samman med Härnösands stift. Här levde, verkade och dog Frans Mikael Franzén och flera andra namnkunniga biskopar.

Naturligtvis är det ej enbart det kyrkliga som intresserar, trots att det i en församling som Säbrå måste bli det väsentliga. Kommunalfullmäktige har givit anslag till iordningställandet av gamla förfallna och nedrivna vägmärken. Nu stå dessa restaureerade.

Ett bildarkiv håller på att skapas. En del gamla fotografier, bl. a. av gamla gårdar, ha insamlats, och det är meningen att vissa av dessa skall förstöras och placeras på lämpliga ställen, t. ex. i skolorna.

Kolerakyrkogården, där en hel bys befolkning, vilken dukat under vid koleraepidemi på 1870-talet, ligger begravnen, skola vi på lämpligt sätt ansa och vårda. Den är nu nästan utplånad.

Franzéns kulle — en kulle, på vilken den namnkunnige biskopen ofta vistades med sin familj — har nu fått det värdiga utseende den vackra platsen förtjänar.

Vi hoppas att Säbrå Hembygdsförening i fortsättningen skall kunna verka i rätt riktning. Arbetet ha vi mer än nog.

Karl Fröberg.

L I T T E R A T U R

Djursholm vår hembygd

av K. E. Renqvist. Det kan korteligen sägas, att här föreligger en bok som man väntat på. En klar, utförlig och trevligt skriven hembygdsbok, som man rent av ville sätta som mönster. Den är pedagogiskt upplagd utan att vara tråkig och bör ge ett förträffligt underlag för hembygdsundervisningen i skolan. Men den är verkligen rolig att läsa även för en vuxen. Det är en ganska brett lagd natur- och kulturhistorisk skildring av Djursholms stad, Djursholms gods och Danderyds socken med förträffliga illustrationer. Som bilagor följer en utförlig litteraturförteckning, samt förslag till bokens användning i folkskolan. Möjligen skulle man önskat en modernare uppläggning av landskapsvården och kanske också en utförligare skildring av kommunikationerna — men det är detaljmärkningar. En rik och givande hembygdsbok, som man önskar inte bara många läsare utan också många efterföljare.

John Nihlén.

Vadstena slott. En bilderbok tillägnad Gerda Boëthius, utarbetad av Erik Lundberg och Carl-Th. Thäberg under medverkan av Per-Olof Westlund och Iwar Anderson (Nordisk Rotogravyr 1940).

Nordisk Rotogravyrs vackra publikation om Vadstena slott bär undertiteln »En bilderbok tillägnad Gerda Boëthius». Den utgavs också först i en subskriberad praktupplaga till prof. Boëthius' 50-årsdag och kan tack vare denna omständighet nu säljas i bokhandeln för ett så förbluffande lågt pris som 7: 50.

Man kan naturligtvis fråga sig, vad det finns för ett särskilt samband mellan den jubilerande arkitekturforskaren och Vadstena slott, som ju representerar en helt annan gren av svensk byggnadskonst än den,

där hon gjort sina betydelsefullaste insatser. Men två olika önskemål ha förverkligats genom kombinationen, och det finns all anledning att anta, att Gerda Boëthius uppskattar den personliga hyllningen i lika hög grad som svenska folket bör glädjas åt den förträffliga publiceringen av ett av landets allra främsta byggnadsverk.

Eftersom denna anmälan börjat med en kommentar till verkets undertitel, kanske det är bäst att fortsätta ännu ett stycke i samma spår: arbetet kallas »bilderbok» och gör i alldeles särskild grad rättvisa åt den benämningen. Bland de tre författarna, Erik Lundberg, Carl-Th. Thäberg och Per-Olof Westlund, är det väl huvudsakligen Thäberg, Rotogravyrs energiske disponent, som har hedern av att ha sammanställt det rika och värdefulla materialet av äldre slottsbilder och -planer, vilka på ett utmärkt sätt återgivits i boken. Men vill man veta, vem som tagit alla de mönstergilla fotografier, vilka åtminstone i viss mening utgöra »bilderbokens» grundval, får man vända sig till bokens slut, där det under rättelselistan meddelas, att det övervägande antalet av de reproducerade bilderna äro fotograferade av konstnären Iwar Anderson. Hans namn bör nämnas i paritet med författarnas, ty nyfotograferingen av slottet är verkligen ypperligt utförd och saknar helt och hållet det drag av standardmässig slentrian, som ofta kännetecknar fotografisk avbildning av arkitektur och dekorationsdetaljer.

Framhävandet av bildmaterialet avser ingalunda att förringa textframställningens värde. För första gången får man här i samlad och koncentrerad form veta något om Vadstena slott ur alla de olika synpunkter, som måste beaktas, om kunskapen om byggnadsverket skall kunna bli någorlunda allsidig. Författarna ha inte strävat efter att ge en detaljspäckad monografi, som skulle

ha kunnat svälla ut till ofantliga proportioner, utan de ha ställt upp som sitt mål att ge en analys av slottet som individuell skapelse för att på grundval härav få fram en syntes av dess ställning i svensk konsthistoria. Den ingående byggnadshistoriska undersökningen har utförts av Westlund, som sedan några år tillbaka framgångsrikt ägnat sig åt studier rörande vissa avsnitt av vårt lands monumentala renässansarkitektur. Erik Lundberg har än en gång visat sin kringssyn och sin idériakedom i framställningen av slottets allmänna konsthistoriska ställning och betydelse. Vidare har Thäberg sört för att giva boken en välkommen klarhet genom att i ett slutkapitel sammanföra viktigare data och händelser rörande slottets historia.

Få svenska byggnadsverk ha såsom Vadstena slott fått plats i det allmänna medvetandet. Både läget och den stolta resningen ha medverkat härtill. Av särskild betydelse är säkerligen också, att byggnaden genom sin skenbara enhetlighet och enkelhet blivit förhållandevis lättfattlig för åskådaren. Men tror man till äventyrs, att slottet i ett enda sammanhang fått sin slutgiltiga gestalt, tar man grundligt miste. Huvudförtjänsten hos den nyutkomna publikationen är väl också just att den i en mycket instruktiv form reder ut förutsättningarna för slottets tillkomst — kombinationen av ålderdomliga fästningssynpunkter med moderna renässanspalatsidéer, där de sistnämnda dominera på ett sätt som dittilldags ingenstades i Sverige — samt redogör för dess successiva utveckling fram till Hedvig Eleonoras dagar. Det är inte bara Gustaf Vasas skapelse, som lämnats i arv till våra dagar. Den översta våningen med sitt kapell, de rika praktgavlarna, Jean de la Vallées stora, samlande tornhuv ha liksom mycket annat tillkommit i efterhand. Men det hela har utformats på ett sådant sätt, att den strama renässanskaraktären bibehållits och snarast ytterligare understrukits. Å andra sidan har det ursprungliga intrycket av befästning försvagats genom borttagandet av vallgördeln omkring borggården.

I bokens inledning påpekas, att Vadstena slott varit av stor betydelse som impuls-givare åt modern svensk monumentalbyggnadskonst, sådan denna började formas för ett 30-tal år sedan och bl. a. tog sig ut-

tryck i Stockholms rådhus. I sin mån är detta faktum ett bevis för Vadstenaborgens ställning som ett allttjämt levande byggnadsverk, visserligen tillkommet under påverkan av främmande — främst franska — planförebilder, men dock utformat i nationell anda. Vadstena slott blev utan tvivel det första fullödiga uttrycket för den nya byggnadskonst, som även hos oss skapades i medveten opposition mot den medeltida traditionen och som stod i direkt samklang med renässanslärorna och deras tillämpning på samhällsförhållanden av skilda slag.

Bertil Berthelson.

Jönköpings län.

Meddelande från Norra Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembygdsförbund nr XIII. Landsantikvarien Egil Lönnberg började publiceringen av Jönköpings Smedämbetes Tänkebok 1643—1657, ett dokument av stort lokalhistoriskt intresse. En värdefull uppsats är också »Boktryckerier och boktryckare i Jönköping» av Ernst G. Holm. Julia Fredricsson skriver om »Tadukarna i Västbo». En särskild avdelning behandlar hembygdsföreningarnas verksamhet, en serie korta redogörelser med inledning av dr Lönnberg. Man konstaterar här med glädje den livaktighet, som kännetecknar arbetet inom länet. Hembygdsrörelsens nyorientering till en social folkrörelse, verksam även i nuet, gör sig starkt gällande, inte minst tack vare dr Lönnbergs energiska arbete. Här som på en del andra håll har man kanske ibland känslan av en viss länsisolering; man har inte alltid funnit vägar till inspirerande samarbete med andra områden och inte till den gemensamma plattformen för de stora frågorna. Men sådant växer många gånger fram av sig självt.

Värnamo hembygdsförening har ägnat sina krafter även åt naturskyddsarbetet. När man läser rapporterna från de olika föreningarna gör man eljest den reflexionen i hur hög grad den rena kulturvården dominerar verksamheten. Naturskydds- och landskapsvård liksom aktuell bygdevård har ännu inte i någon större utsträckning tagits upp. Det aktiva ungdomsarbetet inom hembygdsrörelsens ram synes sakta men säkert vara på väg.

J. N.